

Współczesne ekstremizmy.
Geneza, przejawy, przeciwdziałanie

POD REDAKCJĄ NAUKOWĄ

Wiesława Pływaczewskiego

Pawła Lubiewskiego

OLSZTYN 2014

Redakcja naukowa:

Dr hab. Wiesław Pływaczewski, prof. UWM

Dr Paweł Lubiewski

Recenzenci:

Prof. zw. dr hab. Stanisław Pikulski

Prof. zw. dr hab. Andrzej Misiuk

Redakcja techniczna:

Mgr Maciej Duda

Tłumaczenie:

Mgr Joanna Narodowska

Projekt okładki:

Mgr Piotr Chorbot

Wydawca:

Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

www.uwm.edu.pl/kryminologia

Copyright © by Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej

Druk i oprawa:

Zakład Poligraficzny

Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Nakład: 150 egz.

Objętość: 14 ark. wyd.

ISBN: 978-83-62383-50-4

*Uczestnicy ogólnopolskiej konferencji naukowej
„Współczesne ekstremizmy – geneza, przejawy, przeciwdziałanie”
Olsztyn, 5 grudnia 2013 r.*

Publikacja dofinansowana ze środków Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego

OLSZTYN 2014

**Sygnowana przez Katedrę Kryminologii i Polityki Kryminalnej seria wydawnicza
„Kryminologia wobec współczesnych form i technik przestępczych”
obejmuje następujące pozycje:**

1. *Handel ludźmi - współczesne niewolnictwo*,
W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2006.
2. *Wybrane zagadnienia kryminologii*,
W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2007.
3. *Kryminologia wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych*,
G. Kędzierska, W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2010.
4. *Organized Crime and Terrorism - Reasons, Manifestations, Counteractions*,
W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2011.
5. *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*,
M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2011.
6. *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*,
W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2012.
7. *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*,
W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), Olsztyn 2012.
8. *Gospodarka odpadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*,
W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), Olsztyn 2013.
9. *Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych*,
W. Pływaczewski, M. Duda (red.), Olsztyn 2013.
10. *Zagrożenia w sektorze bankowym. Analiza kryminalna zjawisk oraz możliwości przeciwdziałania*,
P. Chlebowicz (red.), Olsztyn 2013.
11. *Współczesne ekstremizmy. Geneza, przejawy, przeciwdziałanie*,
W. Pływaczewski, P. Lubiewski (red.), Olsztyn 2014.

SPIS TREŚCI
Contents

OD REDAKTORÓW

From editors

(Wiesław Pływaczewski, Paweł Lubiewski).....7

ROZDZIAŁ I. Współczesne ekstremizmy – etiologia i przeciwdziałanie

Contemporary extremism – etiology and counteraction

(Waldemar Jaroń).....9

ROZDZIAŁ II. Między demokratyzacją a radykalizacją. Europejski ekstremizm polityczny – wybrane zagadnienia

Between democratization and radicalization. European political extremism – selected issues

(Szymon Michał Buczyński, Stanisław Bobiński).....21

ROZDZIAŁ III. Ekstremizm a przestępczość stadionowa – wzajemne oddziaływanie

Links between extremism and football hooliganism

(Piotr Chlebowicz).....42

ROZDZIAŁ IV. Akty ekstremizmu na polskich i europejskich stadionach piłkarskich

Extremism acts at Polish and European football stadiums

(Justyna Jurczak).....51

ROZDZIAŁ V. Prawne aspekty przestępstw z nienawiści

Legal aspects of hate crimes

(Anna Świerczewska-Gąsiorowska).....60

ROZDZIAŁ VI. Przestępstwa z nienawiści w świetle teorii i praktyki orzeczniczej

Hate crimes in the light of theory and law practice

(Maciej Duda).....68

ROZDZIAŁ VII. Mowa nienawiści w cyberprzestrzeni

Hate speech in cyberspace

(Agata Lewkowicz).....80

ROZDZIAŁ VIII. Wykładnia przepisów art. 256 k.k. – kilka uwag praktycznych

The interpretation of Article 256 of the Polish Penal Code – practical remarks

(Tomasz Plaszczyk).....90

ROZDZIAŁ IX. Procesowe aspekty dowodzenia w sprawach o czyny związane ze zjawiskiem ekstremizmu z perspektywy Policji

Procedural evidence aspects in cases involving acts related to the phenomenon of extremism from the perspective of the Police

(Agnieszka Choromańska).....101

ROZDZIAŁ X. Gangi motocyklowe – konglomerat motocyklowych pasji, skrajnej ideologii i przestępczości <i>Motorcycle gangs – conglomeration of motorcycle passion, radical ideology and crime</i> (Wiesław Plywaczewski)	118
ROZDZIAŁ XI. Nieletni wobec ugrupowań ekstremistycznych o charakterze prawicowym – wybrane problemy <i>Juveniles in the light of right-wing extremist groups – selected issues</i> (Monika Kotowska)	132
ROZDZIAŁ XII. Współczesne piractwo somalijskie jako przejaw ekstremizmu islamskiego – etiologia, fenomenologia i przeciwdziałanie <i>Contemporary Somali piracy as a manifestation of Islamic extremism – etiology, phenomenology and prevention</i> (Kamil Frąckowiak)	144
ROZDZIAŁ XIII. Wandalizm dzieł sztuki jako wizualny przejaw mowy nienawiści na przykładzie województwa podlaskiego <i>Vandalism of works of art as a visual manifestation of hate speech on the example of the region of Podlasie</i> (Ewa Czajkowska, Małgorzata Truskolaska)	152
ROZDZIAŁ XIV. Finansowanie organizacji ekstremistycznych na przykładzie funkcjonowania rynku towarów podrabianych <i>The market for counterfeit goods and financing of the extremist organizations</i> (Szymon Michał Buczyński)	158
WYBRANA LITERATURA OPRACOWANYCH ZAGADNIĘŃ <i>Chosen literature</i>	173

Od redaktorów

Niewątpliwie jedną z patologii współczesnego świata są ekstremizmy przejawiające się głoszeniem, propagowaniem, pochwalaniem, rozpowszechnianiem skrajnych poglądów oraz ideologii. Mogą one występować na płaszczyźnie politycznej, narodowościowej, etnicznej, rasowej, religijnej, a także kulturowej. Dotychczas słabo zbadana problematyka ekstremizmów wymaga pogłębionej refleksji naukowej, zainteresowania służb publicznych, jak również szerokiej dyskusji społecznej. Inicjatywę stworzenia takiej platformy wymiany poglądów i doświadczeń podjęła Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie wspólnie z Delegaturą Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Olsztynie organizując ogólnopolską konferencję naukową pt. „Współczesne ekstremizmy – geneza, przejawy, przeciwdziałanie”, która odbyła się w dniu 5 grudnia 2013 r. w Centrum Konferencyjnym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Jednym z powodów, który skłonił do zorganizowania tego spotkania była niepokojąco wzrastająca dynamika tzw. przestępstw z nienawiści. Wieloaspektowe wystąpienia prelegentów poświęcone były etiologii, fenomenologii oraz metodom przeciwdziałania ekstremizmom. Przedmiotową problematykę przedstawiono z perspektywy socjologii, prawa międzynarodowego, prawa karnego materialnego, procesu karnego, kryminologii oraz kryminalistyki. Konferencja stanowiła okazję do wymiany doświadczeń związanych z omawianą tematyką przez biorących w niej udział przedstawicieli nauki, organów ścigania oraz innych podmiotów odpowiedzialnych za przeciwdziałanie ekstremizmom (Prokuratura, Prokuratura Wojskowa, Policja, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego).

Książka „Współczesne ekstremizmy – geneza, przejawy, przeciwdziałanie” stanowi kontynuację dyskusji zainicjowanej w trakcie wspomnianej wcześniej konferencji. Prezentuje ona różne poglądy na temat współczesnych ekstremizmów, ich genezy, przejawów oraz możliwości zapobiegania. Niepodważalnym atutem tego opracowania jest niezwykle pojemna część profilaktyczna, na którą składają się liczne propozycje dotyczące przeciwdziałania przejawom współczesnych ekstremizmów. Zostały one zaprezentowane na tle doświadczeń światowych, europejskich oraz krajowych (Waldemar Jaroch, Szymon Michał Buczyński i Stanisław Bobiński). Interesującym nurtem rozważań, zwłaszcza z perspektywy zapobiegawczej, jest problematyka tzw. przestępczości stadionowej, która w wielu aspektach koresponduje z tematyką ekstremizmów (Piotr Chlebowicz, Justyna Jurczak). Niezwykle cenne są również rozważania dotyczące przedmiotowej problematyki nawiązujące do zjawiska przestępstw z nienawiści (Anna Świerczewska-Gąsiorowska, Maciej Duda). W prezentowanej pracy nie zabrakło także opracowań dotyczących procesowych aspektów odnoszących się do zwalczania ekstremizmów (Agnieszka Choromańska, Tomasz Plaszczyk). Szeroko przedstawiona została także etiologia identyfikowania się młodzieży ze skrajnymi poglądami (Monika Kotowska). Problematyka finansowania grup ekstremistycznych stanowi niejednokrotnie przysłowiowy klucz do zrozumienia fenomenu współczesnego ekstremizmu, stąd jej prezentacja w niniejszej książce pozwala na zrozumienie, często zakamuflowanych, mechanizmów działalności różnego rodzaju struktur destrukcyjnych (Szymon Michał Buczyński). Nowym zjawiskiem, które pojawiło się na tle europejskiego ekstremizmu są gangi motocyklowe. Ich pojemna charakterystyka, zawarta w pracy, wskazuje na realne niebezpieczeństwo pojawienia się tych struktur także w Polsce (Wiesław Pływaczewski). W pracy nie mogło zabraknąć

problematyki odnoszącej się do zjawiska terroryzmu. Została ona przedstawiona na tle ekstremizmu islamskiego (Kamil Frąckowiak). Praktyczną wartość, odnoszącą się do realiów województwa podlaskiego, ma również artykuł prezentujący mowę nienawiści jako szczególny przejaw wandalizmu wizualnego (Ewa Czajkowska i Małgorzata Truskolaska). Podobną ocenę należy odnieść do opracowania przedstawiającego przejawy współczesnego ekstremizmu z perspektywy cyberprzestrzeni. Zjawisko cyberprzestępczości o podłożu ekstremistycznym przybiera coraz bardziej niebezpieczne formy, dlatego też jego analiza zawarta w książce w pełni koresponduje z całością zawartych w niej rozważań (Agata Lewkowicz).

Autorzy poszczególnych opracowań wyrażają nadzieję, że niniejsza książka stanie się inspiracją do kontynuowania dyskusji na temat fenomenu współczesnych ekstremizmów, podejmowanej zarówno przez naukę jak też, a może przede wszystkim, przez praktykę.

Redaktorzy naukowcy dziękują wszystkim autorom opracowań, którzy przyjęli zaproszenie do przedstawienia swoich poglądów na temat problemu współczesnych ekstremizmów.

Szczególne podziękowanie należą się recenzentom książki – prof. zw. dr. hab. Stanisławowi Pikulskiemu oraz prof. zw. dr. hab. Andrzejowi Misiukowi, którzy podjęli się trudu oceny przedstawionych od publikacji artykułów. Zgłoszone przez nich cenne uwagi znacząco wzbogaciły prezentowane opracowanie.

Olsztyn, kwiecień 2014 r.

Wiesław Pływaczewski, Paweł Lubiewski

Dr Waldemar Jaroch
Adiunkt
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ I

Współczesne ekstremizmy – etiologia i przeciwdziałanie

We współczesnym znaczeniu ekstremizm (z łac. *extremus* – krańcowy) oznacza:

- 1) krańcowe stanowisko w jakiejś sprawie, doktrynie, skrajność, krańcowość,
- 2) stosowanie ostatecznych środków, np. terroru, dla osiągnięcia jakiegoś celu politycznego, ideologicznego¹. Ekstremizm oznacza propagowanie i realizowanie skrajnych ideologii i poglądów politycznych, ekonomicznych, społecznych i religijnych, wprowadzanych w życie za pomocą radykalnych środków (np. przemoc, terror itp.)². W tym kontekście ekstremizm służy realizacji określonych celów politycznych, religijnych, społecznych czy ekonomicznych. Cele te mogą wpływać ze skrajnie przeciwnych motywacji, a przede wszystkim:

- z motywacji politycznej,
- z motywacji ekonomicznej,
- z motywacji ideologicznej i moralnej.

Ekstremiści, których do działania skłaniają motywy polityczne kierują się głównie przesłankami nacjonalistycznymi, ksenofobicznymi, rasistowskimi. Z kolei z motywów ekonomicznych – walczą w imię prawa dostępu wszystkich uczestników grupy do społecznych przywilejów, ekstremizm z powodów ekonomicznych najczęściej jest kojarzony z ruchami lewackimi lub antydyskryminacyjnymi i zwykle jest odpowiedzią na biedę, nierówny dostęp do społecznych przywilejów, oligarchiczne zasady rządzenia społeczeństwem. Cechą charakterystyczną grup ultralewicowych jest też globalistyczne podejście do problemów społecznych oraz pewien element antypaństwowości w ogóle. Ze względu więc na głoszone poglądy polityczne wyróżnia się ekstremizm lewicowy i prawicowy. Najczęstsze przyczyny, które są dzisiaj powodem konfliktów i nienawiści to jednak różnice kulturowe, szczególnie zaś religijne. Religia staje się najważniejszym ogniskiem konfliktów i nie mieści się w obszarze racjonalnej dysputy.

Ugrupowania skrajne występują w każdym demokratycznym społeczeństwie, organizacje skrajne są normą w demokratycznym państwie. Nie tylko Polska zmagą się z problemem agresywnych grup ultraprawicowych, neofaszystów, skrajnych nacjonalistów. Grecja, Francja, Norwegia to tylko niektóre z państw europejskich, gdzie ostatnio dochodziło do agresji i przemocy tego typu. Problemem jest nasilanie się stopnia ekstremizmu oraz stwarzanie zagrożeń dla społeczeństwa demokratycznego, w tym jego podstawowych wartości. Istotne pozostaje pytanie, czy eksponowana i realizowana skrajność nie jest zagrożeniem dla demokratycznego państwa? W jakim stopniu potencjalnie może stanowić zagrożenie dla demokratycznego społeczeństwa, jego wartości? Do tych najważniejszych cech definiujących tożsamość zachodniej cywilizacji

¹ E. Sobol (red.), *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 2002, s. 281.

² <http://portalwiedzy.onet.pl/85306,,,ekstremizm,haslo.html> (dostęp 3.12.2013 r.).

zaliczyć należy rządy prawa, pluralizm społeczny, gremia przedstawicielskie – najistotniejsze dla organizacji i stabilizowania porządku demokratycznego, rozdział kościoła od państwa, indywidualizm, czyli prawa do indywidualnych wyborów celów życiowych, religii, światopoglądu, poszanowania nietykalności osobistej, poszanowania własności prywatnej, które to stanowią najistotniejszy dorobek świata zachodniego. Wśród najważniejszych natomiast wartości podstawowych w społeczeństwach demokratycznych wskazać należy:

- prawa człowieka i obywatela,
- narodową suwerenność,
- podział władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą,
- niezawisłość sądów,
- odpowiedzialność rządu przed parlamentem,
- działalność administracyjną wyłącznie w ramach procedur prawnych,
- zasadę wielopartyjności (istnienie co najmniej dwóch partii),
- swobodę działania opozycji politycznej,
- równość szans politycznej konkurencji.

Najważniejszym problemem współczesnego człowieka jest zacieranie się własnej tożsamości społecznej, a w świecie zglobalizowanym zanika poczucie własnej odrębności społecznej. Nacjonalizm i nietolerancja szerzy się w całej Europie. Ta radykalizacja nie jest niczym nieoczekiwanym. Polskie społeczeństwo z kolei jest bardziej podatne na prawicowe, ksenofobiczne poglądy. Kryzys tożsamości społeczeństwa, poczucie lęku i niepewność o przyszłość, rozłam społeczeństwa sprzyjają szerzeniu się ekstremalnych idei. Ekstremizmy pojawiają się po obu stronach. I tak, jak istnieje ultrapravicą, jest też ultralewica. Organizacje ultrapravicowe to tzw. „ruchy tożsamościowe”, które chcą szerzyć swoje idee w społeczeństwie, odwołując się do kształtowania wartości patriotycznych. Wszystkie grupy ekstremistów funkcjonują na tych samych zasadach. Należą do nich często młodzi ludzie szukający ujęcia dla swych emocji, czy przygody politycznej poszukujących swej tożsamości. Agresję wśród młodzieży można zdiagnozować jako sposób rozwiązywania problemów własnej tożsamości, jako efekt poczucia wykluczenia społecznego czy jako przejaw zaburzenia więzi międzyludzkich. W omawianym kontekście jest to zatem zarówno kwestia praw konstytucyjnych do wyrażania i realizowania własnych poglądów oraz przekonań, w tym również skrajnych ideologii i poglądów politycznych, ekonomicznych, religijnych.

Kierując się główną przesłanką, iż skrajne organizacje są normą w demokratycznym państwie istotną kwestią pozostają kryteria oceny zachowań ekstremistycznych, w tym kryteria kryminalizacji. Niezbędnym elementem obrony demokracji są bowiem odpowiednie narzędzia prawne. Chodzi tu nie tylko o odpowiednie przepisy, które ustalają określone sankcje za działania zagrażające bezpieczeństwu ludzi, ale także procedury pozwalające zapobiegać zjawiskom zagrażającym (procedury selekcyjne, delegalizacyjne itp.).

Z punktu widzenia państwa, jego bezpieczeństwa i bezpieczeństwa obywateli, do głównych zagadnień w tym przedmiocie pozostają prawne możliwości rozwiązania skrajnych ugrupowań oraz kryminalizacji indywidualnych zachowań. W aspekcie merytorycznym w zasięgu kryminalizacji pozostaje m.in. szerzenie nienawiści, antysemityzmu, ksenofobii i homofobii, nawoływanie do nienawiści lub agresji na tle rasowym, kulturowym czy wyznaniowym. W świetle rodzimego prawa karalne jest:

- 1) propagowanie faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa lub

nawoływanie do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość (art. 256 Kodeksu karnego³), 2) publiczne znieważanie z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów naruszenie nietykalności cielesnej innej osoby (art. 257 k.k.). Poza tym należy wymienić takie, jak: eksterminację (art. 118 k.k.), dyskryminację (art. 119 k.k.), dyskryminację wyznaniową (art. 194 k.k.), złośliwe przeszkadzanie w wykonywaniu aktów religijnych (art. 195 k.k.), obrazę uczuć religijnych (art. 196 k.k.). W aspekcie formalnym (instytucjonalnym) z kolei istotne pozostają przesłanki (podstawy) do zdelegalizowania ugrupowania (np. planowane przekształcenie grupy w bojówkę czy też działanie bojówek).

W kontekście omawianej problematyki podkreślić należy znaczenie Rezolucji Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy wzywającej do wprowadzenia uregulowań ograniczających wzrost ekstremizmu w państwach członkowskich⁴. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło rezolucję, która piętnuje wszelkie przejawy ekstremizmów i wzywa państwa członkowskie do skutecznych działań. Niewątpliwie jest to reakcja na radykalizację poglądów i ideologii, jakie się obserwuje także w wielu państwach europejskich. Przyjęty dokument między innymi odnosi się do partii politycznych, osób publicznych i organizacji głoszących ksenofobiczne lub rasistowskie hasła. Podczas debaty zwrócono uwagę na narastające zjawisko islamofobii. Przyjęta rezolucja wzywa państwa członkowskie do opracowania międzynarodowego mechanizmu prawnego, który uniemożliwi finansowe wsparcie grup ekstremistycznych. Zaleciła też Komitetowi Ministrów wprowadzenie systemu monitoringu, który pozwoli na stałą obserwację w poszczególnych państwach.

W sensie etiologicznym ekstremizm jako zjawisko społeczne – wydaje się – zostało dostatecznie zdiagnozowane na gruncie socjologicznym i psychologicznym. Znane są formy i metody przeciwdziałania zbytnej radykalizacji poglądów, ideologii i działania. Znane są źródła tej radykalizacji. Zatem do głównych obszarów przeciwdziałania niewątpliwie należy:

- realizacja koncepcji demokracji aktywnej (w tym zdefiniowanie obowiązków obywatelskich, stworzenie legalnych dróg awansu). Demokracja aktywna jest przeciwieństwem samowoli, ale też wyklucza nietolerancję; jest tolerancją w uzgodnionej przestrzeni. Nie ma zgody na nieograniczoną swobodę przekonań, ale też nie może dowolnie ograniczać owych przekonań. Demokracja aktywna jest wyrażeniem zgody na to, że swobody obywatelskie kończą się tam, gdzie zaczyna się godzenie w podstawy demokracji,
- likwidowanie obszarów nędzy, wyrównywanie szans edukacyjnych, przeciwdziałanie gettyzacji biedy czy mniejszości społecznych, tworzenie programów treningu umiejętności społecznych, przestrzeganie procedur demokratycznych, tworzenie ułatwień w dostępie do dóbr demokratycznych dla grup, które nie są w stanie skorzystać z szans demokracji, oddziaływanie na jednostki nieprzystosowane społecznie – wszystko to powinno doprowadzać do zmniejszenia ryzyka,

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.), dalej przytaczana jako k.k.

⁴ *Rada Europy piętnuje ekstremizmy*, „Rzeczpospolita” z 5.10.2010 r., <http://www.rp.pl/artykul/545271.html> (dostęp 3.12.2013 r.).

- wymuszona asymilacja, która oznacza otwartość na inne grupy, rozsądną dominację kulturalną i finansową, otoczenie opieką potencjalnych przeciwników i skłanianie ich do stopniowej asymilacji wartości demokracji.
Warunki decydujące o skuteczności tej strategii to m.in.:
- rezygnacja z taktyki oblężonej twierdzy we własnym społeczeństwie i praca nad otwarciem się społeczeństw przyjmujących taktykę oblężonej twierdzy; społeczeństwa „zamknięte” są bardziej podatne na manipulację,
- podział światowych zysków ekonomicznych i odpowiedzialność za względnie równomierny rozwój ekonomiczny innych społeczeństw,
- edukacja w zakresie praw i obowiązków obywatelskich – przedstawianie demokracji w schematach preferencyjnych w publicznych środkach przekazu, dominacji kulturalnej jako strategii w kontekście wspólnego bezpieczeństwa.

W tym kontekście warto przywołać znane teorie socjologiczne m.in. psychologa amerykańskiego Roberta Mertona⁵, amerykańskiego kryminologa Edwina Sutherlanda⁶ czy francuskiego socjologa Emila Durkheima⁷, wyjaśniające zachowania jednostek i grup społecznych.

Genezy zachowań ekstremistycznych można dopatrywać się w zaburzeniach jednostek lub struktur, w zderzeniu kultur lub utracie swoistej homeostazy między kulturami, w czynnikach ekonomicznych albo cywilizacyjnych lub też uznać, że ekstremizm jest przejawem gry grup interesów. Do bezpośrednich grup ryzyka związanego z potencjalnymi zagrożeniami ekstremistycznymi niewątpliwie należą procesy migracyjne, zmiany struktury etnicznej, wyznaniowej. Charakterystycznym przykładem jest Francja, także Niemcy. We Francji, jak i w Niemczech pojawiły się ekstremizmy po obu stronach. Jest ultrapravica, jak i ultralewica, której działalność widać raczej w związkach zawodowych i strajkach, a nie w przemocy i agresji wobec ludzi i na ulicy. Chociaż w czasie zająć w związku z Marszem Niepodległości w Warszawie w 2012 r. odnotowano udział niemieckich przedstawicieli ultralewicy.

Istnieje kilka warunków ryzyka wyboru ekstremistycznych metod rozwiązania problemu:

- odmienne niż w grupie dominującej definiowanie rzeczywistości społecznej (postrzeganie jej jako sytuacji bez wyjścia),
- poczucie zamknięcia, zniewolenia, bezradności, osaczenia,
- brak zgody na zmianę celów dążeń wymuszoną przez instytucje legalne, np. odstąpienie od celów,
- niewiara w demokratyczne zasady rozstrzygania spraw, a także niechęć do reguł demokratycznych,

⁵ Robert Merton, autor teorii anomii, wyróżnił dwa centralne ogniwa: „kulturowo określone cele” oraz „zinstytucjonalizowane środki służące do ich realizacji”; wyróżnił 5 typów adaptacji do sytuacji dysfunkcji zachodzącej między strukturą kulturową a społeczną, z których wyróżniony typ „innowacji” polegał na akceptacji kulturowo określonych celów i nie akceptowaniu kulturowo określonych środków ich realizacji i sięganiu po środki niedozwolone. Zob. B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2001, s. 754-755.

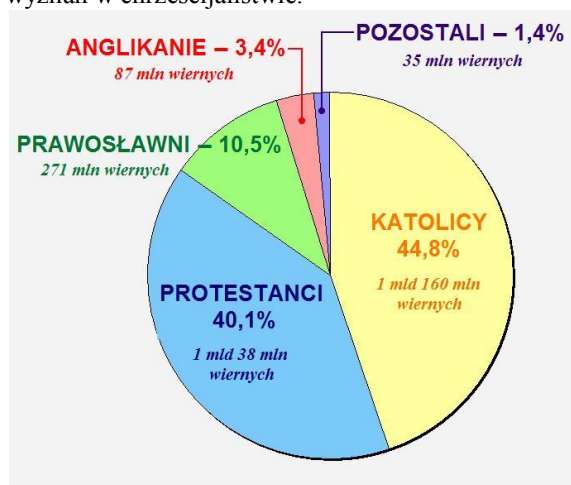
⁶ Edwin Sutherland, autor teorii „różnicowanych powiązań”, której punktem wyjścia jest zróżnicowana organizacja społeczna, czyli sytuacja, w której część społeczeństwa zorganizowana jest wokół wartości, których treścią jest przestrzeganie prawa, a część wokół „wartości” nieprzestrzegania prawa; wynikiem zróżnicowanej organizacji społecznej jest konflikt kultur w odniesieniu do norm prawa. Zob. B. Hołyst, *op. cit.*, s. 760-761.

⁷ Emile Durkheim, autor teorii anomii, według którego w okresie gwałtownych zmian społecznych (w tym o charakterze ekonomicznym, ale także migracyjnym) następuje załamanie się kontroli społecznej, wskutek czego jednostka nie czuje się już związana w swych dążeniach istniejącym systemem norm, stąd bardziej jest podatna na działania sprzeczne z prawem. Zob. B. Hołyst, *op. cit.*, s. 752-753.

- autorytarna uległość wobec przywódcy, idei, grupy. Bezrefleksyjna wiara w słuszność własnych przekonań.
- postrzeganie świata społecznego w kategoriach dychotomicznych (są tylko swoi i wrogowie, kto nie jest z nami ten jest przeciwko nam),
- odmienna ocena skutków własnych działań (jeżeli zginę to pójdę do raju, przejdę do historii itd.).

Jak już zasygnalizowano, dzisiaj najczęstszymi przyczynami, które są powodem konfliktów i nienawiści są różnice kulturowe, szczególnie zaś religijne. Zmiany struktury etnicznej w poszczególnych państwach europejskich w związku z procesami migracyjnymi pociągają za sobą zmiany struktury wyznaniowej, w tym wzrost udziału wyznawców innych religii, co w wielu przypadkach stanowi zarzewie przyszłego konfliktu i ekstremistycznych zachowań. W tym miejscu należy podkreślić znaczenie ruchów religijnych w chrześcijaństwie, jak ekumenizm propagujący porozumienie i współpracę między różnymi wyznaniem, dążący do przywrócenia jedności chrześcijan.

Wyk. 1. Struktura wyznań w chrześcijaństwie.

Źródło: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4e/Christian2011.PNG> (dostęp 3.12.2013 r.).

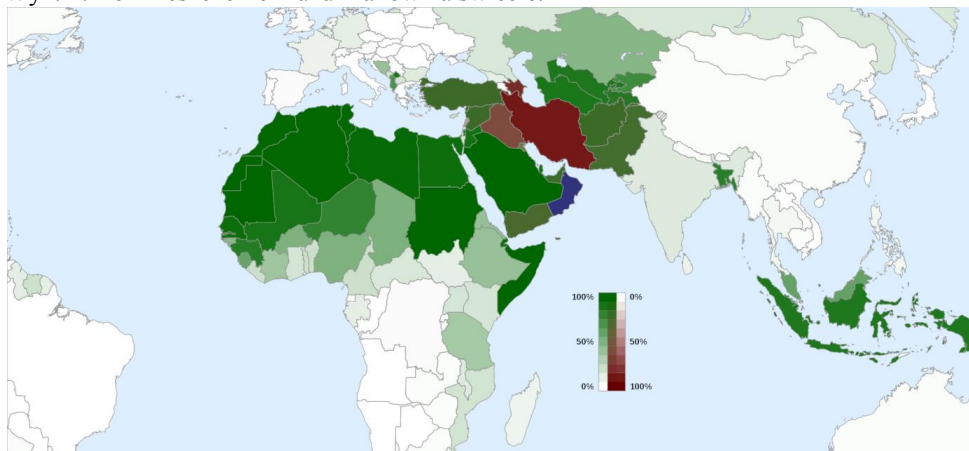
W świetle odnotowywanych procesów migracyjnych stwierdza się duży napływ do państw europejskich emigrantów z krajów arabskich, wyznawców islamu. Islam to religia monoteistyczna, druga na świecie pod względem liczby wyznawców po chrześcijaństwie.

Zarzuca się przy tym, iż w europejskich krajach emigranci arabscy tworzą enklawy swojej kultury i w agresywny sposób starają się ją narzucać etnicznie europejskiemu społeczeństwu, co w dobie europeizacji i globalizacji staje się wyraźnie sprzeczne z przyjętą filozofią.

Z ustaleń wynika, że islam nieprzeciętnie szybko zwiększa liczbę swoich wyznawców. W dniu 30 marca 2008 r. dziennik „Corriere della Sera” powołując się na „Rocznik Papieski” (*Annuario Pontificio*) na 2008 r. podał informację, iż Watykan po raz pierwszy oficjalnie przyznał, że liczba wyznawców islamu przekroczyła liczbę członków Kościoła rzymskokatolickiego (obecnie katolicy stanowią 17,4% ludności świata,

a muzułmanie 19,2%). Za główną przyczynę tego zjawiska uważa się dynamiczny przyrost naturalny w krajach islamskich przy jednoczesnym spadku liczby urodzeń w krajach chrześcijańskich (wyjątkiem mogą być jedynie kraje Ameryki Łacińskiej). Należy jednak przy tym pamiętać, że członkowie Kościoła rzymskokatolickiego stanowią jedynie pewien procent chrześcijan (przy uwzględnieniu członków Kościoła prawosławnego, Kościołów protestanckich i anglikańskich chrześcijanie stanowią 33% światowej populacji, dlatego też chrześcijaństwo nadal stanowi największą religię świata. Trzecią religią świata pod względem liczby wyznawców jest hinduizm⁸.

Wyk. 2. Rozmieszczenie muzułmanów na świecie.

Źródło: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/31/Islam_by_country.png (dostęp 3.12.2013 r.).

Największy udział w strukturze wyznaniowej w 2001 r. Muzułmanie stanowili we Francji (3%) i Wielkiej Brytanii (1,4%)⁹. Poza tym w strukturze etnicznej zdecydowaną większość stanowili rodowici obywatele (Francuzi – 90,6%, Brytyjczycy – 91,9%, Niemcy – 95,1%, Włosi – 94,1%, Polacy – 97,6%, Hiszpanie – 72,3%)¹⁰.

W 2011 r. według badań Narodowego Instytutu Statystycznego we Francji mieszkało 65 mln ludzi, z czego Francuzi stanowili 53,3 mln (82% ogółu), Muzułmanie – 6,5 mln (10% ogółu), inni emigranci – 5,2 mln (8% ogółu)¹¹. Co do struktury wyznaniowej we Francji, dominują wyznawcy katolicyzmu (48,5-52% społeczeństwa), poza którymi jedyną większą wspólnotę religijną tworzą muzułmanie (8,5-10%), następnie protestanci (1,5-2,1%), Żydzi (1-1,8%), buddyści (1-1,3%), hinduiści (0,8-1%) i sikhowie (0,7-1%)¹². Znaczny odsetek ludności kraju stanowią ateści (32-38,5%).

W Niemczech rodowici Niemcy stanowią 91,5% ogółu, Turcy (islam) – 2,4% i pozostali (Grecy, Włosi, Polacy, Rosjanie, Chorwaci, Serbowie, Hiszpanie) – 6,1%. Według Organizacji Narodów Zjednoczonych Niemcy są domem dla trzeciej pod względem wielkości grupy imigrantów, z 10 mln spośród około 190 mln wszystkich

⁸ http://pl.wikipedia.org/wiki/Islam#Muzu.C5.82manie_na_.C5.9Bwiece (dostęp 3.12.2013 r.).

⁹ *Collins World Encyclopedia*, 2010.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ http://pl.wikipedia.org/wiki/Demografia_Francji (dostęp 3.12.2013 r.).

¹² *Ibidem*.

emigrantów na świecie¹³. Już w 2009 r. najliczniejszą mniejszością narodową byli Turcy (2,5 mln), a także Rosjanie (1,1 mln), Włosi (771 tys.) oraz Polacy (1,3 mln)¹⁴.

Największą religią w Niemczech jest chrześcijaństwo z 51,5 milionem wiernych w 2008 r. (62,8%), drugą religią jest islam z 3,8 do 4,3 mln wiernych (4,6% do 5,2%). Niemcy posiadają trzecią w Europie społeczność żydowską (po Francji i Wielkiej Brytanii).

W Wielkiej Brytanii Anglicy (76%), Szkoci (9%), Walijczycy (5%), Północni Irlandczycy (4%) stanowili w 2005 r. łącznie 91,1% ogółu społeczeństwa, Hindusi – 1,8%, Pakistańczycy – 1,3%, ludność mieszana – 1,2%, inni – 1,6%. Natomiast jeżeli chodzi o wyznania: anglikanie – 56%, katolicy – 13%, prezbiterianie – 7%, metodyści – 4% i bezwyznaniowcy – 16%¹⁵.

Analiza danych co do struktury etnicznej i wyznaniowej wskazuje na dynamiczne zmiany w tym zakresie, co związane jest z procesami migracyjnymi. Przede wszystkim we Francji (wzrost wyznawców islamu z 3% do 10% w okresie 10 lat), ale podobna sytuacja (wzrost) występuje także w Niemczech i Wielkiej Brytanii. Napływ imigrantów stawia przed społecznościami nowe wyzwania w szczególności dotyczące adaptacji społecznej i kulturowej cudzoziemców oraz powoduje określone implikacje społeczności lokalnej. Może m.in. powodować wzrost skali napięć społecznych i kulturowych na tle etnicznym, wywoływać tendencje nacjonalistyczne, ksenofobiczne, dyskryminacyjne i inne. Także w aspekcie ekonomicznym może powodować pośrednio zagrożenia dla rodzimych pracowników na rynku pracy, zwłaszcza w sytuacji dużego bezrobocia. W tym zakresie grupy imigrantów wymagają szczególnie intensywnego wsparcia w procesie integracji ze społecznością lokalną. A zatem powyższe procesy mogą stanowić przyczyny ekstremistycznych postaw po obu stronach.

Analizując procesy migracyjne w Polsce należy podkreślić, iż od 1990 r. rejestruje się coraz większą liczbę cudzoziemców przyjeżdżających do Polski. Wyróżnić można różne formy migracji, w tym: nielegalną (do i z Polski), tranzytową – głównie do Europy Zachodniej i Skandynawii, imigrację z powodów ekonomicznych związaną z prowadzeniem na małą skalę działalności gospodarczej na terytorium Polski oraz migrację związaną ze stałym osiedleniem się cudzoziemców. Zjawisko imigracji w Polsce osiąga niewielkie rozmiary w porównaniu z sytuacją w innych krajach europejskich i nie stanowi tak potężnego problemu, jak w niektórych krajach Europy Zachodniej (np. we Francji czy w Niemczech). Udział procentowy cudzoziemców w populacji zamieszkałej na terenie Polski można uznać za znikomy i zdecydowanie odbiegający od wskaźników w pozostałych państwach europejskich, w szczególności tych wysoko rozwiniętych pod względem gospodarczym. Na przykład we Francji liczba imigrantów wciąż rośnie. Dzieci imigrantów z Afryki, Azji i Turcji stanowią ponad jedną dziesiątą mieszkańców Francji – wynika z pierwszego w historii badania na temat drugiego i trzeciego pokolenia imigrantów w tym kraju, jakie przeprowadził Narodowy Instytut Statystyki i Badań Ekonomicznych (INSEE)¹⁶. Opublikowane wyniki wskazują, że w 2008 r. we Francji żyło ponad 5 mln imigrantów oraz 6,5 mln Francuzów, których rodzice przybyli do tego kraju jako imigranci. To stanowi w sumie 11,7 mln ludzi – prawie 19% mieszkańców kraju.

¹³ UN Department of Economic and Social Affairs, *International Migration Report 2006: A Global Assessment*, New York 2009.

¹⁴ Statistisches Bundesamt, *Bevölkerung nach Migrationshintergrund*, Wiesbaden 2014.

¹⁵ http://portalwiedzy.onet.pl/58028,,,,wielka_brytania,haslo.html (dostęp 3.12.2013 r.).

¹⁶ A. Rybińska, *Francuzi nie z Europy*, „Rzeczpospolita” z 4.04.2010 r., <http://www.rp.pl/artykul/456523> (dostęp 3.12.2013 r.).

Prawie połowa dzieci imigrantów ma mniej niż 30 lat. Co piąty 18-letni Francuz ma matkę lub ojca pochodzących spoza Francji (20 lat temu co dziesiąty). Statystyka odzwierciedla kolejne fale napływu cudzoziemców. Rodzice dzieci imigrantów w wieku poniżej 30 lat pochodzą w większości z Afryki, Azji i Turcji.

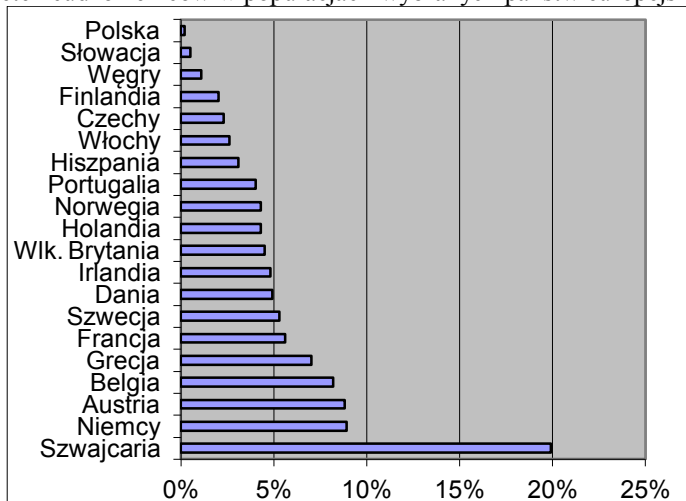
„Prawda jest taka, że kiedy dziś mówimy o dzieciach imigrantów, to mamy na myśli młodych ludzi urodzonych we Francji, których rodzice przybyli z Maghrebu albo z Czarnej Afryki, czyli spoza europejskiego kręgu kulturowego. Są to najczęściej muzułmanie” – twierdzi francuski ekspert ds. polityki migracyjnej Instytutu Stosunków Międzynarodowych i Strategicznych (IRIS) Jean-Yves Camus¹⁷.

Statystyki to potwierdzają. 13% dzieci imigrantów w wieku od 15 do 18 lat pochodzi z Algierii, 20% z Maroka i Tunezji, 8% z innych krajów Afryki, a kolejne 10% z Azji. Prawie jedna trzecia żyje w regionie paryskim, w którym 40% mieszkańców stanowią imigranci.

W porównaniu z przybyszami z Europy gorzej się integrują i czują się dyskryminowani. Jedna trzecia twierdzi, że jest traktowana jak „obywatele drugiej kategorii”. „Imigranci spoza Europy mają nawet w drugim i trzecim pokoleniu problemy z dostosowaniem do społeczeństwa, które podchodzi do nich bardziej podejrzliwie niż do imigrantów z Europy, trudnych do odróżnienia od rodowitych Francuzów” – tłumaczy Camus¹⁸.

Raport INSEE ukazał się w chwili, gdy we Francji trwała debata na temat wartości i tożsamości narodowej. Liczba imigrantów stale rosła, a płonące wówczas przedmieścia francuskich miast świadczyły o ich nieudanej integracji. W 1999 r. Francja liczyła 4,3 mln imigrantów, a w 2008 r. było już 5,2 mln (wzrost o ponad 20%).

Wyk. 3. Odsetek cudzoziemców w populacjach wybranych państw europejskich.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Górny, A. Grymała-Kozłowska (red.), *Od zbiorowości do społeczności: rola migrantów osiedleńczych w tworzeniu się społeczności imigranckich w Polsce*, „CMR Working Papers” 2007, s. 12.

¹⁷ *Ibidem.*

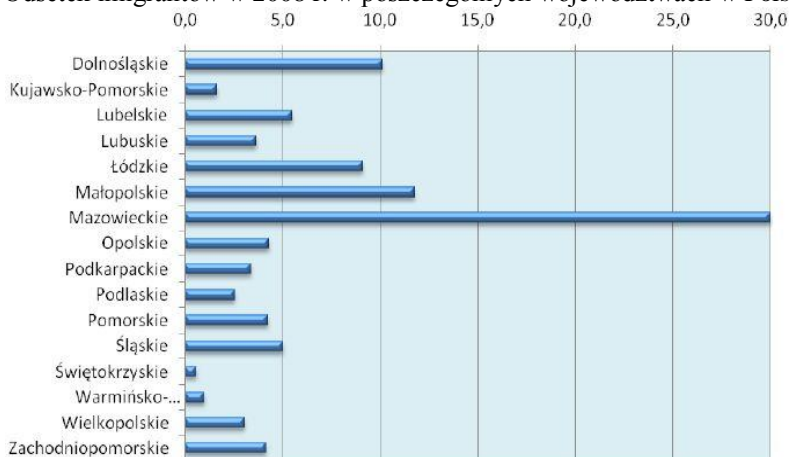
¹⁸ *Ibidem.*

Tab. 1. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce według danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r.

Grupa	Liczba osób (w tysiącach)	Miejsce zamieszkiwania
Niemcy	152,9	Województwo śląskie, opolskie
Białorusini	48,7	Województwo podlaskie
Ukraińcy	31,0	Województwo warmińsko-mazurskie
Romowie	12,9	Dość równomiernie w całym kraju
Rosjanie	6,1	Dość równomiernie w całym kraju
Łemkowie	5,9	Województwo dolnośląskie
Litwini	5,8	Województwo podlaskie
Słowacy	2,0	Województwo małopolskie
Wietnamczycy	1,8	Województwo mazowieckie
Francuzi	1,6	Najwięcej w mazowieckim
Amerykanie	1,5	Dość równomiernie w całym kraju, najwięcej w mazowieckim i małopolskim
Grecy	1,4	Najwięcej w dolnośląskim
Włosi	1,4	Dość równomiernie w całym kraju
Bułgarzy	1,1	Dość równomiernie w całym kraju, najwięcej w mazowieckim
Żydzi	1,1	Dość równomiernie w całym kraju
Ormianie	1,1	Dość równomiernie w całym kraju
Czesi	0,8	Głównie małopolskie, mazowieckie, śląskie, łódzkie
Anglicy	0,8	Województwo mazowieckie
Arabowie	0,5	Dość równomiernie w całym kraju
Kanadyjczycy	0,5	Dość równomiernie w całym kraju, najwięcej w mazowieckim
Holendrzy	0,5	Dość równomiernie w całym kraju
Tatarzy	0,5	Województwo podlaskie
Chińczycy	0,2	Województwo mazowieckie
Hiszpanie	0,2	Głównie województwo mazowieckie

Źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2002 r.

Wyk. 4. Odsetek imigrantów w 2008 r. w poszczególnych województwach w Polsce.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, Rocznik Statystyczny za rok 2008, Warszawa 2009.

Polska jest krajem o silnych tradycjach emigracyjnych. Imigranci w Polsce pochodzą natomiast głównie ze wschodnich państw Europy (Białoruś, Ukraina, Rosja, Litwa). Analiza miejsc lokalizacji mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce wskazuje miejsca skupisk innych narodowości, gdzie odnotowuje się wystąpienia ekstremistyczne o charakterze nacjonalistycznym i ksenofobicznym. Przykładem województwo podlaskie, na terenie którego przebywają Białorusini, Litwini, Tatarzy.

Podsumowanie

W kontekście omawianego zagadnienia podkreślić należy szczególne wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela wynikające z ustawy zasadniczej¹⁹. W ustawodawstwie polskim konstytucyjna regulacja wolności sumienia i religii (art. 53), nauczania religii w szkołach, wolność wypowiedzi (swoboda ekspresji). W rozumieniu art. 54 Konstytucji wolność wypowiedzi obejmuje swobodę wyrażania poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji. Regulacja konstytucyjna wprowadza przy tej okazji całkowity zakaz cenzury prewencyjnej oraz koncesjonowania prasy. Dopuszczalna jest natomiast możliwość koncesjonowania stacji radiowej lub telewizyjnej. Sformułowany w polskiej konstytucji zakaz cenzury prewencyjnej powoduje, i rozwiązanie to wykracza w sensie pozytywnym poza granice standardów międzynarodowych, bowiem standardy te nie wykluczają możliwości stosowania cenzury przez organy państwowe, z zastrzeżeniem zachowania warunku legalności, celowości i proporcjonalności takiego ograniczenia²⁰. W państwie demokratycznym na ochronę prawną zasługuje tylko taka wolność, która nikomu nie szkodzi, i nie bez powodu standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka przy okazji wolności wypowiedzi podkreślają, iż korzystanie zwłaszcza z tej wolności pociąga za sobą „specjalne obowiązki i szczególną odpowiedzialność”²¹.

Z kolei konstytucyjne wolności i prawa polityczne, jak wolność pokojowego zgromadzania się (art. 57), wolność zrzeszania się z zastrzeżeniem, iż cele lub działalność zrzeszenia nie są sprzeczne z konstytucją lub ustawą (art. 58), wolność zrzeszania się w związkach zawodowych, organizacjach społeczno-zawodowych rolników oraz w organizacjach pracodawców (art. 59) gwarantują szerokie możliwości prezentowania poglądów i przekonań. W przypadku wolności i praw politycznych ustawodawca dopuszcza możliwość stosowania ograniczeń ze wskazaniem jednak niezbędnych warunków, które przy stosowaniu ograniczenia należy spełnić. Tak więc np. o odmowie rejestracji lub zakazie działania zrzeszenia orzekać może wyłącznie sąd, a ograniczenia dotyczące zrzeszania się w związkach zawodowych może określać jedynie ustawa.

Motywy działań, jak zaznaczono wcześniej, mogą być zróżnicowane: od treści politycznych, ideologicznych, patriotycznych, moralnych, po ekonomiczne. Dotyczyć to może poglądów i przekonań politycznych, poszanowania i respektowanie prawa naturalnego, ochrony ważnych norm obyczajowych, ochrony przed demoralizacją społeczną. Ustawodawca w stanowieniu prawa kieruje się podstawowym powodem, jakim jest ochrona dobra prawnego. Może to dotyczyć również umacniania postaw moralnych. Integralnym elementem ekstremizmu jest użycie radykalnych środków (np. przemoc,

¹⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483).

²⁰ Zob. Z. Witkowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Toruń 2002, s. 127.

²¹ *Ibidem*.

terror itp.), które już z definicji są niedozwolone i niedopuszczalne w demokratycznym państwie.

Procesy migracyjne są obecnie naturalną konsekwencją rozwoju współczesnej cywilizacji. Zmiany stąd zachodzące w strukturze etnicznej i wyznaniowej mogą, ale nie muszą powodować wzrost napięć społecznych i kulturowych. Wiele bowiem zależy od realizowanej polityki społecznej, w tym kierowanej do grup napływowych. Można wyróżnić bowiem pozytywne i negatywne aspekty imigracji. Relatywnie niskie zagrożenie Polski negatywnymi skutkami procesów migracyjnych nie zwalnia natomiast z obowiązku antycypowania zagrożeń i zapobiegania im, a wiele rozwiązań tkwi w sferze instrumentów polityki społecznej.

Tytuł

Współczesne ekstremizmy – etiologia i przeciwdziałanie

Streszczenie

Autor charakteryzuje główne przyczyny ekstremizmów oraz wskazuje formy i metody przeciwdziałania zachowaniom ekstremistycznym ze strony państwa, organizacji zinstytucjonalizowanych, społeczeństwa. Dokonuje także analizy zmian struktury etnicznej i wyznaniowej w wybranych państwach europejskich w związku z procesami migracyjnymi. Autor wskazuje również cechy definiujące tożsamość zachodniej cywilizacji, podstawowe wartości w społeczeństwach demokratycznych oraz warunki ryzyka wyboru ekstremistycznych metod. Analizuje także zmiany w strukturze etnicznej w Polsce. Zjawisko imigracji w Polsce jest marginalne, udział cudzoziemców znikomy, a imigranci pochodzą głównie ze wschodnich państw Europy. Niskie zagrożenie Polski negatywnymi skutkami procesów migracyjnych nie zwalnia jednak z obowiązku antycypowania zagrożeń i zapobiegania im w szczególności w sferze instrumentów polityki społecznej.

Słowa kluczowe

ekstremizm lewicowy, ekstremizm prawicowy, demokracja aktywna,
migracje ludności, asymilacja

Title

Contemporary extremism – etiology and counteraction

Summary

The author describes main causes of extremism as well as indicates forms and methods of counteracting such activities on the part of the state, institutionalized organizations and society. The analyses of changes of the ethnic and religious structure in chosen European countries in relation to migration processes are made. The paper also presents the features defining identity of western civilization, essential values of democratic societies and determinants influencing on choice of extremist methods. The particular attention is paid to issues referring to the Polish ethnic structure. The phenomenon of immigration in Poland is marginal and the participation of foreigners is scarce, most of them come from eastern countries of Europe. However, the low threat to Polish society of the negative effects of migration processes does not exempt from the obligation of anticipating risks and preventing them mainly in the sphere of social policy.

Keywords

left-wing extremism, right-wing extremism, active democracy,
migration of population, assimilation

Mgr Szymon Michał Buczyński
Doktorant
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Mgr Stanisław Bobiński
Absolwent
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ II

Między demokracją a radykalizacją.

Europejski ekstremizm polityczny – wybrane zagadnienia

Wprowadzenie

Zarówno struktury wspólnotowe jak i państwa członkowskie nie są odporne na zagrożenie dla demokracji, jakim są nierozzerwalnie z nią związane ruchy polityczne o charakterze ksenofobicznym i ekstremistycznym. Zjawisko to ma charakter uniwersalny, występuje niezależnie od kontekstu politycznego, historycznego i kulturowego¹. Płaszczyzny te stanowią determinant w przypadku kontekstowej teorii ekstremizmu (ekstremizm antyustrojowy w krajach totalitarnych czy ustrojach opresyjnych)². Radykalizację postaw politycznych należy zaliczyć do najistotniejszych zagrożeń dla europejskiej przestrzeni bezpieczeństwa. Kryteria kopenhaskie, przyjęte przez Radę Europejską w 1993 r. (uzupełnione w Madrycie w 1995 r.) uzależniają zarówno uczestnictwo jak i ewentualne przystąpienie do wspólnoty od spełnienia kryteriów ekonomicznych i politycznych oraz warunków procesu stabilizacji i stowarzyszenia (SAP). Zasady określone w klasycznym modelu zobowiązywały kraje kandydujące do przyjęcia wszystkich obowiązków wynikających z prawa wspólnotowego, bez możliwości stałych wyłączeń. Negocjacje akcesyjne miały się formalnie koncentrować na praktycznych aspektach członkostwa. Problemy zgłaszane przez państwa kandydujące mogły być rozwiązane za pomocą wprowadzenia nowych aktów prawnych, a nie fundamentalnych zmian i reform. Celem procesu dostosowawczego było przede wszystkim wynegocjowanie okresów przejściowych dla obszarów problemowych. Nowe państwa członkowskie były dołączane do Wspólnot po ograniczonej i stopniowej adaptacji warunków, wynikających z postępującego procesu integracyjnego. W kryteriach politycznych wskazano na wymóg stabilność instytucji gwarantujących demokrację, rządy prawa, przestrzeganie praw człowieka i ochronę mniejszości (niedyskryminacja i poszanowanie różnicowania). Zasady te wypracowane przez procesy zachodzące w wymiarze zarówno społecznym jak i historyczno-materialnym należy uznać, za jeden z istotnych, autonomicznych, kulturowych

¹ G. Capoccia, D. Ziblatt, *The historical turn in democratization studies: a new research agenda for Europe and beyond*, „Comparative Political Studies” 2010, nr 8/9, s. 931.

² P. Niesen, *Anti-extremism, negative republicanism, civic society: three paradigms for banning political parties*, „German Law Journal” 2002, nr 3, s. 1.

składników tożsamości europejskiej stanowiącej warunek *sine qua non* jedności kontynentu³. Podstawą tej wspólnoty nie jest unifikacja w wymiarze kulturowym, lecz działanie w ramach i na podstawie przyjętych zasad odrzucając kwestie wyznaniowe i etniczne, jako kryterium przynależności do wspólnoty europejskiej. Idealem pozostaje wielokulturowość oparta na jedności w obszarze politycznym, gospodarczym i prawnym. Zgodnie z haskiem przesłaniem Jeana Moneta Europa winna opierać się na zjednoczeniu narodów w duchu ich różnorodności, w celu wytyczenia świata drogi zorganizowanych wolności. Kluczową zdobyczą Europy wyzwolonej z ustrojów totalnych jest poszanowanie godności ludzkiej, której siłą wynika z wolności⁴. Liberalna demokracja opiera się na triadzie pluralizmu, światopoglądowej neutralności i tolerancji. Błędem jest budowanie modelu europejskości opartego na demokracji, konkurencyjności, indywidualizmie, tolerancji, odmienności i rządach prawa bez odwołania do dziedzictwa kulturowego. Zarówno dziedzictwo materialne jak i niematerialne pozwala na umieszczenie jednostek i zbiorowości w kontekście kulturowym i społecznym. Wzbogaca wspólnoty o poczucie ciągłości w wymiarze ponadhistorycznym wytwarzając więź z minionymi i przyszłymi pokoleniami. Przynależność jest jedną z podstawowych kategorii procesu socjalizacji zarówno na poziomie pierwotnym jak i wtórnym. Fundamentem kolektywnej wizji wspólnoty jest utrwalony, przekraczający barierę życia osobniczego, przekaz informacji. Ponadpokoleniowa więź opiera się na przekazie wartości, forma ich utrwalenia o ile jest skuteczna ma znaczenie drugorzędne. Oczywiście tak zdefiniowane dziedzictwo może podlegać zmianom o charakterze ewolucyjnym i rewolucyjnym. Każda próba jego odczytania w zmiennych warunkach społecznych łączy się z reinterpretacją. Proces ten wykracza poza normy czasowe. Wspólnota regionalna i uniwersalna jest zbiorem zindywidualizowanych tożsamości. Różnorodność doświadczeń kulturowych składających na europejskie dziedzictwo wzmacnia jedynie legitymację demokratyczną projektu opartego na prawach człowieka, jako normatywnej podstawie politycznej. Za przełomowe wydarzenie we historii współczesnych europejskich ruchów skrajnych uznaje się wybory uzupełniające do Parlamentu Europejskiego (powszechne, bezpośrednie) z 11 czerwca 1984 r. w których francuski Front Narodowy przekroczył psychologiczną barierę 10% głosów⁵. O trwałym zakorzenieniu tej siły we francuskim i regionalnym spektrum politycznym świadczy wynik jego lidera Jeana-Marie Le Pena, który 21 kwietnia 2002 r. zajął drugie miejsce w wyborach prezydenckich.

Republika Turecka (huntingtonowski kraj na rozdrożu), która posiada status członka stowarzyszonego od 1963 r., a oficjalnie aplikuje od 1987 r. musi podjąć realne działania na rzecz rozwiązania kwestii kurdyjskiej⁶. Ewentualne dalsze zbliżenie z Państwem Izrael hamuje kwestia palestyńska. W przypadku Bośni i Hercegowiny szczególnie znaczenia ma sprawa Sejdić-Finci. Europejski Trybunał Praw Człowieka w swoim orzeczeniu uznał część istotnych elementów systemu konstytucyjnego⁷ i politycznego tego państwa za niedopuszczalne w europejskim porządku prawnym ze względu na dyskryminację rasową. W kwestionowanym przepisie ustrojodawca wyróżnił

³ F. Gołębski, *Tożsamość europejska*, Warszawa 2005, s. 36.

⁴ J. Wilk, B. Walczak, *Elementy aksjologii Unii Europejskiej*, Kraków 2009, s. 36.

⁵ W okresie Czwartej Republiki najistotniejszą francuską skrajną siłą polityczną była Partia Komunistyczna.

⁶ D. Kogacioglu, *Dissolution of political parties by the Constitutional Court in Turkey: judicial delimitation of the political domain*, „International Sociology” 2003, nr 1, s. 258.

⁷ K. Krysienieł, *System wyborczy w Bośni i Hercegowinie – spojrzenie krytyczne*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 1, s. 168.

Bośniaków, Chorwatów i Serbów jako narody konstytutywne nie określając jednocześnie kryteriów przynależności. Brak deklaracji przynależności do któregoś z tych trzech narodów skutkuje utratą części praw wyborczych. Trybunał w Strasburgu stwierdził naruszenie art. 3 Protokołu nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności w zw. z art. 14 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności odnośnie pozbawienia biernego prawa wyborczego w wyborach do Izby Narodów oraz naruszenie art. 1 Protokołu nr 12 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności odnośnie wyborów do Prezydium Bośni i Hercegowiny. Konstytucja Bośni i Hercegowiny oparta na paradygmacie etnicznego konsensualizmu jest załącznikiem do traktatu pokojowego a podpisanego 14 grudnia 1995 r. w Paryżu. W etnokratycznej koncepcji rządów to samo państwo, nawet funkcjonujące w oparciu o charakterystyczne dla systemu demokratycznego elementy architektury ustroju (etnokracja), zbliża się do modelu organizacji skrajnej. System taki wymusza tworzenie partii opartych na podziale etnicznym czy religijnym utrwalającym animozje społeczne i kulturowe. Przykład amerykański wskazuje, że system wyborczy, m.in. poprzez wyznaczanie granic okręgów wyborczych, może utrzymywać podziały i stereotypy rasowe. Dopiero szereg rozstrzygnięć Sądu Najwyższego USA wydawanych po II wojnie światowej reinterpretujących zapisy konstytucyjne zniósł, przynajmniej na płaszczyźnie prawnej segregację rasową (np.: Wyrok Sądu Najwyższego USA z dnia 17 maja 1954 r. w sprawie *Oliver Brown et al. v. Board of Education of Topeka et al.*). Dyskryminacyjnym nie będzie zachowanie służące osiągnięciu adekwatnego celu opartego o kryteria wynikające z zasady proporcjonalności. Proces akcesyjny jest dzisiaj bardziej rygorystyczny i kompleksowy niż w przeszłości, co odzwierciedla zmianę polityki UE oraz wnioski wyciągnięte z poprzednich rund rozszerzenia. Kraje kandydujące muszą rozwiązać problemy związane z reformą sądownictwa oraz walką z przestępczością zorganizowaną i korupcją na wczesnym etapie negocjacji akcesyjnych. W większości krajów objętych procesem rozszerzenia istnieje potrzeba przeprowadzenia całościowej, przejrzystej i ambitnej reformy sądownictwa w celu zapewnienia niezależnego, bezstronnego, wydajnego i rozliczanego systemu. Za jedno z kluczowych zagadnień uznaje się ochronę praw osób należących do mniejszości oraz kwestię wolności wypowiedzi. W 2014 r. uruchomiony zostanie drugi Instrument Pomocy Przedakcesyjnej (IPA). W ramach IPA II UE nadal będzie udzielać znaczącego wsparcia na rzecz krajów objętych procesem rozszerzenia podczas przygotowań do przystąpienia. Perspektywę finansową w horyzoncie na lata 2014-2020 ustalono na 11,7 mld euro w cenach bieżących. W czerwcu 2013 r. UE przyjęła wytyczne w sprawie propagowania i ochrony wszystkich praw człowieka przysługujących lesbijkom, gejom, osobom biseksualnym, transpłciowym i interseksualnym w celu wyznaczenia kierunku działań zewnętrznych UE w tej dziedzinie. W latach 2007-2013 ponad 2,5 mln EUR przeznaczono na rozwiązanie problemów mniejszości seksualnych zarówno w ramach IPA, jak i Europejskiego Instrumentu na rzecz Wspierania Demokracji i Praw Człowieka. W tym samym okresie 100 mln EUR pomocy przedakcesyjnej przeznaczono na wspieranie włączenia społecznego i integracji Romów w krajach objętych procesem rozszerzenia, w tym na poprawę warunków mieszkaniowych. Zgodnie z opinią Komisji z 2010 r. Albania by rozpocząć negocjacje akcesyjne musi m.in. podejmować skuteczne środki w celu wzmocnienia ochrony praw człowieka, w tym Romów, oraz implementować instrumenty polityczne zwalczające inne obszary dyskryminacji. Komisja wzywa zainteresowane strony do podjęcia wszelkich wysiłków na rzecz rozwiązania otwartych sporów zgodnie z ustanowionymi zasadami i środkami, które w stosownych przypadkach obejmują

przekazanie sporów do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości lub innych istniejących lub doraźnych organów rozwiązywania sporów. Zgodnie ze stanowiskiem Komisji kraje regionu, państwa członkowskie i UE muszą podjąć dodatkowe wysiłki, aby wspierać tworzenie w Europie Południowo-Wschodniej otoczenia sprzyjającego przewycięzeniu spuścizny przeszłości, a tym samym zmniejszeniu ryzyka politycznego wykorzystania otwartych kwestii dwustronnych.

Europejski ekstremizm polityczny

Wśród organizacji propagujących skrajne poglądy lub stosujących radykalne i ostateczne środki działań skierowane przeciwko zastanemu porządkowi społecznemu, politycznemu, ekonomicznemu, aksjologicznemu możemy wyróżnić ruchy ekstremistyczne (anarchizm, trockizm, maoizm, Nowa Lewica) i radykalne (skrajny nacjonalizm, rasizm, faszyzm)⁸. Skrajne ruchy polityczne rozwijają się w nurtach (np.: rewolucyjny, separatystyczny, nacjonalistyczny, *one-issue terrorism*, indywidualistyczny, kolektywistyczny, syndykalistyczny). Szereg brutalnych ideologii nie mieści w tej dychotomicznej typologii przyszłego ładu lub anarchii. Przykładem takiego ruchu ekstremistycznego są niemieccy autonomiści czy radykalne ruchy religijne. Możemy również wyróżnić bierny (sfera idei) i czynny (aktywność dopuszczona i zakazana przez prawo) ekstremizm polityczny oraz organizacje działające w oparciu o instytucje demokratyczne jak i wybierające niekonwencjonalny sposób funkcjonowania. Analizy Europolu wskazują, że ekstremizm europejski, również w swojej brutalnej odsłonie czerpie inspirację z szerokiego wachlarza ideologii nacjonalistycznych, separatystycznych, wyznaniowych zarówno w odmianie prawicowej jak i lewicowej oraz anarchistycznej. Skrajne poglądy i metody działania szerzą zarówno scentralizowane i hierarchiczne organizacje, przyjmujące również formę partii politycznych, jak i grupy charakteryzujące się daleko posuniętą decentralizacją oraz pojedyncze osoby (*sole, lonely wolf*). Według raportu „Eurobarometer Discrimination in the EU in 2012” z 2012 r. zbierającego dane z 27 krajów członkowskich, 17% badanych doświadczyło osobiście jakiejś formy dyskryminacji lub nękania (*felt harassed*) w pracy lub w życiu codziennym. Głównym powodem doświadczenia dyskryminacji był wiek, płeć i pochodzenie etniczne, niepełnosprawność, wyznanie, orientacja seksualna. Opracowywanie i wdrażanie środków mających na celu zapobieganie i zwalczanie radykalizacji postaw leży w gestii państw członkowskich. W związku z tym najważniejsze działania są podejmowane na poziomie krajowym i lokalnym. Jednocześnie rośnie ryzyko radykalizacji prowadzącej do ekstremistycznej przemocy o transgranicznym charakterze (platformy dyskusyjne, media społecznościowe, inne narzędzia wymiany informacji). Europejski system ochrony i monitoringu zagrożeń ze strony politycznych ugrupowań skrajnych tworzą mechanizmy zaimplantowane w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych (Karta Narodów Zjednoczonych z 26 czerwca 1945 r., Powszechna deklaracja praw człowieka z 10 grudnia 1948 r., Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z 16 grudnia 1966 r. Deklaracja z 10 grudnia 1992 r. w sprawie praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych, Konwencja w sprawie zapobiegania i karaniania ludobójstwa z 9 grudnia 1948 r., Konwencja Międzynarodowej

⁸ Uznając słuszność tradycyjnego podziału na prawicowe i lewicowe siły polityczne w warunkach demokratycznych ustrojów europejskich należy pamiętać, że jedynie w obrębie ugrupowań o prawicowej proveniencji można wskazać te o charakterze ludowym, liberalnym, chrześcijańskim, kontrewolucyjnym.

Organizacji Pracy nr 111 w sprawie dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu z 25 czerwca 1958 r. Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z 15 grudnia 1960 r., Międzynarodowa konwencja w sprawie Likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 7 marca 1966 r., Konwencja o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r. oraz Konwencja nr 169 o krajowcach i ludności plemiennej z 27 czerwca 1989 r.), Rady Europy (Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 listopada 1950 r. Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych z 5 listopada 1992 r., Europejska konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych z 1 lutego 1995 r.), Unii Europejskiej, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (Karta Nowa Europy podpisana w Paryżu 21 listopada 1990 r.), porozumień multilateralnych (Instrument Inicjatywy Środkoeuropejskiej ochrony praw mniejszości z 19 listopada 1994 r.) oraz umów dwustronnych (niemiecko-duńska deklaracja z 1955 r. dotyczącej mniejszości duńskiej w Szlezewiku).

Zgodnie z art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn. Na mocy art. 7 tego aktu prawa pierwotnego Komisja Europejska w przypadku stwierdzenia naruszenia przez państwo członkowskie zobowiązań ciążących na nim na mocy traktatów, może wszcząć postępowanie wobec tego państwa. Procedurę w tym zakresie określa art. 7 TUE, w którym przewidziano trzy etapy postępowania: stwierdzenie istnienia wyraźnego ryzyka poważnego naruszenia przez państwo członkowskie wartości określonych w art. 2, stwierdzenie poważnego i stałego naruszenia przez to państwo członkowskie wartości określonych w art. 2, zawieszenie niektórych praw dla tego państwa członkowskiego wynikających ze stosowania traktatów. Utworzenie w 2000 r. koalicyjnego rządu austriackiego, w którego skład weszła Wolnościowa Partia Austrii (*Freiheitliche Partei Österreichs*) Jörga Haidera zaowocowało zastosowaniem przez 14 państw członkowskich niewynikającego z przytoczonego mechanizmu traktatowego bojkotu politycznego. Zgodnie z dyrektywami 2000/43/WE, 2000/78/WE i 2004/113/WE zakazuje się dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie rasowe lub etniczne, wiek, niepełnosprawność, orientację seksualną, religię lub światopogląd. Państwa członkowskie i Wspólnota Europejska podpisały Konwencję NZ o prawach osób niepełnosprawnych. Konwencja ta opiera się na zasadach niedyskryminacji, udziału i integracji społecznej, równości szans i dostępności. Dyskryminacja ze względu na rasę lub pochodzenie etniczne jest zakazana w zakresie zatrudnienia, pracy i szkolenia zawodowego, jak również w obszarach niezwiązanych z zatrudnieniem, takich jak ochrona socjalna, opieka zdrowotna, edukacja i dostęp do powszechnie dostępnych towarów i usług, w tym do mieszkań. Dyskryminacja ze względu na płeć jest zakazana w obrębie tych samych obszarów, z wyjątkiem edukacji, mediów i reklamy. Dyskryminacja ze względu na wiek, religię i światopogląd, orientację seksualną i niepełnosprawność jest jednak zakazana jedynie w zakresie zatrudnienia, pracy i szkolenia zawodowego. Dyrektywy 2000/43/WE i 2000/78/WE należało przetransponować do prawa krajowego do 2003 r., z wyjątkiem przepisów dotyczących dyskryminacji ze względu na wiek i niepełnosprawność, w odniesieniu, do których termin transpozycji został przedłużony o trzy lata. W 2006 r. Komisja przyjęła sprawozdanie dotyczące wdrożenia dyrektywy 2000/43/WE, a dnia 19 czerwca 2008 r. przyjęło

sprawozdanie dotyczące wdrożenia dyrektywy 2000/78/WE⁹. Dyrektywę 2004/113/WE należało przetransponować do końca 2007 r. Dyrektywa te zostały wydane na podstawie art. 13 TWE, upoważniającego Radę do podejmowania stosownych działań mających na celu zwalczanie dyskryminacji z powodu m.in. rasy lub pochodzenia etnicznego, religii lub wyznania. Problematykę zagrożeń o charakterze ideologicznym uwzględniła rezolucja z dnia 20 lutego 1997 r. w sprawie rasizmu, ksenofobii i skrajnej prawicy⁹, rezolucja z dnia 15 czerwca 2006 r. w sprawie nasilenia się przemocy powodowanej rasizmem i homofobią w Europie¹⁰, rezolucja z dnia 27 stycznia 2005 r. w sprawie Holokaustu, antysemityzmu i rasizmu¹¹, rezolucja 1344 Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z dnia 29 września 2003 r. w sprawie zagrożenia dla demokracji ze strony ekstremistycznych partii i ruchów w Europie, rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 grudnia 2007 r. w sprawie walki z rosnącym ekstremizmem w Europie¹² jak również stanowisko z dnia 29 listopada 2007 r. w sprawie wniosku dotyczącego decyzji ramowej Rady w sprawie zwalczania na mocy przepisów prawa karnego pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii. Zgodnie z komunikatem Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-społecznego i Komitetu Regionów w sprawie programu prac Komisji na 2014 r. zwalczanie brutalnego ekstremizmu zostało zaliczane do kluczowych inicjatyw nieustawodawczych. Celem działań jest przygotowanie programu, w którym państwom członkowskim zostaną zaproponowane sposoby opracowania nowych narzędzi służących do zwalczania brutalnych form ekstremizmu lub zapobiegania im. Komunikat będzie oparty na zaleceniach sieci na rzecz przeciwdziałania radykalizacji utworzonej w 2011 r., a także będzie zawierać elementy dotyczące zmiany unijnej strategii walki z radykalizacją postaw i werbowaniem terrorystów. Wśród mechanizmów miękkich można również wyróżnić utworzoną w 2011 r. przez Komisję sieć upowszechniania wiedzy o radykalizacji postaw (*Radicalisation Awareness Network – RAN*), która zrzesza ponad 700 ekspertów i praktyków z całej Europy. Gromadzi ona wiedzę fachową i ułatwia wymianę poglądów na różnorodne tematy, takie jak wzmacnianie pozycji podmiotów lokalnych czy też organizacja konferencji międzynarodowych, i skupia ekspertów na wszystkich szczeblach. Komisja, przy wsparciu Wysokiego Przedstawiciela Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa i Koordynatora UE ds. Zwalczania Terroryzmu (CTC) oraz dzięki informacjom uzyskany w ramach analiz podjętych przez RAN, wyróżniła dziesięć działań, jakie państwa członkowskie i UE mogłyby uwzględnić, jako część swoich wysiłków mających na celu zwalczanie radykalizacji postaw w UE i poza jej granicami. Najistotniejszymi elementami zaproponowanej polityki są krajowe strategie na rzecz zapobiegania radykalizacji postaw. Strategie te wymagają budowania zaufania we wspólnotach i między wspólnotami, promowania lepszego zrozumienia wzajemnych drażliwych kwestii i problemów, angażowania różnych grup społecznych i szeregu innych działań. Uwzględnienie wszystkich tych różnych aspektów zmniejsza ryzyko radykalizacji i zwiększa szanse zatrzymania procesu, który prowadzi do ekstremizmu

⁹ Rezolucja z dnia 20 lutego 1997 r. w sprawie rasizmu, ksenofobii i skrajnej prawicy (Dz. Urz. C 85 z 17.03.1997 r., s. 150).

¹⁰ Rezolucja z dnia 15 czerwca 2006 r. w sprawie nasilenia się przemocy powodowanej rasizmem i homofobią w Europie (Dz. Urz. C 300 E z 9.12.2006 r., s. 491).

¹¹ Rezolucja z dnia 27 stycznia 2005 r. w sprawie Holokaustu, antysemityzmu i rasizmu (Dz. Urz. C 253 E z 13.10.2005 r., s. 37).

¹² Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 grudnia 2007 r. w sprawie walki z rosnącym ekstremizmem w Europie (Dz. Urz. C 323 E z 13.12.2008 r., s. 494).

i przemocy. Za istotne mechanizmy prewencji radykalizacji prowadzącej do terroryzmu i brutalnego ekstremizmu (*multi-agency approach*) Komisja uznała również konwalidację wiedzy fachowej w oparciu o wzmocniony sekretariat sieci RAN (europejski katalog dobrych praktyk), dostosowanie pracy sieci RAN do potrzeb państw członkowskich (konferencje wysokiego szczebla z 2013 r. i 2014 r.), szkolenie specjalistów (wypracowanie modelu szkoleniowego w ramach współpracy RAN i Europejskiego Kolegium Policyjnego), wspierania tzw. strategii wyjścia (rzeczywista demobilizacja i de radykalizacja postaw) dla osób opuszczających organizacje ekstremistyczne, współpracę ze społeczeństwem obywatelskim i sektorem prywatnym, wykorzystanie perspektywy wiktymologicznej (11 marca Europejski Dzień Ofiar Terroryzmu), zintensyfikowanie działań w celu zachęcenia młodych ludzi do krytycznego myślenia na temat ekstremistycznych ideologii, zacieśnienie współpracy z krajami partnerskimi. Odwołanie się do przeżyć osobistych i bezpośrednich pozwala na utrwalenie w przekazie informacyjnym, stanowiącym w przypadku organizacji skaranych najistotniejszą płaszczyznę walki ideologicznej, obrazu rzeczywistych konsekwencji radykalizacji postaw. Komisja wskazuje również na możliwość wykorzystania istniejących narzędzi i platform wymiany poglądów i doświadczeń. Przykład może stanowić unijny program Erasmus+, w ramach którego finansowana jest współpraca w dziedzinie edukacji, szkolenia, młodzieży i sportu i który w latach 2014-2020 oferuje znaczne możliwości w zakresie mobilności uczniów, studentów i nauczycieli oraz w zakresie wspierania współpracy między zainteresowanymi stronami. W ramach środków Horyzontu 2020 należy inicjować programy badawcze ukierunkowane między innymi na etiologie kształtowania się postaw ekstremistycznych. Niezależnym źródłem analiz obejmujących m.in. przestępczość zorganizowaną, organizacje ekstremistyczne oraz zagrożenie wewnętrznym i zewnętrznym terroryzmem będzie Fundusz Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Kwestia etykietowania siły politycznej w kategorii ruchów skrajnych, ekstremistycznych czy nacjonalistycznych rozpoczyna się już na poziomie wybranej przez założycieli formy funkcjonowania, odwołań do doktrynalnej spuścizny czy wskazania nazwy (najistotniejsza forma autodefinicji). Identyfikacja nowego ruchu poprzez pryzmat doświadczeń historycznych, świadomego naśladownictwa odbywa się na poziomie stwierdzonego lub przypuszczanego podobieństwa. Część autorów wskazuje także, że etykieta partii ekstremistycznej może być wyrazem społecznego lęku przed nieznanym. Od 2005 r. starania wspólnoty przeciwko radykalizacji postaw dookreśla unijna strategia walki z radykalizacją postaw i werbowaniem terrorystów (ostatnio zmienione w 2008 r.). Uznając organy państw członkowskich UE za gwarantów ochrony, strategia wskazuje wspólne normy i środki mające na celu zapobieganie radykalizacji postaw i werbowania terrorystów. Dokument definiuje trzy główne obszary działań: przeciwdziałanie werbunkowi, promocje poglądów umiarkowanych oraz wartości demokratycznych (bezpieczeństwo, sprawiedliwość, demokracja). We wspólnym komunikacie do Parlamentu Europejskiego i Rady określającym kompleksowe podejście UE do zewnętrznych konfliktów i sytuacji kryzysowych z 11 grudnia 2013 r. wskazano na konieczność ścisłej współpracy pomiędzy Komisją a Wysokim Przedstawicielem ds. Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa w zakresie zagrożeń globalnych powiązanych z zewnętrznymi aspektami polityki wewnętrznej UE. Wśród obszarów o takim potencjale wskazano bezpieczeństwo energetyczne, ochrona środowiska i zmiana klimatu, migracja, zwalczanie terroryzmu, brutalnego ekstremizmu i przestępczości zorganizowanej oraz globalne zarządzanie gospodarcze. Ekstremizmu w wymiarze

politycznym nie należy kwalifikować zgodnie z relacją do uzyskiwanego rzeczywistego poziomu poparcia społecznego. Partie i ruchy polityczne, w tym również takie, które działają w głównym nurcie politycznym, sprawujące władzę, reprezentowane na szczeblu lokalnym, krajowym lub europejskim, świadomie wpisały nietolerancję lub przemoc na tle rasowym, etnicznym, narodowościowym i religijnym bądź ze względu na pochodzenie czy orientację seksualną, jako kluczowy punkt do swojego programu. Takie działania polityczne charakteryzuje się skrajnie emocjonalnym podchodzeniem do swoich poglądów, gardzeniem pojednawczością jak również gotowością do używania skrajnie radykalnych metod i środków dla osiągnięcia celów godzących w inne grupy społeczne na płaszczyźnie politycznej, ekonomicznej i ideologicznej. W szeregu analiz społeczno-politycznych polskiej ugrupowania polityczne głównego nurtu zaliczane były do organizacje o potencjale ekstremistycznym czy wręcz o takim charakterze. Partie uznawane za skrajne odnoszą sukcesy wyborcze wpisując się na dłuższy lub krótszy czas w europejskie spectrum polityczne. Komunistyczna Partia Grecji (KKE) otrzymała w wyborach z 2012 r. 8,48%, Komunistyczna Partia Francji (PCF) 6,91%, holenderska Partia Socjalistyczna (SP) 9,7%, Komunistyczna Partia Czech i Moraw (KSCM) w 2011 r. osiągnęła rezultat 11,27%, hiszpańska Zjednoczona Lewica (IU) 6,9%, a cypryjska Partia Postępu Ludu Pracującego (AKEL) 32,67%. Portugalska Partia Komunistyczna (PCP) w 2009 r. przekonała do swoich poglądów 7,86% wyborców. Węgierski Jobbik w 2010 r. otrzymał 16,7% głosów, grecki Złoty Świt dwa lata później 7%. Poparcie dla bułgarskiej ATAKA w 2009 r. wynosiło 9,4%. Szwedzcy Demokraci w 2010 r. otrzymali 5,9% głosów. W raporcie „Poland: democracy and the challenge of extremism” przygotowanym przez *Anti-Defamation League* z 2006 r. w ten sposób sklasyfikowano Ligę Polskich Rodzin oraz Samoobronę. Do kategorii ugrupowań ekstremistycznych zaliczono również Młodzież Wszechpolską, Koło Narodowe, Narodowe Odrodzenie Polski, Prawicę Narodową, Polską Wspólnotę Narodową-Polskie Stronnictwo Narodowe oraz Polską Partię Narodową.

W sprawie Refah Partii (Partia Dobrobytu) i inni przeciwko Turcji (skarga nr 41340/98, 41342/98, 41343/98 i 41344/98) Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazał, że działania i retoryka Partii Dobrobytu ujawniły jej długofalową politykę obliczoną na utworzenie reżimu opartego na szariacie oraz że nie wyklucza ona odwołania się do użycia siły. W ocenie Trybunału realna możliwość zrealizowania planów partii w praktyce przedstawia bezpośrednie zagrożenie dla demokracji i uzasadnia jej rozwiązanie. W sprawie Leroy przeciwko Francji (skarga nr 36109/03) Trybunał uznał, że za pośrednictwem swojego dzieła skarżący wychwalał agresywne zwalczanie amerykańskiego imperializmu, wyrażał moralne wsparcie sprawcom ataków z 11 września, wypowiadał się z aprobatą o przemocy skierowanej przeciwko tysiącom cywilów i szargał godność ofiar. W orzeczeniu Pavel Ivanov przeciwko Rosji (skarga nr 35222/04) Trybunał wskazał, że niedopuszczalne jest żądanie ochrony prawnej w ramach gwarancji art. 10 w przypadku publikacji nawołujących lub popierających stosowanie przemocy wobec określonej grupy etnicznej. Orzeczeniem w sprawie Norwood przeciwko Wielkiej Brytanii (skarga nr 23131/03) Trybunał potwierdził, że wykorzystany przez Brytyjską Partię Narodową plakat w sposób niedopuszczalny łączył grupę religijną, jako całość z ideologią przemocy tym samym naruszając zasadę tolerancji i niedyskryminacji. W sentencji orzeczenia Garaudy przeciwko Francji (skarga nr 65831/01) Trybunał podkreślił, że zaprzeczanie zbrodni przeciwko ludzkości jest jedną z najpoważniejszych form dyskryminacji rasowej i nawoływania do nienawiści do nich. Kwestionowanie istnienia jasno dowiedzionych wydarzeń historycznych nie mieści się również w kategorii

badania naukowych lub historycznych. Rzeczywistym celem skarżącego było zrehabilitowanie Narodowego Socjalizmu i oskarżenie samych ofiar o fałszowanie historii. W orzeczeniu Sürek przeciwko Turcji (skarga nr 26682/95) Trybunał wskazał, że właściciel tygodnika, odpowiada w sposób pośredni za treści, które zespół redakcyjny zbierał i rozpowszechniał podając do publicznej wiadomości. Hiszpańska *Batasuna*, *Herri Batasuna* (HB) i *Euskal Herritarrok Batasuna* (EH) najlepiej obrazują dalszy los ugrupowań zdelegalizowanych¹³. W 2003 odmówiono rejestracji *Abertzale Sozialisten Batasuna* i *Sortu*, dwie kolejne zdelegalizowano *Eusko Abertzale Ekintza* (EAE), *Euskal Herrialdeetako Alderdi Komunista* (EHAK)¹⁴. Odmówiono rejestracji listy EAE i *Askatasuna*. Ten sam los spotkał blisko 500 list wyborczych na różnym szczeblu wyborów lokalnych i do Parlamentu Europejskiego (np.: *Autodeterminaziorako Bilgunea*, *Herritarren Zerrenda*, *Aukera Guztiak*, *Abertzale Sozialistak*, *Demokrazia Hiru Milioi*). Do sukcesorów ruchu zalicza się także *Iniziatiba Internazionalista – Herrien Elkartasuna*. Zbliżoną strategię odcięcia od antydemokratycznych poglądów i metod działania stosował również belgijski *Vlaams Blok*¹⁵. Problem tzw. znaczących innych uwypuklony poprzez sytuację gospodarczą wskazuje na kryzys socjalizacji europejskiej.

Studium przypadku *Sinn Fein*

Sinn Fein jest irlandzką organizacją i partią polityczną, której nazwa w tłumaczeniu dosłownym z irlandzkiego oznacza „My sami”. Jako datę jej powstania uznaje się 28 listopada 1905 r. Tego dnia właśnie takim mianem oznaczono pewną charakterystyczną pod względem poglądów politycznych społecznych i kulturalnych grupę irlandzkich organizacji. Formalnie partia polityczna *Sinn Fein* została założona w 1917 r. Do naszych czasów przetrwała, jako mała radykalna partia republikańska. Jest to partia głosząca ekstremistyczne poglądy republikanizmu irlandzkiego, zjednoczenia Irlandii oraz Irlandii Północnej wchodzącej w skład Zjednoczonego Królestwa, na terenie, którego również działa. Osiągnięcie zjednoczenia oraz niezależności i suwerenności narodowej upatruje wzniesieniu brytyjskich rządów na Wyspie drogą rewolucji, następnie wprowadzenie demokratycznej, socjalistycznej republiki. Za zbrojne zaplecze partii uważana jest Irlandzka Armia Republikańska (*Irish Republican Army – IRA*), do związków, z którą *Sinn Fein* jednak nie przyznaje się od czasu zdelegalizacji tej organizacji. *Sinn Fein* opowiada się za daleko idącymi zmianami w sferze socjalnej, ekonomicznej i politycznej¹⁶. Deklarowaną ideologią polityczną jest lewica narodowa oraz socjalizm demokratyczny. Jest to partia głosząca w sferze poglądów gospodarczych idee bardzo zbliżone do socjalizmu. Jest jednocześnie partią bardzo eurosceptyczną pomimo tego, że jej członkowie zasiadają w ławach Parlamentu Europejskiego. *Sinn Fein* jest członkiem Europejskiej Partii Lewicy (*Party of the European Left*) – partia polityczna funkcjonująca na poziomie europejskim, zawiera w swoich szeregach organizacje i partie polityczne socjalistyczne i komunistyczne z Unii Europejskiej oraz innych krajów europejskich. EPL dopuszcza możliwość członkostwa osób prywatnych oraz innych

¹³ T. Ayres, *Batasuna banned: the dissolution of political parties under the European Convention of Human Rights*, „Boston College International and Comparative Law Review” 2004, nr 1, s. 99.

¹⁴ V. Ferreres Comella, *The new regulation of political parties in Spain and the decision to outlaw Batasuna*, [w:] See Saj’o (red.), *Militant Democracy*, Utrecht 2004, s. 133.

¹⁵ E. Brems, *Belgium: the Vlaams Blok party convicted indirectly of racism*, „International Journal of Constitutional Law” 2006, nr 4, s. 702.

¹⁶ S. Sagan, *Konstytucja Irlandii*, Warszawa 2006, s. 32.

grup politycznych. EPL została założona w 2004. W Parlamencie Europejskim *Sinn Féin* wchodzi w skład frakcji Zjednoczonej Lewicy Europejskiej – Nordyckiej Zielonej Lewicy (*European United Left – Nordic Green Left*, GUE/NGL, ZLE/NZL) – grupującej partie eurokomunistyczne, socjalistyczne oraz ekosocjalistyczne. Młodzieżówka *Sinn Féin* nosi nazwę *Ógra Shinn Féin*. Partia ta posiada 14 posłów (na 166) w izbie niższej irlandzkiego parlamentu (*Dail Eireann*) oraz 3 z 60 senatorów w izbie wyższej (*Seanad Eireann*). W Parlamencie Europejskim z ramienia *Sinn Féin* zasiadał jeden europoseł z pośród 12 wybranych z Irlandii. Oficjalna jej siedziba mieści się w Dublinie na Parnell Square 44. W swojej niemal stu dziesięcioletniej historii *Sinn Féin* kierowana była przez następujących liderów:

- 1905-1908 – Edward Martyn
- 1908 – John Sweetman
- 1908-1917 – Arthur Griffith
- 1917-1926 – Éamon de Valera, który był twórcą i został w latach 1926-1959 liderem partii Fianna Fáil¹⁷
- 1926-1931 – J.J. O’Kelly
- 1931-1933 – Brian O’Higgins
- 1933-1935 – o. Michael O’Flanagan
- 1935-1937 – Cathal ó Marchadha
- 1937-1950 – Margaret Buckley
- 1950-1962 – Pádraig mac Lógáin
- 1962-1970 – Tomás mac Giolla, jako lider prowadził w latach 1970-1988 Partię Pracy.
- 1970-1983 – Ruairí ó Brádaigh, od 1983 r. przewodził republikańskiej *Sinn Féin*
- od 1983 – Gerry Adams

Gerry Adams urodził się 6 października 1948 w Belfascie. Od 1964 należał do *Sinn Féin*, a od 1983 został przywódcą tej partii. Nigdy się nie przyznał do tego, że przez 20 lat był członkiem siedmioosobowej rady wojskowej IRA, a nawet szefem jej sztabu. Wiele razy odsiadywał wyrok za udział w organizacji terrorystycznej. Był jednym z głównych twórców zawieszenia broni przez IRA oraz architektem Porozumienia Wielkopiątkowego. W wyborach w Wielkiej Brytanii z 9 czerwca 1983 r., jako jedyny z *Sinn Féin* uzyskał mandat w Izbie Gmin¹⁸. W latach 1983-2011 był członkiem Brytyjskiego Parlamentu, w irlandzkich wyborach w 2011 r. wybrany został do niższej izby parlamentu *Dail Eireann*. Wprowadził też partię na ścieżkę walki politycznej w ramach struktur demokratycznych.

Obecnie *Sinn Féin* owocnie startuje w kolejnych wyborach do deparlamentu Irlandii oraz lokalnego parlamentu w Irlandii Północnej posiada też swoich przedstawicieli w strukturach samorządowych poszczególnych hrabstw. Historia pokazuje jednak, że partia ta przeszła drugą drogę od konfrontacji i walki terrorystycznej za pośrednictwem IRA poprzez etap koncyliacji aż do stopniowego włączania się w demokratyczne procesy pokojowe. Aby jednak dobrze zrozumieć całą złożoność i wielopłaszczyznowe procesy zmian zachodzące w samej partii trzeba kilka słów powiedzieć o jej historii.

¹⁷ Por. T.A. Jackson, *Walka Irlandii o wolność*, Warszawa 1955, s. 304.

¹⁸ W. Gruszka, „*Szmaragdy*” *nie lubią koloru khaki*, Warszawa 1986, s. 159.

Historyczne uwarunkowania irlandzkiego ekstremizmu politycznego

Irlandia była ostatnim państwem spośród tych, które pojawiły się w konsekwencji upadku starego porządku ustrojowo terytorialnego po zakończeniu I wojny światowej. Za formalny początek jej niepodległego bytu można uznać podpisanie brytyjsko-irlandzkiego traktatu, co nastąpiło 6 grudnia 1921 r. Kończył on dwuletnią wojnę partyzancką między Irlandzką Armią Republikańską (*Irish Republican Army* – IRA) i policyjno-wojskowymi siłami Brytyjskimi. Równocześnie kładł on kres wielowiekowej zależności Irlandii od Anglii, a potem Wielkiej Brytanii¹⁹. Właśnie ten układ, rozdzielający Irlandię i jej naród na dwie części, stanowi – historycznie rzecz biorąc – główną przyczynę terroryzmu i ekstremizmu na wyspie. Porozumienie to będące kompromisem między stojącą na czele walki o niepodległość Irlandii partią *Sinn Fein*, a brytyjskim gabinetem Gorge'a, przytłaczająca większość Irlandczyków – zwłaszcza katolików – uznała za zdradę interesów kraju²⁰. Jego postanowienia stwarzały jednak podstawy podziału wyspy Irlandii na dwie wspomniane części: niepodległe, choć mające wówczas status brytyjskiego dominium południe – do 1937 r. określane oficjalnie, jako Wolne Państwo Irlandzkie (*Saorstát Éireann*), oraz prowincję brytyjską – Irlandię Północną (*Northern Ireland*). Podział ten uległ petryfikacji w latach następnych²¹. Obszar Irlandii Północnej, zwanej przez Irlandczyków Ulsterem, a przez Anglików Londonderry (nazwa niezaakceptowana i wręcz zienawidzona przez Irlandczyków) od pozostałej części wyspy różni się nie tylko pod względem politycznym i administracyjnym. Różni się także religijną przynależnością swych mieszkańców²².

Irlandia jest krajem jednolitym narodowościowo: 93,5% populacji stanowią Irlandczycy, 3,6% Anglicy i Walijszczy, 2,9% to pozostałe narodowości. Szacuje się, że poza granicami wyspy mieszka od 12 do 16 mln osób pochodzenia irlandzkiego, w tym 13 mln w Stanach Zjednoczonych i 1 mln w Kanadzie. Dominującą religią w Irlandii jest katolicyzm – ok. 95% ludności to katolicy należący do Kościoła Rzymskokatolickiego. Z innych wyznań najliczniejsze grupy stanowią anglikanie i prezbiterianie²³. Pomimo tego, że ze względu na stosunkowo dużą jednorodność zarówno narodowościową jak i religijną wydawać by się mogło, że jest to kraj wolny od ekstremizmów politycznych, etnicznych czy religijnych. Niestety tak nie jest, wielowiekowa walka Irlandczyków z Imperium Brytyjskim, najpierw o ziemię, wolność i religię w końcu doprowadziły do uznania ich prawa do samostanowienia i własnej państwowości. Podział wyspy na dwie części od początku był jednak zarzewiem dalszego konfliktu i podstawą do kontynuowania walki pod sztylami dążenia do zjednoczenia.

Obszar Irlandii (całej wyspy) wynosi 84,4 tys. km². W jej skład wchodzi 32 hrabstwa o historycznie wykształconych granicach: 70,3 tys. km² obejmuje niepodległe państwo irlandzkie, założone z 26 hrabstw, będące zarazem jednostkami podziału administracyjnego. Niepodległa część wyspy od 1937 r. nosi oficjalną celtycką nazwę *Eire* (Irlandia). Pozostałe 14,1 tys. km² obszaru wyspy, złożone z 6 hrabstw, stanowi terytorium prowincji brytyjskiej, zwanej Irlandią Północną. To w głównej mierze podział wyspy spowodował, że od wybuchu II wojny światowej aż do dzisiaj niepodległa Irlandia

¹⁹ W. Konarski, *System konstytucyjny Irlandii*, Warszawa 2005, s. 8.

²⁰ W. Gruszka, *Ulster burzy się*, Warszawa, 1972, s. 5.

²¹ W. Konarski, *System...*, s. 8.

²² M. Adamowicz, *Droga od państwa narodowego do Unii Europejskiej na przykładach Irlandii i Polski*, Warszawa 2000, s. 75.

²³ S. Sagan, *Konstytucja...*, s. 3.

pozostaje państwem militarnie neutralnym i nienależącym do żadnego sojuszu wojskowego. Dopiero 14 grudnia 1955 r. Irlandia została przyjęta do Organizacji Narodów Zjednoczonych. Irlandia jest członkiem Wspólnot Europejskich od 1973 r., a od 1992 r. Unii Europejskiej. Członkostwo w obu strukturach integracyjnych zostało zaaprobowane w ogólnonarodowych referendum przeprowadzonych odpowiednio 10 maja 1972 r. i 18 czerwca 1992 r. Przez niemal cały ubiegły wiek Irlandia miała opinię słabo rozwiniętego kraju rolniczo-przemysłowego. Jeszcze w 1991 r. jej produkt krajowy brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca wynosił 12 338 USD, co było jednym z najniższych wskaźników w Europie Zachodniej. Osiągnięty na przełomie XX i XXI w. poziom rozwoju gospodarczego Irlandii można uznać za bezprecedensowy fenomen w Europie ostatniej ćwierci minionego stulecia. Nadanie Irlandii nośnego propagandowego miana „celtyckiego tygrysa” stało się rzeczywistością w ostatniej dekadzie minionego wieku. W tychże latach dziewięćdziesiątych XX w. wzrost PKB przekraczał 7%. Średnio rocznie, co przełożyło się na jego trzykrotnie wyższą dynamikę niż w krajach UE. W 2000 r. osiągnął on wielkość 29 866 USD na jednego mieszkańca Irlandii, co oznaczało 110% średniego poziomu w Unii. W tej samej dekadzie stopa inflacji wyniosła 2,5% bezrobocie spadło do niepotykanego wcześniej poziomu 4%²⁴.

Szybki rozwój gospodarczy, a co za tym idzie wyższy poziom życia obywateli spowodował powolny acz systematyczny odpływ zwolenników od skrajnych ugrupowań politycznych. Ekstremistyczne ugrupowania polityczne tracąc poparcie coraz bardziej bogacącego społeczeństwa, ewoluowały w swoich poglądach stając się coraz bardziej skłonny do porozumień. Nie jest przypadkiem, że Porozumienie Wielkopiątkowe przypada na okres bumu gospodarczego w Irlandii i Wielkiej Brytanii.

Cechą charakterystyczną dla *Sinn Fein* w ciągu ostatniego ćwierćwiecza było stopniowe przechodzenie aktywnych działaczy IRA w polityczne struktury partyjne. Część działaczy IRA oczywiście wybrało drogę skrajnego terroryzmu udając się do Ameryki Południowej gdzie szkolili terrorystów kolumbijskich w konstruowaniu materiałów wybuchowych. Znaczna jednak część działaczy IRA, później także na skutek wydarzeń z 11 września 2001 r. stopniowo przechodziła do porozumień rozbrojeniowych i włączała się w działalność partyjną *Sinn Fein*. Nagły brak poparcia ze strony Irlandczyków mieszkających w USA dla jakiegokolwiek działalności terrorystycznej, jak i ze strony samych mieszkańców Wyspy poskutkowało zmianami polityki członków IRA. Dobrym przykładem takiej ewolucji poglądów jest Martin Mc Guinness, jeden z głównych liderów IRA i *Sinn Fein* – współautor wraz z Gerrym Adamsem przekształcenia marginalnej, pozaparlamentarnej partii *Sinn Fein* w prężną organizację polityczną. Urodził się 23 maja 1950 r. w Derry. Wstąpił do IRA mając 20 lat. Dwukrotnie odsiadywał wyrok pozbawienia wolności. Pierwszy raz za posiadanie materiałów wybuchowych, a drugi raz za przynależność do IRA, która wówczas była uznana za organizację terrorystyczną. Po wyjściu z więzienia związał się z partią *Sinn Fein*. Jego rola w strukturach partyjnych systematycznie wzrastała, do tego stopnia, że został podczas rokowań pokojowych głównym negocjatorem z ramienia swojej partii, doprowadziły one ostatecznie do podpisania Porozumienia Wielkopiątkowego. Od 1997 r. został członkiem brytyjskiej Izby Gmin do której wybrano go z okręgu Mid Ulster, jednak zgodnie z polityką partii *Sinn Fein*, nie brał jakiegokolwiek udziału w jej pracach. Od 1998 r. został również wybrany do Zgromadzenia Irlandii Północnej. Od 1999 r. zasiadł na stanowisku ministra edukacji w autonomicznym rządzie Irlandii Północnej. W 2007 r.

²⁴ W. Konarski, *System...*, s. 5-6.

powrócił do rządu, jako zastępca pierwszego ministra, co w praktyce oznacza współkierowanie przez niego rządem autonomicznym. W wyborach w 2011 r. na prezydenta Irlandii został wybrany kandydat z ramienia *Sinn Fein*. W dniu wyborów 27 października 2011 r. oddało na niego głos ponad 265 tys. uprawnionych do głosowania, co stanowiło 13,7% wszystkich ważnie oddanych głosów.

Charakterystyka systemu politycznego Irlandii

Formowanie współczesnego systemu partyjnego w Irlandii rozpoczęło się wraz z utworzeniem Wolnego Państwa Irlandzkiego. Cechą charakterystyczną jest tu fakt, że nie zachował się układ partyjny działający w drugiej połowie XIX stulecia, w którym główną rolę odgrywały ugrupowania niepodległościowe i nacjonalistyczne, stawiające sobie za cel odrodzenie kultury i tradycji irlandzkiej. O irlandzkiej scenie politycznej po ratyfikacji Traktatu z dnia 1922 r. – powołującego Wolne Państwo Irlandzkie i sankcjonujące podział wyspy – zdecydował stosunek partii do kwestii traktatowych. W latach dwudziestych dominowała protraktatowa partia *Sinn Fein* od której odłączyła się (1933) jej znaczna ilość członków tworząc oddzielne ugrupowanie polityczne *Fine Gael* (Plemię Gaelów). Od 1932 r. przez wiele lat wiodącą rolę odgrywała antytraktatowa, republikańska partia *Fianna Fail* (Żołnierze Przeznaczenia), pod przywódcą E. de Valery. Współcześnie, jednakże *Fianna Fail* musi pogodzić się z istnieniem alternatywnych koalicji partyjnych²⁵. System partyjny jest zdominowany przez te dwie partie, wywodzące się z irlandzko nacjonalistycznej partii *Sinn Fein*. Obie te partie są konserwatywne. Zwolennicy *Fianna Fail* przez lata zwalczali układ brytyjsko-irlandzki z 1922 r. Członkowie *Fine Gael* opowiadają się za tym układem. Pozostałe liczące się partie to:

- *Labour Party (Pairiti Lucht Oibre* – Partia Pracy) – socjaldemokraci
- *Progresiv Democrats (An PartiDaonlanthaoh* – Postępowi Demokraci) – liberalowie
- *Democratic Left* (Demokratyczna Lewica) – socjaliści
- *Green Aliance (Comhantas Glas* – Zielony Sojusz) – zieloni
- *Sinn Fein* – katolicy nacjonałiści²⁶.

W 1998 r. na skutek wzrastających separatyzmów w Wielkiej Brytanii doszło do wydania trzech ustaw daleko posuniętą autonomię Szkocji, Walii i Irlandii Północnej, choć w zróżnicowanym zakresie. Kształt autonomii Irlandii Północnej zdeterminowały ostre podziały wyznaniowe i narodowościowe jej ludności. Uchwalona ustawa do 2007 r. nie mogła praktycznie wejść w życie z powodu ciągłych i ostrych konfliktów na tym tle. Powołała ona do życia parlament o nazwie Zgromadzenie Północnoirlandzkie oraz rząd noszący nazwę Komitetu Wykonawczego. Deputowani do parlamentu, przed przystąpieniem do wykonywania swych funkcji, mogą złożyć deklarację o swej przynależności do jednej z dwóch grup: unionistów (*Unionist*) lub narodowców (*Nationalist*). Osobliwością statutu Irlandii Północnej jest wprowadzenie dwu współprzewodniczących Komitetu Wykonawczego (rządu), wybieranych wspólnie (w jednym głosowaniu), którzy również jedynie łącznie realizować mogą funkcję przewodniczącego rządu. Pozostali członkowie rządu są wybierani łącznie przez parlament, w głosowaniu proporcjonalnym. Działalność rządu podlega kontroli

²⁵ S. Sagan, *Konstytucja...*, s. 28.

²⁶ K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), *Spółczesność i polityka – podstawy nauk politycznych*, Warszawa 2003, s. 310.

Zgromadzenia, które może również wyrazić wobec poszczególnych ministrów wotum nieufności²⁷.

***Sinn Fein* – rozłamy i frakcje**

Na przestrzeni swojej studziesięcioletniej historii *Sinn Fein* przechodziła wielokrotnie szereg rozłamów, nie licząc zwyczajnej fluktuacji zwolenników i sympatyków – luźno z partią związanych członków, którzy przechodzili z jednej frakcji *Sinn Fein* do drugiej, aby ostatecznie opuścić jej szeregi i zasilić grono partii córki. *Sinn Fein* w XX w. przeszła 4 poważne rozłamy, które doprowadziły do powstania nowych partii.

- 1922 – wyodrębniła się *Cumann na nGaedhael* (przekształcona potem w *Fine Gael*)
- 1926 – Éamon de Valera opuścił szeregi z *Sinn Fein* i wraz z innymi ugrupowaniami utworzył *Fianna Fáil*
- 1970 – odłączyła się Irlandzka Partia Pracujących i *Democratic Left*
- 1986 – oddzieliła się *Republican Sinn Féin*

Trzeba mieć też świadomość rozłamów w łonie nie tylko *Sinn Fein* oraz jej zbrojnym ramieniu IRA, ale także dużym zróżnicowaniu innych partii politycznych wraz z ich militarnymi” przybudówkami. Każda z nich reprezentowała inną wizję zjednoczenia Irlandii. Można wszakże te ugrupowania (cywilne i militarne), zaliczane do współczesnego republikanizmu irlandzkiego (zarówno nurtu „tymczasowego” jak i „oficjalnego”) w pewien sposób usystematyzować, a mianowicie:

- *Sinn Fein* i IRA
- Republikańska i Prawdziwa IRA
- Ruch na Rzecz Suwerenności 32 Hrabstw i Prawdziwa IRA
- Partia Robotnicza i Oficjalna IRA
- Irlandzka Republikańska Partia Socjalistyczna i Irlandzka Armia Wyzwolenia Narodowego²⁸.

Republikanizm na Północy zawsze miał charakter radykalny oraz ideowo zróżnicowany, nigdy jednak – wbrew obiegowym sądom wyrażanym przez media – nie uzyskał rangi wyłącznego reprezentanta nacjonalizmu. Dysponował też mniejszymi wpływami wyborczymi aniżeli któreś z dwóch z dwóch głównych ugrupowań nacjonalizmu konstytucyjnego (najpierw Partia Nacjonalistyczna, potem Socjaldemokratyczna Partia Pracy). Dodatkowo sprzyjały temu dwa podstawowe czynniki:

- utrzymywany do połowy lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku abstencjonizm, zniechęcający do oddawania głosów zwłaszcza na *Sinn Fein*,
- często zachodzące w nim konflikty wewnętrzne, stymulowane poprzez stałe funkcjonowania jego cywilnych i zmilitaryzowanych odmian²⁹.

²⁷ P. Sarnecki, *System konstytucyjny Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, Warszawa 2009, s. 45-46.

²⁸ S. Bachrynowski, *Między angielskim lwem a irlandzką harfą: myśl polityczna irlandzkiego ruchu republikańskiego*, Kalisz 2009, s. 250.

²⁹ W. Konarski, *Pragmatycy i idealisci. Rodowód, typologia i ewolucja ugrupowań politycznych nacjonalizmu irlandzkiego w XX wieku*, Pułtusk-Warszawa 2001, s. 284.

Terroryzm w Irlandii Północnej

IRA jest organizacją typu separatystycznego, której celem jest odłączenie od Wielkiej Brytanii Irlandii Północnej. Jest to zarazem organizacja katolików występująca przeciw protestanckiej większości tzw. unionistów, walczących o utrzymanie tej części Irlandii w ramach Zjednoczonego Królestwa. Powstanie IRA ma głębokie tło historyczne i sięga drugiej dekady XX w. kiedy wybuchły z największą siłą walki o wyzwolenie Irlandii. Od początku lat sześćdziesiątych nastąpiła eskalacja konfliktu i nasilenie terroru. Na przełomie lat 1969 i 1970 nastąpił rozpad IRA. Utworzono Oficjalną IRA, która pod dowództwem Cathala Gouldinga kontynuowała starania o prawa obywatelskie, oraz Tymczasową IRA (*Provisional IRA* – PIRA). PIRA stała się radykalną grupą terrorystyczną. Jeden z założycieli PIRA Gary Adams, starał się powiązać terrorystyczne akcje z działaniami politycznymi w tym celu wstąpił do partii *Sinn Fein*. Jedną z radykalnych działaczek partii *Sinn Fein*, Maire Drumm została zamordowana przez protestanckich bojówkarzy. Bilans walk katolików z protestantami w Irlandii Północnej w okresie od 1969-1986 wyniósł przeszło 2500 zabitych i tysiące rannych. Beznadziejność walki pozbawiła PIRA nimbu ruchu wyzwolenczego, a wszystkie jej akcje stawały się coraz bardziej terrorystyczne i przestępcze. PIRA działała nie tylko przeciw rządowi Wielkiej Brytanii i Ulsteru, ale też siała panikę wśród ludności. Usiłowanie zjednoczenia Irlandii przemocą, realizowane przez partię o charakterze marksistowskim, jaką była *Sinn Fein*, nie spotkały się z aprobatą ludności. W zwalczaniu terroryzmu IRA dużą rolę odegrał wywiad brytyjski. Metody przesłuchań stosowane w latach siedemdziesiątych graniczyły z torturami lub były nimi. Sprawą tą zainteresował się Europejski Trybunał Praw Człowieka³⁰ i inne instytucje humanitarne, które monitorowały przestrzegania praw człowieka³¹. Bardzo ważną rolę w zwalczaniu terroryzmu odegrały jednostki specjalne SAS (*Special Air Service*) mające swoje początki jeszcze w czasach II wojny światowej³².

W dniu 7 lutego 1991 r. IRA przeprowadziła ostrzał pociskami moździerzowymi siedzibę premiera Wielkiej Brytanii i Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Zamachowcy zdołali zbiec³³. Jednocześnie w łonie samej IRA dochodziło do wielu podziałów na tle postępowania procesu pokojowego. Już w 1997 r. od głównego nurtu Tymczasowej IRA zarządzanej przez Adama odłączyła się grupa radykalnych działaczy skupiona wokół trójki głównych separatystów. Żaden z nich nie chciał kolejnego rozłamu ani sojuszu z Kontynuacją IRA, lecz z czasem ludzie ci, określając siebie samych mianem Prawdziwej IRA (*Real IRA*) mieli dokonać poważnego wysiłku zmierzającego do wznowienia kampanii zbrojnej³⁴.

Porozumienie Wielkopiątkowe

Po zwycięstwie Partii Pracy w wyborach brytyjskich w 1997 r. zaczęły się wreszcie na zamku w Stormont rozmowy polityczne, gdzie mimo sporów protestów

³⁰ B. Hołyst, *Terroryzm*, Warszawa 2009, s. 488-489.

³¹ K. Jankowska, J. Wisniewicz (red.), *Prawa człowieka w Irlandii Północnej*, Warszawa 1991, s. 34.

³² S. Kulczyński, *Wybrane jednostki wojskowe Europy i świata przeznaczone do walki z terroryzmem*, [w:] K. Jałoszyński (red.), *Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi. Aspekty organizacyjne i prawne*, Warszawa 2010, s. 181.

³³ E. Duraczyński (red.), *Kronika XX wieku*, Warszawa 1991, s. 1345.

³⁴ B. O'Brien, *IRA*, Warszawa 2001, s. 243.

zasiedli obok siebie i protestancy unioniści i wyrzekająca się wreszcie stosowania przemocy *Sinn Fein* wraz z jej charyzmatycznym przywódcą, Garrym Adamsem, którego twarzy jeszcze do niedawno nie wolno było pokazywać a głosu nadawać w brytyjskim radiu i telewizji³⁵. Mimo kolejnego zawieszenia akcji terrorystycznych przez PIRA 20 lipca 1997 r. i spotkania premiera Tonny'ego Blaira z Adamsem przeciwnicy porozumienia nadal dokonywali zamachów. W styczniu 1998 r. zastrzelono np. krewnego Adamsa Terence Enwrighta³⁶. Wtedy właśnie doszło wreszcie do porozumienia, które podpisano w Wielki Piątek, 10 kwietnia 1998 r., gdy *Sinn Fein* i Ulsterscy Unioniści pozostając na swoich ostatnich liniach obrony skończyli wreszcie z grą „kto pierwszy mrugnie”. Według wszelkich ocen, niezależnie czy była to „wyprzedaż ideałów”, czy też nie, Porozumienie Wielkopiątkowe (*Good Friday Agreement*) niewątpliwie oznaczało wielki postęp dla republikanów z Północy. Dawało ono m. in. nacjonalistom, SDLP i *Sinn Fein* gwarancję tworzenia ministerstw w ramach nowego rządu Irlandii Północnej (*Northern Ireland Executive Government*)³⁷. Porozumienie to podwójnie zapewniało unionistów, że Irlandia Północna „pozostanie częścią Imperium Brytyjskiego i nie przestanie nią być bez zgody większości społeczeństwa Irlandii Północnej”. Rząd irlandzki wprowadził do 2 i 3 artykułu konstytucji. Artykuł 3 miał przyznawać, że „zjednoczona Irlandia będzie mogła powstać wyłącznie w drodze pokojowej i za zgodą większości narodu, demokratycznie potwierdzone przez obie jurysdykcje na wyspie”³⁸.

W maju 1998 r. przeprowadzono w obu częściach Irlandii referendum, w którym 71% mieszkańców Ulsteru i 95% Republiki Irlandii wypowiedziało się za zawarciem porozumienia. Polegało ono na tym, że: a) Irlandia Północna pozostanie częścią Wielkiej Brytanii, ale uzyska szeroką autonomię, b) parlament lokalny złożony ze 108 osób oraz Rada Ministerialna Północ Południe, jako organ administracyjny zapewnią więz obu części Irlandii, c) wszyscy więźniowie polityczni zostaną w ciągu dwóch lat zwolnieni i w tym samym czasie nastąpi rozbrojenie IRA. Mimo porozumienia nadal wśród kilku ugrupowań terrorystycznych w Irlandii trzy tzw. republikańskie: Prawdziwa IRA, IRA Kontynuacja i Irlandzka Armia Wyzwolenia Narodowego – powstałe w trakcie rozpadu pierwotnej IRA – nie zrezygnowały z walki, gdy tylko zdarzy się sprzyjająca sytuacja³⁹. Prawdziwa IRA 15 sierpnia zdetonowała w Omagh kolejną potężną bombę. W zamachu zginęło 29 osób. Akcja ta mocno podkopała wiarygodność *Sinn Fein* i IRA wysuwając na czoło kwestię przemocy stosowanej przez IRA i sprawę rozbrojenia. Podzielając powszechne oburzenie, rząd irlandzki wprowadził drakańskie, nowe prawa przeciwko terrorystom, rząd Zjednoczonego Królestwa gotów był do pilnego przefinansowania prawa antyterrorystycznego. Prawdziwa IRA, zdając sobie sprawę z wywołanego przez siebie oburzenia, trzy dni po zamachu ogłosiła „zawieszenie operacji wojskowych”, jednak odmówiła ogłoszenia zawieszenia broni. Wspólnota nacjonalistyczna odrzucała ekstremistów. Jeśli proces pokojowy miał być kontynuowany, jasne stało się, że *Sinn Fein* i IRA muszą wyjść zza barykady. Zrobiły to. Pierwszego września w przededniu drugiej wizyty prezydenta Clintona w Irlandii, Gerry Adams wydał oświadczenie dla prasy potępiające zamach. Jednego wieczoru, podczas perfekcyjnie skoordynowanej akcji, w ciągu półtorej godziny członkowie IRA odwiedzili domy 60 członków Prawdziwej IRA

³⁵ S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, Wrocław 2003, s. 313.

³⁶ B. Hołyst, *op. cit.*, s. 492.

³⁷ B. O'Brien, *op. cit.*, s. 246.

³⁸ B. O hEithir, *Historia Irlandii*, Warszawa 2001, s. 103.

³⁹ B. Hołyst, *op. cit.*, s. 492.

w Irlandii Północnej i Republice i nakazali im, by w ciągu dwóch tygodni rozwiązać się, w przeciwnym razie zostaną zabici przez swych byłych kolegów⁴⁰.

Od ekstremizmu do parlamentaryzmu

Należy w tym miejscu podsumować długi proces stopniowego odchodzenia ekstremistycznych organizacji politycznych od stosowanych metod. Ewolucyjnie i nie bez gwałtownych zwrotów i załamania, systematycznie porzucały one instrumenty walki terrorystycznej na rzecz parlamentarnych metod rozwiązywania konfliktów.

Ewolucja metod zjednoczenia Irlandii (modelu polityki) proponowanych przez *Sinn Fein* i IRA, można podzielić na trzy okresy, a mianowicie:

- konfrontacyjny (lata 1969-1980),
- przejściowy (lata 1981-1986),
- koncyliacyjny (od 1987 r.).

W pierwszej fazie, przypadającej bezpośrednio na eskalację północnoirlandzkiego konfliktu, republikanie przyjęli konfrontacyjną linię polityki wobec Brytyjczyków i popierających ich lojalistów, opartą na jednoczesnym stosowaniu taktyki walki zbrojnej i abstencjonizm. Kluczową strategią tego okresu była koncepcja „Nowej Irlandii” (*Eire Nua*), zakładająca utworzenie federalnej republiki na terenie wszystkich 32 hrabstw. Faza druga (1981-1986) była okresem przejściowym, w którym strategią była „Oręż i karta głosowania”, zakładająca przyzwolenie na udział republikanów w wyborach (proces stopniowej rezygnacji z abstencjonizm) oraz równoczesne stosowanie taktyki walki zbrojnej, a także podejmowania strajków głodowych i innych form biernego oporu. Cechą charakterystyczną tej fazy było zastosowanie przez republikanów wszelkich dostępnych metod działalności politycznej – prawnych, pozaprawnych i bezprawnych. Te działania miały na celu zmaksymalizowanie republikańskiej skuteczności. Ostatnią fazę koncyliacyjną stanowiły lata 1987-2005. Był to okres, w którym rozpoczął się proces demokratyzacji *Sinn Fein*. W tym czasie partia zrezygnowała z taktyki abstencjonizm oraz uzyskała wpływ na politykę IRA (choć o pełnej kontroli nie było wtedy jeszcze mowy). *Sinn Fein*, zrezygnowała z taktyki walki zbrojnej i stopniowo angażując się w północnoirlandzki proces pokojowy, przyjęła dokumenty koncepcyjno - programowe, które miały na celu rozwiązanie kwestii podziału wyspy oraz przedstawienie republikańskiej wizji zjednoczenia Irlandii. Były to kolejno:

- „Scenariusz na rzecz pokoju” (1987),
- „Ku trwałemu pokojowi w Irlandii” (1992),
- „Strategia całkowicie nie zbrojna” (1994),
- „Narodowe samostanowienie” (1997),
- „Zielona księga na rzecz irlandzkiej jedności” (2005).

Cechą wspólną tych wszystkich republikańskich publikacji było uznanie, iż do zjednoczenia Irlandii może dojść jedynie drogą pokojową⁴¹.

Wysiłki premiera Wielkiej Brytanii Tony’ego Blaira oraz Irlandii Bertiego Aherna doprowadziły do reaktywowania autonomicznych instytucji Ulsteru – parlamentu i rządu, zawieszonych w 2002 r. Przeprowadzone wybory dały w 108 osobowym parlamencie 36 mandatów unionistom Paisleya (szef Demokratycznej Partii Ulsteru) oraz 28 republikanom z *Sinn Fein*. Utworzony w maju 2007 r. rząd reprezentuje te główne

⁴⁰ J. O Berine Ranelagh, *Historia Irlandii – narody i cywilizacje*, Warszawa 2003, s. 282-283.

⁴¹ S. Bachrynowski, *Między...*, s. 250-251.

partie, tj. protestantów Paisleya i katolików Mc Guinnessa. Tym razem porozumienie było trwałe, jako powstałe w wyniku całkowitego rozbrojenia IRA w 2005 r. Nastąpiło to po przerwaniu pomocy finansowej ze strony diaspory irlandzkiej w Stanach Zjednoczonych po zamachach islamskich terrorystów z września 2001 r. oraz dzięki wysiłkom także dwóch innych premierów: brytyjskiego Johna Hume'a i irlandzkiego Dawida Trimble'a, za co przyznano im Pokojową Nagrodę Nobla⁴².

Wyniki *Sinn Fein* w wyborach prezydenckich parlamentarnych i lokalnych

Należy w tym miejscu wskazać na wyniki wyborów jakie uzyskiwała partia *Sinn Fein* na przestrzeni lat. Stopniowy wzrost poparcia politycznego dla *Sinn Fein* nastąpił od obfitego w wybory roku 1997. Gerry Adams i Martin McGuinness zdobyli (choć wstrzymali się od ich zajęcia) miejsca w parlamencie brytyjskim. Caoimhghin Ó Calain został również wybrany do *Dail Eireann*. Był on pierwszym kandydatem z ramienia *Sinn Fein* wybranym do parlamentu dublińskiego, odkąd partia zaniechała polityki powstrzymania się 10 lat wcześniej, a także pierwszym członkiem *Sinn Fein* przeciwnym traktatowi (angielsko-irlandzkiemu z 1921 r.) który zajął miejsce w *Dail Eireann* od czasów wojny domowej lat 1921-1923⁴³. W kolejnych wyborach do irlandzkiego parlamentu w 2002 r. partia *Sinn Fein* uzyskała już 5 mandatów, w 2007 r. 4, zaś w ostatnich, przedterminowych wyborach, przeprowadzonych 25 lutego 2011 r. uzyskała aż 14 mandatów. Wyborcy wybierali kandydatów na 165 ze 166 osobowego parlamentu *Dail Eireann*. *Sinn Fein* uzyskała w ostatnich wyborach najlepszy wynik w historii. Swoją głos na nią oddało ponad 220 tys. wyborców, co stanowiło niemal 10% wszystkich głosów. Wartym podkreślenia jest fakt bardzo wysokiej, bo 70% frekwencji. Znamienitym jest, że w wyborach parlamentarnych w Irlandii, *Sinn Fein* od lat uzyskuje wyniki zaledwie kilkuprocentowe, natomiast w wyborach do zgromadzenia Parlamentarnego Irlandii Północnej regularnie uzyskuje wyniki kilkudziesięcioprocentowe. Należy w tym miejscu przytoczyć ponownie wyniki ostatnich wyborów prezydenckich w Irlandii z 27 października 2011 r., w których to kandydat partii *Sinn Fein* Martin Mc Guinness zdobył głosy ponad 265 tys. wyborców, co stanowiło 13,7% wszystkich ważnie oddanych głosów.

Jak wskazują politolodzy i analitycy irlandzkiej sceny politycznej możliwość współzrządzenia przez taką partię jak *Sinn Fein* zależy nie tylko od uzyskanego wyniku wyborczego. Potencjał koalicyjny mniejszej z partii, mogącej potencjalnie współuczestniczyć w sprawowaniu władzy, bez względu na rozmiar, zależy może w takim przypadku, od tego czy uczestniczyła już w procesie przetargów koalicyjnych i czy „znajduje się w pozycji umożliwiającej jej wpływanie na kształt jednej z możliwych koalicji gabinetowych”. Wtedy taka mała partia, jak w przypadku Partii Pracy, Postępowych Demokratów lub Partii Zielonych określana może być jako istotna politycznie, a więc relewantna, z punktu widzenia partii większej jak *Fianna Fail* czy *Fiane Gael*. Inaczej jest w przypadku partii małej, która pomimo przekroczenia, „progę reprezentacji” w Dailu – jak choćby współczesna *Sinn Fein* – nie znajduje akceptacji wśród potencjalnych partnerów koalicyjnych, a więc nie może być nazwana partią prosystemową z racji swojej ideologii. Wtedy pomimo pewnego poparcia społecznego wyrażonego w demokratycznych wyborach na szczeblu parlamentarnym lub nawet

⁴² B. Hołyst, *op. cit.*, s. 494.

⁴³ B. O'Brien, *op. cit.*, s. 241.

Europejskim dochodzi do politycznej izolacji takiego ugrupowania, gdyż nie spełnia ona kryterium relewantności. Paradoksalnie *Sinn Fein*, z którą jak dotąd nie zdecydowała się na współpracę żadna z partii Dailu, a zwłaszcza żadna z partii rządzących, do udziału we władzy potrzebowała skrajnie odległej ideologicznie, północnoirlandzkiej Partii Demokratycznych Unionistów (DUP). Trzeba było niemalże czterdziestu lat nieustających konfliktów i napięć, zakończonych podpisaniem Porozumienia Wielkopiątkowego w 1998 r. aby w dniu 8 maja 2007 r., *Sinn Fein* weszła w skład rządu Irlandii Północnej. Jak widać umiejętność porozumiewania koncyliacji ma wpływ na system polityczny Irlandii po obu stronach granicy⁴⁴.

Proces stabilizacji politycznej w Irlandii północnej, zwieńczony podpisaniem 10 kwietnia 1998 r. Porozumienia Wielkopiątkowego, był przełomowym wydarzeniem ponad osiemdziesięcioletniej historii Irlandii Północnej. Fakt że obie społeczności zarówno katolicka jak i protestancka, mogą znowu razem żyć we względny pokoju, może stanowić bardzo istotny sukces tego procesu. To oczywiście nie znaczy, że konflikt pomiędzy tymi społecznościami został całkowicie rozwiązany. O fakcie tym mogą świadczyć wyniki wyborów z lat 2001-2005, w których można zauważyć stopniowy wzrost radykalnych nastrojów elektoratu, zarówno ze strony środowisk nacjonalistyczno-republikańskich (istotny wzrost poparcia społecznego tej grupy dla partii *Sinn Fein*), jak i unionistyczno-lojalistycznych (wzrost poparcia dla partii DUP). Poważnym zagrożeniem dla przyszłości Irlandii Północnej może stać się w niedługim czasie zaprzestanie dialogu politycznego pomiędzy obiema tymi społecznościami oraz ich wyrazicielami na polu politycznym, czyli północnoirlandzkimi partiami. Wyzwaniem dla procesu pokojowego w Prowincji jest również doprowadzenie do pomyślnego i całkowitego rozbrojenia IRA, a także lojalistycznych organizacji paramilitarnych. Natomiast podsumowując rolę, jaką odegrała *Sinn Fein* w procesie stabilizacji na Północy, to można uznać, że była ona kluczowa. Partia *Sinn Fein* poprzez rezygnację z doktryny abstencjonizmu oraz wspierania taktyki walki zbrojnej prowadzonej przez IRA, stała się w ostatnich latach politycznym wyrazicielem woli dużej części elektoratu nacjonalistycznego w Prowincji. Partia ta obecnie dzięki aktywnemu udziałowi w życiu politycznym zarówno Irlandii Północnej, jak i Republiki Irlandii, stała się liczącym uczestnikiem bieżących wydarzeń politycznych w obu częściach wyspy. *Sinn Fein* poprzez zmianę postawy radykalnej i doktrynerskiej, na pragmatyczną i koncyliacyjną, doprowadziła między innym i do podpisania niezwykle ważnego Porozumienia Wielkopiątkowego w 1998 r., a co za tym idzie, najważniejszy punkt swojego programu politycznego – zjednoczenie Irlandii – pozostawiła sprawą otwartą. Zmiana stanowiska partii *Sinn Fein* w latach 1983-2005, wiąże się nieodzownie z osobą jej przewodniczącego: Gerry'ego Adamsa. Ten były szef sztabu IRA zrozumiał, że drogą kompromisu politycznego można bardziej doprowadzić do większych zmian ustrojowych, aniżeli stosowaniem terroru oraz przemocy. Dzięki Adamsowi – twórcy pokojowego programu *Sinn Fein* z lat 1983-2005 jego partia jest obecnie głównym przedstawicielem nacjonalizmu Irlandzkiego na Północy (wyraźnie dystansując partię SDLP w ostatnich latach). Fakt ten trzeba uznać za wielki polityczny sukces Adamsa. Należy mieć nadzieję, że sukcesy wyborcze *Sinn Fein* w ostatnich latach, zostaną przez nią w odpowiedni sposób wykorzystane dla stabilizacji politycznej i utrwalenia pokoju w Irlandii Północnej. Tylko tą drogą może dojść do realizacji

⁴⁴ J. Płachecki, *System polityczny Irlandii. Ewolucja i współczesne wyzwania*, Warszawa 2010, s. 86.

głównego celu polityki nacjonalistów i republikanów irlandzkich, do zjednoczenia tej wyspy⁴⁵.

Znaczna część irlandzkiego ruchu republikańskiego (m.in. *Sinn Fein*, Partia Robotnicza) odeszła od stosowania środków pozaprawnych (abstencjonizm) i bezprawnych (terroryzmu) na rzecz metod demokratycznych (udział w wyborach) i pokojowych. Kluczową sprawą było uznanie przez te ugrupowania, iż zjednoczenie Irlandii może dokonać się jedynie drogą pokojową. Z perspektywy napiętej sytuacji w Irlandii Północnej, wspomniane deklaracje należałoby uznać za przełomowe. Należy również podkreślić, iż stopniowa rezygnacja *Sinn Fein* IRA konfrontacyjnego stylu uprawiania polityki przyniosła tej formacji znaczący sukces wyborczy (na przełomie XX i XXI w. partia *Sinn Fein* stała się najsilniejszym ugrupowaniem politycznym obozu nacjonalistyczno – republikańskiego w Irlandii Północnej). Niemniej jednak w obrębie Irlandzkiego republikanizmu ciągle istnieją siły polityczne, które nie chcą zaangażować się w proces północnoirlandzkich przemian pokojowych, wciąż deklarując gotowość do przemocy (IRA Kontynuacja, Prawdziwa IRA, INLA). Sukces północnoirlandzkiego procesu pokojowego na przełomie XX i XXI w. będzie w dużej mierze zależał od nakłonienia tych ugrupowań do zmiany radykalnego i doktrynerskiego kursu⁴⁶.

Podsumowanie

Za niedopuszczalną należy uznać delegalizację ugrupowań politycznych, które nie są inspirowane przez doktrynę totalitarną lub takich, które nie wyrażają poglądów czy nie wykorzystują metod działania stanowiących zagrożenie dla porządku demokratycznego (przywrócenie, wprowadzenie systemu totalitarnego). Należy również pamiętać, że jest to narzędzie o charakterze ostatecznym (*ultima ratio*), które powoduje utratę wyraźnie definiowanego partnera do ewentualnych negocjacji. Warto pamiętać, że współczesny terroryzm to nie tylko *Al-Kaida* i islamskie organizacje fundamentalistyczne, to również ciągle obecny w Europie terroryzm w nurcie separatystycznym, to organizacje o charakterze anarchistyczno-lewackim i skrajnie prawicowym, także neonazistowskim⁴⁷. Od 1998 r. dochodzi w Irlandii Północnej do rozliczania się z brudną i niewygodną przeszłością, co z czasem może przynieść korzyści dla procesu pokojowego. Biuro do spraw zwalczania przestępczości zorganizowanej opublikowało w Belfascie raport, z którego wynika, że północnoirlandzkie organizacje paramilitarne współpracują ze zwykłymi kryminalistami, co obala dotychczasowy mit o ich działalności dla dobra swoich społeczności i przeczy sensowi dalszego ich istnienia. Stwierdzono, że robią to wszystkie organizacje paramilitarne w Prowincji, zarówno katolickich republikanów jak i protestanckich lojalistów. Ich zyski pochodzą głównie z handlu narkotykami, przemytu i wymuszania haraczu⁴⁸.

⁴⁵ S. Bachrynowski, *Od konfrontacji do koncyliacji – historia irlandzkiej partii Sinn Fein*, Kalisz 2010, s. 77-78.

⁴⁶ S. Bachrynowski, *Między...*, s. 258-259.

⁴⁷ T.R. Aleksandrowicz, *Cezura 11 września*, [w:] K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz (red.), *Bezpieczeństwo w XXI wieku – asymetryczny świat*, Warszawa 2011, s. 63-64.

⁴⁸ A. Piórko, *Historia Irlandii*, Toruń 2008, s. 233-234.

Tytuł

Między demokratyzacją a radykalizacją.
Europejski ekstremizm polityczny – wybrane zagadnienia

Streszczenie

Znaczenie i złożoność problemu ruchów ekstremistycznych oraz ich nieustannej ewolucji zmusza do prowadzenia systematycznych analiz fenomenu i przygotowywania strategii prewencyjnych. Poglądy ekstremistyczne są stałym elementem europejskiego krajobrazu politycznego, ale swoją obecną popularność zawdzięczają m.in. kryzysowi ekonomicznemu, polityce migracyjnej czy szeregu innych niepopularnych decyzji wspólnoty. Cechą charakterystyczną grup ekstremistycznych jest ich organizacyjna różnorodność. Działają one, jako partie polityczne, stowarzyszenia czy grupy nieformalne. Analizy komparatystyczne w obrębie prawa konstytucyjnego wskazują, że neutralny model demokracji liberalnej ustąpił miejsce powszechnemu przekonaniu o legitymizacji ograniczeń podstawowych swobód w celu ochrony ustroju i obywateli. Autorzy zobrazowali proces radykalizacji i demokratyzacji ugrupowań politycznych na przykładzie *Sinn Fein*.

Słowa kluczowe

europejski ekstremizm polityczny, *Sinn Fein*, dyskurs publiczny, kontestacja, wolności obywatelskie, delegalizacja partii politycznych, bezpieczeństwo wewnętrzne

Title

Between democratization and radicalization.
European political extremism – selected issues

Summary

The weight and complexity of the phenomenon of extremism and its continued evolution necessitates systematic observation, description, analysis and concept development of its prevention. Extremist movements have been active in Europe over the last decades, but they have recently benefited from a variety of issues which they managed to use to their benefit (economic and financial crisis, security and immigration issues, unpopular European decisions). The distinctive feature of extremist groups is the organizational diversity. They can operate as political parties, civic associations, unofficial groups. Unregistered groups engaging in informal activities constitute the most direct and the most open form of extremism. In comparative constitutional law, the old neutral model of liberal democracy, according to which all political views are entitled to the same rights of expression and association, has given way to a general consensus that restrictions on basic rights designed to preserve democracy are legitimate. The authors illustrate the process of radicalization and democratization of political parties on the example of *Sinn Fein*.

Keywords

european political extremism, *Sinn Fein*, public discourse, contestation, civic freedoms, delocalization of political parties, state's internal security

Dr Piotr Chlebowicz
Adiunkt
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ III

Ekstremizm a przestępczość stadionowa – wzajemne oddziaływanie

Uwagi wstępne

Przestępczość stadionowa rozumiana jako jedna z kategorii przestępczości nie jest jednolitym zjawiskiem. Z jednej strony można zatem mówić o wyodrębnionej kategorii kryminologicznej dotyczącej fenomenu, którego geneza i niektóre przejawy ściśle wiążą się z terenem stadionu piłkarskiego i kibicowaniem. Z drugiej jednak – wydaje się, że o ile w ogóle można mówić o przestępczości stadionowej jako „samodzielnym bycie kryminologicznym” to raczej przedstawia się ona jako konglomerat różnych, luźno powiązanych ze sobą form czy przejawów przestępczości¹. Z tej perspektywy przestępstwa popełniane przez chuliganów piłkarskich takie jak na przykład prezentowanie na stadionach hasł antysemitycznych, ksenofobicznych stanowią częsty element chuligańskiej aktywności. Jednocześnie jednak zwraca się uwagę, że niektóre środowiska chuliganów piłkarskich są aktywne także podczas wydarzeń politycznych. Ponadto chuligani piłkarscy zaczęli być kojarzeni z działalnością ruchów skrajnie prawicowych.

Kategoria pojęciowa ekstremizmu również nie jest jednolita. W nawiązaniu do R. Tokarczyka można stwierdzić, że ekstremista to człowiek wyznający ekstremizm, poprzez hołdowanie skrajnym poglądom w określonej sprawie. Sięga on po krańcowe, ostateczne środki – przemoc, pucz terror dla osiągnięcia danego celu: ideologicznego, społecznego, religijnego, politycznego². Jeśli charakterystykę ekstremisty odniesie się do grupy ludzi, zazwyczaj skupionych w danej organizacji społecznej lub partii politycznej wówczas można mówić o ekstremie³.

Z perspektywy naukowej łączenie materii kryminologicznej z kwestiami politycznymi jest trudne i ryzykowne⁴. W literaturze naukowej próbowano podejmować ten temat, na przykład warto wskazać pracę H. Kalinowskiego dotyczącej niemieckiego ekstremizmu prawicowego⁵. Wspomniany autor przeprowadził kryminologiczną analizę poglądów i doktryn legalnie działających partii politycznych. Jak zauważył J. Utrat-

¹ Zob. szerzej: P. Chlebowicz, *Przestępczość stadionowa w świetle badań empirycznych. Uwagi systematyzujące*, [w:] W. Pływaczewski, J. Kudrelek (red.), *Przestępczość stadionowa. Etiologia. Fenomenologia. Przeciwdziałanie zjawisku*, Szczytno 2010, s. 84.

² Zob. szerzej: R. Tokarczyk, *Rozważania nad pojęciem ekstremizmu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2003/2004, vol. L/LI, s. 256.

³ *Ibidem*, s. 256.

⁴ W tym kontekście warto jednak zauważyć, że naukach kryminologicznych akceptuje się kryterium polityczne w odniesieniu do niektórych typologii przestępczości zorganizowanej. Można wskazać zorganizowaną przestępczość polityczną, która charakteryzuje się kwestionowaniem władzy państwowej i zaprzeczaniem prawa danego państwa do ścigania karnego osób, które podważają tą władzę. Zob. J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 305-306.

⁵ H. Kalinowsky, *Kryminologie. Rechtsextremismus und Strafrechtspflege. Eine Analyse von Strafverfahren wegen mutmasslicher Aktivitaeten und Erscheinungen*, Bundesministerium der Justiz, Bonn 1986.

Milecki „studium H. Kalinowskiego uznać można za politologiczną analizę stosowania prawa karnego przeciwko prawicowym (nacjonalistycznym) ruchom politycznym, które ze względu na przekonania i poglądy polityczne nie mieszczą się w granicach konstytucyjnego ładu moralnego Republiki”⁶. Ponadto zdaniem J. Utrata-Mileckiego raczej krytycznie należy ocenić założenia H. Kalinowskiego, który ruchy prawicowe traktuje jak „środowiska patologiczne, przyczyniające się do rozwoju motywowanych politycznie działań antykonstytucyjnych”⁷.

Jak wiadomo kryminologia jest nauką, która bada przestępczość, przestępstwo i osobę przestępcy. Badania a następnie opis doktryn politycznych i ideologii są zarezerwowane dla nauk politycznych. Powstaje jednak pytanie czy kryminologia może badać zjawiska znajdujące się na pograniczu polityki i przestępczości? Można w tym miejscu wskazać na interdyscyplinarny charakter kryminologii jako nauki, która eksploruje różne dziedziny wiedzy, które łączą się z przestępczością⁸. W opinii niemieckiego uczonego H.J. Schneidera „popiera się interdyscyplinarne postępowanie w kryminologii. Kryminologowie wypowiadają się za łączeniem różnych punktów widzenia”⁹. Cenna jest uwaga J. Utrata-Mileckiego, który zauważa, że analiza przekonań politycznych oznacza zmianę jakościową która nieuchronnie wpływa na status kryminologii¹⁰. Jeśli jednak ideologie lub doktryny polityczne stanowią podłoże zachowań, które są relewantne dla prawa karnego to trudno *a limine* odrzucić taką możliwość. Abstrahując w tym miejscu od problemów związanych z definiowaniem ekstremizmu trzeba uznać, że przemoc motywowana względami ideologicznymi stanowi kategorię zachowań interesującą zarówno z punktu widzenia prawa karnego jak i kryminologii.

J. Utrat-Milecki zauważa także istotne przeszkody natury metodologicznej. Jego zdaniem „opinie o związkach określonych wizji świata, przekonań i poglądów z działalnością przestępczą zasadniczo nie mogą opierać się na danych zebranymi metodami właściwymi dla kryminologii”¹¹.

Z drugiej jednak strony zagadnienie przestępstw z nienawiści stanowi właśnie przykład obszaru badań kryminologicznych gdzie przenikają się wątki ideologiczno-polityczne z kryminalnymi. Niniejsza publikacja stanowi w zamyśle autora jedynie wstęp do podjęcia złożonej problematyki ekstremizmów politycznych, które mogą zawierać w sobie znaczący potencjał kryminogeny. Nie ulega wątpliwości, że jednym z wymiarów tej problematyki są związki przestępczości stadionowej z przestępstwami motywowanymi względami ekstremistycznymi.

Punkty styeczne przestępczości stadionowej i ekstremizmu

Zaznaczono wyżej, że wątki rasistowskie i antysemickie stanowią istotny fragment obrazu przestępczości stadionowej¹². Warto już jednak na wstępie wskazać, że

⁶ Zob. J. Utrat-Milecki, *Polityczność przestępstwa*, Warszawa 1997, s. 100 i n.

⁷ *Ibidem*, s. 98.

⁸ W polskiej literaturze kryminologicznej brakuje szerszych odniesień do związków kryminologii z naukami o polityce.

⁹ H.J. Schneider, *Przyczyny przestępczości. Nowe aspekty międzynarodowej dyskusji o teoriach kryminologicznych*, „Archiwum Kryminologii” 1997-1998, t. XXIII-XXIV, s. 42.

¹⁰ J. Utrat-Milecki, *op. cit.*, s. 101.

¹¹ *Ibidem*, s. 101.

¹² W Polsce w obiegu zarówno naukowym jak i publicystycznym funkcjonują rozmaite określenia takie jak: chuligaństwo stadionowe, chuligaństwo piłkarskie (futbolowe) przestępczość stadionowa, przestępczość

manifestowanie poglądów o charakterze ksenofobicznym i rasistowskim było obecne nie tylko w obrębie patologicznych zachowań środowisk chuligańskich ale również sportu w ogóle. Piłka nożna jako sport masowy był zawsze uwikłany w rozmaite konteksty w tym również konteksty polityczne i medialne. Znanym tego przykładem była chociażby tzw. wojna futbolowa opisana przez R. Kapuścińskiego. Z punktu widzenia skrajnych ugrupowań ekstremistycznych mecz piłki nożnej stanowi doskonałą okazję do propagowania haseł, symboli, gestów, które stanowią nośniki treści ideowych. Oprócz tego warto wspomnieć o kolportażu ulotek, fanzinów, prasy na terenie stadionu podczas trwania widowiska sportowego. Są to formy marketingu politycznego, gdzie dochodzi do przekazania komunikatu „Jesteśmy i działamy”.

Jak zauważyli S. Frosdick i P. Marsh rasizm to problem piłki nożnej w całej Europie, jako samoistne zjawisko stał się ważnym wymiarem chuligaństwa stadionowego¹³.

Fenomenologia przestępczości stadionowej charakteryzuje się płynnością, amorficznością i stosunkowo dużą dynamiką, która sprawia, iż w zależności od lokalnego kontekstu – formy zjawiskowe wymienionego sektora przestępczości będą zróżnicowane. Na tle tej charakterystyki trzeba podkreślić, że ekstremistyczne składniki przestępczości stadionowej występują zarówno podczas ekscesów na terenie stadionów jak również w ramach aktywności pozastadionowej. Może to świadczyć o trwałości rasistowskich, ksenofobicznych, antysemitycznych wzorów podkulturowych obecnych w grupach pseudokibiców. Na marginesie warto wskazać, że zdaniem J. Sochackiej, która negatywnie ocenia represyjny wymiar polityki kryminalnej stosowany wobec chuliganów piłkarskich polityka przeciwdziałania zjawisku chuligaństwa stadionowego stworzyła „swoistą sieć zależności pomiędzy kibicami (...) a instytucjami kontroli społecznej, co skutkuje zasadniczymi przemianami w zachowaniu kibiców, a w związku z tym, także w samym kontrolowanym zjawisku”¹⁴. Wydaje się, że uwaga ta nie dotyczy elementów rasistowskich i antysemitycznych, które są wciąż obecne i wykazują dużą odporność zarówno na działania administracji państwa, jak również klubów sportowych i instytucji społeczeństwa obywatelskiego. Twierdzi się ponadto, że „uległa wzmoczeniu prawicowo-ekstremistyczna orientacja chuliganów oraz zachowania rasistowskie”¹⁵.

Powiązania osobowe

Wydaje się, że można wyróżnić przynajmniej trzy wspólne obszary ekstremizmu i chuligaństwa stadionowego. Pierwszą z nich można określić jako powiązania osobowe. Chodzi tutaj o zjawisko przenikania się chuliganów piłkarskich z środowiskami ekstremistycznymi. Warto zauważyć, że z historycznego punktu widzenia w Polsce w latach 90. XX w. część sprawców przemocy stadionowej była związana z subkulturą skinheadów¹⁶. Koresponduje to z przekonaniem, że w środowiskach kibicowskich hasła skrajnej prawicy nie są odrzucane i cieszą się popularnością. Wiadomo jednak, że część aktywnych chuliganów piłkarskich poszukuje dodatkowych okazji do fizycznej

okołostadionowa. Problemy te występują także w kryminologii brytyjskiej (*football hooliganism, soccer hooliganism, spectator violence, sports related-violence*).

¹³ Zob. szerzej: S. Frosdick, P. Marsh, *Football Hooliganism*, Willan Publishing 2005, s. 138.

¹⁴ Zob. szerzej: J. Sochacka, *Chuligaństwo stadionowe jako samodzielne zjawisko społeczne i przedmiot regulacji prawnych. Zarys problematyki*, „Archiwum Kryminologii” 2010, t. XXXII, s. 229.

¹⁵ B. Hołyst, *Socjologia kryminalistyczna*, t. 2, Warszawa 2007, s. 430.

¹⁶ Zob. szerzej: E. Wilk, *Krucjata łysogłowych*, Warszawa 1994.

konfrontacji. Oprócz meczu takie możliwości są tworzone przez różnego rodzaju święta (np. Święto Niepodległości), rocznice, marsze itd. Poszukiwanie tzw. adrenaliny to częsty element występujący w obrębie procesów motywacyjnych sprawców agresywnych, którzy także są powiązani z subkulturami młodzieżowymi¹⁷. B. Hołyst przytacza brytyjską teorię J.H. Kerra, który uważa, że chuligani futbolowi „poszukują podniecenia przez czyny dewiacyjne i przestępcze z użyciem przemocy w kontekście futbolu, co można wyjaśnić jako proste odwrócenie od metamotywacyjnego stanu nudy”¹⁸.

Powstaje w związku z tym interesujące pytanie czy udział chuliganów piłkarskich w przedsięwzięciach organizowanych przez ugrupowania ekstremistyczne stanowi jedynie okazję dla manifestacji przemocy, agresji? W tym przypadku każda ideologia stanowiłaby po prostu kamuflaż dla agresji. Czy może jednak hasła ekstremistyczne wywołują oddźwięk w tych środowiskach? W. Pływaczewski zauważył, że hasła nienawiści propagowane w trakcie meczów piłki nożnej trafiają poza stadiony, najczęściej do destrukcyjnych grup młodzieżowych, które wpisują je do własnych systemów wartości¹⁹. W opinii autora niniejszego tekstu wyrażonego w 2009 r. popularność ideologii prawicowej wśród pseudokibiców wynika przede wszystkim z faktu, że realizacja haseł programowych łączy się z gloryfikowaniem przemocy, która stanowi esencję chuligaństwa stadionowego²⁰. Monitoring ruchów i ugrupowań skrajnie prawicowych prowadzony przez organizacje pozarządowe dostarcza przesłanek do sformułowania hipotezy o wzrastających wpływach ideologii ekstremistycznej w środowiskach chuligańskich i kibicowskich²¹.

Niestety brak jest oficjalnych danych służb ochrony porządku publicznego w tym obszarze. Oficjalne raporty z działalności Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego milczą w tej kwestii. Stanowisko zaprezentowane w raportach o stanie bezpieczeństwa państwa opracowywane przez polskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ogranicza się do stwierdzenia, że „W odniesieniu do skrajnej prawicy powszechnym zjawiskiem jest przenikanie się jej zwolenników z grupami pseudokibiców, którzy wykorzystują elementy rasistowskie i antysemickie”²². Wyjaśnienie tego problemu wymagałoby zatem podjęcia szerszych badań empirycznych.

W literaturze przedmiotu zagadnienie intensywności udziału chuliganów piłkarskich w działaniach politycznych skrajnej prawicy jest słabo poznane. Wymienieni badacze brytyjscy S. Frosdick i P. Marsh przywołują dane brytyjskiego wywiadu kryminalnego. W ocenie NCIS (*National Crime Intelligence Service*) związek pomiędzy rekrutacją pseudokibiców przez ekstremistów jest przypuszczalny, jego skala i intensywność niewielka²³. Z drugiej strony członkowie bojówki kibicowskiej *Chelsea Headhunter* współtworzyli organizację *Combat 18*. Wymieniona organizacja powstała w wyniku połączenia się *British National Party* z pseudokibicami. Jeden z sprawców

¹⁷ Por. teorie zróżnicowania kulturowego autorstwa Milera i Cohena.

¹⁸ Zob. B. Hołyst, *Socjologia kryminalistyczna*, t. 1, Warszawa 2007, s. 542.

¹⁹ W. Pływaczewski, *Zorganizowane formy przestępstwa na tle zjawiska tzw. przestępczości stadionowej*, [w:] W. Pływaczewski, J. Kudrelek (red.), *op. cit.*, s. 29.

²⁰ P. Chlebowicz, *Przestępczość stadionowa jako nowy obszar badań kryminologicznych*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2009, z. 6, s. 221.

²¹ Tezy referatu wygłoszonego przez J. Purskiego podczas konferencji „Współczesne ekstremizmy. Geneza, przejawy przeciwdziałanie” w Olsztynie w dniu 5 grudnia 2013 r.

²² Zob. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2012 r.*, Warszawa 2013, s. 321.

²³ S. Frosdick, P. Marsh, *op. cit.*, s. 141.

zamachów bombowych był 22-letni D. Copeland angielski chuligan piłkarski²⁴. W odniesieniu do Polski uważa się, że stadiony piłkarskie stanowiły miejsce pozyskiwania kandydatów na aktywistów Narodowego Odrodzenia Polski (NOP). W opinii R. Pankowskiego czynnikiem ułatwiającym rekrutację była atmosfera antysemityzmu na trybunach²⁵.

Ideologia

Drugim obszarem wspólnym ekstremistów i chuliganów piłkarskich jest ideologia. Jak już wspomniano rozprzestrzenianie się wśród pseudokibiców ideologii prawicowej jest faktem. Wpływa ona na formowanie się i utrwalanie postaw rasistowskich. W Polsce rasizm przybiera formę antysemityzmu, który według M. Kornaka stanowi normę, stały element spotkań piłkarskich²⁶. Warto zauważyć, że jak podnoszą M. Duda i J. Jurczak różne przejawy rasizmu stanowią dominującą ideologię nienawiści na polskich stadionach. Symbolika rasistowska była widoczna już w latach 80. XX w.²⁷. Z drugiej strony czynniki ideologiczne są ważnym elementem ruchów ekstremistycznych. Na przykład skrajna prawica silnie podkreśla rolę polityki symbolicznej i tożsamościowej niż kwestie społeczne lub gospodarcze²⁸.

Obraz świata i jego interpretacja najwyraźniej jest podzielana przez przedstawicieli obu środowisk. Wydaje się, że zarówno hasła ekstremistyczne jak również „światopogląd chulikański” posiadają wspólny mianownik²⁹. Prostota przekazu, oparta na emocjach, niekiedy wzmacniania psychologią tłumu wskazują „wspólnego wroga” i oferują proste interpretacje rzeczywistości. Coraz częściej w hasłach kibicowskich można odnaleźć liczne odniesienia związane z narodową symboliką (na przykład „nasz chulikański trud Tobie Ojczyzno”). Pojawiają się także motywy związane z podziemiem antykomunistycznym np. symbolika żołnierzy wyklętych³⁰. Łączenie haseł patriotycznych i narodowych z symboliką kibicowską jest efektywne. Jak zauważył R. Pankowski „11 listopada może nam jak w soczewce pokazać, że ta skrajna grupa, z ONR-em i Młodzieżą Wszechpolską, funkcjonuje w ramach szerszego spektrum prawicowego. Mają oni zdolność mobilizacji dużej liczby uczestników manifestacji, zwłaszcza w środowisku pseudokibiców. Tego typu zdolność mobilizacji, jesienią, robi wrażenie. Poza tym pokazuje intensywność pewnych ideologii. Co innego wyznawać deklaratywnie pewną ideę, a co innego w jej imieniu uczestniczyć w akcji ulicznej. Nie do końca wyszło

²⁴ K. Izak, *Zagrożenie terroryzmem i ekstremizmem w Europie na podstawie wybranych przykładów. Teraktywność, prognoza ewolucji i kierunki rozwoju*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, z. 5, s. 140.

²⁵ R. Pankowski, *Prawicowy ekstremizm w Polsce*, s. 6. Materiał dostępny na stronie www.feswar.org.pl (dostęp 2.01.2014 r.).

²⁶ Zob. szerzej: materiały Stowarzyszenia „Nigdy Więcej” na stronie www.nigdywiecej.org (dostęp 2.01.2014 r.).

²⁷ Zob. szerzej: J. Jurczak, M. Duda, *Stadion jako miejsce ideologicznych manifestacji*, „Policja” 2010, nr 4, s. 55-56.

²⁸ R. Pankowski, *op. cit.*, s. 1.

²⁹ Ł. Jurczyszyn charakteryzując udział kibiców w Ruchu Narodowym stwierdził, że „(...) pojawiają się postawy ksenofobiczne, szczególnie islamofobia, antysemityzm, rasizm czy homofobia. Z tym mamy teraz często do czynienia i to głównie na stadionach piłkarskich”. Zob. szerzej: rozmowa z Ł. Jurczyszynem, *Czy jest siła w ruchu narodowym*, „Gazeta Wyborcza” z 9-11.11.2013 r., s. 5.

³⁰ W szczególności postać rotmistrza Pileckiego.

w grudniu powielanie tego modelu w innych miastach, ale sam fakt świadczy o tym, że jest to zjawisko ogólnopolskie³¹.

Symbolika narodowa jest szczególnie chętnie wykorzystywana podczas meczy międzynarodowych co wpływa negatywnie na wizerunek Polski na arenie międzynarodowej. Praktyka jest w tym względzie bardzo bogata, na przykład wywieszenie napisu „Litewski chamie, klękni przed polskim panem”³².

Struktury organizacyjne i *modus operandi*

Trzeci obszar przenikania się chuligaństwa i ekstremizmu stanowią struktury organizacyjne i *modus operandi*. W tym miejscu trzeba stwierdzić, że brakuje wiarygodnych danych dotyczących funkcjonowania struktur gdyż środowiska ekstremistyczne i pseudokibice z oczywistych względów nie ujawniają ich w przestrzeni publicznej. Z drugiej strony – jak już wspomniano – oficjalne dane prezentowane przez agendy formalnej kontroli społecznej można określić jako szczątkowe. Należy wreszcie uwzględnić, że w Polsce nie prowadzono badań kryminologicznych w obszarze szeroko rozumianego ekstremizmu. Wiadomo, że związki ekstremistów z pseudokibicami są szczególnie silne we Wrocławiu i Gdańsku³³. Obraz jest skomplikowany gdyż część aktywistów ugrupowań ekstremistycznych przynależy do legalnie działających partii i stowarzyszeń. Warto zwrócić tutaj uwagę na problematykę stosowania art. 13 Konstytucji³⁴.

Istnieje jeszcze problem tzw. zorganizowanych grup prześladowczych. Taktyka tych grup polega między innymi na komentowaniu zdarzeń interesujących społecznie, przy czym jest to pretekst do propagowania rasistowskich haseł. Forma przekazu opiera się na połączeniu socjotechniki i nowoczesnych technologii informacyjnych. Uważa się że do takich grup przynależy *RedWatch*, *Combat 18*, *ONR*³⁵.

Należy się przede wszystkim skoncentrować na przestępczości, której głównym trzonem są tzw. przestępstwa z nienawiści. Są one popełniane w sposób jawny, niemalże na masową skalę podczas niektórych meczy piłkarskich. K. Borchólski wskazuje przykład meczu w wrześniu 2006 r. w Gdańsku. Piłkarze Pogoni Szczecin Brazylijczycy zostali powitani przez pseudokibiców Lechii Gdańsk w sposób typowy dla nazi-kibiców: bananami rzucanymi na murawę, okrzykami i wyciem imitującym mały i rasistowskimi okrzykami. Głównym hasłem było zawołanie „Naszym wzorem jest Rudolf Hess”. K. Borchólski zaznacza przy tym, że pseudokibice Lechii wznosili okrzyki z trybuny, która sąsiadowała bezpośrednio z trybuną przeznaczoną dla kierownictwa klubu i VIP³⁶.

³¹ Zob. szerzej: wywiad G. Grochockiej z R. Pankowskim *Produkty kultury nienawiści*. Zob. www.institutobywatelski.pl (dostęp 3.01.2014 r.).

³² Transparent „Litewski chamie, klękni przed polskim panem” na stadionie Lecha Poznań nie wziął się znikąd. 1 sierpnia kibice Lecha pojechali na spotkanie z Zalgirisem Wilno, przez gości z Poznania konsekwentnie nazywanym Grunwaldem. Maszerując na stadion, Wielkopoleanie zawędrowali pod Ostrą Bramę, gdzie odśpiewali Mazurka Dąbrowskiego, wykrzyczeli „polskie Wilno” oraz „To miasto do nas należy”(...) Wpisuje się to doskonale w etos tzw. kultury kibicowskiej, w której śledzenie wydarzeń sportowych jest równie ważne jak radykalna obrona przed jakimkolwiek wrogiem dowolnych ideałów. Zob. J. Winięcki, *Bóle fantomowe*, „Polityka” nr 34 z 21-27.08.2013 r., s. 10-11.

³³ Por. P. Chlebowicz, *Chuligaństwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Warszawa 2009.

³⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483).

³⁵ K. Karsznicki, *Przestępstwa popełniane z pobudek rasistowskich lub ksenofobicznych*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 2, s. 37.

³⁶ Zob. szerzej: K. Borchólski, *Zjawisko faszyzmu i rasizmu wśród kibiców piłkarskich na tle art. 256 i 257 kk*, [w:] W. Pływaczewski, J. Kudrelek (red.), *op. cit.*, s. 195.

Wymieniony autor zwraca uwagę na okoliczność, że ofiarami mowy nienawiści są wszyscy piłkarze a nie tylko zawodnicy gości.

K. Karsznicki na podstawie analizy danych Prokuratury Generalnej zauważył, że znamiona przestępstw z nienawiści zawierały zachowania kibiców piłkarskich. Niestety efektywność postępowań przygotowawczych w tej kategorii jest niska z uwagi na trudności dowodowe. Problematyka wykrywczą i dowodowa w zakresie *hate crimes* przekracza ramy niniejszego artykułu. Warto jednak wskazać, że w szczególności występują problemy z ustaleniem indywidualnej odpowiedzialności karnej sprawcy, który popełnia czyn na stadionie pełnym ludzi³⁷.

Podsumowanie

W 2005 r. kiedy rozpoczynał się program badawczy dotyczący chuligaństwa stadionowego agendy formalnej kontroli społecznej nie postrzegali tego zjawiska jako podłoża rozwoju groźnej formy przestępczości zorganizowanej. Widziano bójki, wybite szyby, zdemolowaną infrastrukturę ale nie dostrzegano powiązań z światem przestępczości zorganizowanej. Nie istniała spójna strategia dotycząca przeciwdziałania i zwalczania tego zjawiska. Z oficjalnych raportów wynikało, że nie było zaleceń kierunków pracy operacyjnej nie mówiąc już o analizie stanu prawnego (na przykład jak działają w rzeczywistości słynne zakazy stadionowe czy sądy 24 godzinne). Brakowało także badań kryminologicznych, których rola w określaniu priorytetów polityki kryminalnej państwa jest niezwykle istotna. Dopiero Euro 2012 wyzwoliło wolę polityczną do podjęcia działań, które można określić jako kompleksową strategię politycznokryminalną. Przystępczość stadionowa stała się jednym z priorytetowych obszarów polityki kryminalnej państwa, CBS zaczęło aktywnie zwalczać bojówki, działaniom policyjnym towarzyszyły zmiany legislacyjne.

Z perspektywy ABW jako podmiotu, którego zakres kompetencyjny obejmuje przeciwdziałanie i zwalczanie przestępczości ekstremistycznej ważna jest teza, że środowisko kibicowskie podlega wewnętrznym przemianom i transformacjom. Wydaje się, że trzeba wspomnieć o dwóch takich procesach.

Pierwszy z nich, stosunkowo dobrze rozpoznany to rozwój niektórych grup kiboli i chuliganów w kierunku przestępczości zorganizowanej, o charakterze przede wszystkim kryminalnym. Obecnie ukształtował się osobny segment przestępczości zorganizowanej – gangi pseudokibiców.

Drugi proces wiąże się z konsolidacją chuliganów piłkarskich wokół skrajnych ideologii. Niewątpliwie widać rosnącą tendencję do polityzacji tego środowiska. Chodzi tutaj o udział w rozmaitych wydarzeniach politycznych, posługiwanie się narodową symboliką, dążenie niektórych polityków do prób „zarządzania” emocjami tych środowisk. Prawdopodobnie pytanie na które ABW chce znać odpowiedź brzmi: Czy wspomniane procesy – czyli transformacja w kierunku przestępczym i z drugiej strony manifestowane formy zachowań „politycznych” mają znaczenie z punktu widzenia bezpieczeństwa wewnętrznego a nawet porządku konstytucyjnego? Udzielenie wyczerpującej odpowiedzi na to pytanie przekracza ramy niniejszej publikacji. Intensyfikacja powiązań pomiędzy chuligaństwem piłkarskim i grupami ekstremistycznymi może jednak wskazywać na niepokojące tendencje w obszarze

³⁷ Zob. szerzej: K. Karsznicki, *op. cit.*, s. 29.

ekstremizmu. Z tego też względu trzeba zwrócić uwagę na zagadnienia związane z prognozowaniem zagrożeń generowanych rozwojem ekstremizmu³⁸.

Niewątpliwie jednak reforma Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, która podkreśla powrót do tradycyjnych funkcji zarezerwowanych dla służb specjalnych czyli funkcji informacyjno-analitycznych sprawi, że problematyka ekstremizmów politycznych i potencjalnych zagrożeń z nimi związanych znajdzie się wśród priorytetów wspomnianej służby specjalnej.

³⁸ W tym miejscu trzeba podkreślić znaczenie rozwijania technik z zakresu strategicznej analizy kryminalnej.

Tytuł

Ekstremizm a przestępczość stadionowa – wzajemne oddziaływanie

Streszczenie

Przedmiotem artykułu są związki pomiędzy przestępczością stadionową a zjawiskiem ekstremizmu. Relacje pomiędzy tymi zjawiskami są analizowane na płaszczyźnie powiązań osobowych, ideologii i struktur organizacyjnych. Poruszono także kwestię roli Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w zwalczaniu przestępczości ekstremistycznej.

Słowa kluczowe

przestępczość stadionowa, związki przestępczości stadionowej z ekstremizmem, zwalczanie ekstremizmu, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego

Title

Links between extremism and football hooliganism

Summary

The author discusses issue of football hooliganism and extremism in Poland. The attention is paid to the nexus between far-right groups and football hooligans. Racism has become an important factor in the problem of football hooliganism itself. The author considers the following aspects of this problem: level of influence far-right groups amongst football, hate crimes, modus operandi of offenders. The study ends with general comments on the Internal Security Agency.

Keywords

football hooliganism, level of influence far-right groups amongst football fans, combating hate crimes, Internal Security Agency

Mgr Justyna Jurczak
Asystent
Instytut Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego
Wydział Bezpieczeństwa Wewnętrznego
Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

ROZDZIAŁ IV

Akty ekstremizmu na polskich i europejskich stadionach piłkarskich

Współcześnie jednym z elementów życia społeczno-politycznego w wielu państwach świata są określone poglądy głoszone przez grupy i jednostki, charakteryzujące się skrajnością, często wyrażające dezaprobatę i nawołujące do wprowadzenia radykalnych zmian w obowiązującym porządku politycznym, prawnym, ekonomicznym czy społecznym. Tego typu zjawiska, odwołujące się do ideologii i doktryn politycznych takich jak np. faszyzm czy nazizm, a jednocześnie związane z faktyczną działalnością określonych grup, organizacji i subkultur młodzieżowych, określa się jako ekstremizmy. Z łaciny słowo *ekstremus* oznacza „końcowy, najdalszy, ostateczny” dlatego też w systemach demokratycznych ekstremizm zwykle się utożsamia z propagowaniem ideologii i poglądów politycznych, ekonomicznych, społecznych i religijnych¹, a ostatnio również ekologicznych², których osiągnięcie wymaga – w opinii ekstremistów – użycia środków ostatecznych. Ekstremizm łączyć można zatem z wieloma zróżnicowanymi wartościami, do występujących najczęściej zaliczyć jednak należy: poglądy lewicowe, prawicowe i religijne. Liczne organizacje terrorystyczne, separatystyczne czy fundamentalistyczne działają już nie tylko lokalnie, ale coraz częściej podejmują próby współpracy ponad granicami poszczególnych państw, stając się współcześnie jednym z wyzwań dla szeroko rozumianego bezpieczeństwa³.

Wielość form występowania zjawiska takiego jak ekstremizm, odmienne przyczyny jego powstawania, nowe metody działania i coraz bardziej radykalne środki, którymi posługują się członkowie takich grup, a także trudności związane ze wskazaniem odpowiednich sposobów przeciwdziałania temu zjawisku powodują, że problematyka ekstremizmu to bez wątpienia zagadnienie wielopłaszczyznowe. Poglądy ekstremistyczne – choć nadal chętnie popularyzowane na łamach czasopism, w mediach telewizyjnych, radiowych i Internecie – coraz częściej ujawniają się również w kontekście rozgrywanych meczów piłkarskich, dlatego też niniejszy artykuł poświęcony został głównie tym zagadnieniom, które związane są prezentowaniem radykalnych poglądów przez grupy pseudokibiców zarówno na polskich, jak i europejskich stadionach piłkarskich.

Przykładów związków między sportem a polityką czy religią z pewnością odnaleźć można w historii niemało. Zdaje się jednak, że w przeszłości – szczególnie w XX w. – piłka nożna przez ówczesnych przywódców wykorzystywana była głównie jako narzędzie promujące określone ideologie np. nazizm w Niemczech czy faszyzm we Włoszech – zasadniczo chodziło jednak o umocnienie pozycji politycznej w kraju i na arenie międzynarodowej. Obecnie zróżnicowanie kulturowe, religijne i światopoglądowe

¹ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3897141> (dostęp 10.01.2013 r.).

² Zob. szerzej: E. Połusznna, *Ekstremizm ekologiczny. Źródła, przejawy, perspektywy*, Warszawa 2012.

³ Zob. szerzej: K. Izak, *Zagrożenie terroryzmem i ekstremizmem w Europie na podstawie wybranych przykładów. Teraźniejszość, prognoza ewolucji i kierunki rozwoju*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, nr 5(3), s. 116-148.

powoduje, że liczne organizacje utożsamiane z ruchami ekstremistycznymi stadiony piłkarskie wykorzystują nie tylko jako obszar politycznej agitacji i arenę propagowania określonych treści, ale również jako miejsce rekrutacji nowych członków⁴. Warto w tym miejscu odwołać się do danych zawartych w raporcie opracowanym przez Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej (*The European Union Agency for Fundamental Rights – FRA*)⁵, które potwierdzają tę tezę. Przykładowo skrajnie prawicowe ugrupowania w Austrii, Niemczech, Portugalii i na Cyprze jawnie werbują swoich członków ze środowisk piłkarskich sympatyków⁶.

W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że narastanie wrogich i ekstremistycznych postaw miało związek z napływem do Europy znacznej liczby imigrantów z różnych części świata na przełomie lat 70. i 80. XX w. – wtedy to coraz częściej widowiska sportowe wykorzystywane były jako miejsce prezentowania skrajnie prawicowych haseł i postulatów związanych z zaostrzeniem polityki imigracyjnej – sytuacja taka miała miejsce np. w Wielkiej Brytanii. Choć teza to wymaga podjęcia szczegółowych badań naukowych to przypuszcza się, że znacząca liczba piłkarskich pseudokibiców formalnie identyfikuje się z określonym ruchem lub organizacją ekstremistyczną, którą z języka angielskiego określić można mianem *hate groups*. To zorganizowana grupa prześladowcza, która propagując określone treści szerzy nienawiść i uprzedzenia na tle rasowym, etnicznym, wyznaniowym, politycznym czy światopoglądowym, a często dopuszcza się także aktów przemocy i terroryzmu. Amerykańska badaczka P.B. Gerstenfeld wskazuje, że granica między *hate groups* a organizacjami ekstremistycznymi i terrorystycznymi, a nawet ulicznymi gangami często jest bardzo płynna⁷. Bez wątpienia nie każdą grupę prześladowczą utożsamiać należy z ugrupowaniem ekstremistycznym, niemniej jednak zdaje się, że część z nich swoje korzenie czerpie właśnie z środowiska *hate groups*.

Przedmiotowa literatura wskazuje, że do grup prześladowczych zaliczyć należy bez wątpienia wszystkie ugrupowania promujące dominację i wyższość białej rasy takie jak przykładowo amerykańskie ugrupowanie *The Order*. W ramach tego podziału wyróżnić można skrajnie prawicowe i rasistowskie grupy takie jak np. *Ku Klux Klan*, a także tzw. grupy oporu (*resistance groups*), które swoich członków traktują jako „bojowników” w danej sprawie np. skinheadzi i neonaziści zrzeszeni w ruchu *White Aryan Resistance*⁸. Supremacjoniści – nazwa wywodzi się od angielskiego zwrotu *supremacy*⁹ – za nadrzędną zasadę obrali zachowanie czystości krwi, uznając jednocześnie białą rasę za wyższą niż ludy należące do innych ras. Choć bez wątpienia ugrupowania te stanowią najliczniejszą grupę, to wskazać również można na szereg innych organizacji,

⁴ <http://balticworlds.com/conceived-football-hooliganism/> (dostęp 10.01.2013 r.).

⁵ Raport przygotowano w oparciu o wywiady przeprowadzone z wybranymi przedstawicielami federacji sportowych, organizacji pozarządowych, a także z piłkarzami i sportowcami z 27 krajów członkowskich Unii Europejskiej. Posłużono się również przedmiotowymi danymi z okresu 2003-2008. Zob. szerzej: http://ec.europa.eu/sport/news/racism-and-discrimination-in-sport-in-the-eu_en.htm (dostęp 10.01.2013 r.), a także European Agency for Fundamental Rights, *Racism, ethnic discrimination and exclusion of migrant and minorities in sport: A comparative overview of the situation in the European Union*, Wien 2010, s. 10.

⁶ *Ibidem*, s. 31.

⁷ P.B. Gerstenfeld, *Hate Crimes. Causes, Controls and Controversies*, Thousand Oaks 2004, s. 104.

⁸ *Ibidem*, s. 107.

⁹ Również biała duma (*White Pride*) i biała siła (*White Power*). Zob. szerzej: J. Jurczak, *Chuligaństwo stadionowe. Symbole i gesty na polskich stadionach*, Szczytno 2011, s. 31-32.

które podkreślają wyższość odpowiednio Muzułmanów, Meksykanów czy Żydów tak jak np. Żydowska Liga Obrony (*Jewish Defense League*)¹⁰.

W Polsce – zgodnie z podziałem zaproponowanym przez Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego – wyróżnić można na trzy główne rodzaje organizacji ekstremistycznych: lewicowe (rewolucyjno-marksistowskie, antyfaszystowskie, antyglobalistyczne, pacyfistyczne i ekologiczne), anarchistyczne i prawicowe (narodowy socjalizm, ruch narodowo-radykalny, panslawizm)¹¹. W „Raporcie o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2012 roku” poziom zagrożenia ze strony rodzimych organizacji o charakterze ekstremistycznym oceniono jako „stosunkowo niski”¹², wskazując jednocześnie, iż „działalność środowisk o skrajnym charakterze w 2012 r. polegała przede wszystkim na organizowaniu protestów i manifestacji (udziale w kontrmanifestacjach) oraz zamieszczaniu publikacji w Internecie”¹³, a incydenty z udziałem członków organizacji ekstremistycznych – choć odnotowywane systematycznie – to jednak znaczna ich część to akty o charakterze chuligańskim¹⁴. Należy jednocześnie podkreślić, że w 2010 r. sygnalizowano, iż „aktywność ekstremistycznej lewicy skupia się głównie na prowadzeniu działalności propagandowo-informacyjnej (m. in. ulotki, plakaty, demonstracje)”¹⁵, natomiast „w odniesieniu do skrajnej prawicy powszechnym zjawiskiem jest przenikanie się jej zwolenników z grupami pseudokibiców”¹⁶. W przeszłości – na przełomie lat 80. i 90. XX w. – znaczącą rolę odgrywały zorganizowane grupy skinheadów – tzw. *official hooligans*, które aktywnie angażowały się w bójki na stadionach, nierzadko manifestowały też skrajnie rasistowskie i szowinistyczne poglądy na transparentach i bannerach. Obecnie – jak wskazuje Piotr Chlebowicz – „udział ruchu skinheads w chuligańskich akcjach jest minimalny”¹⁷. Również Przemysław Piotrowski podkreśla, że „obecnie związki te nie są tak ściśle i zależą od lokalnej specyfiki. W niektórych bojkówkach kibicowskich (np. we Wrocławiu i w Warszawie) wpływy skinheadów są wciąż znaczące”¹⁸. W opinii tego autora w Polsce „obecność skinheadów w grupach chuliganów nie wiąże się z prowadzeniem agitacji lub rekrutacji do skrajnie prawicowych partii politycznych (takie przypadki miały miejsce m. in. w Anglii, Niemczech i Holandii). Sprzyja natomiast rozpowszechnianiu wśród kibiców postaw nacjonalistycznych, rasistowskich oraz nacechowanych ksenofobią”¹⁹. Subkultura skinheadów – choć narodziła się w Wielkiej Brytanii w połowie lat 60. XX w. – swoim zasięgiem obejmuje dziś większość krajów europejskich – najliczniej w Niemczech i Rosji, również Brazylia, Japonia, Kanada czy Stany Zjednoczone nie są wolne od ich aktywności. Warto odnotować, że odrodzenie się tego ruchu w połowie lat 70. XX w. miało bezpośredni związek ze środowiskiem brytyjskich pseudokibiców skupionych wokół skrajnie prawicowej partii politycznej

¹⁰ Inne to m. in.: *Kahane Chai, Muslims of the Americas, Nation of Azilan, Nation of Islam, Radio Islam*.

¹¹ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2011 roku*, Warszawa 2012, s. 315.

¹² Jako powody takiego stanu rzeczy wskazuje się w raporcie m. in. na słabość organizacyjną, niezgodę pomiędzy liderami poszczególnych grup, wysoką dynamikę składu osobowego.

¹³ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2012 roku*, Warszawa 2013, s. 321.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2010 roku*, Warszawa 2011, s. 286.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ P. Chlebowicz, *Chuliganstwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Warszawa 2009, s. 18.

¹⁸ P. Piotrowski, *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Warszawa 2012, s. 31.

¹⁹ *Ibidem*.

o nazwie *National Front*²⁰. W zależności od regionalnych uwarunkowań grupy skinheadów wierne są ideologiom nacjonalistycznym, neonazistowskim, skrajnie rasistowskim, lewicowym, ale również – choć nieliczne – wskazać można na odłamy apolityczne.

Autorskie badania przeprowadzone na potrzeby przygotowywanej rozprawy doktorskiej²¹ wskazują, że w latach 1987-2012 odnotowano w Polsce 3265 aktów motywowanych nienawiścią, w tym 353 (11% ogółu zarejestrowanych incydentów), które bezpośrednio związane były z manifestowaniem przez polskich pseudokibiców określonych przekonań, w swojej wymowie często nawiązujących do skrajnych ideologii²². Tabela nr 1 kataloguje główne źródła zachowań motywowanych nienawiścią w Polsce.

²⁰ R. Blazak, *The Racist Skinhead Movement*, <http://www.splcenter.org/get-informed/intelligence-files/ideology/racist-skinhead/racist-skinheads> (dostęp 10.01.2013 r.).

²¹ Obszerna dokumentacja incydentów rasistowskich, szowinistycznych, ksenofobicznych i innych motywowanych nienawiścią, opracowana i opublikowana została przez Stowarzyszenie „Nigdy Więcej”. W oparciu o dane zawarte w kolejnych publikacjach „Brunatnej Księgi” za lata 1987-2009, 2009 - 2010 i 2011-2012 autorka dokonała analizy i przeglądu incydentów stadionowej mowy nienawiści w Polsce związanych z funkcjonowaniem i działalnością *hate groups*, a także indywidualnych osób.

²² Wyniki badań wskazują, że w zdecydowanej większości polskich grup kibiców znaleźć można radykalne grupy, które mecze piłkarskie traktują jako miejsce manifestacji określonych poglądów. Przykładowo wielokrotnie na meczach ŁKSu Łódź w sektorach zajętych przez kibiców tego klubu rozdawane były ulotki wydane przez Narodowe Odrodzenia Polski, zachęcające do wzięcia udziału w manifestacji 11 listopada. Na ulotkach widniał symbol krzyża celtyckiego i hasło „Rasistowski ŁKS dumą białej Polski”. W 2000 r. Policja zatrzymała autobus przewożący na mecz pseudokibiców Lechii Gdańsk – najbardziej zinfiltrowaną przez neofaszystów grupę tego typu w Polsce – zabezpieczono siekiery, noże, łomy i kije baseballowe. W 2003 r. nazi-kibice Lecha Poznań wywiesili transparent „Legion Piła. Krew Naszej Rasy” wraz z symbolem krzyża celtyckiego, pseudokibice Stali Rzeszów zaprezentowali zaś transparent z symbolem swastyki i liczbą 88 oraz napisami „Honor” i „Blood & Honour”. Polscy pseudokibice przed meczem reprezentacji narodowej w 2004 r. wywiesili flagę w kolorze biało-czerwonym z napisem „Młodzież Wszechpolska” i symbolem miecza Chrobrego. Przed meczem sprzedawano też szaliki z symbolem krzyża celtyckiego i napisami „Biała Siła”, „Polska dla Polaków” i „Europa dla Europejczyków”. Neonazistowskie pseudokibice Lechii Gdańsk zaprezentowali w 2005 r. potężnych rozmiarów transparent z hasłem „Białe są nosy a zielone liście. Na Lechii jest zajeżdżenie. Wychowani w nienawiści. To my lechiści KKK” i symbolem zakapturzonego „rycerza”. Zob. szerzej: M. Kornak, *Brunatna Księga 1987-2009*, Warszawa 2009; M. Kornak, *Brunatna Księga 2009-2010*, Warszawa 2011; M. Kornak, *Brunatna Księga 2011-2012*, Warszawa 2012.

Tab. 1. Podłoże stadionowych aktów motywowanych nienawiścią zarejestrowanych w okresie od 1987 do 2012 r. przez Stowarzyszenie „Nigdy Więcej”.

Lp.	Podłoże stadionowych incydentów motywowanych nienawiścią	Ilość incydentów
1.	Dyskryminacja rasowa, w tym akty poniżania czarnoskórych piłkarzy i kibiców np. poprzez rzucania w ich kierunku bananów czy intonowanie małych odgłosów	123 (33%)
2.	Prezentowanie pojedynczych symboli i haseł nienawiści	116 (31%)
3.	Wyrażanie poglądów antysemitycznych (Żydzi postrzegani jako grupa religijna, etniczna lub rasowa)	70 (18%)
4.	Wyrażanie poglądów faszystowskich i neonazistowskich, również pozdrawianie się gestem „Sieg Hail”	44 (12%)
5.	Wyrażanie poglądów nacjonalistycznych i szowinistycznych	11 (3%)
6.	Wyrażanie poglądów ksenofobicznych	4 (1%)
7.	Wyrażanie poglądów homofobicznych	4 (1%)
8.	Wyrażanie poglądów politycznych	2 (0,5%)
9.	Nietolerancja religijna	1 (0,5%)
10.	Razem	375* (100%)

* Ilość incydentów nie sumuje się do 353, ponieważ podczas meczów odnotować można było więcej niż jeden akt motywowany nienawiścią.

Źródło: badania własne.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że niespełna 1/3 ogółu zarejestrowanych aktów związana jest z prezentowaniem przez pseudokibiców pojedynczych symboli i haseł nienawiści, zdaje się jednak, że ma to charakter przypadkowy – losowy, a osoby które dopuszczają się takich zachowań nie są formalnie członkami radykalnych ugrupowań, podzielają jednak poglądy przez nie głoszone. Najliczniejszy odsetek incydentów – 33% – stanowiły te, które spowodowane były dyskryminacją rasową. Należy jednocześnie wskazać, że 18% ogółu zarejestrowanych aktów miało podłoże antysemityczne, zaś 12% dotyczyło incydentów propagujących ideologię nazizmu i faszyzmu. Nawiązywanie i manifestowanie przez pseudokibiców poglądów nacjonalistycznych i szowinistycznych miało miejsce w przypadku 3% przebadanych aktów, zaś odpowiednio 1% odwoływał się do treści ksenofobicznych i homofobicznych. Wyniki badań wskazują, że wyrażanie określonych poglądów politycznych i pogębianie nietolerancji religijnej przez polskich pseudokibiców stanowi nieznaczny odsetek wszystkich odnotowanych aktów (odpowiednio po 0,5% ogółu), to jednak wydarzenia ostatnich lat świadczą, że problem ten zyskuje na znaczeniu. Hasła takie jak „Kosowo jest serbskie” czy „Stop islamizacji Europy” regularnie pojawiają się bowiem na polskich stadionach.

O specyfice danego ugrupowania decyduje bez wątpienia położenie geograficzne, historia i sytuacja ekonomiczno-polityczno-społeczna danego kraju. Każda ze wskazanych wyżej grup ma swoją własną historię i charakterystyczne dla niej tradycje, pamiętać jednak należy, że członkowie tych grup często identyfikują się i podzielają poglądy, które – oparte na uprzedzeniach i nienawiści – wspólne są również innym ugrupowaniom. Bez względu na to czy wskazujemy organizacje takie jak: *American Front*, *American Nazi Party*, *Aryan Nations*, *Blood and Honour*, *Christian Identity*, *Hammerskins*, *National Alliance*, *Nationalist Movement* czy *Stormfront*²³ to każda z nich charakteryzuje się jawną niechęcią wobec innej grupy/grup; w mniejszym lub większym zakresie pozostaje zorganizowana – sformalizowana, wskazać również można jej lidera. Członkowie tych grup posługują się określoną symboliką, mają własne zwyczaje, a często także charakterystyczną odzież. Działalność *hate groups* widoczna jest szczególnie w USA, gdzie od 2000 r. ich liczba zwiększyła się o 54%²⁴. Odwołując się do danych opublikowanych przez Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej stwierdzić należy, że problem ten widoczny jest również w Europie, gdzie na wyraźne związki futbolowych fanów z tymi organizacjami wskazać można w Czechach²⁵, Danii, Grecji, Rumunii i Hiszpanii²⁶, a także w Rosji²⁷, gdzie do tego typu incydentów dochodzi równie często jak w Europie Zachodniej²⁸. Przykładowo w 2010 r. pseudokibice klubu Spartak Moskwa, wspierani przez fanatycznych kibiców innych drużyn, a także członków ultrapravicowych rosyjskich partii i nacjonalistycznych aktywistów pod pretekstem ukarania sprawcy winnego śmierci jednego z ich fanów, sprowokowali gigantyczne zamieszki na ulicach Moskwy. Skandowali przy tym hasła „Moskwa dla moskwan” i „Rosja dla Rosjan”²⁹.

Podczas meczów rozgrywanych w Niemczech³⁰, Rumunii i Hiszpanii grupy pseudokibiców manifestują poglądy jawnie nawiązujące do ideologii faszystowskiej. Za najbardziej aktywne w tej sferze uznaje się grupy pseudokibiców hiszpańskiego Realu Madryt, francuskiego Paris Saint-Germain, a także włoskiego Lazio Rzym. W szeregach organizacji zrzeszającej rzymskich kibiców (*Società Sportiva Lazio Roma – S.S. Lazio*) znajduje się liczna grupa „Niezlomnych” (*Irriducibili*)³¹ – fanatycznych pseudokibiców Lazio, którzy znani są ze swoich radykalnych poglądów politycznych. Warto podkreślić, że z grupą *Irriducibili* sympatyzują również niektórzy piłkarze np. serbski obrońca Siniša Mihajlović czy napastnik Paolo di Canio.

²³ Zob. szerzej: V.T. Wilson, D.J. Mabrey, *Intelligence in Plain View: Symbols, Logos, Markings and Non – Verbal Clues Suggesting Involvement in Domestic Extremism, Illegal Gangs, and Illegal Drugs Activities*, Huntsville, Texas 2005, s. 25-31.

²⁴ <http://www.cnn.com/2009/US/02/26/hate.groups.report/index.html> (dostęp 10.01.2013 r.).

²⁵ J. Smolik, *Football hooliganism from the standpoint of extremism*, <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=212> (dostęp 10.01.2013 r.).

²⁶ http://ec.europa.eu/sport/news/racism-and-discrimination-in-sport-in-the-eu_en.htm (dostęp 10.01.2013 r.), a także European Agency for Fundamental Rights, *Racism, ethnic discrimination...*, s. 10.

²⁷ <http://themoscownews.com/sports/20130924/191940674/Russia-police-concerned-over-extremism-in-football.html> (dostęp 10.01.2013 r.).

²⁸ <http://voiceoffrussia.com/2011/03/30/48202518/> (dostęp 10.01.2013 r.).

²⁹ K. Dybalski, *Kreml w objęciach kiboli*, „Gazeta Wyborcza” z 13.12.2010 r., s. 10.

³⁰ W 2012 r. kierownictwo niemieckiego klubu Borussia Dortmund wydało zakazy stadionowe 8 pseudokibicom, którzy należą jednocześnie do neonazistowskiego ugrupowania, zob. szerzej: <http://www.sportowefakty.pl/pilkanozna/314781/borussia-dortmund-nie-chce-ekstremistow-na-trybunach>, a także <http://www.spiegel.de/international/germany/violent-right-wing-extremists-team-up-with-football-hooligans-a-933896.html> (dostęp 10.01.2013 r.).

³¹ <http://www.sslazio.pl/index.php?s=side&id=dzialy&nazwa=21> (dostęp 10.01.2013 r.).

Kibice baskijskiego klubu Athletic Bilbao powszechnie postrzegani są jako grupa silnie dbająca o własną tożsamość narodową i pielęgnująca tradycje związane z odrębnością kulturową i językową Kraju Basków – 1 z 17 wspólnot autonomicznych w Hiszpanii. Hiszpańscy fani futbolu, a także działacze sportowi wyrażają się o klubie i jego fanach z autentycznym podziwem i szacunkiem, wskazując też na lojalność i oddanie klubowe baskijskich piłkarzy. Nie należy jednak zapominać, że w szeregach fanów Athletic Bilbao znajduje się też liczna grupa fanatycznych pseudokibiców związanych z organizacją terrorystyczną ETA (bask. *Euskadi Ta Askatasuna*; ang. *Basque Homeland and Freedom*; pl. *Baskonia i Wolność*), która walcząc o niepodległość Kraju Basków systematycznie dopuszcza się zamachów terrorystycznych, porwań i zabójstw hiszpańskich polityków i wojskowych, a podczas meczów piłkarskich prezentuje treści nawiązujące do ideologii separatyzmu narodowościowego³².

Powiązania osobowe między członkami ugrupowań ekstremistycznych a pseudokibicami widoczne są również w odniesieniu do założonej w 1987 r. w Wielkiej Brytanii neonazistowskiej organizacji przestępczej „Krew i Honor” (*Blood and Honour*). Ruch ten skojarzony jest blisko z bojówką terrorystyczną *Combat 18* (C 18), która utworzona została w wyniku porozumienia zawartego między tą organizacją Brytyjską Partią Narodową (*British National Party*) i pseudokibicami piłkarskimi *Chelsea Headhunters*. Choć aktywność bojówkarzy C 18 jest mniejsza, a Brytyjska Partia Narodowa odcina się od skrajnie nacjonalistycznej ideologii tej bojówki, to nie można zapomnieć o serii zamachów bombowych przeprowadzonych w Londynie w 1999 r. przez członka *Combat 18*, skrajnie prawicowego działacza i fanatycznego pseudokibica – 22-letniego wówczas David’a Copeland’a. Sprawca przyznał się do stawianych mu zarzutów, twierdził jednocześnie, że powodowany był głównie celami politycznymi – dążył do wywołania wojny rasowej w Anglii, w wyniku której grupy imigrantów zostałyby całkowicie wyeliminowane³³. Również w Polsce aktywność działaczy bojówki C 18 jest widoczna, obecnie sprowadza się głównie do organizowania internetowych akcji propagandowych i aktualizowania tzw. katalogu „wrogów białej rasy” dostępnego na stronie internetowej *RedWatch Polska*. Nienawiść członków tego ugrupowania najczęściej kierowana jest przeciwko anarchistom, lewicowym działaczom, imigrantom i kolorowym, a także przeciwko osobom homoseksualnym i feministkom. W Polsce również dochodziło do skrajnie niebezpiecznych aktów przemocy: przykładowo w 1993 r. w Chorzwie doszło do zabójstwa jednego z polskich kibiców. Sprawcą okazał się nazi-skin – członek rasistowskiej bojówki *Cracovii* Kraków. Akt motywowany był „szowinistyczną nienawiścią do sympatyków przeciwnego klubu”³⁴.

Bez wątplenia znaczna liczba pseudokibiców identyfikuje się z przekonaniem i poglądami głoszonymi przez zróżnicowane ruchy ekstremistyczne i *hate groups*. Zdaje się również, że część z nich formalnie przynależy do takich ugrupowań. Ze względu jednak na brak badań naukowych w tym zakresie, nie można jednoznacznie orzec ani o skali tego problemu w Polsce i Europie, ani o faktycznym zaangażowaniu się i powiązaniach osobowych członków takich organizacji ze środowiskiem pseudokibiców. Niemniej jednak manifestowanie radykalnych poglądów i propagowanie skrajnych ideologii, a także posługiwanie się przez grupy futbolowych pseudokibiców mową, symbolami i gestami nienawiści bezwzględnie uznać należy za ważny problem społeczny

³² <http://www.spiegel.de/international/europe/athletic-bilbao-how-a-proud-basque-team-is-resisting-globalization-a-546860.html> (dostęp 10.01.2013 r.).

³³ <http://www.theguardian.com/uk/2000/jul/01/uksecurity.nickhopkins> (dostęp 10.01.2013 r.).

³⁴ M. Kornak, *Brunatna Księga 1987-2009*, Warszawa 2009, s. 19.

i jeden z elementów stadionowego chuligaństwa. Członkowie ugrupowań ekstremistycznych i *hate groups* – manifestując swoją obecność we współczesnym świecie – groźni są z trzech powodów – otwarcie demonstrują swoją niechęć i wzmagają uprzedzenia wobec członków określonych społeczności, często dopuszczają się wobec nich aktów agresji i przemocy, nierzadko zdarza się też, że swoimi radykalnymi poglądami „zarazają” innych. Zdaniem autorki piłkarskich kibiców – głównie młodych ludzi obecnych na stadionach, nawet jeśli zainteresowani są oni wyłącznie kibicowaniem, uznać można za biernych uczestników manifestacji radykalnych przekonań. Są oni szczególnie podatni na wszelkie sugestie, łatwo jest więc trafić do nich z określonym przesłaniem, często o skrajnym charakterze. Zdaje się też, że brak reakcji środowiska na akty związane z manifestowaniem określonych poglądów, utrwałać może w ich świadomości uznawane takich zachowań jeżeli nie za pożądane, to przynajmniej za dopuszczalne. Zdaniem autorki niniejszego artykułu sytuacja taka jest nie do zaakceptowania, bez względu na to, czy dotyczy piłkarskich stadionów, urzędów, szkół czy ulic miast. Odpowiedzialność spoczywa na nas wszystkich, dlatego reagować należy nawet na najdrobniejsze przejawy nienawiści, jednocześnie edukując społeczeństwo pod kątem poszanowania wszelkiej odmienności. Nieograniczona i niezahamowana mowa nienawiści prezentowana przez jednostki rodzić będzie kolejne przestępstwa motywowane politycznie, rasowo, religijnie czy światopoglądowo³⁵, w skrajnych przypadkach doprowadzić też może do aktów terroru wymierzonych w całe społeczeństwo. Słusznie zatem zauważa się w „Raporcie o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2012 roku”³⁶, że „realne pozostaje zagrożenie ze strony pojedynczych osób, niezwiązanych z grupami terrorystycznymi lub przestępczymi, których aktywność ekstremistyczna jest bardzo trudna do wykrycia”³⁷. Tak jak w przypadku Andersa Breivika – sprawcy zamachów z Norwegii z 2011 r., który nigdy nie ukrywał swych ekstremistycznych poglądów. Na licznych stronach internetowych odnaleziono jego wpisy, w których sprzeciwiał się wielokulturowej Norwegii, a zwłaszcza jej islamizacji. Z jawną niechęcią odnosił się do lewicy oraz muzułmanów, był także aktywnym użytkownikiem szwedzkiego nazistowskiego portalu internetowego. Jak sam przyznał „dokonał zamachów, by chronić Norwegię przed islamem i wielokulturowością”³⁸.

Zbyt swobodne i bezkarne manifestowanie określonych treści, brak reakcji ze strony organów administracji państwowej i konsekwencji w karaniu sprawców tego typu incydentów, a także ciche, społeczne przyzwolenie na – zdawać by się mogło – incydentalne zachowania o radykalnym podłożu, to główne składowe sprzyjające rozrastaniu się obecnie skrajnych ruchów zrzeszających również piłkarskich pseudokibiców. Niemożliwym jest całkowite wyeliminowanie ich z życia społeczno-politycznego, niemniej jednak bez wątpienia podjąć należy wszelkie możliwe działania, aby ograniczyć ich aktywność we współczesnym świecie.

³⁵ Zob. szerzej: M. Polaczek, *Neofaszizm w Polsce – geneza, charakterystyka i zagrożenia*, „Państwo i Społeczeństwo” 2007, nr 7/2, s. 97-112.

³⁶ Wskazany rozdział raportu przygotowywany był w oparciu o materiały własne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Komendy Głównej Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, Służby Celnej i Prokuratury Generalnej. Publikowane są regularnie od 2008 r. Zob. szerzej: <http://bip.msw.gov.pl/bip/raport-o-stanie-bezpie/18405,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa.html> (dostęp 10.01.2013 r.).

³⁷ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2012 roku*, Warszawa 2013, s. 318.

³⁸ <http://www.thedailybeast.com/articles/2013/11/24/what-made-anders-behring-breivik-a-mass-killer-in-norway.html> (dostęp 10.01.2013 r.).

Tytuł

Akty ekstremizmu na polskich i europejskich stadionach piłkarskich

Streszczenie

Publikacja koncentruje się głównie na zagadnieniu aktów ekstremizmu, które coraz częściej ujawniają się również na polskich i europejskich stadionach piłkarskich. Wybrane grupy pseudokibiców prezentują bowiem skrajne poglądy i propagują treści, które wprost odwołują się do radykalnych ideologii i ruchów związanych np. z supremacją białej rasy. Symbolika i hasła przez nich prezentowane pozwalają przypuszczać, że część futbolowych pseudokibiców formalnie identyfikuje się z określonym ruchem lub organizacją ekstremistyczną. We współczesnym świecie zróżnicowanie kulturowe, religijne i światopoglądowe powoduje, że liczne organizacje i tzw. *hate groups* wykorzystują stadiony piłkarskie nie tylko jako obszar politycznej agitacji i arenę propagowania określonych treści, ale również jako miejsce rekrutacji nowych członków. W artykule odwołano się do wyników badań autorskich związanych z propagowaniem określonych treści na polskich stadionach, wskazano również na wybrane przykłady radykalnych zachowań europejskich pseudokibiców.

Słowa kluczowe

ekstremizm, hate groups, mowa nienawiści, piłkarscy pseudokibice

Title

Extremism acts at Polish and European football stadiums

Summary

This publication focuses on extremist acts that appear on both Polish and European football stadiums. Recently a significant number of football hooligans is involved in such activity – during the game they present their extreme views and promote slogans that are related to radical ideologies and are linked to extreme movements such as e.g. the white supremacy movement. Symbols and slogans that are presented by them lead us to believe – although there is no official data – that some of them identify themselves with a particular movement or one of many different hate groups. Nowadays cultural, religious and ideological diversity result in the fact that many varied extreme organizations use football stadium not only as an area of political agitation, but also as a place for new members' recruitment. The article refers to author's research results related to extreme incidents at Polish stadiums, it also describes selected examples of radical behavior presented by European football hooligans.

Keywords

extremism, hate groups, hate speech, football hooligans

ROZDZIAŁ V

Prawne aspekty przestępstw z nienawiści

Pojęciem przestępstwa z nienawiści jako pierwsi posłużyli się przedstawiciele organów ścigania w Stanach Zjednoczonych w aspekcie zdarzeń, jakie miały miejsce w 1980 r., a które były skierowane przeciwko Azjatom, Żydom i Afroamerykanom. Wówczas Federalne Biuro Śledcze zdefiniowało to pojęcie, przyjmując, że są to szczególne przestępstwa, w których motywem sprawcy są cechy indywidualne ofiary, takie jak na przykład pochodzenie narodowościowe i etniczne, religijność czy też tożsamość płciowa. Można określić ten rodzaj czynów zabronionych jako przestępstwa, w których motyw działania sprawcy jest skierowany na ofiarę ze względu na jej przynależność społeczną. Ten gatunek przestępstw w Stanach Zjednoczonych przyjął nazwę *hate crime* lub *bias crime*. Nazwa ta funkcjonuje także współcześnie w całej społeczności międzynarodowej.

Przy tego rodzaju przestępstwach sprawca bardzo często wyczerpuje znamiona innych przestępstw, na przykład zabójstwa, niszczenia rzeczy, pobicia, uszkodzenia ciała ofiary na przykład ze względu na jej wygląd, inną narodowość, inny język czy religię¹. Według FBI w 2010 r. w Stanach Zjednoczonych było 8208 ofiar przestępstw z nienawiści, z czego 48,2% osób stało się ofiarami na tle rasowym, 18,9% stało się ofiarami tych przestępstw, gdzie motywem sprawcy była religia, 18,6% – orientacja seksualna, 13,7% – pochodzenie etniczne ofiary. Ciekawym aspektem w przedstawionych wynikach badań był fakt, że z 8208 ofiar 58,8% było ofiarami przestępstw przeciwko osobie, w tym na siedmiu ofiarach przestępstw z nienawiści dokonano zabójstwa, a cztery zostały zgwałcone, natomiast 46% zostało zastraszonych, 43,2% stały się ofiarami czynnej napaści, a 41,1% było ofiarami przestępstw przeciwko mieniu². Według Departamentu Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych, analizując okresy od 2003 do 2006 r. i od 2007 do 2011 r., odsetek przestępstw z nienawiści motywowanych uprzedzeniami religijnymi zwiększył się dwukrotnie. W latach 2003-2006 i 2007-2011 z 10% do 21%, natomiast odsetek przestępstw motywowanych uprzedzeniami rasowymi spadł z 63% do 54%. O 1% natomiast zwiększyła się liczba popełnianych przestępstw z nienawiści (nastąpiła śmierć ofiary), tj. z 3% do 4%, porównując lata 2003-2006 z latami 2007-2011³.

Społeczność międzynarodowa w kodyfikacjach swoich państw uruchomiła mechanizmy, które mają na celu walkę z wszelkimi aktami dyskryminacji ze względu na

¹ R. Stotzer, *Comparison of Hate Crime Rates Across Protected and Unprotected Groups*, Williams Institute, 2007, <http://williamsinstitute.law.ucla.edu/wp-content/uploads/Stotzer-Comparison-Hate-Crime-June-2007.pdf> (dostęp 21.01.2014 r.). „A hate crime or bias motivated crime occurs when the perpetrator of the crime intentionally selects the victim because of his or her membership in a certain group”.

² Federal Bureau of Investigation, *Hate Crime Statistics 2010*, <http://www.fbi.gov/about-us/cjis/ucr/hate-crime/2010/narratives/hate-crime-2010-victims> (dostęp 20.01.2014 r.).

³ N. Sandholtz, L. Langton, M. Planty, *Hate Crime Victimization 2003-2011*, U.S. Department of Justice, <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/hcv0311.pdf> (dostęp 20.01.2014 r.).

przynależność pewnej grupy osób, biorąc pod uwagę takie cechy tych grup społecznych, jak: religia, narodowość, rasa, pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, płeć, orientacja seksualna. Andora na przykład w swoim kodeksie karnym umieściła art. 313, w którym sankcja karna jest wymierzana w postaci pozbawienia wolności za każdy akt dyskryminacji, który stanowi nękanie lub naruszenie godności osoby ze względu na jej pochodzenie, religię czy rasę. W nowym kodeksie karnym Armenii, który wszedł w życie w sierpniu 2003 r., znajdziemy art. 63, który określa przestępstwa, w których stroną przedmiotową stanowi motywy etniczne, rasowe lub religijne. Zabójstwo i umyślne uszkodzenia ciała motywowane przynależnością rasową czy etniczną to według ustawodawcy armeńskiego okoliczność obostrzającą sankcją karną⁴. W ustawodawstwie Bośni i Hercegowiny również znajdziemy przepisy zakazujące dyskryminacji, w tym również przez funkcjonariuszy publicznych ze względu między innymi na rasę, kolor skóry, pochodzenie narodowe lub etniczne, religie czy język. Kodeks karny Bośni i Hercegowiny zawiera także szczegółowe przepisy dotyczące karania zbrodni ludobójstwa i zbrodni przeciwko ludzkości⁵. W ustawodawstwie bułgarskim natomiast są przepisy prawa, które wskazują zakres przestępstw motywowanych rasizmem i ksenofobią. Co ciekawe, po analizie stosowania tych przepisów Europejska Komisja Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji stwierdziła, że przepisów tych po prostu się nie stosuje. Duńskie prawo karne nie definiuje przestępstwa z motywacji rasistowskiej, jak również konkretnych przestępstw ze względu na motywację ich popełnienia, ale ustawodawca duński w kodeksie karnym zobowiązuje sądy do uwzględnienia tych przesłanek przy wymiarze kary. W ostatnich latach przepis ten był stosowany przez duńskie sądy w 257 przypadkach⁶. Fiński kodeks karny uchwalony 31 stycznia 2003 r. wskazuje, że popełnienie przestępstw przeciwko osobie z powodu jej narodowości rasowej, etnicznej stanowi okoliczność obciążającą przy wymiarze kary. W portugalskim ustawodawstwie motywy rasowe i religijne sprawcy są uważane za obciążające okoliczności, w wyniku których wymierzona kara jest zaostrzona⁷.

W polskim ustawodawstwie aktem regulującym obszar praw i wolności człowieka jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej⁸ (art. 13, art. 30, art. 32 i art. 35), natomiast z punktu widzenia szybkiego i skutecznego reagowania wobec sprawców czynów zabronionych, których motywem są wszelkie działania dyskryminacyjne, to normy kodeksu karnego⁹ są tu szczególnie istotne. Ustawodawca w rozdziale XVI „Przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne” k.k. umieścił art. 118, w którym obejmuje on sankcją karną działanie sprawcy polegające na dopuszczeniu się zabójstwa lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w celu wyniszczenia w całości albo w części grup narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub grupy o określonym światopoglądzie. Odpowiedzialnością karną ustawodawca w przedmiotowym artykule objął również zachowanie się sprawcy polegające na stworzeniu warunków, aby ten cel został przez niego osiągnięty, w tym stworzenie warunków życia groźących jej biologicznym wyniszczeniem, czy stosowanie środków

⁴ M. McClintock, *Everyday Fears: A Survey of Violent Hate Crimes in Europe and North America*, New York 2005, s. 47, <http://www.humanrightsfirst.org/wp-content/uploads/pdf/everyday-fears-080805.pdf> (dostęp 21.01.2014 r.).

⁵ *Ibidem*, s. 53.

⁶ *Ibidem*, s. 56.

⁷ *Ibidem*, s. 58.

⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483).

⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.), dalej przytaczana jako k.k.

mających służyć do wstrzymania urodzeń w obrębie tej grupy, jak również działania sprawcy mające na celu odbieranie dzieci osobom należącym do tej grupy (art. 118 § 2 k.k.). Od czasu procesu norymberskiego czyny te określone zostały jako „ludobójstwo”¹⁰ (eksterminacja). Przedmiotowy artykuł zrealizował w ten sposób postanowienia konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych z 9 grudnia 1948 r. w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, gdzie w art. 2 wskazano, że ludobójstwem jest którykolwiek z czynów dokonany w zamiarze zniszczenia w całości lub w części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych¹¹. Ta sama definicja występuje również w rzymskim statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego¹² w art. 6. Podmiot tego przestępstwa jest powszechny. Jak wskazuje Tadeusz Bojarski, może to być każdy człowiek realizujący program wyniszczenia określonej grupy ludzi, w tym dowódca oddziału wykonującego wymienione zadania, dowódca sił zbrojnych działający na polecenie lub z własnej inicjatywy¹³. W artykule tym pojawiają się takie pojęcia, jak grupa narodowościowa, która w swoim zakresie obejmuje osoby będące obywatelami jednego państwa lub uważające się za takich obywateli. Ujęte przez ustawodawcę pojęcie „grupa etniczna” należy rozumieć jako grupę, która jest wyodrębniona językowo i kulturowo¹⁴. Podobnie grupa rasowa, która w swym zakresie pojęciowym obejmuje nie tylko te rasy w znaczeniu antropologicznym, lecz także powstałe w wyniku krzyżowania¹⁵. W tym miejscu należy także wspomnieć o art. 118a k.k., który został dodany do k.k. przez art. 1 pkt 4 ustawy z 20 maja 2010 r.¹⁶. Artykuł ten określany jest jako rozbudowany typ przestępstwa przeciwko ludzkości, który w stronie przedmiotowej zawiera działania sprawcy oparte na masowym lub systematycznym zamachu skierowanym przeciwko ludności cywilnej i jest dokonywane w celu wykonania lub wspierania polityki państwa lub organizacji. W tym artykule sprawca swój cel osiąga za pomocą katalogu działań, które ustawodawca enumeratywnie określił, a które stanowią między innymi prześladowania w aspekcie dokonywania zabójstw, pozbawienia wolności czy stosowania tortur¹⁷.

Kolejnym artykułem w polskim k.k. jest art. 119 określany jako dyskryminacja. Ustawodawca poprzez ten przepis chroni grupy osób lub poszczególne osoby przed przemocą lub groźbą bezprawną stosowaną przez sprawcę ze względu na przynależność narodową, etniczną, rasową, polityczną, wyznaniową lub z powodu bezwyznaniowości tej grupy lub poszczególnej osoby. Definicję prawnokarnego pojęcia przemocy przedstawił Tadeusz Hanausek, wskazując, że „przemocą jest takie oddziaływanie środkami fizycznymi, które uniemożliwiają lub przełamując opór zmuszanego, ma albo nie dopuścić do powstania lub wykonania jego decyzji woli, albo naciskając aktualnie wyrządzaną dolegliwością na jego procesy motywacyjne, nastawić tę decyzję

¹⁰ T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 274.

¹¹ Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 r. (Dz. U. 1952, Nr 2, poz. 9 i nr 31, poz. 213).

¹² Rzymski statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz. U. 2003, Nr 78, poz. 708).

¹³ T. Bojarski (red.), *op. cit.*, s. 275.

¹⁴ M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 118 kodeksu karnego*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Lex 2013.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 2010, Nr 98, poz. 626).

¹⁷ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 221.

w pożądanym przez sprawcę kierunku¹⁸. Zatem przemoc rozumiemy jako aktywne zachowanie się człowieka. Podczas stosowania przemocy nie jest istotny rodzaj stosowanej siły fizycznej, ale jej stosunek relatywny do siły osoby, na którą oddziałuje sprawca. Istotne jest również to, że sprawca, stosując przemoc dzięki swojej lepszej kondycji, zaskoczeniu ofiary lub brutalności zamachu, przewyższa siłę pokrzywdzonego¹⁹.

Sposoby oddziaływania fizycznego na pokrzywdzonego mogą przybrać dwie formy, biorąc pod uwagę kryterium etapu kształtowania się decyzji woli zmuszanego. Pierwszą formą jest tzw. przymus kompulsywny (*vis compulsiva*) – tu sprawca wykorzystuje swobodę procesów motywacyjnych u pokrzywdzonego i doprowadza do takiej sytuacji, żeby zmuszany ukształtował swoją decyzję woli tak, żeby odpowiadała sprawcy czynu, oczywiście przy użyciu siły fizycznej. Druga forma natomiast to przymus absolutny (*vis absoluta*), gdzie sprawca czynu paraliżuje zdolność do podejmowania decyzji woli u pokrzywdzonego, a także narusza możliwość realizacji tej decyzji czy też skierowania jej w określony sposób bądź w określonym kierunku²⁰. W doktrynie zwraca się uwagę, że aby wyjaśnić, czym jest przemoc, należy odnieść się do rodzaju zastosowanej siły przez sprawcę. Uogólniając, przemoc w rozumieniu prawa karnego ma charakter instrumentalny, co odróżnia ją od działań emocjonalnych. Przemoc jest to działanie, które zmierza do wywołania u ofiary konkretnego skutku, czego wynikiem będzie przymus, który w wyniku zastosowania przemocy powstanie²¹.

W objaśnieniach wyrażeń ustawowych w art. 115 § 12 k.k. ustawodawca zdefiniował pojęcie groźby bezprawnej, odwołując się do wykładni tego pojęcia w kontekście art. 190 k.k., oraz pojęcie groźby spowodowania postępowania karnego lub rozgłoszenia wiadomości uwłaczającej czci zagrożonego lub osoby mu najbliższej. Pojęcie groźby tłumaczy także słownik współczesnej polszczyzny, wskazując, że jest to zapowiedź czegoś złego, niemiłego, niekorzystnego, niebezpiecznego w celu przestraszenia kogoś²². W języku prawniczym jest to wywołanie, spowodowanie obawy zapowiedzią prawdopodobnego popełnienia zbrodni lub występku na szkodę czyjąś lub osób bliskich tej osobie²³. W słowniku języka polskiego znajdziemy, że jest to „zapowiedź czegoś niebezpiecznego, kary, zemsty (...) wymóc coś na kimś groźbami”²⁴. W swojej monografii Krystyna Daszkiewicz-Paluszyńska wskazuje, że przy przestępstwach, gdzie w ustawowych znamionach jest groźba, istnieje przestrach i obawa. Zawarty w groźbie komunikat jest informacją o grożącym niebezpieczeństwie. Najważniejsze jest to, że niebezpieczeństwa tego nie tworzy ani wyimaginowana rzeczywistość osoby zagrożonej, ani jej ewentualna choroba psychiczna²⁵. Przyjmuje się, że osoba, wobec której groźba jest kierowana, przechodzi przez trzy stadia w odbiorze groźby formułowanej przez sprawcę. Po pierwsze, odbierając sygnał groźby, osoba taka automatycznie dostrzega grożące jej niebezpieczeństwo, co pociąga za sobą wystąpienie reakcji uczuciowej na groźbę, stanowiące drugie stadium w odbiorze groźby. Trzeci element charakteryzuje się wyborem działania, w którym następuje proces uświadamiania

¹⁸ T. Hanausek, *Przemoc jako forma działania przestępczego*, Kraków 1966, s. 65.

¹⁹ K. Daszkiewicz-Paluszyńska, *Groźba w polskim prawie karnym*, Warszawa 1958, s. 21.

²⁰ T. Hanausek, *op. cit.*, s. 80.

²¹ K. Krajewski, *O pojęciu przemocy w kryminologii*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1988, t. 19, s. 78.

²² H. Zgólkowa (red.), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, Poznań 1997, s. 97.

²³ *Ibidem*.

²⁴ S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 2003, s. 1081.

²⁵ K. Daszkiewicz-Paluszyńska, *op. cit.*, s. 46.

sobie zaistniałego problemu, sytuacji²⁶. To czym sprawca grozi, to czego żąda, czy ma to znaczenie dla pokrzywdzonego nie tylko w wymiarze ukształtowanej wartości życiowych, uczuć, lecz także materialnym jest istotnym elementem do tego, aby jego groźba stała się skutecznym narzędziem do zdobycia tego, czego chce. Żądania sprawcy i reakcja na tę groźbę osoby pokrzywdzonej stanowi wzajemny łańcuch korelacji, który wpływa na psychikę osoby zmuszanej²⁷. Groźba musi być wymierzona w wolność człowieka, przez co sprawca ogranicza swobodę decyzji pokrzywdzonego przez wzbudzenie w nim strachu²⁸. W związku z powyższymi krótkimi rozważaniami na temat przemocy i groźby jako znamion strony przedmiotowej w przestępstwie dyskryminacji przedmiotem ochrony są tu szeroko rozumiane prawa człowieka, które są jednakowe dla wszystkich ludzi, niezależnie od cech, które wyróżniają je na tle całego społeczeństwa, na przykład narodowość, przynależność etniczna, rasowa, polityczna czy wyznaniowa. Zgodnie z tym co wskazuje T. Bojarski, ochrona ludzi poprzez art. 119 k.k. w tych okolicznościach jest niezbędna w celu zapewnienia im prawa równości na tle innych ludzi i grup ludzi o innych cechach lub przekonaniach²⁹.

Warto w tym miejscu także przywołać wyrok Sadu Apelacyjnego w Lublinie, w którym to organ orzekający zwraca uwagę na podmiotowe pole penalizacji art. 119 § 1 k.k., które zdaniem sądu ma „(...) aksjologiczne uzasadnienie do zwalczania wszelkich dyskryminacji człowieka, w jakiegokolwiek formie czy postaci, nie obejmuje celu, w jakim sprawca używa przemocy lub groźby wobec grupy osób czy poszczególnych osób. Cel takiego działania może być różny (np. zastraszanie pokrzywdzonych, podporządkowanie lub zmuszanie ich do określonego działania, zaniechania lub znoszenia, czy też ich eliminację z danej dziedziny życia publicznego lub ograniczenie w korzystaniu z równości praw człowieka i podstawowych wolności itd. Natomiast należy do niego, jako warunek konieczny, kierowanie się sprawcy powodem rozumianym jako psychiczny proces decyzyjny o charakterze intelektualnym, u podłoża którego leży negacja, a nawet pogarda dla tych ogólnie akceptowanych, uniwersalnych wartości, które m.in. chroni art. 119 § 1 k.k.”³⁰.

Następnym artykułem, w którym ustawodawca zwraca uwagę na konieczność zagwarantowania podstawowych praw i wolności obywateli, jest art. 256 k.k., który to realizuje w swojej treści między zobowiązania Polski wynikające z art. 20 Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, podpisanego w Nowym Jorku 16 grudnia 1966 r. W pakcie tym wymaga się od sygnatariuszy, aby wszelka propaganda wojenne była ustawowo zakazana, a popieranie w jakikolwiek sposób nienawiści narodowej, rasowej lub religijnej, stanowiące podżeganie do dyskryminacji, wrogości lub gwałtu, powinno być ustawowo zakazane³¹. Strona przedmiotowa art. 256 § 1 k.k. polega na publicznym propagowaniu faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa lub nawoływanie do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość. Przysłówek „publicznie” należy rozumieć jako zachowanie się sprawcy, w którym upowszechnia on, popularyzuje (w różnej formie) faszystowski lub totalitarny ustrój państwa w miejscu lub w takich okolicznościach, że

²⁶ *Ibidem*, s. 46-47.

²⁷ W. Cieślak, *Wymuszenie rozbójnicze*, Kraków 2000, s. 124.

²⁸ K. Daszkiewicz-Paluszynska, *op. cit.*, s. 73.

²⁹ T. Bojarski, *op. cit.*, s. 277.

³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 27 listopada 2003 r. (sygn. akt II AKa 338/03), Lex 15138.

³¹ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. 1977, Nr 38, poz. 167), art. 20.

jego zachowanie może być odebrane przez bliżej nieokreśloną liczbę osób niedających się zidentyfikować jak i tych, którzy podlegają identyfikacji przez organy ścigania³². Natomiast zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego z 28 marca 2002 r. propagowanie w rozumieniu art. 256 k.k. oznacza każde zachowanie polegające na publicznym prezentowaniu, w zamiarze przekonania do niego faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa³³. Należy w tym względzie zaznaczyć, że nie stanowią publicznego propagowania ustroju totalitarnego wypowiedzi, w tym publiczne, w których osoba przedstawia swoją pozytywną ocenę takiego ustroju w aspekcie wyrażania swoich osobistych poglądów, a nie w celu przekonania do nich kogokolwiek³⁴. Publiczne nawoływanie do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość sprowadza się natomiast według Sądu Najwyższego do wypowiedzi, które „(...) wzbudzają uczucia silnej niechęci, złości, braku akceptacji, wręcz wrogości do poszczególnych osób lub całych grup społecznych czy wyznaniowych bądź też z uwagi na formę wypowiedzi podtrzymują i nasilają takie negatywne nastawienia i podkreślają tym samym uprzywilejowanie, wyższość określonego narodu, grupy etnicznej, rasy lub wyznania”³⁵.

Artykuł, który zasługuje na uwagę w kontekście omawianych zagadnień jest art. 257 k.k. W swoich znamionach penalizuje przejawy wszelkiej dyskryminacji, która godzi w godność i nietykalność człowieka. Zachowanie sprawcy polega na publicznym znieważeniu lub naruszeniu nietykalności cielesnej grupy ludności lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości. Według Sądu Apelacyjnego w Lublinie „(...) dla oceny, czy określone zachowanie stanowi zniewagę, istotne znaczenie ma obiektywna ocena tego zachowania, rozważenie jego społecznego odbioru przez pryzmat generalnie akceptowanych norm obyczajowych. Uznać zatem trzeba, że zniewagę mogą stanowić jedynie takie zachowania, które są powszechnie uznane za obelżywe”³⁶. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu podkreślił natomiast w swoim orzeczeniu, że zamiar sprawcy, czy to w postaci znieważenia, czy też naruszenia nietykalności cielesnej, musi być ściśle związany z powodem, którym jest przynależność narodowa, etniczna, rasowa, wyznaniowa lub bezwyznaniowość ofiary. Działanie sprawcy z innych powodów nie pozwala na kwalifikację prawną z art. 257 k.k.³⁷.

Zawarte w artykule znamię „z powodu” oznacza, że te przestępstwo można popełnić jedynie w zamiarze bezpośrednim (*dolus coloratus*)³⁸.

Analizując prawomocne skazania osób dorosłych za przestępstwa z nienawiści na tle rasowym jako czyn główny w Polsce, można stwierdzić, że tych skazań było niewiele. W kontekście omawianych przepisów przedmiotowe skazania prezentuje tabela 1.

³² J. Bafia, K. Mioduski, S. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1987, s. 239-240.

³³ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2002 r. (sygn. akt I KZP 5/2002), OSNKW 2002, nr 5-6, poz. 32.

³⁴ M. Flemming, W. Kutzmann, *Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu. Rozdział XXXII Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 66.

³⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2007 r. (sygn. akt IV KK 406/06), „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5, poz. 13.

³⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 6 czerwca 2011 r. (sygn. akt II Aka 91/11), Lex 895936.

³⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2013 r. (sygn. akt II Aka 398/12), Lex 1322968.

³⁸ A. Marek, *Komentarz do art. 257 Kodeksu karnego*, [w:] A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Lex 2010.

Tab. 1. Prawomocne skazania osób dorosłych za przestępstwa z nienawiści na tle rasowym w Polsce w latach 2001-2012.

Lata	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
art. 118	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
art.119	—	—	4	3	6	13	3	3	17	10	4	10
art. 256	16	6	6	7	—	12	7	14	17	7	—	—
art. 257	6	8	9	8	16	8	4	16	22	16	14	22

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości.

Analizując ten problem, należy także wskazać, że Europejski Trybunał Praw Człowieka zwraca szczególną uwagę na przestępstwa z nienawiści. Według Europejskiego Trybunału Praw Człowieka sprawcy tych przestępstw prześladują swoje ofiary za to, kim są. Dopuszczają się również szczególnego upokorzenia wobec ofiar tych przestępstw, bowiem traktują je nie jak osobę posiadającą tożsamość, umiejętności i doświadczenie, ale jak bezimiennego członka jakiejś grupy o jednej charakterystycznej cesze. Wyczerpując ustawowe znamiona przestępstw z nienawiści, sprawcy tych przestępstw dają także do zrozumienia całej społeczności międzynarodowej, że prawa danej grupy można lub nawet trzeba lekceważyć. Należy jednak pamiętać, że tym samym sprawcy przestępstw z nienawiści naruszają wyraźnie podstawowe zasady Unii Europejskiej dotyczące demokracji i równości³⁹. Dlatego nie tylko Unia Europejska, ale cały świat musi stać na straży praw, równości i wolności każdego człowieka, bez względu na ich narodowość, pochodzenie etniczne, rasę czy religię.

³⁹ *Raport Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-factsheet> (dostęp 30.01.2014 r.).

Tytuł

Prawne aspekty przestępstw z nienawiści

Streszczenie

Artykuł przedstawia prawne aspekty przestępstw z nienawiści. Są to szczególne czyny zabronione, w których sprawcy prześladują swoje ofiary za to, kim są. Sprawcy tych przestępstw upokarzają swoje ofiary, traktując je jak osoby nieposiadające swojej tożsamości czy przynależności etnicznej. Nie traktują swoich ofiar także jak obywateli określonej społeczności międzynarodowej mających doświadczenie i umiejętności. Sprawcy tych przestępstw traktują swoje ofiary jak bezimiennych członków jakiejś grupy o jednej charakterystycznej cesze. Ta konkretna cecha powoduje, że stają się ofiarami przestępstw z nienawiści. Sprawcy tych przestępstw wyczerpując ustawowe znamiona, dają do zrozumienia wszystkim, że prawa danej grupy można lub nawet trzeba lekceważyć, naruszając przy tym podstawowe zasady Unii Europejskiej dotyczące demokracji i równości. Dlatego nie tylko Unia Europejska, lecz cały świat musi stać na straży praw, równości i wolności każdego człowieka, bez względu na jego narodowość, pochodzenie etniczne, rasę czy religię.

Słowa kluczowe

przestępstwa z nienawiści, prawa człowieka, rasa, religia, pochodzenie etniczne

Title

Legal aspects of hate crimes

Summary

The article presents the legal aspects of hate crimes which are specific crimes where the offenders persecute their victims for who they are. Perpetrators of such crimes humiliate their victims treating them as persons without identity or ethnicity. Moreover, they do not treat them as citizens of international community having experience and skills. The perpetrators of these crimes treat their victims as some unnamed members of the group with a characteristic trait. This particular feature causes that they become the victims of hate crimes. The behavior of perpetrators gives an obvious sign that rights of a particular group can be or even should be disregarded, violating at the same time the fundamental principles of the European Union. Therefore, not only the European Union, but the entire world should uphold the rights, equality and freedom of every human being, regardless of their nationality, ethnicity, race or religion.

Keywords

hate crimes, human rights, race, religion, ethnicity

Mgr Maciej Duda
Asystent
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ VI

Przestępstwa z nienawiści w świetle teorii i praktyki orzeczniczej

Problematyka przestępstw z nienawiści w świetle teorii kryminologicznych

W 1996 r. S. Huntington przedstawił kontrowersyjną tezę „zderzenia cywilizacji” zakładającą, iż w przyszłości politykę światową zdominują starcia pomiędzy kulturami i religiami. Przyjąć można, iż w mikroskali problem zderzenia cywilizacji występuje również w Polsce. Jego główną determinantą jest zjawisko migracji międzykulturowych czyli rosnąca liczba imigrantów należących do innych cywilizacji. Jak wskazuje L. Morawski dotychczasowe homogeniczne państwa narodowe przekształciły się w państwa heterogeniczne o charakterze wielonarodowym i wielokulturowym¹. Kryminologiczną analizę negatywnych, dewiacyjnych konsekwencji wzajemnego przenikania się kultur w postaci przestępstw na tle dyskryminacyjnym przeprowadził natomiast P. Chlebowicz². Na skutek zderzenia odmiennych kultur i religii o sprzecznych wartościach dochodzi do tzw. „szoku kulturowego”. Za przejaw tych antagonizmów uznać należy także przestępstwa z nienawiści stanowiące niewątpliwie przejaw ekstremizmu.

W ujęciu interakcjonizmu symbolicznego E. Goffmana osoby należące do mniejszości posiadają tzw. stygmat plemienny, którego źródłem jest przynależność do danej grupy rasowej, narodowej, etnicznej, religijnej. Przenoszony jest on poprzez dziedziczenie i rozciąga się na wszystkich członków danej społeczności. Stygmat ten może być jawny (np. Romowie, Murzyni, Azjaci) lub ukryty (np. Niemcy, Rosjanie, Ukraińcy), co różnicuje także poziom zagrożenia przestępczością ze strony większości³.

W nauce kryminologii oraz innych naukach społecznych (socjologia, psychologia) funkcjonuje wiele teorii wyjaśniających przyczyny przestępczości. Wśród tych, które mogą znaleźć zastosowanie dla zrozumienia etiologii przestępstw z nienawiści wskazać należy m.in.: psychologię tłumu (G. Le Bon), teorie agresji (Z. Freud, K. Lorenz, J. Dollard i N.A. Miller, L. Berkowitz, E. Fromm), teorię konfliktu kultur (Th. Sellin) i konfliktu grupowego (G.B. Vold), teorię społecznego uczenia się (A. Bandura), teorie podkultur (F.W. Thrasher, W.B. Miller, A.K. Cohen, R.A. Cloward i L.E. Ohlin, D. Matza, M.E. Wolfgang i F. Ferracuti). Ich szczegółowe omówienie wykracza jednak poza ramy niniejszego opracowania.

¹ L. Morawski, *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*, Warszawa 2000, s. 29.

² P. Chlebowicz, *Wielokulturowość europejska z perspektywy kryminologicznej*, [w:] B. Sitek, G. Dammacco, M. Sitek, J.J. Szczerbowski (red.), *Prawo do życia a jakość życia w wielokulturowej Europie*, Olsztyn-Bari 2007, s. 342-346. Autor ten oparł swoje rozważania na teorii konfliktu kulturowego Thorstena Sellina.

³ O pozycji prawnej mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce szerzej w: M. Duda, *Sytuacja prawna mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w świetle ustawodawstwa i polityki państwa*, [w:] B. Sitek, T. Jasudowicz, M. Seroka (red.), *Fides et bellum. Księga poświęcona pamięci Księdza Biskupa, Profesora, Generała Śp. Tadeusza Płoskiego*, t. 2, Olsztyn 2012, s. 371-385.

Definicja przepęstw z nienawiści

Osoby należące do mniejszości rasowych, narodowych, etnicznych, wyznaniowych stanowią potencjalny przedmiot czynów przepęstycznych określanych jako przepęstwa z nienawiści (ang. *hate crimes*, *bias-motivated crimes*, niem. *Hassverbrechen*). Spotykane natomiast w literaturze pojęcie „zbrodnie nienawiści” wydaje się raczej populistycznym zabiegiem i jest nieuprawnione gdyż jak wiadomo zbrodnią jest czyn zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą (art. 7 § 2 k.k.)⁴.

Przepęstwa z nienawiści stanowią grupę zamachów przepęstycznych będących nowym obszarem zainteresowań przedstawicieli nauk kryminologicznych. Termin ten pojawił się w literaturze prawniczej w połowie lat 80. XX w. w Stanach Zjednoczonych⁵. W Europie po raz pierwszy zauważono to patologiczne zjawisko w połowie lat 90. XX w. Niemczech⁶. Polscy autorzy zwrócili uwagę na przepęstwa nienawiści w początkach XXI w.⁷.

W literaturze przedmiotu najczęściej przytaczana jest definicja przepęstw z nienawiści według Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka Organizacji Bezpieczeństwa w Współpracy w Europie (ODIHR OSCE), które za przepęstwo z nienawiści uznaje „każde przepęstwo natury kryminalnej, włączając w to przepęstwa wymierzone w ludzi i ich mienie, w wyniku którego ofiara, lokal, lub inny cel przepęstwa są dobierane ze względu na faktyczne lub domniemane powiązanie, związek, przynależność, członkostwo lub udzielanie wsparcia grupie wyróżnionej na podstawie cech charakterystycznych wspólnych dla jej członków, takich jak faktyczna lub domniemana rasa, narodowość lub pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religia, płeć, wiek, niepełnosprawność fizyczna lub psychiczna, orientacja seksualna lub inne podobne cechy”⁸.

Brak definicji legalnej przepęstw z nienawiści w polskim prawie karnym nie stoi jednakże na przeszkodzie wyodrębnieniu przepęstw z nienawiści jako kategorii kryminologicznej.

Fenomenologia przepęstw z nienawiści

Pojęciem przepęstw z nienawiści obejmuje się takie czyny, gdzie motywacją sprawcy są pewne charakterystyczne cechy ofiary przepęstwa, jej przynależność do danej grupy, w stosunku do której sprawca odczuwa niechęć. Przepęstwa z nienawiści mają genezę w stereotypach, uprzedzeniach, nietolerancji i dyskryminacji. Skierowane są przeciwko osobom i grupom wyróżnionym ze względu na rzeczywistość lub domniemaną przynależność narodową, etniczną, rasową, wyznaniową. Przepęstwa z nienawiści wymierzone są przeciwko całym grupom mniejszościowym, wobec których sprawcy żywi

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.).

⁵ R. Grattet, V. Jenness, *The Birth and Maturation of Hate Crimes Policy in the United States*, [w:] P.B. Gerstenfeld, D.R. Grant (red.), *Crimes of Hate. Selected Readings*, SAGE Publications 2004, s. 23.

⁶ H.J. Schneider, *Przepęstwo z nienawiści – nowa kryminologiczna kategoria deliktów*, [w:] H.J. Hirsch, P. Hofmański, E.W. Pływaczewski, C. Roxin (red.), *Prawo karne i proces karny wobec nowych form i technik przepęstowości. Niemiecko-polskie kolokwium prawa karnego, Białystok-Rajgród, 12-17 wrzesień 1995 r.*, Białystok 1997, s. 249-264.

⁷ B. Hołyst, *Nietolerancja jako źródło zachowań przepęstycznych*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 11, s. 7-26.

⁸ K. Karsznicki, *Przepęstwa popełniane z pobudek rasistowskich lub ksenofobicznych*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 2, s. 17.

niechęć i stanowią *sui generis* komunikat mający na celu ich zastraszenie, co w kryminologii określa się jako wiktyimizację pośrednią. Indywidualna ofiara wybierana jest ze względu na cechę, która odróżnia go od większości jako innego, obcego, a nie ze powodu indywidualnego konfliktu ze sprawcą.

Ponadto zgodnie z koncepcją postulowaną w doktrynie za przestępstwa z nienawiści uznaje się w szczególności tzw. mowę nienawiści (*hate speech*). Są to wypowiedzi słowne i pisemne łączące, obrażające, wyszydzające i poniżające jednostki lub grupy. Mają one na celu powodować lub podtrzymywać nienawiść albo niechęć. Na gruncie polskiego prawa karnego za przestępstwo z nienawiści *sensu largo* uznaje się jakiekolwiek przestępstwo przeciwko osobie bądź przedmiotowi własności, w którym sprawca umyślnie wybiera pokrzywdzonego ze względu na jego rzeczywistość lub wyobrażoną przynależność: narodową, etniczną, rasową, polityczną, wyznaniową np. przestępstwa z art. 148, 156, 157, 158 k.k. Przestępstwami z nienawiści *sensu stricto* są natomiast czyny spenalizowane w art. 119, 256 i 257 k.k. W literaturze funkcjonuje również określenie „incydenty nienawiści”. Incydent to „wydarzenie, wypadek, zajście, spór”⁹. Są to akty motywowane uprzedzeniami i nienawiścią nie skierowane przeciwko konkretnej ofierze, nie kwalifikujące się jeszcze jako przestępstwa, ale mogące do nich prowadzić.

Specyficzną formą mowy nienawiści są hasła, symbole i gesty nienawiści. Hasło to „myśl przewodnia, idea, dewiza, zdanie, okrzyk, wyrażające taką myśl, ideę”¹⁰. Do haseł nienawiści zaliczyć można m. in. następujące zwroty: Polska dla Polaków, Żydzi do gazu, *white power* (biała siła), *white pride* (biała duma), *heil Hitler* (chwała Hitlerowi), *Jude raus* (Żydzi precz), *meine Ehre heißt Treue* (mój honor to wierność).

Symbol to „znak umowny, występujący zwykle w formie wizualnej, pełniący funkcję zastępczą wobec pewnego przedmiotu, pojęcia, stanu rzeczy i przywołujący ów przedmiot na myśl”¹¹. Symbole graficzne, liczbowe i literowe stanowią zaważony sposób prezentowania ekstremistycznej ideologii. Do najczęściej spotykanych symboli graficznych zaliczyć należy następujące: swastyka, trystyka (triskelion), trupia czaszka (*SS Totenkopf*), krzyż żelazny, krzyż *Ku-Klux-Klanu*, przekreślona lub powieszona gwiazda Dawida, wilczy hak (*Wolfsnagel*), wrona (gapa), niemiecka państwowa flaga wojenna (*Reichskriegsflagge*), biała pięść, czarne słońce, toporzeł, flaga konfederacji, falanga (ręka z mieczem), Szczerbiec (miecz Chrobrego), runa odala, runa sig, runa tyr, runy życia i śmierci, krzyż celtycki (kołomir)¹².

Symbole liczbowe to m.in.: 14 – liczba zastępująca czternaście słów: *we must secure the existence of our people and a future for white children* (musimy zapewnić istnienie naszych ludzi i przyszłość białym dzieciom), hasło i symbol używane przez organizacje rasistowskie, 88 – ósma litera alfabetu to „H”, dwie ósemki są odpowiednikami hitlerowskiego i neonazistowskiego pozdrowienia *heil Hitler* (chwała Hitlerowi), 14/88 – zestawienie dwóch powyższych liczb, stosowane przez ugrupowania

⁹ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I, Warszawa 1979, s. 783.

¹⁰ *Ibidem*, s. 728.

¹¹ M. Szymczak (red.), *op. cit.*, t. III, Warszawa 1979, s. 381.

¹² Zwrócić należy uwagę w świetle postanowienia Trybunału Konstytucyjnego z 6 kwietnia 2011 r. (sygn. akt Pp 1/10) oraz wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie z 19 lipca 2011 r. (sygn. akt 60/6/A/2011) zarejestrowanymi i prawnie chronionymi symbolami NOP są: Ręka z Mieczem tzw. Falanga, Zakaz Pedalowania, Krzyż Celtycki, Płomień Biało-Czerwony, Unia Europejska – wybierasz, przegrywasz, Krzyż i Miecz, Orzeł w Koronie z Krzyżem, różgami liktorskimi i toporem. Por. L. Jamróz, *Glosa do postanowienia Trybunału Konstytucyjnego z 6 kwietnia 2011 r. (Pp 1/10)*, „Przegląd Sejmowy” 2012, nr 4, s. 207-214; A Bodnar, *Organizacje skrajne w orzecznictwie sądów polskich oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Warszawa 2013, s. 7-9.

neonazistowskie i zwolenników narodowego socjalizmu, 18 – pierwsza litera alfabetu to „A” natomiast ósma to „H”, ich zestawienie stanowi odwołanie do inicjałów Adolfa Hitlera, symbol stosowany przez grupy neonazistowskie, w szczególności Blood & Honor, 4/20 – data urodzin Adolfa Hitlera, alternatywny zapis „4:20” lub „420”, symbol stosowany przez neonazistów i zwolenników narodowego socjalizmu, 666 – liczba symbolizująca Szatana, symbol stosowany przez satanistów, 23 – dwudziesta trzecia litera alfabetu to „W”, skrót odnoszący się do słowa *white* (biały), używany przez zwolenników białej supremacji, skinheadów, rasistów, 28 – druga i ósma litera alfabetu to „B” i „H”, ich zestawienie stanowi odwołanie do organizacji „*Blood & Honour*” (Krew i Honor), stosowana przez rasistów, homofobów, antysemitów.

Symbolle literowe czyli akronimy, skrótowce to m.in.: KKK (*Ku-Klux-Klan*), WP (*White Power*, tłum. biała siła), BH (*Blood & Honour*, tłum. Krew i Honor), NR (narodowy radykalizm, narodowa rewolucja), NS (narodowy socjalizm), AN (Autonomiczni Nacjonalisci), NF (*National Front*, tłum. Front Narodowy, *Nazi Front*, tłum. Front Nazistowski).

Gest to „ruch ciała, najczęściej ruch ręki, towarzyszący mowie, podkreślający treść tego, o czym się mówi, czasem zastępujący mowę”¹³. Najpopularniejsze gesty nienawiści to salut rzymski oraz zaciśnięta pięść.

Zaznaczyć należy, iż sprawne zwalczanie przestępstw z nienawiści uwarunkowane jest znajomością i umiejętnością interpretacji powyższych haseł, symboli i gestów nienawiści przez przedstawicieli organów ścigania¹⁴.

Odnosić należy również problem funkcjonowania organizacji, stowarzyszeń, związków, ruchów odwołujących się do nienawiści i dyskryminacji. Określa się je mianem grup prześladowczych (*hate groups*). Do takich zaliczyć można: *Combat 18*, *Blood & Honour*, *Ku-Klux-Klan*, Aryjski Front Przetrwania.

Liczne są również legalnie działające organizacje i partie polityczne, które w swoich programach odwołują się do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość. Należy tu wymienić takie formacje jak: Narodowe Odrodzenie Polski, Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Narodowe, Stronnictwo Narodowe senioralne, Stronnictwo Narodowe „Szczerbiec”, Stronnictwo Narodowe „Ojczyzna”, Polski Front Narodowy, Ofensywa Narodowo-Radykalna, Obóz Wielkiej Polski, Młodzież Wszechpolska, Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne, Stronnictwo Ludowo-Narodowe, Przymierze Ludowo-Narodowe, Polska Partia Narodowa, Nacjonalistyczne Stowarzyszenie „Zadruga”.

Nierzadko ekstremistyczne poglądy propagują również zespoły muzyczne¹⁵. Wśród najbardziej popularnych wskazać tu należy m.in. na takie grupy jak: Honor¹⁶,

¹³ M. Szymczak (red.), *op. cit.*, t. I, Warszawa 1979, s. 648.

¹⁴ Warto przytoczyć w tym miejscu, wyniki badań które wykazały niski poziom wiedzy w zakresie terminologii związanej z przestępstwami z nienawiści wśród funkcjonariuszy policji oraz problemy z identyfikacją symboli i haseł wchodzących w skład mowy nienawiści (M. Duda, J. Jurczak, *Przepęstwa z nienawiści jako element przestępczości stadionowej. Mowa, symbole i gesty nienawiści w świetle badań*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Ofiary przestępstw z nienawiści*, Warszawa 2013, s. 162-184).

¹⁵ Liga Przeciwko Zniesławieniom na swojej stronie internetowej podaje listę 40 polskich zespołów muzycznych odwołujących się w swojej twórczości do nienawiści na tle dyskryminacyjnym czyli wykonujących „muzykę nienawiści”: Capricornus, Defensor 14, Deportacja, Ekspansja, Falanga 88, Feniks, Fullmoon, Galgenberg, Gontyna Kry, Graveland, Grom, Honor, Infernum, Kataxu, Konkwista 88, Legion, Lord Wind, Nowy Ład, Odrodzenie 88, Odwet, Ofensywa, Ohtar, Perunwit, Salut, Selbstmord, Swastyka, Sztorm 68, Thunderbolt, Veles, White Fist, Wineta, Zyklon B.

Konkwista 88¹⁷, Legion¹⁸, Odrodzenie 88¹⁹, Sztorm 68²⁰, Bubel Band²¹, Bracia Figo Fagot²².

Prawnokarna regulacja przestępstw z nienawiści

W literaturze przedmiotu istnieje powszechna zgoda, iż jako przestępstwa z nienawiści kwalifikuje się przestępstwa spenalizowane w art. 119, 256 i 257 k.k.

Zgodnie z art. 119 „Kto stosuje przemoc lub groźbę bezprawną wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”.

Na podstawie art. 256 § 1. „Kto publicznie propaguje faszystowski lub inny totalitarny ustrój państwa lub nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. § 2. Tej samej karze podlega, kto w celu rozpowszechniania produkuje, utrwala lub sprowadza, nabywa, przechowuje, posiada, prezentuje, przewozi lub przesyła druk, nagranie lub inny przedmiot, zawierające treść określoną w § 1 albo będące nośnikiem symboliki faszystowskiej, komunistycznej lub innej totalitarnej²³. § 3. Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego określonego w § 2, jeżeli dopuścił się tego czynu w ramach działalności artystycznej, edukacyjnej, kolekcjonerskiej lub naukowej. § 4. W razie skazania za przestępstwo określone w § 2 sąd orzeka przepadek przedmiotów, o których mowa w § 2, chociażby nie stanowiły własności sprawcy”.

Art. 257. „Kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególłą osobę z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu

Podane za: http://archive.adl.org/extremism/bands/bands_country.html#Poland (dostęp 4.03.2014 r.).

¹⁶ Zespół pochodzący z Gliwic wykonujący m. in. piosenki: „Krew i Honor”, „Na szubienice”, „Sanhedryn”, „Urodzony biały”, „Biały duch pokolenia”, „Narodowy socjalizm”, „Ochrona Twojej ziemi”, „Bez litości”, „Żydowska batalia”, „Ostatni drakkar – zmierzch bogów aryjskich”, „Rudolf Hess”.

¹⁷ Zespół pochodzący z Wrocławia wykonujący m. in. piosenki: „Krew naszej rasy”, „Wróg nr 1”, „Ojczysta ziemia”, „Skinheads”, „Bramy Valhalli”, „Nienawiść”, „KKK”, „Walcz biały wojowniku”, „Biały honor, biała duma”, „Niszcz czerwonych”, „Uderzyć by zgnieść”.

¹⁸ Zespół pochodzący z Wrocławia wykonujący m. in. piosenki: „Moja ojczyzna”, „ONR”, „Obrona białej rasy”, „Skinheads”, „Leon Degrelle”, „Ostatnia krucjata”.

¹⁹ Zespół wykonujący takie utwory jak: „Biała Europa”, „Syn najczystszej krwi”, „To nie ludzie”.

²⁰ Lewicowy zespół narodowy wykonujący piosenki: „Aryjska robotnicza więź”, „Ten kraj jest nasz”, „Honor to wierność”, „Młody skinhead”, „Sprawa warta krwi”.

²¹ Założony przez Leszka Bubla zespół wykonuje m. in. takie piosenki jak „Longinus zerwimycka”. Sam Bubel był wielokrotnie karany za przestępstwa z art. 256 k.k.

²² Popularny wśród młodzieży zespół stworzony przez Bartosza Walaszka i Piotra Połacia. W tekście jednej z piosenek śpiewa „proszę kochana wyskrob tego Cygana”, co wydaje się jednak raczej mało wyszukaną prowokacją artystyczną niż nawoływaniem do nienawiści. Stowarzyszenie Romów w Polsce złożyło do prokuratury w Poznaniu zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa. Śledztwo zostało jednak umorzone ze względu na brak znamion przestępstwa.

²³ Art. 256 § 2 w części obejmującej wyrazy: „albo będące nośnikiem symboliki faszystowskiej, komunistycznej lub innej totalitarnej” utracił moc w dniu 3 sierpnia 2011 r. na mocy wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 lipca 2011 r. (Dz. U. 2011, Nr 160, poz. 964). Zasadność tego wyroku jest w literaturze przedmiotu dyskutowana.

jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nietykalność cielesną innej osoby, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3²⁴.

W kontekście przestępstw z nienawiści zwrócić należy również uwagę na przestępstwo tzw. kłamstwa oświęcimskiego (negacjonizm) czyli przestępstwo z art. 55 ustawy o IPN, który stanowi, iż „kto publicznie i wbrew faktom zaprzecza zbrodniom, o których mowa w art. 1 pkt 1, podlega grzywnie lub karze pozbawienia wolności do lat 3. Wyrok podawany jest do publicznej wiadomości²⁵. Zbrodnie wymienione w art. 1 ustawy to zbrodnie nazistowskie, zbrodnie komunistyczne i inne przestępstwa stanowiących zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne²⁶.

Nadmienić należy ponadto, iż konstytucyjną regulacją odnoszącą się do zjawiska ekstremizmu jest art. 13 Konstytucji stanowiący, iż „zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszystów i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa²⁷. W związku z redakcją tego przepisu wystąpiły problemy z delegacją ONR Brzeg ponieważ nie jest to partia polityczna.

Problematyka przestępstw z nienawiści w świetle poglądów doktryny i orzecznictwa

Wśród głównych problemów dowodowych występujących w procesach o przestępstwa z nienawiści wymienić należy te leżące w obszarze strony podmiotowej i przedmiotowej. Zarówno przestępstwo z art. 119 jak i 256 oraz 257 k.k. może być popełnione tylko umyślnie, w zamiarze bezpośrednim kierunkowym. W przypadku tych przestępstw umyślność w zamiarze bezpośrednim obejmuje dwie płaszczyzny – świadomości i woluntatywną. Sprawca świadomością obejmuje fakt, iż osoba lub grupa, wobec której stosuje przemoc lub groźbę bezprawną bądź ją znieważa lub narusza jej nietykalność cielesną charakteryzuje się cechą wymienioną w dyspozycji przepisu. Płaszczyzna woluntatywna obejmuje chęć popełnienia czynu zabronionego. Na oskarżyciela publicznym spoczywa więc obowiązek udowodnienia umyślności w zamiarze bezpośrednim kierunkowy. Podkreślić należy, iż do ustalenia motywacji dyskryminacyjnej sprawcy czynu nie jest wystarczająca jedynie przynależność pokrzywdzonego przestępstwem do jednej z grup mniejszościowych.

W obszarze strony przedmiotowej przestępstw z nienawiści zasygnalizowania wymagają występujące w orzecznictwie rozbieżności w zakresie licznych zagadnień interpretacyjnych.

Problem stanowi wykładnia pojęcia „przynależność” do grupy mniejszościowej. Często przytaczana w literaturze definicja przestępstw z nienawiści stworzona przez OBWE posługuje się również takimi pojęciami jak: powiązanie, związek, przynależność, członkostwo lub udzielanie wsparcia. Zdaniem S. Hoca „termin ‘przynależność’ użyty

²⁴ Prawnokarna analiza przestępstw z art. 119, 256 i 257 k.k. w: M. Duda, *Prawnokarna ochrona mniejszości narodowych i etnicznych przed przestępstwami z nienawiści*, [w:] A. Chodubski, L. Ozdarska (red.), *Europejskie doświadczenia mniejszości narodowych i etnicznych*, Warszawa 2013, s. 67-95.

²⁵ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. 2007, Nr 63, poz. 424, tekst jednolity ze zm.).

²⁶ Jednym z najbardziej znanych negacjonistów jest brytyjski historyk David Irving.

²⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483).

w art. 119 § 1 k.k. powinien być rozumiany szerzej niż w języku potocznym. Intencją bowiem ustawodawcy, uwzględniającego zobowiązania międzynarodowe, jest ochrona nie tylko grup społecznych o określonym stopniu trwałości, czy formalnego zorganizowania, ale również tych wszystkich zbiorowości, które mogą być przedmiotem dyskryminacji z racji wyraźnych odrębności z tytułu urodzenia, pochodzenia, rasy, religii, głoszonych poglądów politycznych i wynikających z nich postaw²⁸.

Sporna jest również w doktrynie możliwość dokonania przestępstwa z nienawiści wymierzonego w osobę nie należącą do mniejszości, którego przynależność jest jedynie domniemana przez sprawcę np. antysemitki znieważenie nie-Żyda. Jak trafnie zauważają M. Flemming i W. Kutzman, ze względu na użycie zwrotu „z powodu przynależności” dla bytu przestępstwa osoba znieważana lub osoba, której nietykalność cielesna została naruszona musi rzeczywiście należeć do grupy określonej w dyspozycji przepisu. Jeżeli zniewaga lub naruszenie nietykalności cielesnej skierowane jest przeciw osobie, która w rzeczywistości nie należy do takiej grupy to zachodzi karalne usiłowanie nieudolne (art. 13 § 2 k.k.) lub ewentualnie przestępstwo z art. 216 lub 217 k.k.²⁹.

Istnieje również dylemat co należy rozumieć pod pojęciem „innego ustroju totalitarnego”. Konstytucja RP w art. 13 wymienia jako totalitarne systemy nazistowskie, faszystowskie i komunistyczne³⁰. Ponadto w doktrynie za „inny totalitarny ustrój państwa” uznaje się system stalinowski, dyktaturę proletariatu oraz systemy fundamentalizmu wyznaniowego i rasowego. Podkreślić należy, iż w postanowieniu z dnia 1 września 2011 r. Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że „postąpieniem zbyt dużym jest korzystanie w sprawie z pomocy biegłego dla zdefiniowania „ustroju totalitarnego”, skoro znaczenie tego pojęcia wśród historyków jest utrwalone i można tu mówić o notorium sądowym³¹.

Sporna w doktrynie jest również relacja pojęć „pochwała”, „propaguje”, „nawołuje”, „prezentuje”, „rozpowszechnia”. Rozbieżności występują także w orzecznictwie. Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku 4 sierpnia 2005 r., stwierdził, iż „zachowanie oskarżonych, polegające na noszeniu kurtek z naszywkami na rękawie i kołnierzu przedstawiających swastykę nie nosi znamion przestępstwa z art. 256 k.k.”³². Natomiast Sąd Najwyższy w uchwale z 28 marca 2002 r. uznał, że „propagowanie, w rozumieniu art. 256 k.k., oznacza każde zachowanie polegające na publicznym prezentowaniu, w zamiarze przekonania do niego, faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa³³. O konstytucyjności zwrotu „nawołuje do nienawiści” użytego w art. 256 § 1 k.k. orzekł w wyroku z 25 lutego 2014 r. Trybunał Konstytucyjny³⁴.

²⁸ S. Hoc, *Glosa do wyroku SA w Lublinie z dnia 27 listopada 2003 r., II AKA 338/01*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2006, nr 3, s. 150.

²⁹ M. Flemming, W. Kutzmann, *Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu. Rozdział XXXII Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 70-71.

³⁰ Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa.

³¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 września 2011 r. (sygn. akt V KK 98/11).

³² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 4 sierpnia 2005 r. (sygn. akt II AKA 251/05), OSA w Katowicach 2005, z. 3, poz. 15.

³³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 września 2011 r. (sygn. akt V KK 98/11).

³⁴ Skarżący, skazany za nawoływanie do nienawiści, kwestionował konstytucyjność zwrotu „nawołuje do nienawiści” użytego w art. 256 § 2 k.k. twierdząc, że przez swoją nieprecyzyjność zwrot ten jest niezgodny z art. 42 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 w związku z art. 2 Konstytucji ponieważ operowanie przez ustawodawcę

Istotne jest również rozróznienie na publiczny i prywatny charakter występienia o charakterze przepęstwa z nienawięci. Sprawca działa publicznie gdy jego działanie może być dostrzeżone przez nieoznaczoną liczbę osób lub przez oznaczoną, ale większą liczbę osób. Działanie publiczne ma zatem miejsce na ogólnie dostępnym zebraniu, wiecu, strajku albo na posiedzeniach kolegialnych organów państwowych lub innych np. sejm, senat, trybunały, sejmiki samorządowe³⁵. Problem kwalifikacji działania jako publicznego ma szczególne znaczenie w przypadku propagandy faszystowskiej lub nawoływania do nienawięci przez Internet. W literaturze przyjmuje się, iż znanie publiczności zachodzi wówczas, gdy informacje dotyczące propagandy lub nawoływania do nienawięci będą udostępniane w taki sposób, iż zajdzie możliwość zapoznania się z nimi przez bliżej nieokreślą liczbę osób. Przykładem może być strona internetowa dostępna powszechnie lub otwarte forum dyskusyjne. *A contrario* nie spełnia warunku publiczności strona internetowa z logowaniem użytkownika, zamknięte forum dyskusyjne, informacja wysłana na konkretną internetową skrzynkę pocztową³⁶.

Wątpliwości wzbudza także swoisty „kontratyp” działalności artystycznej, edukacyjnej, kolekcjonerskiej lub naukowej. Zaletą jest korygowanie w ten sposób szeroko zakreślonego zakresu penalizacji. Ponadto przedmioty wymienione w art. 256 § 3 mogą mieć dużą wartość historyczną, a co za tym idzie służyć mogą edukacji historycznej i kształtowaniu właściwych postaw wobec totalitaryzmu. Nie będzie podlegać karze malarz utrwalający wizerunek Stalina lub Hitlera w celach artystycznych, nauczyciel historii prezentujący uczniom film edukacyjny o faszyzmie, kolekcjoner posiadający w swojej kolekcji ordery ze swastyką czy choćby naukowiec nabywający na potrzeby przygotowywanego referatu materiały zawierające treści nawołujące do nienawięci³⁷. Wadą jest posłużenie się przez ustawodawcę pojęciami nieostrymi, niedookreślonymi, ocennymi co można uznać za sprzeczne z zasadą *nullum crimen sine lege certa*³⁸. Brak definicji co należy rozumieć pod pojęciem działalności artystycznej, edukacyjnej, kolekcjonerskiej i naukowej może powodować nadmierne wyłączenia odpowiedzialności. Przykładowo osoba nabywająca lub sprowadzająca druki zawierające treści propagujące ustrój totalitarny może powołać się na fakt, iż czyni to w ramach działalności kolekcjonerskiej. Analogicznie osoba prezentująca transparent z treściami faszystowskimi może oświadczyć, że jest to element performance artystycznego³⁹.

Problematyczne jest również czy ocena zniewagi powinna być obiektywna czy subiektywna. Pojęcie „znieważenia” należy rozumieć tak samo jak w przypadku art. 216

określeniem „nawołuje do nienawięci” nie daje jasnego i precyzyjnego określenia zakresu tego przepisu, stwarzając niebezpieczeństwo dla wolności słowa oraz wolności badań naukowych.

³⁵ S. Hoc, O *przepęstwach z art. 256 k.k.*, „Przegląd Prawa Karnego” 2003, nr 22, s. 53 i n.

³⁶ Szerzej na temat przepęstwa z art. 256 k.k. popełnianego za pomocą Internetu w: M. Siwicki, *Nielegalna i szkodliwa treść w Internecie. Aspekty prawnokarne*, Warszawa 2011.

³⁷ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2010, s. 527. M. Woński przytacza sytuację, w której naukowiec badający ideologię totalitarną może w ramach kontratypu z art. 256 § 3 k.k. nabyć „Mein Kampf” Adolfa Hitlera lecz już wydawca i sprzedawca tej książki pociągnięci mogą być do odpowiedzialności z art. 256 § 2 k.k. co może godzić w konstytucyjną zasadę równości wobec prawa (M. Woński, *Projekt nowelizacji art. 256 k.k.*, [w:] R. Wieruszewski (red.), *Mowa nienawięci a wolność słowa: aspekty prawne i społeczne*, Warszawa 2010, s. 33-36).

³⁸ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2004, s. 15-16.

³⁹ Por. E.W. Pływaczewski, A. Sakowicz, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. t. 2. Komentarz do art. 222-316*, Warszawa 2010, s. 491; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 554.

k.k.⁴⁰. Jest to okazanie pogardy, a więc stosunku sprawcy do pokrzywdzonego bardziej negatywnego niż lekceważenie⁴¹. Podkreślić należy, iż ze względu na ocenny charakter pojęcia zniewagi, wypowiedzi muszą być obiektywnie znieważające, nie wystarczy subiektywne odczucie pokrzywdzonego. Ponadto dla oceny czy dana wypowiedz jest niestosowna i narusza cześć i godność należy uwzględnić lokalne znaczenie poszczególnych słów, które mogą mieć odmienne znaczenie w różnych społecznościach⁴². Relevantny w tym zakresie jest wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 6 czerwca 2011 r., w którym sąd stwierdza, iż „dla oceny, czy określone zachowanie stanowi zniewagę, istotne znaczenie ma obiektywna ocena tego zachowania, rozważenie jego społecznego odbioru przez pryzmat generalnie akceptowanych norm obyczajowych. Uznać zatem trzeba, że zniewagę mogą stanowić jedynie takie zachowania, które są powszechnie uznane za obelżywe”⁴³. Nie stanowi zniewagi samo ujawnienie faktu przynależności danej osoby do grupy narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej lub bezwyznaniowej jeżeli osoba ta faktycznie do tej grupy należy. Ponadto nie stanowi przestępstwa użycie określeń żartobliwych, odnoszących się do stereotypów w przypadku gdy intencja mówiącego nie było znieważenie⁴⁴.

Wśród dyskutowanych w literaturze przedmiotu spornych zagadnień wskazuje się również na występowanie w aktualnej redakcji przepisów odnoszących się do przestępstw z nienawiści znamienia „z powodu przynależności politycznej” tylko w art. 119 k.k., brak go w przypadku przestępstw z art. 256 i 257 k.k. co należy uznać za niekonsekwencję ustawodawcy.

Postulaty *de lege ferenda*

W kontekście przestępstw z nienawiści zgłaszane są liczne postulaty *de lege ferenda*. Problematyka ta stanowi jeden z argumentów w politycznym dyskursie partii lewicowych i liberalnych z prawicowymi i konserwatywnymi o różnie pojmowaną tolerancję. W obecnej kadencji sejmiku do łaski marszałkowskiej złożone zostały dwa projekty nowelizacji Kodeksu karnego w zakresie przestępstw z nienawiści autorstwa Sojuszu Lewicy Demokratycznej⁴⁵ oraz Ruchu Palikota⁴⁶. Oba o treści analogicznej przewidującej rozszerzenia katalogu grup objętych ochroną przepisów art. 119, 256, 257 k.k. o postulowane przez środowiska LGBT (orientacja seksualna, tożsamość płciowa), a także ze względu na przynależność polityczną, niepełnosprawność, wiek. W świetle postulatów co raz szerszego zakreślania obszaru penalizacji przestępstw z nienawiści należy zastanowić się czy katalog przyczyn dyskryminacji powinien być otwarty, określony zwrotem „oraz z innych powodów” czy zamknięty, *numerus clausus*, za czym przemawia zasada pewności prawa.

⁴⁰ Szerzej na temat znieważenia w: S. Pikulski, R.P. Dziembowski, *Zniesławienie i znieważenie w polskim prawie karnym na tle porównawczym*, [w:] S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, B. Orłowska-Zielińska (red.), *Tożsamość polskiego prawa karnego*, Olsztyn 2011.

⁴¹ W. Kulesza, *Zniesławienie i zniewaga*, Warszawa 1984, s. 174.

⁴² Z. Ćwiakalski, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II. Komentarz do art. 117-277 k.k.*, Kraków 2006, s. 1169.

⁴³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 6 czerwca 2011 r. (sygn. akt II AKa 91/11).

⁴⁴ M. Flemming, W. Kutzmann, *Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu. Rozdział XXXII Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 71-72.

⁴⁵ Projekt składany był trzykrotnie – 18 kwietnia 2011 r. (druk sejmowy 4253), 22 lutego 2012 r. oraz 7 marca 2014 r. Posłem sprawozdawcą był dwukrotnie Ryszard Kalisz oraz Małgorzata Sekuła-Szmajdzińska.

⁴⁶ Projekt wniesiony 7 marca 2012 r. (druk sejmowy 340). Posłem sprawozdawcą był Robert Biedroń.

Wśród poglądów naukowych na uwagę zasługują natomiast postulaty sformułowane przez K. Karsznickiego i L. Mazowiecką, które uwzględniają propozycje zgłaszane przez uczestników konferencji „Ofiary przępstw z nienawiści”⁴⁷. Zmiany te mają charakter systemowy. Polegają na dodaniu do art. 57a k.k. § 2 o treści: „Na zasadach określonych w § 1 sąd wymierza karę skazując za występęk motywowany uprzedzeniami wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej faktycznej lub domniemanej rasy, narodowości lub pochodzenia etnicznego, języka, koloru skóry, religii, orientacji seksualnej lub tożsamości płciowej”. Dotychczasowy § 2 staje się § 3 odnoszącym się w kwestii nawiązki zarówno do § 1 jak i § 2. Ponadto w art. 115 k.k. dodaje się § 24 o treści: „Przępstwem z nienawiści jest każde przępstwo określone w kodeksie karnym lub innych ustawowych przepisach karnych, wymierzone w ludzi i ich mienie, w wyniku którego ofiara lub inny cel przępstwa dobierane są ze względu na ich faktyczne bądź domniemane powiązanie lub udzielanie wsparcia grupie wyróżnionej na podstawie cech charakterystycznych wspólnych dla jej członków, takich jak faktyczna lub domniemana rasa, narodowość lub pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religia, orientacja seksualna lub tożsamość płciowa”. Jednocześnie postuluje się uchylenie art. 119 k.k. Do art. 256 § 1 k.k. proponuje się dodanie określeń sugerowanych przez środowiska LGBT przez co artykuł ten uzyskałby brzmienie: „Kto publicznie propaguje faszystowski lub inny totalitarny ustrój państwa lub nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość, orientację seksualną lub tożsamość płciową podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo karze pozbawienia wolności do lat 2”. Znacznej zmianie uległby również art. 257 k.k. w zakresie zastąpienia zwrotu „z powodu” zwrotem „motywowany uprzedzeniami wobec grupy”, dodania zwrotu „faktycznej lub domniemanej” oraz uzupełnienia katalogu chronionych osób o orientację seksualną i tożsamość płciową. W ten sposób artykuł ten otrzymałby treść: „Kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególą osobę motywowany uprzedzeniami wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej faktycznej lub domniemanej rasy, narodowości lub pochodzenia etnicznego, języka, koloru skóry, religii, orientacji seksualnej lub tożsamości płciowej podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”⁴⁸.

Powyższe propozycje należy ocenić pozytywnie chociaż można zarzucić im pewną niekonsekwencję oraz uchybienia redakcyjne. Wprowadzenie do części ogólnej Kodeksu karnego przepisu art. 57a § 2 dotyczącego przępstw motywowanych uprzedzeniami analogicznego do przepisu dotyczącego przępstwa o charakterze chuligańskim spowodowałoby zasadne obostrzenie odpowiedzialności karnej wobec sprawców przępstw z nienawiści *sensu largo* czyli wszystkich typów przępstw stypizowanych w Kodeksie karnym motywowanych uprzedzeniami. Ta syntetyczna konstrukcja pozwoliłaby w pełni oddać, zasługującą na szczególne potępienie, kryminalną treść czynów motywowanych uprzedzeniami nawet jeżeli brak w nich elementu przemocy lub groźby bezprawnej. Możliwe byłoby wówczas uchylenie tracącego rację bytu i zbędnego w takiej redakcji art. 119 k.k. Dodanie w art. 115 § 24 k.k. definicji legalnej przępstw z nienawiści, nawiązującej ściśle do definicji ODIHR OSCE, należy również zaaprobować jako wyróżnienie *expressis verbis* nowej, nie tylko kryminologicznej ale również prawno karnej, kategorii przępstw⁴⁹. Pewne zastrzeżenie natury stylistycznej

⁴⁷ Konferencja zorganizowana przez Prokuraturę Generalną w dniu 13 czerwca 2012 r.

⁴⁸ L. Mazowiecka (red.), *Ofiary przępstw z nienawiści*, Warszawa 2013, s. 185-186.

⁴⁹ Wprowadzenie tego przepisu stanowiłoby wypełnienie przez polskiego ustawodawcę obowiązku nałożonego w art. 4 Decyzji Ramowej Rady 2008/913/WSiSW z dnia 28 listopada 2008 r. w sprawie zwalczania pewnych

można mieć jedynie do sformułowania „w wyniku którego” gdyż ofiara przestępstwa z nienawiści nie jest dobierana „w wyniku” popełnienia przestępstwa lecz raczej „w celu” jego popełnienia. Zaproponować zatem można zmianę tego sformułowania na zwrot „w przypadku”⁵⁰. Zaletą nowej redakcji jest natomiast objęcie ochroną również osób o jedynie domniemanych powiązaniach z grupą mniejszościową. W przypadku postulowanych nowych redakcji art. 256 i 257 k.k. za słuszne uznać należy dodanie znamion „orientacja seksualna” i „tożsamość płciowa”⁵¹. Jako wadę należy jednak wskazać nieco odmiennie *prima facie* zakresy penalizacji. W przypadku art. 257 k.k. pojawiają się pojęcia „język” oraz „kolor skóry”⁵², których brakuje w art. 256 k.k., a ponadto zamiennie traktuje się pojęcia „wyznanie” i „religia”⁵³. Postulować należy zatem ujednoczenie zakresu penalizacji obu przepisów.

Podkreślić należy, iż pomimo licznych propozycji zmian dotychczas przepisy art. 119, 256 i 257 k.k. nie doczekały się nowelizacji. Wobec wielu podnoszonych zarówno w doktrynie jak i judykaturze wątpliwości oraz dynamicznej ewolucji zjawiska przestępstw z nienawiści na początku XXI w. wprowadzenie wskazanych wyżej zmian wydaje się konieczne. W kontekście konieczności dostosowania polskiego prawa karnego w zakresie przestępstw z nienawiści do wymogów Decyzji ramowej 2008/913/WSiSW podjęcie prac legislacyjnych znać należy za pilne⁵⁴.

form i przejawów rasizmu i ksenofobii za pomocą środków prawnokarnych (Dz. Urz. UE L Nr 328 z 6.12.2008 r., s. 55).

⁵⁰ Por. podobne stylistycznie redakcje przepisów art. 40 § 2, art. 148 § 2 pkt 3, art. 223 § 2 k.k.

⁵¹ Wprowadzenie tego przepisu byłoby zgodne z Zaleceniem CM/Rec(2010)5 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich dnia 31 marca 2010 r. w zakresie środków zwalczania dyskryminacji opartej na orientacji seksualnej lub tożsamości płciowej, http://www.coe.int/t/dg4/lgbt/Source/RecCM2010_5_PL.pdf (dostęp 17.03.2014 r.).

⁵² Cecha fenotypowa genomu ludzkiego jaką jest kolor skóry jest pochodną pochodzenia rasowego więc zastosowane w postulowanej treści art. 257 k.k. pojęcia „kolor skóry” wydaje się być zbędnym powtórzeniem wobec wcześniejszego użycia pojęcia „rasy”.

⁵³ Zgodnie z § 10 Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz. U. 2002, Nr 100, poz. 908) do oznaczenia jednakowych pojęć używa się jednakowych określeń, a różnych pojęć nie oznacza się tymi samymi określeniami.

⁵⁴ Termin wdrożenia unormowań Decyzji ramowej upłynął 28 listopada 2010 r. Brak właściwej reakcji ustawodawcy skutkować może pozwaniem państwa polskiego przez Komisję Europejską przed Europejskim Trybunałem Sprawiedliwości o uchybienie zobowiązaniom wynikającym z prawa unijnego. Por. E. Bienkowska, *Przestępstwa z nienawiści w polskim prawie karnym (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Ofiary przestępstw z nienawiści*, Warszawa 2013, s. 98.

Tytuł

Przepęstwa z nienawięci w świetle teorii i praktyki orzecznicej

Streszczenie

Opracowanie poświęcone jest problematyce przepęstw z nienawięci w kontekęcie teorii kryminologicznych, regulacji prawnokarnych, poglądów doktryny oraz orzecznictwa sadowego. Autor przytacza definicję przepęstw z nienawięci, a także analizuje etiologie oraz fenomenologię tego patologicznego zjawiska. Rozważania zamyka ocena zgłaszanych postulatów *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe

przepęstwa z nienawięci, teorie kryminologiczne, doktryna, orzecznictwo, postulaty *de lege ferenda*

Title

Hate crimes in the light of theory and law practice

Summary

The paper is devoted to the problem of hate crimes in the context of the criminological theories, criminal law regulations, the doctrine and case law. The author quotes the definition of hate crimes, as well as analyzes the etiology and phenomenology of this pathological phenomenon. The considerations presented in the article are ended up with *de lege ferenda* postulates.

Keywords

hate crimes, criminological theories, doctrine, case law, *de lege ferenda* postulates

Mgr Agata Lewkowicz
Asystent
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ VII

Mowa nienawiści w cyberprzestrzeni

Wprowadzenie

Język, którym posługujemy się każdego dnia, kształtuje świadomość społeczną. Słowa nadają cechy, wartościują i oceniają. Dlatego sposób, za pomocą, którego opisujemy nasz świat jest tak ważny. Wypowiedzi słowne lub w jakiegokolwiek innej formie, które mają na celu poniżenie, znieważenie, pomówienie, rozbudzenie lub utrzymanie nienawiści wobec pewnej osoby lub grupy osób, określane są jako mowa nienawiści.

Termin „mowa nienawiści” jest odpowiednikiem anglojęzycznego terminu *hate speech*. Pojęcie to obejmuje np. wypowiedzi ustne i pisemne, rysunki, utwory muzyczne, które lżą, oskarżają, wyszydzają i poniżają grupy i jednostki z powodów takich jak przynależność rasowa, etniczna i religijna, a także płeć, orientacja seksualna i kalectwo. Ta definicja jest próbą uogólnienia tego, jak „mowa nienawiści” rozumiana jest przez instytucje walczące z rasizmem i ksenofobią¹. Podobnie amerykański „Black’s Law Dictionary” definiuje mowę nienawiści jako mowę, która nie ma innego celu, jak tylko wyrażenie nienawiści przeciwko pewnej grupie osób wyróżniającej się przykładowo rasą².

Zagadnienie wolności słowa w Internecie należy do niezwykle kontrowersyjnych. Z jednej strony wolność słowa jest gwarantowana przez Europejską Konwencję Praw Człowieka (art. 10)³, Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej (art. 11)⁴ oraz Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej (art. 54)⁵ i stanowi jeden z filarów społeczeństwa demokratycznego.

Artykuł 54 ust. 1 Konstytucji RP stanowi, że każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji. Należy jednak podkreślić, że według wyroku Sądu Najwyższego z 11 sierpnia 2010 r. „(...) nie jest to wolność do rozpowszechniania informacji nieprawdziwych, naruszających dobre imię innych osób”⁶. Niestety coraz częściej mają miejsce incydenty, w których wolność wypowiedzi jest rażąco nadużywana. Ma to miejsce szczególnie jeśli chodzi o treści zamieszczane za pośrednictwem stron internetowych, blogów oraz portali społecznościowych, gdzie niektóre komentarze zdecydowanie przekraczają granice dozwolonej krytyki, stanowiąc swoista mowę nienawiści.

¹ A. Kwiecień, *Poradnik obywatela. Co możemy zrobić, gdy zetkniemy się z mową nienawiści?*, Warszawa 2011, s. 5.

² B.A. Garner (red), *Black’s Law Dictionary*, wyd. 8, West Group 2004.

³ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. 1993, Nr 61, poz. 284).

⁴ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 83/389 z dnia 30.03.2010 r., s. 1).

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483).

⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z 11 sierpnia 2010 r. (sygn. akt I CSK/09).

Należy również zgodzić się z tezą wyrażoną w wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie, że „prawo do swobodnej, anonimowej wypowiedzi, nie może chronić osób, które naruszają prawa innych osób, od odpowiedzialności za wypowiedziane słowa. W sieci nikt nie jest i nie może być anonimowy. Wprawdzie ustalenie tożsamości danej osoby może być utrudnione, jednak z uwagi na to, że każdy komputer zostawia w Internecie ślad – adres IP, za pomocą którego można ustalić, z jakiego komputera dokonano wpisu, stwarza to możliwość pośredniego ustalenia tożsamości osoby, która dokonała tego wpisu”⁷.

Mowa nienawiści

Debata na temat mowy nienawiści obejmuje kwestie związane z konfliktem między dwiema wartościami: wolnością słowa i dobrami osobistymi jednostki. Powstaje zatem problem, czy *hate speech* to wyrażenie osobistych opinii, czy narzędzie podsycania nienawiści⁸. Wolność słowa oznacza bowiem, że każdy człowiek ma prawo do wolności opinii i wyrażania jej, bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe. Z tego też powodu uznanie mowy nienawiści za czyn zabroniony może potencjalnie prowadzić do konfliktu normatywnego z prawem do wolności słowa. Każde zatem z przeciwstawnych sobie praw, a więc z jednej strony ochrona prawa do wyrażania indywidualnych opinii, z drugiej zaś ochrona społeczeństwa jako całości, z punktu widzenia roli w społeczeństwie demokratycznym, ma równy status⁹. Przeciwstawienie ich sobie nie stwarza łatwych możliwości do wytyczenia istniejących między nimi granic. Z tego względu nie jest możliwe także sformułowanie wyczerpującej definicji tego, co stanowi dopuszczalną ingerencję w realizację prawa do wolności słowa tam, gdzie jest ona skierowana przeciwko innym podmiotom. Przyczynę takiego stanu rzeczy należy upatrywać również w fakcie, że nie da się ustalić dla całej Europy, a tym bardziej dla całego świata jednej koncepcji znaczenia wolności słowa. Stąd też mowa nienawiści na gruncie poszczególnych systemów prawnych jest tolerowana, wśród innych – zakazana¹⁰. Ingerencja w wolność słowa musi przede wszystkim spełniać kryteria celowości, to znaczy musi zmierzać do ochrony nadrzędnych celów, takich jak: ochrona praw i wolności osób trzecich oraz interesów narodowych mogących obejmować na przykład bezpieczeństwo narodowe, ochronę moralności czy spokoju publicznego¹¹. Gdy interwencja okaże się w danym przypadku zasadna, działania podjęte przez państwo muszą być proporcjonalne do osiągnięcia zamierzonego celu. Jak słusznie zauważa Redelbach, oznacza to wymóg zachowania przez państwo równowagi pomiędzy ochroną zasadniczych interesów społeczeństwa a wymogiem ochrony fundamentalnych, indywidualnych praw¹².

Nie istnieje powszechna zgoda co do terminu, jakim powinno określać się grupę czynów zabronionych, polegających na posługiwaniu się systemami komputerowymi i sieciami teleinformatycznymi do rozpowszechniania informacji zakazanych przez prawo. Określając istotę definiowanych przestępstw, używa się takich określeń, jak: „przestępstwa związane z technologią cyfrową”, „przestępstwa związane z technologią

⁷ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 3 lutego 2010 r. (sygn. akt II SA/1598/09).

⁸ M. Siwicki, *Karalność mowy nienawiści – aspekty prawno-porównawcze*, „Palestra” 2007, nr 5-6, s. 63.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, s. 63-64.

¹¹ A. Łopatka, *Jednostka – jej prawa człowieka*, Warszawa 2002, s. 138-139.

¹² A. Redelbach, *Natura praw człowieka, strasburskie standardy ich ochrony*, Toruń 2001, s. 157.

przetwarzania informacji” lub „przestępstwa internetowe”¹³. Stosuje się również określenia takie, jak: „przestępczość związana z komputerami”, „przestępczość przy użyciu zaawansowanych technologii”. Jednocześnie tego rodzaju przestępczość często zalicza się do cyberprzestępczości lub ogólnie do przestępczości komputerowej¹⁴.

Komisja Wspólnot Europejskich pod pojęciem „cyberprzestępstwo” rozumie trzy rodzaje zamachów: „tradycyjne” formy przestępstw, takie, jak: oszustwo, fałszerstwo popełnione przy użyciu elektronicznych sieci informatycznych; przestępstwa typowe dla sieci łączności elektronicznej, na przykład: ataki typu DDoS, czy sabotaż komputerowy; publikacja nielegalnych treści w mediach elektronicznych, np. materiałów związanych z seksualnym wykorzystywaniem dzieci, czy też nawoływaniem do nienawiści¹⁵.

Podobnie na gruncie Konwencji Rady Europy o cyberprzestępczości wyodrębnia się „przestępstwa ze względu na charakter zawartych informacji”¹⁶. Autorzy protokołu dodatkowego do tej Konwencji podjęli się próby skodyfikowania przestępstw związanych z dyskryminacją rasową popełnianych za pośrednictwem Internetu. Do tych przestępstw zaliczyli: rozpowszechnianie rasistowskich i ksenofobicznych materiałów za pośrednictwem systemów komputerowych, groźby o podłożu rasistowskim i ksenofobicznym, zniewagi o podłożu rasistowskim i ksenofobicznym, zaprzeczanie, znaczne pomniejszanie, aprobowanie lub usprawiedliwianie ludobójstwa lub przestępstw przeciwko ludzkości.

Przestępstwa te bez wątplenia nie stanowią ze swej natury cyberprzestępstw. Internet jest jedynie przykładem kanału dystrybucji informacji, za pośrednictwem którego mogą być one popełniane. O ujęciu ich w protokole przesądził fakt, że dzięki rozwojowi sieci informatycznych można zaryzykować stwierdzenie, że tego typu nadużycia są dokonywane obecnie głównie za ich pośrednictwem.

Przepisy pozwalające na efektywne zwalczanie rozpowszechniania nielegalnych treści za pośrednictwem Internetu, można odnaleźć także w rodzimym prawie. Zgodnie z artykułem 256 Kodeksu karnego kto publicznie propaguje faszystowski lub inny totalitarny ustrój państwa, nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2¹⁷. W zakres zastosowania przepisu bez wątplenia wchodzi przypadki publikowania materiałów nawołujących do nienawiści na stronach WWW lub za pośrednictwem innych usług internetowych.

Argumentem przemawiających za przyjęciem tego typu interpretacji znamion omawianego przepisu jest uchwała Sądu Najwyższego w myśl której „propagowanie, w rozumieniu art. 256 k.k., oznacza każde zachowanie polegające na publicznym prezentowaniu faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa, w zamiarze przekonania do niego”¹⁸.

¹³ A. Adamski, *Prawo karne komputerowe*, Warszawa 2000, s. 33.

¹⁴ M. Siwicki, *Nielegalna i szkodliwa treść w Internecie. Aspekty prawnokarne*, Warszawa 2011, s. 23.

¹⁵ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady oraz Komitetu Regionów z dnia 22 maja 2007 r., Bruksela KOM (2007) 267.

¹⁶ Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości z 23 listopada 2001 r. (ETS/STE No.185).

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.), dalej przytaczany jako k.k.

¹⁸ Uchwała Sadu Najwyższego z 28 marca 2002 r. (sygn. akt I KZP 5/02).

Mowa nienawiści w Internecie

Najwcześniejsze doniesienia o wykorzystywaniu Internetu w celu propagowania faszyzmu, przemocy nawoływaniu do nienawiści na tle rasowym oraz negowaniu Holokaustu, pojawiły się w latach osiemdziesiątych XX w. W USA związki takie jak: *Ku-Klux-Klan*, *White Aryan Resistance*, subkultura skinhead oraz inne neonazistowskie zorganizowane grupy zauważyły wówczas, że znacznie efektywniejsze jest wykorzystywanie środków komunikacji elektronicznej niż tradycyjnej. W istocie tendencja ta miała charakter globalny i poza USA objęła także inne kraje¹⁹.

W drugiej połowie lat 90. XX w. uwagę prasy, jak i opinii publicznej, zwróciło coraz powszechniejsze wykorzystywanie stron WWW w celu rozpowszechniania nienawiści, rasizmu, faszyzmu i wrogości. Pierwsza „profesjonalna” strona internetowa tego typu – „Stormfront” – została założona przez Amerykanina Dona Blacka w marcu 1995 r.²⁰, przy pomocy której, jako jeden z pierwszych, rozpoczął on propagowanie faszyzmu i wyższości białej rasy²¹. Pod koniec lat 90. XX w. coraz aktywniejsza działalność prowadzili także niemieccy neonaziści oraz rewizjoniści. Powstawały tzw. strony dziecięce, wyposażone w kolorowe grafiki, puzzle i gry, które zawierały elementy rasizmu czy faszyzmu oraz strony skierowane do żeńskich odbiorców.

Przykładem współczesnej strony tego rodzaju jest strona neonazistowskiej organizacji „Krew i Honor” (*Blood and Honour*), założonej w 1987 r. przez Iana Stuarta w Wielkiej Brytanii. Nazwa „Krew i Honor” nawiązuje do motta *Hitlerjugend* – „Blut und Ehr”. Organizacja ta funkcjonuje w kilkunastu krajach, między innymi w Polsce. Polska organizacja wywodząca się z *Blood and Honour* jest *RedWatch* – internetowa inicjatywa skierowana przeciwko środowiskom anarchistycznym, lewicowym, homoseksualnym, feministycznym, antyfaszystowskim oraz mniejszościom narodowym. Celem *RedWatch* jest zbieranie i zamieszczanie w Internecie danych osobowych: zdjęć, adresów, numerów telefonów, informacji dotyczących miejsca pracy itp. działaczy stowarzyszeń lewicowych i antyfaszystowskich, nawoływanie do nienawiści i piętnowanie tychże osób.

Stroną wielokrotnie interesowały się media, policja i prokuratura w związku z naruszeniem ustawy o ochronie danych osobowych, oraz podżeganiem do popełnienia przestępstwa. Tak był między innymi w 2006 r. kiedy organizacje pozarządowe i polskie instytucje państwowe przez kilka miesięcy dążyły do likwidacji stron internetowych związanych z tą organizacją. Z uwagi na to, że strony tej organizacji są umieszczone na amerykańskich serwerach, gdzie polscy prokuratorzy nie mogą bezpośrednio interweniować, pomocy prawnej udzieliły amerykańskie organy ścigania. Konsekwencją tych działań i po interwencji FBI było zamknięcie 6 lipca 2006 r. oficjalnej strony polskiej części organizacji, która była umieszczona na serwerze znajdującym się w Arizonie. W dniu 13 lipca 2006 r. strona ta została jednak ponownie otwarta, tym razem na serwerze zlokalizowanym w Dallas. Strona *RedWatch* wciąż bywa aktualizowana, posługuje się symboliką antysemitką z okresu nazistowskiego.

W celu szczyrzenia aktów dyskryminacji i nietolerancji, oprócz stron WWW wykorzystywane są również wszelkie inne dostępne usługi internetowe, takie jak listy, i grupy dyskusyjne czy spam.

¹⁹ M. Siwicki, *Przeciwdziałanie nawoływaniu do nienawiści w Internecie*, „Jurysta” 2007, nr 2.

²⁰ www.stormfront.org.

²¹ M. Siwicki, *Nielegalna...*, s. 39.

Pierwsze doniesienia na ten temat pojawiły się w 1993 r., kiedy amerykańscy neofaszyści dokonali włamania do elektronicznej poczty jednego z profesorów Uniwersytetu w Teksasie i rozesłali około 20 tys. e-maili, szerzących faszyzm i antysemityzm do użytkowników znajdujących się w czterech stanach. Podobne działania miały również miejsce na jednym z uniwersytetów w Wielkiej Brytanii, czy w Niemczech, gdzie w styczniu 2004 r. nieznana osoba wysłał 603 e-maile propagujące faszyzm do posłów Bundestagu.

Oprócz spamu coraz częściej wykorzystywane są także wirusy i robaki internetowe, które infekują komputery odbiorców i przy wykorzystaniu ich skrzynek pocztowych rozpowszechniają informacje zakazane przez prawo. Przykładem takiego wirusa może stanowić piętnasta już wersja wirusa zwanego „Sober”, aktualnie aktywnego w wersji „Sober Q” i „Sober P”. Działania tego wirusa polegają na automatycznym aktualizowaniu i ładowaniu nowych programów oraz wgrywaniu neofaszystowskich stron.

Wykorzystywanie Internetu do nawoływania do nienawiści przybiera na sile. Neonaziści wykorzystują możliwości, jakie daje Internet do rozpowszechniania ideologii faszyzmu i rasizmu kierując je w szczególności do małoletnich. W tym celu prezentują kłamstwa przeciwko Holocaustowi z rzekomymi naukowymi dowodami, wzywając do przemocy przeciwko obcokrajowcom, publikują czarne listy z nazwiskami przeciwników. W pojedynczych przypadkach ma również miejsce wzywanie do morderstwa, czy instruowanie o sposobach budowy bomb.

W celu pozyskania nowych zwolenników wykorzystywana jest również muzyka, tzw. *right-wing music*. Wiele tekstów takiej muzyki dotyczy „ucisku” państwa i nawołuje do oporu przeciwko „systemowi”. Przykładowo grupa „Landster” określa siebie jako „terrorysty z e-gitarą”. W swoich piosenkach namawiają do przemocy oraz propagują nienawiść przeciwko Turkom, Wietnamczykom oraz Żydom.

W nawoływaniu do nienawiści wykorzystywane są również gry. Przykładem mogą być „Czystki etniczne”, „Zabij czarnucha”, czy „Menadżer w obozie koncentracyjnym”, w których gracz ma zdecydować czy człowiek narodowości tureckiej będzie najpierw wysłany do pracy w kopalni, czy natychmiast zagazowany. Gry te są łatwe dostępne w sieci, głównie za pomocą wymiany plików. W sieci internetowej powstaje także coraz więcej tak zwanych „Clans” – serwerów za pomocą których zainteresowani mogą się łączyć i grać w jedną z takich gier. Takie grupy działają w „wirtualnym podziemiu”. Komunikują się i organizują przy pomocy Internetu, rozpowszechniają informacje przy użyciu stron WWW, w większości przypadków działają szybko i anonimowo. W celu komunikacji wykorzystywane są głównie sieci uniwersyteckie, szkolne, czy też kafeterie internetowe dające poczucie anonimowości i bezpieczeństwa. Większość organizacji i grup nawołujących do nienawiści dzięki dostępnym technikom Internetu może nie tylko wspólnie rozwijać się, ale wykorzystywać wszelkie możliwości reklamowe oraz przyczyniać się do powstawania „wirtualnych organizacji”.

Na rosnącą skalę problemu składa się również fakt, że Internet pokaźnie zmniejsza efektywność mechanizmów identyfikacji. Pojedyncze osoby mogą pozostać w sieci anonimowe, przybierać fałszywe imiona i nazwiska lub korzystać z wielu metod kryptograficznych. Najpopularniejszy w Polsce i w ogóle na świecie portal społecznościowy Facebook przyciąga swoich użytkowników swoimi możliwościami. „Okazuje się, że inwencja użytkowników w tworzeniu różnego rodzaju grup nie zna granic. Istnieją grupy wielbicieli danych marek, ale są również grupy, które obwiniają Disneya za stworzenie

falszywego wyobrażenia i miłości i „księciu z bajki”. Obok jednak tych czasem mniej, a czasem bardziej poważnych grup pojawia się jeszcze jeden rodzaj grup – grupy nienawiści. I tak oto istnieją rasistowskie grupy – „We hate Polish”, „We hate Polish people” oraz „I hate Poland”. Jedna z nich jest bardziej popularna niż druga, jedna jest bardziej subtelna niż druga, ale obie mają na celu jedno – szerzenie nienawiści przeciwko Polsce i samym Polakom.

Przykładem powszechności i popularności rozpowszechniania w Internecie mowy nienawiści są także inne portale społecznościowe. Ich użytkownicy gromadzą na nich tzw. „memy”, które umieszczają w sieci jako graficzne układanki o charakterze satyrycznym lub ironicznym. Jednym z takich serwisów jest Chamsko.pl, w którym wśród wulgarnych obrazków nie trudno jest znaleźć treści antysemickie, rasistowskie, szowinistyczne czy obrażające katolików.²² Stronę odwiedza codziennie kilkadziesiąt osób, które pozytywnie oceniają publikowane treści. W ciągu niespełna roku na Facebooku serwis polubiło niemal 87 tys. osób²³. Reakcją na wciąż rosnące rzesze wielbicieli portalu było złożenie do Prokuratury Generalnej przez Stowarzyszenie Przeciwko Antysemityzmowi i Ksenofobii „Otwarta Rzeczpospolita” w kwietniu 2012 r. zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa obejmującego działalność serwisu. Do dziś nie otrzymano jednak odpowiedzi ani oczekiwanego odzewu, podczas gdy w portalu każdego dnia pojawia się kilkadziesiąt nienawistnych postów²⁴.

Na powyższym przykładzie wyraźnie widać, że w celu walki z przejawami nienawiści w sieci należy „skuteczniej” ścigać przestępstwa z niej wynikające za pomocą obowiązujących przepisów. Zdaje się, iż potrzebę zwiększenia skuteczności w ściganiu przestępstw powodowanych nienawiścią dostrzegł również Prokurator Generalny, wydając na początku listopada 2012 r. wytyczne dla prokuratorów mające zwiększyć ich zaangażowanie w tropieniu mowy nienawiści w sieci.

Administratorzy serwisów internetowych świadczących usługi hostingu, czyli przechowywania i udostępniania treści w Internecie, obojętnie, czy dotyczy to portali społecznościowych, portali informacyjnych, sklepów internetowych, czy usługodawców prowadzących serwisy poczty elektronicznej nie mają obowiązku sprawdzania (moderowania) wprowadzanych przez użytkowników a następnie przechowywanych przez siebie treści (tekstów, zdjęć, komentarzy). Wynika to wprost z artykułu 15 ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną²⁵.

W regulacji tej wskazano, że administrator nie ponosi odpowiedzialności za przechowywanie treści tylko i wyłącznie przy założeniu alternatywnego spełnienia którejsz z następujących przesłanek: administrator nie wie o bezprawnym charakterze danych lub związanej z nimi działalności; w razie otrzymania urzędowego zawiadomienia lub uzyskania wiarygodnej wiadomości o bezprawnym charakterze danych lub związanej z nimi działalności niezwłocznie uniemożliwi dostęp do tych danych.

Na jednym z najpopularniejszych portali aukcyjnych w Polsce kwitnie handel przedmiotami związanymi z ustrojem państw totalitarnych. Można kupić na przykład

²² D. Bychawska-Siniarska, D. Głowacka, *Mowa nienawiści w Internecie: jak z nią walczyć?* Warszawa 2013, s. 8.

²³ A. Karwowska, *Bo Polak w sieci potrzebuje chamstwa*, „Metro – kraj”, nr 2297 z 2.04.2012 r., s. 2.

²⁴ D. Bychawska-Siniarska, D. Głowacka, *op. cit.*, s. 8.

²⁵ Ustawa z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (Dz. U. 2002, Nr 144, poz. 1204). Z drugiej strony należy zauważyć, że nie jest to zwolnienie bezwarunkowe – brak obowiązku „cenzurowania” zamieszczanych w ramach serwisów wypowiedzi nie oznacza automatycznego wyłączenia odpowiedzialności w przypadku przechowywania treści bezprawnych.

kubki, medale czy flagi ze swastyką, a nawet niedostępne w normalnym obiegu płyty zespołów nurtu skinhead. W opinii prawnej portalu taki handel nie jest zakazany, a w myśl przepisów przedmioty nie nawołują do nienawiści rasowej. Robią to ludzie, a na to serwis nie pozwala. Ideą portalu jest natomiast stosowanie rozwiązań wolnorynkowych, w związku z czym nie ingeruje on w przedmiot obrotu, jeśli nie zobowiązują do tego przepisy prawne. Z kolei osoby sprzedające takie przedmioty tłumaczą, że służą one jedynie do rekonstrukcji historycznych lub do celów kolekcjonerskich.

Zapobieganie zjawisku mowy nienawiści w Internecie

Zapobieganie zjawisku wykorzystywania Internetu w celu rozpowszechniania i wymiany pornografii pedofilskiej, propagandy przemocy, nienawiści i nietolerancji nie może opierać się jedynie na stanowieniu odpowiednich przepisów prawa²⁶. O wiele skuteczniejszą metodą od represji karnej przeciwdziałania analizowanemu zjawisku jest ograniczenie możliwości popełnienia tego rodzaju nadużyć w oparciu o użytkowników oraz dostawców usług internetowych.

Podczas Światowej Konferencji ONZ przeciw Rasizmowi, Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji, która odbyła się w 2001 r. w Durbanie, za najskuteczniejszą metodę przeciwdziałania uznano zachęcanie państw, aby respektując niezależność mediów, promowały opracowane i przyjmowane przez nie kodeksy etycznego postępowania²⁷. Wśród zaleceń były także promowanie szacunku, tolerancji i zrozumienia między jednostkami, grupami, narodami i cywilizacjami, na przykład poprzez wspieranie społecznych kampanii uświadamiających. Potrzebę współpracy i edukację społeczeństwa zauważyła także Rada Europy. Komitet Ministrów Rady Europy w dniu 5 września 2001 r. wydał rekomendację dotyczącą samoregulacji zawartości cyberprzestrzeni, która wprawdzie nie zawiera żadnych zaleceń odnoszących się do zjawiska wykorzystywania Internetu w celu propagandy idei wyższości rasowej, faszyzmu, ksenofobii i związanej z nimi nietolerancji, ale w tej kwestii odsyła do odpowiednich rekomendacji²⁸.

Działaniem Rady Europy w celu przeciwdziałania omawianemu zjawisku było także przyjęcie dnia 17 lutego 1997 r. Rezolucji o szkodliwych i nielegalnych treściach udostępnianych w Internecie. Podkreśla się w niej potrzebę podjęcia między innymi odpowiednich kroków, aby zachęcić i ułatwić rozwój systemów samokontroli opierających się przede wszystkim na: technologiach filtrowania, systemach klasyfikacji zawartości sieci, kodeksach postępowania, gorących liniach.

Rada Europy ustosunkowała się również do zjawiska wykorzystywania Internetu w celu podżegania do nienawiści, propagowania ideologii rasistowskich oraz postaw ksenofobicznych, wydając dnia 28 czerwca 2001 r. Deklarację w sprawie zwalczania rasizmu i ksenofobii w Internecie przez wzmocnienie pracy z młodymi ludźmi²⁹. Zwrócono w niej uwagę na potrzebę zrozumienia przez młodych ludzi obecnych przepisów

²⁶ M. Siwicki, *Nielegalna...*, s. 258.

²⁷ *Ibidem*, s. 259.

²⁸ Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council on illegal and harmful content on the Internet. Np. art. (92)19 dotyczące gier o tematyce rasistowskiej, czy art. (97)20 o mowie nienawiści oraz art. 4 ICERD, które powinny znaleźć odpowiednie zastosowanie w cyberprzestrzeni.

²⁹ Deklaracja Rady i przedstawicieli rządów Państw Członkowskich zebranych w radzie z dnia 28 czerwca 2001 r. w sprawie zwalczania rasizmu i ksenofobii w Internecie przez wzmocnienie pracy z młodymi ludźmi (Dz. Urz. C 196 z 12.7.2001 r., s. 1).

dotyczących publikacji i rozpowszechniania treści o charakterze rasistowskim i ksenofobicznym z użyciem Internetu, a także podkreślono potrzebę wymiany doświadczeń i informacji między państwami członkowskimi- przez wspieranie rozwoju istniejących programów, sieci i instytucji angażujących władze na szczeblu krajowym i lokalnym oraz rozwój wspólnotowego planu działania promującego bezpieczniejsze korzystanie z Internetu.

Na omawianym obszarze aktywna była również Komisja Europejska, ogłaszając 26 listopada 1997 r. plan promujący bezpieczne użycie Internetu. Za zakazane uznano materiały zawierające rasizm, antysemityzm, faszyzm, ksenofobię oraz pornografię pedofilską. W Komunikacie Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady oraz Komitetu Regionów z dnia 22 maja 2007 r. w kierunku ogólnej strategii zwalczania cyberprzestępczości³⁰ wskazano dodatkowo, że podstawą przeciwdziałania wykorzystywaniu Internetu w celu rozpowszechniania i udostępniania nielegalnych treści powinno być rozpoczęcie i promowanie dialogu między państwami członkowskimi i krajami trzecimi na temat technicznych metod zwalczania nielegalnych treści, jak również procedur w zakresie zamykania nielegalnych witryn internetowych, również w celu osiągnięcia formalnych porozumień w tej kwestii z krajami ościennymi i nie tylko³¹.

Podsumowanie

Rozwój Internetu oprócz spodziewanych korzyści natury społecznej i ekonomicznej stworzył nowe, nieprzewidziane dotąd zagrożenia na polu przestępczości. System wymiaru sprawiedliwości napotyka nieznanne do tej pory problemy w odniesieniu do tradycyjnych form przestępczości. Pojawiają się nie tylko nowe metody popełniania przestępstw, ale również nowe rodzaje przestępstw.

Przeciwdziałanie wykorzystywaniu Internetu w celu rozpowszechniania informacji zakazanej przez prawo może być prowadzone w dwojaki sposób: przez samych użytkowników, wspieranych przez państwo oraz usługodawców świadczących usługi drogą elektroniczną³², po drugie ustawodawca może stanowić normy prawne, które mają na celu eliminację wszelkich szkodliwych i niebezpiecznych zachowań motywowanych rasizmem lub ksenofobią. Metoda ta może budzić wiele kontrowersji ze względu na fakt, że międzynarodowe prawo karne różnych krajów często w odmienny sposób określa jurysdykcję krajową, co wprowadza stan niepewności u przebywających za granicą obywateli, czy za czyn niekaralny w miejscu jego popełnienia nie zostaną pociągnięci do odpowiedzialności w razie przyjazdu do państwa o bardziej restrykcyjnych uregulowaniach normatywnych³³.

Zjawisko wykorzystywania Internetu do rozpowszechniania informacji sprzecznej z prawem jest stosunkowo nowym i coraz wyraźniej dostrzeganym problemem społecznym również w Polsce.

Podobnie jak w większości europejskich państw, w polskim systemie prawnym odpowiedzialność świadczących usługi drogą elektroniczną uzależniona jest od wiedzy o charakterze informacji, do której umożliwiają dostęp oraz od technicznej możliwości jej

³⁰ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady oraz Komitetu Regionów z dnia 22 maja 2007 r. w kierunku ogólnej strategii zwalczania cyberprzestępczości (SEK/2007/641).

³¹ M. Siwicki, *Nielegalna...*, s. 262.

³² Stworzenie specjalnych biur meldunkowych, jak i numerów interwencyjnych, z pośrednictwem których użytkownicy mogą meldować o nielegalnej i szkodliwej treści napotkanej w Internecie.

³³ M. Siwicki, *Nielegalna...*, s. 284.

usunięcia. Podmioty te nie mają także obowiązku monitorowania informacji, które transmitują lub przechowują bezprawną działalność podmiotów korzystających z ich usług. Polski ustawodawca przyjął również wymóg dodatkowej karalności – warunkiem odpowiedzialności za czyn popełniony za granicą jest uznanie takiego czynu za przestępstwo również przez ustawę obowiązującą w jego popełnienia.

Należy zwrócić także uwagę na to, że Polska jest przygotowana na walkę z omawianym zjawiskiem. Jest to problem interdyscyplinarny, który wymaga działań wielu podmiotów, instytucji oraz organizacji pozarządowych. W związku tym Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Policja, a także Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego prowadzi szereg działań, których celem jest ściganie i zapobieganie przestępstwom z nienawiści. W departamencie kontroli skarg i wniosków MSW pracuje zespół do ochrony praw człowieka, który monitoruje sposób prowadzenia spraw przez organy sprawiedliwości. Z kolei w resorcie administracji działa Rada do spraw Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji. Co roku MSW przygotowuje raport o stanie bezpieczeństwa państwa, w którym są też informacje o takich zjawiskach.

W walkę z mową nienawiści w Internecie zaangażowanych jest wiele organizacji. Przykładem może być chociażby Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii „Otwarta Rzeczpospolita”, którego celem jest krzewienie tolerancji oraz przeciwdziałanie przejawom antysemityzmu i ksenofobii, jak również Stowarzyszenie „Nigdy Więcej”.

W warunkach globalnej sieci komputerowej problemu nie da się rozwiązać wyłącznie środkami represji karnej, choć niewątpliwie są one niezbędnym instrumentem kontroli społecznej zakazanych przez prawo zachowań użytkowników³⁴. Walka z przejawami mowy nienawiści w Internecie powinna opierać się przede wszystkim na stworzeniu międzynarodowych standardów kryminalizacji określonych zachowań motywowanych rasizmem lub ksenofobia. Podkreślić należy także znaczenie podnoszenia poziomu świadomości i wspieranie działań edukacyjnych poprzez podejmowanie działań w celu szkolenia nauczycieli i wychowawców, we współpracy ze stowarzyszeniami ochrony dzieci, a także przez podejmowanie inicjatyw zmierzających do wyjaśnienia zagrożeń związanych z rasizmem i ksenofobią oraz działalnością grup ekstremistycznych w Internecie³⁵.

³⁴ M. Siwicki, *Nielegalna...*, s. 286.

³⁵ Dla przykładu można wskazać, że Polska od sierpnia 2003 r. do listopada 2004 r. zrealizowała Projekt PHARE PL (2002/000-605-01-02) „Wzmacnianie polityki antydyskryminacyjnej”, który powstał w ramach tzw. umowy bliźniaczej, zawartej między Pełnomocnikami Rządu do Spraw Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn a austriackim partnerem – Instytutem Praw Człowieka im. Ludwiga Boltzmann. Polska uczestniczyła również w społecznej kampanii „Za różnorodnością. Przeciwko dyskryminacji”, której celem było podniesienie świadomości i zwiększenia wiedzy polskiego społeczeństwa na temat różnych form dyskryminacji.

Tytuł

Mowa nienawiści w cyberprzestrzeni

Streszczenie

Autorka prezentuje problematykę cyberprzestępczości na przykładzie mowy nienawiści. Zdefiniowane zostało pojęcie mowy nienawiści. Przedstawione zostały przykłady nadużyć związanych z nielegalną treścią w Internecie. Zaproponowano możliwości przeciwdziałania temu patologicznemu zjawisku.

Słowa kluczowe

mowa nienawiści, cyberprzestępczość,
rozpowszechnianie nielegalnych treści w Internecie

Title

Hate speech in cyberspace

Summary

The authoress presents issues of cybercrimes on the example of hate speech. The main attention is paid to definition of hate speech and examples of abuses relating to illegal content on the Internet. The summing up conclusions are a proposition of possibilities of counteracting this pathological phenomenon.

Keywords

hate speech, cybercrimes, dissemination of illegal content on the Internet

Kpt. Tomasz Plaszczyk
Specjalista
Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego
Delegatura w Gdańsku
Wydział Postępowań Karnych

ROZDZIAŁ VIII

Wykładnia przepisów art. 256 k.k. – kilka uwag praktycznych

Kodeks karny w art. 256 penalizuje czyny związane z publicznym propagowaniem faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa, lub nawoływaniem do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość (tzw. tło dyskryminacyjne)¹.

Ustawą nowelizującą Kodeks karny z dnia 5 listopada 2009 r., która weszła w życie 8 czerwca 2010 r., dodano przepis penalizujący konkretne aktywności sprawców². Dotyczył on takich zachowań, jak produkowanie, utrwalanie, sprowadzanie, nabywanie, przechowywanie, posiadanie, prezentowanie, przewożenie lub przesyłanie, w celu rozpowszechniania, druków, nagrań lub innych przedmiotów zawierających treści propagujące totalitaryzm lub nawołujące do przemocy na tle dyskryminacyjnym, lub będące nośnikami symboliki faszystowskiej, komunistycznej lub innej totalitarnej. Równocześnie ustawodawca wprowadził wyłączenie odpowiedzialności karnej, uzasadnione artystycznymi, edukacyjnymi, naukowymi lub kolekcjonerskimi przesłankami działania sprawcy.

Wprowadzone nowelizacje wydają się być podyktowane koniecznością dostosowania ustawodawstwa do zmieniającej się rzeczywistości zarówno w aspekcie negatywnym – „przeniesienie” działalności ruchów i organizacji radykalnych do Internetu, jak i pozytywnym - uniknięcie konieczności angażowania organów ścigania w rozpatrywanie „przestępstw” polegających na działaniach artystycznych (choćby słynna wystawa „Naziści” w galerii Zachęta, bądź działalności coraz liczniejszych grup rekonstrukcyjnych), jak również woli, bądź konieczności wyjścia naprzeciw rozwiązaniom stosowanym w innych krajach UE, w odniesieniu do tzw. przestępstw z nienawiści (*hate crimes*)³.

Zwrócić jednak należy uwagę, iż nowelizacja ta od samego początku dyskusyjna, z jednej strony nie do końca odpowiadała zarówno bieżącym problemom, których nastroczała praktyka w zakresie stosowania artykułu 256 k.k., co ostatecznie znalazło swój wyraz w orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego (o czym poniżej), z drugiej zaś strony

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.), dalej przytaczana jako k.k.

² Ustawa z dnia listopada 2009 r. o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy Kodeks postępowania karnego, ustawy Kodeks karny wykonawczy, ustawy Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2009, Nr 206, poz. 1589).

³ *Hate crime* czyli przestępstwo z nienawiści, mimo iż w Polsce stanowi kategorię pozaprawną, to bardzo często wykorzystywane jest w piśmiennictwie, to wg najczęściej spotykanej definicji, wywodzącej się z prawodawstwa USA, czyn przeciwko osobie lub mieniu, w którym sprawca wybiera ofiarę w oparciu o jej rzeczywiste lub domniemane cechy, w szczególności rasę, religię, narodowość, orientację seksualną, płeć, niepełnosprawność, itp., <http://www.adl.org/combatting-hate/hate-crimes-law/c/hate-crimes-information-for-law-enforcement.html#Uvfã7PI5P00> (dostęp 9.02.2014 r.).

i tak nie wprowadzała takich znamion czynu, aby zakres stosowania mógł porównać ze standardowym, międzynarodowym ujęciem *hate crime*.

Niniejszy tekst nie pretenduje do miana komentarza, celem autora jest wygłoszenie kilku praktycznych uwag dotyczących stosowania tych przepisów, w szczególności pod kątem właściwości rzeczowej Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, które nasunęły się w trakcie prowadzenia postępowań o czyny z art. 256 k.k. oraz pobieżne odniesienie się do porównania zakresu art. 256 k.k. z zakresem znaczeniowym pojęcia *hate crime*.

Do zadań Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego należy w szczególności rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw godzących w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz jego porządek konstytucyjny⁴. Ponadto z uwagi na treść art. 13 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁵: „Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania, nazizmu, faszystów i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa”, uznać należy, że prowadzenie przez ABW działań o charakterze operacyjno-rozpoznawczym, w zakresie odpowiadającym znamionom czynu z art. 256 k.k., jest w pełni uzasadnione. Założenie to wydaje się obecnie być w odpowiednim zakresie realizowane przez właściwe komórki organizacyjne ABW, zajmujące się monitorowaniem działalności ruchów o charakterze ekstremistycznym, w tym skrajnie prawicowych.

To co wydaje się być bezdyskusyjne na gruncie działań nieprocesowych nastręcza wiele wątpliwości na etapie próby waloryzacji procesowej materiałów, uzyskanych w toku ustawowych działań ABW, zmierzającej do podjęcia decyzji o zainicjowaniu wszczęcia postępowania przygotowawczego. Postępowanie miało być prowadzone przez komórki pionu śledczego Agencji. W praktyce funkcjonowania tego pionu ścierają się dwa przeciwstawne stanowiska – dopuszczające i wykluczające prowadzenia śledztw o czyny z art. 256 k.k.

Uzasadnieniem krytycznego stanowiska jest zbyt mały ciężar gatunkowy przestępstw z art. 256 k.k., a co za tym idzie częste ujmowanie ich przez jednostki Prokuratury w formę dochodzeń, podczas gdy z założenia, ABW powinna zajmować się sprawami „poważnymi”, o dużej wadze, znacznym stopniu skomplikowania, godzącymi, jak to ujął ustawodawca, w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa i jego porządek konstytucyjny.

Z innej jednak strony, stosując wykładnię literalną i logiczną, za „porządek konstytucyjny” uznać należy wszelkie zasady ujęte w Konstytucji. Mimo iż przepisy ustawy zasadniczej nie są stosowane wprost, tj. z proceduralnego punktu widzenia w tym znaczeniu - nie istnieje możliwość przedstawienia w postępowaniu karnym zarzutów, polegających na naruszeniu art. 13 Konstytucji RP – to za jeden z instrumentów zapewniających przestrzeganie art. 13 Konstytucji uznać można m. przykładowo art. 256 k.k. Kierując się tym założeniem, należy uznać zasadność prowadzenia przez jednostki ABW postępowań karnych o czyny z art. 256 k.k. Dotyczy to oczywiście sytuacji o szczególnym znaczeniu, z tym, że nie zawsze w odniesieniu do całego terytorium RP,

⁴ Art. 5 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz. U. 2010, Nr 29, poz. 154, tekst jednolity ze zm.).

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483).

a niekiedy w ujęciu lokalnym – ograniczonym do właściwości terytorialnej danej jednostki ABW.

Kolejnym argumentem, który powinien zostać wzięty pod uwagę, przemawiającym za zasadnością prowadzenia przez ABW postępowań karnych o czyny z art. 256 k.k., jest to, że w przeciwnym wypadku inne komórki organizacyjne ABW, wykonujące zadania operacyjno-rozpoznawcze, są w pewnym zakresie swojej aktywności, skazywane na pracę „na rachunek” innych organów, np. Policji, która z założenia nie jest ograniczona kompetencyjnie do wybranych przestępstw, mieszczących się w jej właściwości. Przyjęcie koncepcji „właściwości operacyjnej” przy jednoczesnym braku właściwości procesowej, prowadzić może do takich właśnie sytuacji. Co za tym idzie mogą pojawić się wątpliwości, spory i konflikty natury kompetencyjnej, proceduralnej, a w końcu ambicjonalnej, które w skrajnym przypadku prowadzić mogą do niewykorzystania w ogóle materiałów uzyskiwanych przez ABW, zawierających informacje o uzasadnionym podejrzeniu popełnienia przestępstwa. Informacje te, po pewnym pogłębieniu i uzupełnieniu, mogłyby stanowić podstawę wszczęcia postępowania karnego. Dopuszczalne, zgodnie z obowiązującymi przepisami, jest oczywiście przekazywanie materiałów operacyjnych do innych służb, takich jak Policja, z tym, że z czysto pragmatycznego punktu widzenia należałoby, zdaniem autora, dążyć do procesowego „skonsumowania” wyników pracy operacyjnej w ramach własnej służby.

Argument o nieistotności tego typu postępowań, która znajdowała swój wyraz w prowadzeniu ich w formie dochodzeń, również wydaje się zbyt daleko idącym uproszczeniem. Co prawda sama kwalifikacja prawna czynu z art. 256 k.k., wskazująca zagrożenie karą do 2 lat pozbawienia wolności, zgodnie z przepisami kodeksu postępowania karnego⁶ implikuje prowadzenie dochodzenia. Zgodnie z art. 309 pkt. 5 k.p.k., nie jest to jednak reguła nieuznająca wyjątków. Otóż dopuszczalne jest prowadzenie śledztwa w sprawach o występki, w których prowadzone jest dochodzenie, jeżeli prokurator tak postanowi ze względu na wagę lub złożoność sprawy. Praktycznie oznacza to konieczność przekonania o tym prokuratora, odnosząc się do konkretnych okoliczności sprawy, czy to przed wszczęciem postępowania, czy też w treści zawiadomienia kierowanego przez jednostkę ABW do Prokuratury.

Opisane powyżej wątpliwości zdają się być w chwili obecnej być rozwiane przez stanowisko wyrażone w projekcie ustawy o ABW, przygotowanym przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, z którego jednoznacznie wynika właściwość ABW do prowadzenia m.in. postępowań w sprawach o przestępstwa „o charakterze ekstremistycznym, określonych w art. 168, art. 175, art. 191 § 1, art. 224 § 1 i 2, art. 252 § 1 i 3, 256 i 257 Kodeksu karnego⁷”.

Oczywiście każdy przypadek powinien być rzetelnie rozpatrzony pod kątem okoliczności faktycznych i prawnych danego postępowania. Inaczej ma się sprawa, jeżeli chodzi o znaczenie danego postępowania z punktu widzenia interesów wymiaru sprawiedliwości i celów postępowania karnego, w oderwaniu od kodeksowego zagrożenia karą czy prawdopodobieństwa wykrycia i skazania sprawców. W tym aspekcie, zdaniem autora, można pokusić się o wskazanie kilku grup przesłanek o bardziej ogólnym charakterze.

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1997, Nr 89, poz. 555 ze zm.).

⁷ Projekt ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego z dnia 1.08.2013 r.

<http://bip.msw.gov.pl/bip/projekty-aktow-prawnych/2013/22385.dok.html> (dostęp 9.02.2014 r.).

Po pierwsze, należy rozpatrywać istotność zdarzenia, będącego przedmiotem tego typu postępowań, nie w aspekcie jednostkowym, ale jako jeden z istotnych elementów działalności ruchów o charakterze neonazistowskim, rasistowskim lub innym radykalnym. Z praktyki dotychczas prowadzonych postępowań wynika, że osoby zaangażowane w ten ruch wychodzą z założenia, że muzyka jest doskonałą platformą aby dotrzeć do młodzieży i na koncertach muzycznych łatwo wyłuskać jednostki, które mogą być przydatne dla ruchu. Z istoty działania ruchu wynika zatowarowanie poszczególnych zdarzeń, opierające się na zasadzie *leaderless resistance* czyli oporu bez przywódcy, zwanego również „taktyką samotnego wilka”. Oznacza to luźne, niezorganizowane w jednolitą strukturę grupy osób, które łączy wspólna ideologia i wspólne metody jej wdrażania i propagowania⁸. Jeszcze łatwiejsze staje się to dzięki powszechnemu wykorzystywaniu Internetu. Zachęcanie nowych sympatyków odbywa się stopniowo – najpierw dociera się do nich przez muzykę (nagrania, koncerty), następnie angażuje się ich do akcji nalepiania plakatów lub wlepek, dalej – organizowania demonstracji, aż do tzw. akcji bezpośrednich, czyli na przykład udziału w napaści na obcokrajowców lub osoby sympatyzujące z ideologią lewicową. Tego typu działania są zbliżone chociażby do działań NSDAP w latach 30. XX w. Niedawne wydarzenia w Norwegii, stanowią tragiczny, ale bardzo znamieny przykład przystąpienia osoby owładniętej skrajną ideologią do „akcji bezpośredniej”.

Taka interpretacja kierunku rozwoju ruchów ekstremistycznych ma obecnie charakter wyłącznie teoretyczny, ale w ramach ogólnoprewencyjnych zadań organów ścigania za kluczowe należy uznać wysiłki w kierunku zapobiegania eskalacji tego typu działań, aby nie przeoczyć momentu, kiedy ruchy te sięgną po inne metody działania bądź też zaczną popełniać przestępstwa o większym ciężarze gatunkowym.

Jako *memento* niech posłuży graffiti, które kilka lat temu pojawiło się na jednej z kamienic w pobliżu ścisłego centrum Gdańska: „Dziś piszemy po murach jutro będziemy strzelać”.

Po drugie, należy mieć na uwadze wagę społeczną takich postępowań. Czyny polegające chociażby na atakach na tle dyskryminacyjnym, w odbiorze obywateli bywają lekceważone przez organy ścigania. Znajduje to swój wyraz m.in. w prowadzeniu ich co najwyżej w formie dochodzeń lub odmawianiu wszczęcia postępowania. Z jednej strony bywa to regularnie nagłaśniane przez media i stowarzyszenia typu „Nigdy Więcej”, drugiej strony utwierdza osoby zaangażowane w działalność ruchów skrajnych o ich bezkarności. To zaś, wobec niewystarczającej reakcji organów ścigania, budzi odruch samoobrony i reakcje odwetowe u zaatakowanych grup, co z kolei służy wyłącznie nakręcaniu spirali przemocy. W praktyce osoby, którym udowodniono ich zaangażowanie w działalność ruchów o charakterze radykalnym, bywają co najwyżej karane za występki o charakterze chuligańskim bądź udział w bójkach. Jest to spowodowane tym, że są to czyny jednoznaczne pod względem dowodowym, a bardziej skomplikowane zagadnienia dotyczące tła tych czynów pozostają często poza orbitą zainteresowań policji. Dzieje się tak dlatego, że nie dysponuje ona wystarczającymi siłami i środkami umożliwiającymi zbadanie okoliczności pozwalających na zakwalifikowanie czynów o charakterze chuligańskim i kryminalnym jako elementu większej całości. Sprawdzić je można do znamion czynu z art. 119 k.k., czyli stosowania przemocy lub groźby bezprawnej na tle

⁸ Na uwagę zasługuje okoliczność nie związana bezpośrednio z tematem niniejszego artykułu, że jak ustalono w toku postępowań prowadzonych przez organy ścigania USA i państw Europy Zachodniej, na analogicznej zasadzie zorganizowane są m.in. niektóre terrorystyczne Al-Kaidy i innych islamskich organizacji terrorystycznych.

dyskryminacyjnym. Zaangażowanie procesowe organów ścigania, połączone z rozpoznaniem operacyjnym, umożliwia niekiedy ocenę niektórych zdarzeń w bardziej ogólnym ujęciu i dojście do innych wniosków niż czyste kwalifikowanie niektórych działań sprawców jako czyny o stosunkowo niewielkim ciężarze gatunkowym. Z kolei prowadzenie takich spraw w formie śledztwa wskazuje, że organy ścigania traktują tego typu zjawiska z całą powagą. Zaangażowanie się ABW w tego rodzaju sprawy może mieć, zdaniem autora, swego rodzaju charakter odstrasżający dla sprawców i jako takie, być szczególnym przypadkiem wypełniania funkcji prewencyjnej procesu karnego.

Po trzecie, uznawanie spraw dotyczących czynów z art. 256 k.k. za istotne wpisuje się w długofalową politykę karną, zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i wspólnotowym. Ministerstwo Sprawiedliwości od dłuższego czasu zwraca szczególną uwagę na postępowania dotyczące czynów z art. 256, 257 i 119 k.k. W 2004 r. Biuro Postępowania Przygotowawczego Prokuratury Krajowej wdrożyło Krajowy Program Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Związanej z Nimi Nietolerancji jako element długofalowej polityki UE. Podstawą tego programu jest rozporządzenie Rady WE⁹ ustanawiające autonomiczny organ wspólnotowy – Europejskie Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii, którego następcą prawnym stała się, funkcjonująca do chwili obecnej Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej¹⁰.

W związku z realizacją tego programu Ministerstwo Sprawiedliwości położyło nacisk zarówno na stałe monitorowanie przez prokuratury apelacyjne przebiegu spraw z tej kategorii, jak również na traktowanie ich jako istotnych z punktu widzenia interesu wymiaru sprawiedliwości. W praktyce przekłada się to między innymi na objęcie przez prokuratury apelacyjne szczególnym nadzorem wszystkich postępowań z wymienionej powyżej grupy. Prokuratura Krajowa stoi jednoznacznie na stanowisku, że walka z przejawami rasizmu i ksenofobii nie ma charakteru doraźnego, a przeciwnie – stanowi świadomie przyjęty program rządowy¹¹. W tę koncepcję wpisuje się również, zdaniem autora, prowadzenie postępowań z tej kategorii przez komórki procesowe ABW, zwłaszcza, że spotyka się to z bardzo pozytywnym odzewem ze strony jednostek organizacyjnych Prokuratury, nadzorujących tego typu postępowania.

Jak stwierdził Zastępca Prokuratora Okręgowego w Gdańsku w piśmie skierowanym do Szefa ABW, w dniu 25 sierpnia 2010 r.: „Prokuratura Okręgowa w Gdańsku stoi na stanowisku, iż sprawy, dotyczące czynów z art. 256 k.k., są istotne z punktu widzenia wymiaru sprawiedliwości, tak w aspekcie krajowym, jak i międzynarodowym. Mimo stosunkowo niskich kodeksowych zagrożeń karą, niedopuszczalnym jest bagatelizowanie czynów, noszących znamiona propagowania ustrojów totalitarnych oraz będących przejawami rasizmu, nietolerancji i ksenofobii”.

Przechodząc do rozważań nad stroną praktyczną prowadzonych postępowań, dotyczących czynów z art. 256 k.k., zwrócić należy uwagę na następujące, poniżej wskazane grupy zagadnień.

- Problem ocenności znamion czynu.
- Problem sposobu działania sprawców.

⁹ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1035/97 z dnia 2.06.1997 r. ustanawiające Europejskie Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii (Dz. Urz. UE. L z 1997 r., Nr 151, poz. 1).

¹⁰ Rozporządzenie Rady (WE) nr 168/2007 z dnia 15.02.2007 r. ustanawiające Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE. L z 2007 r., Nr 53, poz. 1).

¹¹ Opracowanie Biura Postępowania Przygotowawczego Prokuratury Krajowej z dnia 9.11.2007 r. „Rola wymiaru sprawiedliwości w przeciwdziałaniu dyskryminacji rasowej, ksenofobii i związanej z nimi nietolerancji”.

— Problem braku jednolitej praktyki i orzecznictwa.

Odnosząc się do ocenności znamion, stwierdzić należy, że w praktyce trudności nastręczać może wykazanie znamienia publiczności. Zgodnie z poglądem podzielanym przez większość autorów w literaturze i orzecznictwie, dane zachowanie ma publiczny charakter, jeżeli ze względu na miejsce lub okoliczności jest dostępne dla nieokreślonej ilości osób¹². Działanie za pośrednictwem Internetu, jakkolwiek w początkowym okresie funkcjonowania sieci różnie traktowane przez sądy, nie budzi obecnie wątpliwości co do jego publicznego charakteru. Podobnie jednoznacznie publiczny charakter mają akcje przeprowadzane w skupiskach ludzkich, z założenia nastawione na dotarcie do bliżej nieokreślonej grupy osób, takie jak naklejanie plakatów, wlepek lub urządzenie demonstracji ulicznych.

Wątpliwości budzi natomiast inny przedmiot postępowania o czyn z art. 256 k.k. – organizacja koncertów. Z założeń ruchów radykalnych wynika, że muzyka jest jednym z doskonałych nośników ideologii i sposobem dotarcia do nowych grup odbiorców¹³. Organizatorzy koncertów, o których informacje dostępne są w Internecie, podkreślają że mają one charakter imprez zamkniętych, co stanowi swoisty „wytrych” służący obronie przed ewentualnymi zainteresowaniami organów ścigania. Ze słownikowego punktu widzenia impreza zamknięta powinna charakteryzować się następującymi cechami:

- fizyczne wyodrębnienie miejsca imprezy od przestrzeni publicznej,
- limitowany dostęp,
- sposób udostępniania informacji o wydarzeniu – lista gości lub imienne zaproszenia (osobiste, korespondencyjne, telefon, mail, itp.),
- w większości przypadków osoby uczestniczące w tego typu wydarzeniach znają się wzajemnie bądź przynajmniej zapraszający lub organizator powinien znać wszystkich gości.

Zazwyczaj jedyną niewątpliwą okolicznością jest to, że impreza odbyła się w przestrzeni zamkniętej. Jest to jedyny fakt, któremu nie można zaprzeczyć. Jednak pozostałe warunki „zamkniętej imprezy” wydają się zwykle dyskusyjne, natomiast organizatorzy usilnie je podkreślają w celu uniknięcia odpowiedzialności karnej za czyn z art. 256 k.k. Trudno jest zakładać, że istniała lista gości oraz że wszyscy obecni na koncercie otrzymali indywidualne zaproszenia. Warto tu przywołać argumenty podnoszone w publikacjach prasowych¹⁴. Po pierwsze – umieszczenie informacji o koncercie w Internecie ma ponad wszelką wątpliwość charakter publiczny. Po drugie – podanie miejsca imprezy, nawet ogólnikowo i telefonu kontaktowego nadaje takiej publikacji cechy ogłoszenia, na które każdy może odpowiedzieć. Świadczy to również o tym, że organizatorom zależało na dotarciu do jak najszerzej grupy odbiorców, a nie do zamkniętego kręgu osób. Po trzecie – taka forma poinformowania o wydarzeniu praktyczne wyklucza możliwość zweryfikowania przez organizatorów tego, kto zamierza na taką imprezę przybyć. Uznać zatem należy, że w zasadzie każda osoba, która z tym ogłoszeniem się zetknęła, mogła przybyć na koncert.

Kolejną istotną okolicznością której praktyczne wykazanie w toku prowadzonego postępowania może łączyć się z wieloma problemami, jest udowodnienie, że głoszone treści bądź prezentowana publicznie symbolika propagują jakkolwiek ustrój totalitarny

¹² R.A. Stefański, *Przestępstwo publicznego znieważania ludności lub osoby z powodu dyskryminacyjnego (art. 257 kk.)*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 6.

¹³ T. Czukiewski, *Polscy naziści bez podsłuchu*, „Przekrój”, nr 14 z 31.03.2005 r.

¹⁴ *Neonaziści grali w Czersku. Policja tylko monitorowała*, „Gazeta Wyborcza” z 22.02.2010 r.

bądź nawołują do nienawiści na tle dyskryminacyjnym. Okoliczność ta łączy się w sposób nierozdzielny ze sposobem działania sprawców, nastawionym na konspirację działań i unikanie głoszenia ideologii w sposób jednoznaczny.

W praktyce postępowanie dowodowe, na pewnym etapie sprowadza się do powołania biegłego lub konsultacji z nim w drodze przesłuchania. Istotne wnioski wynikające z opinii i przesłuchań biegłych, z którymi zetknął się autor, sprowadzają się do swego rodzaju analogii z niektórymi kampaniami reklamowymi balansującymi na granicy prawa. Istnieją symbole, które większości ludzi kojarzą się jednoznacznie z III Rzeszą i ustrojem nazistowskim, np. swastyka wpisana w białe koło na czerwonym tle. Ekspozowanie jej, według niektórych biegłych i części orzecznictwa w sposób ewidentny stanowi propagowanie nazizmu. Istnieją jednak stosowane celowo i z premedytacją „wariacje” na temat swastyki. To samo dotyczy symboli typu krzyż Odyna (zw. niekiedy krzyżem celtyckim), runy albo symbol *Totenkopf* (stanowiący swoiste „logo” organizacji *Blood & Honour*¹⁵), których ekspozowanie nie jest działaniem wprost, ale stanowi „mrugnięcie okiem” do zaangażowanych osób, które wiedzą że te mniej radykalne symbole stanowią również „znaki reklamowe” ruchu. Nawet osoby z zewnątrz niezwiązane z ruchami radykalnymi, mogą bez większych problemów zapoznać się z tą symboliką¹⁶, chociażby na powszechnie dostępnych stronach internetowych. Z punktu widzenia dowodowego należy zwrócić uwagę na ekspozowanie takich symboli na przykład na okładkach płyt i koniecznie przeanalizować treść przekazu zawartego na płycie. Z dużym prawdopodobieństwem można założyć, że natrafi się na hasła propagujące nazizm lub nawołujące do przemocy na tle dyskryminacyjnym. Czasami nawet sama okładka mówi więcej niż teksty utworów na płycie, sugerując jednoznacznie, z czym odbiorca ma do czynienia. Jest ona wówczas odpowiednikiem reklamy.

Ogólnie rzecz ujmując, skonfrontowanie zabezpieczonego materiału z wiedzą o charakterze specjalnym, jaką dysponują biegli, jest w większości przypadków wymagane przez nadzorujące postępowania jednostki Prokuratury, jako stanowiące jednoznaczny materiał dowodowy, oparty na obiektywnych podstawach i wiadomościach biegłego, nie zaś wyłącznie na subiektywnej ocenie organu prowadzącego śledztwo.

Odnosnie sposobu działania sprawców, należy zwrócić uwagę na duży stopień zakonspirowania osób, które w sposób czynny udzielają się w grupach i organizacjach neonazistowskich, rasistowskich lub innych radykalnych, czemu sprzyja Internet. W praktyce właściwie wszystkie strony internetowe zawierające treści wyczerpujące znamiona art. 256, 257 lub 119 k.k. umieszczone są na serwerach zagranicznych – często w USA bądź Rosji. Podobnie ma się sprawa ze skrzynkami poczty elektronicznej – przeważają wśród nich takie, które prowadzone są przez duże zagraniczne koncerny informatyczne. Wynika to z powszechnego przeświadczenia, że dane na nich umieszczone są niedostępne dla polskich organów ścigania. Jednak nie do końca jest to prawdą, o czym świadczy podjęcie próby zablokowania serwisu *RedWatch*. Czynności prowadzące do dotarcia do serwerów umieszczonych za granicą są w dużym stopniu skomplikowane, wymagają wystąpienia do właściwych organów zagranicznych w trybie międzynarodowej pomocy prawnej i w związku z tym organy Prokuratury często nie podejmują tego wysiłku.

W związku z powyższym, w ramach prowadzonych postępowań należy zmierzać do możliwie jak najszerszego zabezpieczenia materiału „u źródła” – chociażby w toku

¹⁵ http://www.bhpoland.org/strona/pl_news.htm (dostęp 9.02.2014 r.)

¹⁶ http://archive.adl.org/hate_symbols/default_graphics.html#Uve7R_15P00 (dostęp 9.02.2014 r.)

przeszukań miejsc zamieszkania osób, gdzie często istotne z punktu widzenia dowodowego dane, wprowadzane później do Internetu, są gromadzone na elektronicznych nośnikach danych bądź zapisywane w pamięciach komputerów.

Zarówno tego typu dowody, jak również archiwa komunikatorów internetowych dostarczają bardzo istotnej wiedzy, pozwalającej na zdobycie materiału dowodowego świadczącego o działalności w ramach zorganizowanej grupy przestępczej. Analiza tego typu zasobów ujawnia się kolejną grupę problemów pojawiających się w gromadzeniu materiału dowodowego. Chodzi mianowicie o stałą wymianę informacji pomiędzy osobami zaangażowanymi w działalność ruchów o charakterze skrajnym, przekazywanie pouczeń dotyczących zachowania się wobec przedstawicieli organów ścigania oraz wywoływanie kampanii nienawiści wobec „konfidentów”¹⁷.

Z punktu widzenia pozyskiwana materiału dowodowego w śledztwach, utrudnia to w szczególności przesłuchania świadków. Należy bowiem liczyć się z dążeniem osób przesłuchiwanym do wprowadzenia organów ścigania w błąd, zatajenia prawdy lub brakiem jakiegokolwiek woli składania zeznań bądź odpowiedzi na pytania. Osoby przesłuchiwane w charakterze świadków oczywiście przyjmują do wiadomości pouczenie o odpowiedzialności karnej za zaznawanie nieprawdy lub zatajenie prawdy, wynikające z art. 233 §1 k.k., jednakże w praktyce w swoich zeznaniach bardzo często co najmniej mijają się z prawdą lub po prostu zasłaniają się niepamięcią. Jest to zjawisko znane organom ścigania na całym świecie, odzwierciedlone zarówno naszym swojskim „Nic nie wiem, nic nie widziałem, nic nie słyszałem”, towarzyszącym popularnemu CHWDP na wlepkach i koszulkach¹⁸, od których aż roi się na internetowych aukcjach, jak i wskazanym przez *Anti Defamation League*¹⁹ w zestawieniu *hate symbols*, symbolu numerycznego – *5words: I Have Nothing To Say*²⁰.

Osoby zaangażowane w działalność o charakterze skrajnym często charakteryzują się pewnym, niekiedy dość wysokim, przynajmniej w ich mniemaniu, stopniem świadomości uprawnień wynikających z przepisów k.p.k.²¹. W praktyce może to generować trudności w realizacji czynności procesowych, jak na przykład przeszukiwanie, w trakcie którego dochodzi do przedłużających się utarczek słownych dotyczących celu czynności, własności zabezpieczanych przedmiotów, kwestionowania zasadności samych czynności, powoływanie się na kolekcjonerskie gromadzenie przedmiotów itp. Zasadne jest w takich sytuacjach niewdawanie się w dyskusje z osobami, u których prowadzone są czynności, ponieważ treść rozmów może być potem przywoływana w skargach lub zażaleniach.

Skrajnym przypadkiem tego typu utrudnień jest składanie przez osoby, u których dokonywano przeszukań, lub osoby trzecie (członków rodziny, znajomych obecnych przy przeszukiwaniu) zawiadomień o przestępstwie obejmujących rzekome czyny, jakich mieli

¹⁷ http://www.bhpoland.org/strona/pl_news.htm (dostęp 9.02.2014 r.).

¹⁸ https://www.google.pl/search?q=bluza+chwdp+nic+nie+widzialem&espv=210&es_sm=93&tbm=isch&tbm=u&source=univ&sa=X&ei=Lr73UtX616Wq7QaQkoGoAg&ved=0CCwQsAQ (dostęp 9.02.2014 r.).

¹⁹ Anti Defamatin League – Liga Przeciwko Zniesławieniom – organizacja działająca od 1913 r. w USA, której działalność początkowo skupiała się na chronieniu społeczności żydowskiej przed aktami zniesławienia i nienawiści, obecnie jest jedną z organizacji pozarządowych zajmujących się m.in. monitorowaniem przypadków *hate crimes* oraz kampaniami edukacyjnymi – www.adl.org (dostęp 9.02.2014 r.).

²⁰ Nie mam nic do powiedzenia - http://archive.adl.org/hate_symbols/numbers_5words.html#UvfCZ_15P00 – przywołanie ww. jako wyrazu prezentowania przez niektóre grupy rasistowskie w USA swoistej zmowy milczenia w celu utrudnienia działania organom ścigania

²¹ Por. np. „Młot na ABW” – bez autora i danych dotyczących wydania – ulotka krążąca wśród polskich neonazistów – w zbiorach autora.

się dopuścić funkcjonariusze uczestniczący w czynnościach, na przykład zniszczenie mienia, naruszenie miru domowego, zastraszanie czy też nakłanianie do składania zeznań określonej treści. Takie zachowanie ma na celu zapoznanie się z materiałem dowodowym zgromadzonym w sprawie, z ominięciem obowiązujących procedur. Przyjęcie takiego zawiadomienia przez Prokuraturę i wszczęcie w jego następstwie postępowania karnego, skutkuje bowiem nadaniem zawiadamiającemu statusu pokrzywdzonego, któremu przysługuje wgląd w akta postępowania. Organ prowadzący postępowanie nie ma wpływu na tego typu zdarzenia, pozostaje jedynie zachowanie daleko idącej ostrożności i profesjonalizmu, tak aby nie dostarczać materiału do skarg i zażaleń.

Opisane przypadki, z pewnością stanowią jedynie ułamek problemów, z jakimi stykają się funkcjonariusze i prokuratorzy prowadzący postępowania w sprawach o czyny z art. 256 k.k. Z pewnością pozytywnie ocenić należy pod tym kątem niedawną decyzję Ministra Sprawiedliwości polegającą na wyznaczeniu w każdym okręgu prokuratorów, którzy będą specjalizowali się w nadzorowaniu postępowań m.in. w sprawach o czyny z art. 256 k.k. Zwrócić jednak należy uwagę, że sama taka decyzja nie poparta rozwiązaniami systemowymi w postaci chociażby szkoleń dla prokuratorów i funkcjonariuszy, może niestety spełznąć na niczym i w zakresie zwalczania przestępstw na tle dyskryminacyjnym, co najwyżej wpisać się w słynne już „Idziemy po was”.

Ostatnią grupą zagadnień, godnych poruszenia w niniejszym tekście, są wątpliwości rodzące się na gruncie znowelizowanego przed kilku laty brzmienia art. 256 k.k. Z pozorów przepisy § 2 i 3, porządkowały i wyjaśniały stan prawny, jednak w połączeniu z treścią orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego wygenerowały kolejne wątpliwości skrzętnie wykorzystywane przez osoby, wobec których organy prowadzą czynności w sprawach o czyny z art. 256 § 2 k.k. Piszący te słowa, biorąc udział w przeszukaniach w lipcu 2010 r. tj. ok. miesiąc po wejściu w życie art. 256 k.k. w nowym brzmieniu, w kilku miejscach natknął się na wydruki z Internetu zawierające znowelizowany przepis art. 256 k.k. i wielokrotnie był zmuszony do toczenia dyskusji, dotyczących różnych aspektów kolekcjonerstwa oraz znaczenia symboli.

Dodatkową kwestią jest brak orzecznictwa i praktyki w dziedzinie stosowania tych przepisów. Skutkuje to tym, że właściwie wszelkie czynności w sprawach z art. 256 § 1 i 2 k.k., stanowiły i nadal stanowią „przecieranie szlaków” na gruncie nowego stanu prawnego.

W dniu 19 lipca 2011 r. Trybunał Konstytucyjny orzekł o sprzeczności z Konstytucją art. 256 § 2 k.k., w części obejmującej wyrazy „albo będące nośnikiem symboliki faszystowskiej lub innej totalitarnej”, uznając pozostałą część tego przepisu za zgodną z Konstytucją²². W uzasadnieniu Trybunał w szczególności zarzucił przepisowi w zaskarżonym fragmencie brak wystarczającej określoności, która powinien charakteryzować się przepis prawa karnego. Wydaje się, że jest to rozwiązanie służące rozwianiu wątpliwości, do których powstania przyczynił się ustawodawca przez dodatkowe nagromadzenie klauzul generalnych w i tak niedookreślonym przepisie. O tym, że aktualne brzmienie art. 256 k.k. nie odpowiada oczekiwaniom społecznym oraz pozostaje w sprzeczności z międzynarodowym ujęciem *hate crime*, świadczą zarówno wniesione w Sejmie inne projekty tego przepisu²³, jak i pojawiające się zarówno przed jak

²² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 lipca 2011 r. (sygn. akt K 10/11).

²³ Poselskie projekty ustaw o zmianie ustawy Kodeks karny odnoszące się do art. 256 k.k.: Projekt VII.1078.I z dnia 27.11.2012 r., Projekt VII.383.I z dnia 20.04.2012 r., Projekt VII.340.I z dnia 12.03.2012 r. - http://lexis.pl/pages/search/references?documentId=380783&unitId=26570821&referenceType=LEGISLATION_DOCUMENT_TO_LAW_PROJECT&documentLegislationStateDate=2014-02-07 (dostęp 9.02.2104 r.).

i po cytowanym wyroku Trybunału Konstytucyjnego publikacje, wskazujące na braki tej regulacji zarówno w odniesieniu do przedmiotu regulacji²⁴, jak i w aspekcie rozbieżności między zakresem regulacji artykułu 256 k.k. a zakresem regulacji tzw. *hate crimes* w ustawodawstwach innych państw, w szczególności krajów UE²⁵.

Szczegółowe porównywanie zakresu regulacji art. 256 k.k. z zakresem pozaprawnego w końcu pojęcia przestępstw z nienawiści wykracza poza ramy niniejszej pracy, tym niemniej należy przynajmniej zasygnalizować, iż autor co do zasady zgadza się z ideą konieczności penalizowania przestępstw zwanych *hate crimes*, tj. czynów popełnianych na szeroko rozumianym tle dyskryminacyjnym, tak, aby nie dopuścić do sytuacji, kiedy w systemie prawa karnego niektóre dobra podlegają szerszej ochronie aparatu państwa niż inne.

Przykładem niech będą tu chociażby liczne incydenty związane z wykorzystywaniem przez środowiska skrajnie prawicowe hasła i symbolu „Zakaz pedałowania”, w sposób ewidentny nawołującego do nienawiści na tle dyskryminacyjnym, wymierzonej w osoby homoseksualne, które to zdarzenia na gruncie aktualnie obowiązujących przepisów nie podlegają penalizacji.

Ostatnie rozważania cechują się dużym stopniem abstrakcji, podobnie jak dywagacje na temat innych, chociażby komunistycznych systemów totalitarnych, również przecież penalizowanych w art. 256 k.k. Zagadnienia związane z ekstremizmem lewicowym w aspekcie stosowania art. 256 k.k., wg informacji i źródeł dostępnych autorowi, nie były dotychczas przedmiotem postępowań karnych prowadzonych przez jednostki ABW. W świetle aktualnego orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, bezprzedmiotową jest akademicka dyskusja, uprawiana do tej pory w szczególności w Internecie dotycząca eksponowania takich symboli jak sierp i młot, czerwona pięcioramienna gwiazda, czy też słynna grafika, przedstawiająca portret Che Guevary.

Odnosząc się ogólnie do przepisu art. 256 k.k., optymalnym rozwiązaniem *de lege ferenda* wydaje się rozstrzygnięcie bardziej kategoryczne i jednoznaczne, nie nadużywające ogólnych sformułowań i klauzul generalnych, jak również nie wprowadzające gradacji dóbr chronionych. Tego typu działania nie leżą jednak w kompetencji szeregowego funkcjonariusza organów ścigania, których zadaniem jest „stanie na straży przepisów, dopóki ktoś nie wymyśli lepszych”²⁶.

²⁴ M. Siwicki, *Nielegalna i szkodliwa treść w Internecie*, Warszawa 2011.

²⁵ A. Bodnar, A. Gliszczyńska-Grabias, R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski (red.), *Mowa nienawiści a wolność słowa. Aspekty prawne i społeczne*, Warszawa 2010.

²⁶ D. Siegel, „Bрудny Harry” 1971, fragment dialogów przywołany z pamięci autora.

Tytuł

Wykładnia przepisów art. 256 k.k. – kilka uwag praktycznych

Streszczenie

Niniejszy artykuł, nie pretendując do miana komentarza do art. 256 k.k., stanowi próbę omówienia stosowania tego przepisu w zestawieniu z przepisami regulującymi zakres zadań ABW. Jest to również głos w dyskusji dot. zasadności prowadzenia przez jednostki ABW śledztw w sprawach o czyny z art. 256 k.k. Autor stara się przybliżyć specyfikę postępowań dot. czynów z art. 256 k.k., zarówno od strony przedmiotu postępowań – tj. ruchów radykalnych i różnych aspektów propagowania ideologii totalitarnych, jak i proceduralnej, przede wszystkim w ujęciu praktycznym – z punktu widzenia prowadzącego postępowanie przygotowawcze funkcjonariusza ABW. Omówienie znamion przestępstwa skupia się na wskazaniu obszarów szczególnie problematycznych, budzących najczęstsze wątpliwości w prowadzonych postępowaniach karnych. Rozważania koncentrują się na ekstremizmach pravicowych, ze względu na znacznie mniejsze doświadczenie polskich organów ścigania, a w szczególności autora w odniesieniu do zwalczania radykalnych ruchów o charakterze lewicowym.

Słowa kluczowe

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, śledztwo, art. 256 k.k.,
nawoływanie do nienawiści, propagowanie ustroju faszystowskiego,
przestępstwa z nienawiści

Title

The interpretation of Article 256 of the Polish Penal Code – practical remarks

Summary

This work does not aspire to be an official commentary on article 256 of the Polish Penal Code (kk). The author attempts to comment the execution of article 256 kk in practice, paying special attention to the regulations concerning competences of the Internal Security Agency (ABW) in this aspect. The author also takes the floor in dispute over the legitimacy of conducting by ABW investigations of article 256 cases. The article is mainly aimed at explaining and highlighting some characteristic features of article 256 cases, both subjective and procedural from ABW officer's conducting an investigation point of view. In the first part the author gives a short view to radical movements and practical examples of propagation of totalitarian ideologies. Remarks about aspects of the offence concerns particularly complicated and doubtful areas of such criminal investigations, met by officers in practice. All the consideration are concentrated on right-wing extremism, because Polish law enforcement has significantly less experience in cases connected with left-wing extreme movements.

Keywords

Internal Security Agency, investigation, Article 256 of Polish Penal Code, inciting hatred,
promotion of fascism, hate crimes

Podinsp. mgr Agnieszka Choromańska
Starszy wykładowca
Instytut Prawa i Administracji
Wydział Administracji
Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

ROZDZIAŁ IX

Procesowe aspekty dowodzenia w sprawach o czyny związane ze zjawiskiem ekstremizmu z perspektywy Policji

Tytułem wstępu

Czym jest ekstremizm? Jakie zachowania o charakterze ekstremistycznym znajdują się w zainteresowaniu Policji? Które z tych czynów wypełniają znamiona przestępstw spenalizowanych w Kodeksie karnym? Tak postawione pytania stanowią punkt wyjścia do rozważań nad procesowymi aspektami dowodzenia w sprawach o czyny związane ze zjawiskiem ekstremizmu. W pierwszej kolejności niezbędnym jest bowiem uświadomienie sobie, jak szeroki wachlarz zachowań przestępczych może wchodzić w grę, a jednocześnie wskazanie ich specyfiki. W ten sposób określone ramy pozwolą na przywołanie i przeanalizowanie tych czynności dowodowych, które z uwagi na specyfikę czynów związanych ze zjawiskiem ekstremizmu okazać się mogą najbardziej skuteczne i efektywne.

Ekstremizm to termin wywodzący się z języka łacińskiego (*extremus* – krańcowy), oznaczający propagowanie skrajnych poglądów i ideologii politycznych, społecznych, ekonomicznych i religijnych, a także stosowanie radykalnych i ostatecznych środków dla osiągnięcia wyznaczonych celów. Ugrupowania ekstremistyczne, choć stanowiące co do zasady margines sceny politycznej kraju, organizacji czy też danego środowiska, mogą wywierać znaczny wpływ na społeczeństwo i poszczególne jego członków, ekstremizm cechuje bowiem terror zbiorowy i indywidualny.

Podjęmując się próby ogólnej charakterystyki zachowań ekstremistycznych, będących w szczególnym zainteresowaniu Policji, wskazać należy w pierwszej kolejności na działania o charakterze chuligańskim (dewastacje, niszczenie mienia, np. pomników lub tablic pamiątkowych, pobicia), organizowanie protestów i manifestacji, tzw. patrole uliczne za cel stawiające sobie atakowanie cudzoziemców, przedstawicieli mniejszości narodowych, religijnych lub homoseksualistów, koncerty propagujące ekstremistyczne idee (organizowane najczęściej na terenie prywatnym, co utrudnia, a nierzadko całkowicie uniemożliwia podjęcie jakichkolwiek działań), wydawanie i rozpowszechnianie płyt CD i zinów z utworami zawierającymi treści ekstremistyczne oraz prowadzenie stron internetowych (prezentujących ekstremistyczne idee, służących wymianie informacji, nawołujących do określonego zachowania, *chat roomy* oraz tzw. *RedWatch*, strony internetowe zawierające listy z danymi osób, które mają stać się celami ataków ze strony członków organizacji ekstremistycznych). Wspomnieć wreszcie trzeba o niepokojącym zjawisku wzajemnego przenikania środowisk ekstremistycznych z pseudokibicami (grupy ekstremistyczne zasilają swoje szeregi spośród antysemitkiej i rasistowskiej subkultury, która zdominowała niektóre stadiony i stowarzyszenia kibiców), a nawet światem zorganizowanej przestępczości.

Czyny związane ze zjawiskiem ekstremizmu mogą mieć więc różnorodny charakter, począwszy od zachowań, które określilibyśmy mianem „incydentów”, poprzez wszelkiego rodzaju wykroczenia (w tym o charakterze chuligańskim) i występki, a skończywszy na przestępstwach poważnych, zbrodniach. Niezależnie jednakże od kwalifikacji prawnej poszczególnych zdarzeń, społeczna szkodliwość tych czynów jest bardzo duża, może bowiem prowadzić do podziałów społecznych, zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego, a nawet bezpieczeństwa państwa, stąd też działalność grup o charakterze ekstremistycznym podlega ciągłemu monitorowaniu przez Policję. Systematycznie opracowywane są analizy na podstawie danych z całego kraju, podejmujące próbę oszacowania skali i dynamiki zjawiska ekstremizmu w naszym kraju. Rokrocznie Polska Policja przygotowuje też dane na temat stanu zagrożenia przestępczością związaną z uprzedzeniami w Polsce (raport Raxen) do raportu Agencji Praw Podstawowych UE. W tym celu sporządzane są zestawienia statystyczne dotyczące tego rodzaju przestępstw wraz z krótkim opisem poszczególnych czynów oraz przedsięwzięć jakie podejmuje Policja w celu przeciwdziałania i wykrywania takich przestępstw.

Ekstremizm w statystyce

Dla celów policyjnej statystyki przyjmuje się, że podstawowe czyny związane ze zjawiskiem ekstremizmu spenalizowane są w następujących artykułach Kodeksu karnego: art. 118 § 1 k.k. (zbrodnia ludobójstwa); art. 119 k.k. (stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu bezwyznaniowości ofiary); art. 133 k.k. (znieważenie narodu lub RP); art. 137 § 1 k.k. (znieważenie polskiego lub obcego znaku państwowego); art. 256 k.k. (propagowanie faszyzmu i totalitaryzmu, rasizmu, nietolerancja); art. 257 k.k. (publiczne znieważanie/naruszenie nietykalności grup ludności/osoby z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości).

Przyjrzyjmy się bliżej danym statystycznym odnoszącym się do przestępstw związanych ze zjawiskiem ekstremizmu¹.

¹ Zob. *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2012 roku*, <https://msw.gov.pl/aktualnosci/11197,Raportostaniebezpieczenstwaw2012roku.html> (dostęp 12.01.2014 r.). We wstępie do tego raportu możemy przeczytać, iż” w dokumencie zamieszczono (...) informacje o postępowaniach prowadzonych w prokuraturach w sprawach o określone przestępstwa, o liczbie spraw sądowych prowadzonych w sądach okręgowych i rejonowych, wydanych wyrokach i rozmiarach orzeczonych kar oraz o liczbie wykonywanych w zakładach karnych orzeczeń. Takie zbiorcze podsumowanie wyników pracy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości jest jedynie próbą przedstawienia stanu faktycznego, ponieważ bez uruchomienia wspólnej policyjno-prokuratorsko-sądowej statystyki prowadzonych spraw oraz osób podejrzanych, oskarżonych i skazanych, nie jest możliwe uzyskanie w pełni satysfakcjonujących wyników. Jednak, mimo że różne sposoby gromadzenia danych przez poszczególne organy ścigania i instytucje wymiaru sprawiedliwości są poważnym utrudnieniem w prezentowaniu jednolitej informacji, ostateczny kształt *Raportu* zasadniczo podsumowuje stan bezpieczeństwa w Polsce w roku 2012 i latach poprzednich”.

Tab. 1. Liczba postępowań wszczętych przez Policję w latach 2011-2012 dotyczących przestępstw związanych ze zjawiskiem ekstremizmu.

	2011	2012	Dynamika 2011/2012
art. 118 k.k.	1	-	-
art. 119 k.k.	17	24	Δ 41,2%
art. 133 k.k.	3	7	Δ 133,3%
art. 137 k.k.	78	93	Δ 19,2%
art. 256 k.k.	86	117	Δ 36%
art. 257 k.k.	66	98	Δ 48,5%
Razem	251	339	Δ 35,1%

Źródło: dane Komendy Głównej Policji.

Analizując powyższe dane (zob. tab. 1) nasuwa się jednoznaczny wniosek, iż w roku 2012 względem roku 2011 odnotowano znaczny wzrost liczby przestępstw związanych ze zjawiskiem ekstremizmu. Do przywołanych liczb dodać należy jeszcze dane Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. ABW wszczęła bowiem w roku 2011 r. – 4, a w 2012 r. – 5 postępowań przygotowawczych z art. 256 § 1 i art. 257 k.k. (co ciekawe – ABW nie prowadziła śledztw z art. 118, 119, 133 i 137 k.k.).

Tab. 2. Liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję w latach 2011-2012 związanych ze zjawiskiem ekstremizmu.

	2011	2012	Dynamika 2011/2012
art. 118 k.k.	2	-	-
art. 119 k.k.	23	22	V 4,3%
art. 133 k.k.	2	4	Δ 100%
art. 137 k.k.	75	80	Δ 6,7%
art. 256 k.k.	81	86	Δ 6,2%
art. 257 k.k.	82	104	Δ 26,8%
Razem	265	296	Δ 11,7%

Źródło: dane Komendy Głównej Policji.

Porównując dane z lat 2011-2012 stwierdzić także należy wzrost liczby przestępstw stwierdzonych (zob. tab. 2), a także liczby osób, którym przedstawiono zarzuty (zob. tab. 3). Tytułem uzupełnienia, dodać należy, iż ABW w roku 2011 postawiła zarzut z art. 256 i 257 k.k. – 5 osobom, a w 2012 r. – 12.

Tab. 3. Liczba osób, którym przedstawiono zarzuty o przestępstwa związane ze zjawiskiem ekstremizmu.

	2011	2012	Dynamika 2011/2012
art. 118 k.k.	1	-	-
art. 119 k.k.	8	24	Δ 200%
art. 133 k.k.	-	1	-
art. 137 k.k.	61	58	V 4,9%
art. 256 k.k.	27	53	Δ 96,3%
art. 257 k.k.	57	64	Δ 12,3%
Razem	154	200	Δ 29,9%

Źródło: dane Komendy Głównej Policji.

Dla nakreślenia pełnego obrazu warto ponadto przytoczyć dane Prokuratury Generalnej, traktują one bowiem na temat przestępstw na tle rasowym, a wynika z nich, że liczba takich zachowań systematycznie wzrasta. I tak w 2011 r. wszczęto 272 postępowania przygotowawcze w sprawach przestępstw na tle rasowym, zaś w 2012 r. – 323, co stanowi 33% wzrost. Najczęściej pokrzywdzonymi były osoby pochodzenia żydowskiego – 93 sprawy, 58 spraw dotyczyło osób o czarnym kolorze skóry, 35 postępowań – Romów, 16 – Arabów i 10 – muzułmanów.

Z informacji zgromadzonych przez Prokuraturę Generalną wynika ponadto, że najczęściej zachowania sprawców polegały na znieważeniu osób z powodu przynależności narodowościowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej – 206 postępowań, nawoływaniu do nienawiści – 128 spraw oraz propagowaniu ustroju faszystowskiego lub innego totalitarnego – 117 spraw. Natomiast zachowania w postaci: stosowanie gróźb, naruszenie nietykalności cielesnej, stosowanie przemocy wobec osoby oraz bicie przez więcej niż 1 osobę należały do o wiele rzadszych, prowadzonych w tych sprawach było odpowiednio 48, 19, 19 i 11 postępowań karnych.

Przywołane dane statystyczne mogą co najmniej zastanawiać, wydaje się bowiem, iż liczby te nie są adekwatne do stanu zagrożenia zjawiskiem ekstremizmu, nie przystają do rzeczywistości, w szczególności do tej kreowanej przez media. Trzeba jednakże sobie zdawać sprawę, że wszczęcie procesu karnego możliwe jest – zgodnie z art. 303 k.p.k. – dopiero w momencie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa. Brak danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia czynu, lub jakkolwiek inna przesłanka ujemna z art. 17 § 1 k.p.k. może uniemożliwić podjęcie dalszych czynności. Jeżeli zaś postępowanie zostanie wszczęte – nie ma żadnych gwarancji wykrycia sprawcy, ani też zgromadzenia materiału dowodowego, pozwalającego na przedstawienie konkretnej osobie zarzutu popełnienia czynu. Idąc dalej tym tokiem myślenia, z kolei przejście w fazę *ad personam* nie zawsze spowoduje wniesienie sprawy do sądu, a nawet jeżeli postępowanie trafi na wokandę, może nie zakończyć się skazaniem sprawcy.

Jak trudny w takich sprawach jest proces dowodzenia obrazują dane Ministerstwa Sprawiedliwości, wedle których w roku 2012:

- na podst. art. 119 § 1 k.k. – skazano 5 osób (na karę pozbawienia wolności do 2 lat w zawieszeniu),
- na podst. art. 165a k.k. – skazano 3 osoby (na karę pozbawienia wolności w zawieszeniu),

- na podst. art. 256 § 1 i 2 k.k. w roku 2012 – skazano 38 osób z 45 osądzonych (24 osoby skazane na kary pozbawienia wolności, w tym w zawieszeniu: 21 przypadków, kary pozbawienia wolności od 1 roku do 2 lat orzeczono w przypadku 3 osób, kary pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 1 roku orzeczono w przypadku 20 osób, uniewinniono 4 osoby),
 - na podstawie art. 257 k.k. – skazano 20 osób z osądzonych łącznie 32 (karę pozbawienia wolności orzeczono w przypadku 12 osób, w tym w zawieszeniu: 9 przypadków, umorzono postępowanie w 3 sprawach, a uniewinniono 2 osoby).
- Porównanie tych dane z informacjami z tabel nr 1, 2 i 3², nie pozostawia wątpliwości, że podejmowanie czynności procesowych w sprawach o czyny związane z ekstremizmem stanowi nie lada wyzwanie dla wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania, w tym naturalnie funkcjonariuszy Policji.

Przygotowanie policjantów do zwalczania przestępczości o charakterze ekstremistycznym

Sukces postępowania karnego w głównej mierze zależy od właściwej reakcji na przestępstwo i pierwszych czynności wykonanych na miejscu zdarzenia. W kontekście tak postawionej tezy automatycznie nasuwa się pytanie: Czy funkcjonariusze Policji, mając na uwadze specyfikę zachowań o charakterze ekstremistycznym, przygotowani są do prawidłowej i skutecznej obsługi tego typu zdarzeń? Odpowiedź jest twierdząca. Oprócz bowiem standardowego przeszkolenia w zakresie zabezpieczenia miejsca zdarzenia i zasadniczych czynności związanych z reakcją na przestępstwo (czynności niecierpiące zwłoki, czynności sprawdzające) w ramach 6-miesięcznego kursu podstawowego, który przechodzą wszyscy policjanci, dla policjantów pionu kryminalnego organizowane są szkolenia specjalistyczne. Na szkoleniach tych prowadzone są zajęcia poświęcone taktyce postępowania w zależności od kategorii zaistniałego przestępstwa. Ponadto od roku 2006 wdrażany jest program szkoleniowy dla funkcjonariuszy Policji, którego tematem jest zwalczanie przestępstw z nienawiści. Realizacja tego programu odbywa się w dwóch etapach. Pierwszy etap obejmuje szkolenia centralne dla trenerów, którzy następnie - w drugim etapie – przeprowadzają szkolenia dla policjantów w jednostkach terenowych w ramach lokalnego doskonalenia zawodowego. Szkolenie centralne prowadzone jest w formie 5-dniowego kursu specjalistycznego realizowanego w Centrum Szkolenia Policji w Legionowie. Wspomniany drugi etap szkolenia to z kolei cykl jednodniowych treningów realizowanych w jednostkach terenowych Policji dla policjantów, którzy ze względu na charakter wykonywanych zadań mają bezpośredni wpływ na postępowanie Policji w reakcji na czyny przestępcze, w których zachodzi uzasadnione prawdopodobieństwo, że zostały popełnione z pobudek nienawiści do danej grupy społecznej. Szkolenie to w głównej mierze skierowane jest do policjantów służby kryminalnej i ma na celu rozwijanie umiejętności w zakresie prawidłowego rozpoznawania (kwalifikowania) tego typu przestępstw oraz prowadzenia procesu wykrywczego i gromadzenia dowodów w ramach prowadzonych postępowań przygotowawczych w celu skutecznego ścigania ich sprawców. Co ważne, adresatami

² Naturalnie porównanie to jest dość dużym uproszczeniem zagadnienia, obarczone jest bowiem błędem z uwagi na fakt, iż zestawiane są zapewne nie te same postępowania (przynajmniej w większości), acz podkreślić należy, iż dane statystyczne KGP za rok 2011 w sprawach o czyny związane z ekstremizmem utrzymywały się na zbliżonym poziomie, co pozwala na pewne uogólnienia.
Zob. <https://www.msv.gov.pl/aktualnosci/10205,dok.html> (dostęp 11.01.2014 r.).

szkolenia są także policjanci służby prewencji (dyżurni, dzielnicowi, policjanci służb patrolowych), którzy najczęściej jako pierwsi stykają się z informacją o takich zdarzeniach lub też nierzadko są ich świadkami, np. w trakcie dyżuru interwencyjnego, służby patrolowej, czy w trakcie zabezpieczania imprez masowych (szczególnie sportowych).

Ponadto wśród funkcjonariuszy Policji została rozpowszechniona ulotka informacyjna³ zawierająca podstawowe informacje, wskazujące jakie czynności powinny zostać podjęte w przypadku ujawnienia tzw. przestępstwa z nienawiści. Ulotka ta, oprócz wyjaśnienia kwestii definicyjnych (np. mowa nienawiści, uprzedzenie, nietolerancja, rasizm, ksenofobia itp.), wskazuje sytuacje, które powinny wywoływać reakcję funkcjonariuszy Policji, a mianowicie: napisy na murach, graffiti, plakaty, broszury, ulotki, materiały na stronach internetowych, elementy ubioru, precjoza.

Wspomniane zasady postępowania policjanta w przypadku ujawnienia przestępstwa z nienawiści zostały ujęte w siedmiu punktach. Pierwsza zasada („krok pierwszy”) nakazuje ustalenie i udokumentowanie danych personalnych i adresowych wszystkich osób, które były ofiarami, świadkami zdarzenia lub wiedzą cokolwiek o jego okolicznościach, naturalnie osoby te należy szczegółowo przesłuchać. Druga zasada traktuje o konieczności udokumentowania wszelkich informacji i okoliczności dotyczących zdarzenia. W myśl trzeciej zasady – należy ustalić, czy zdarzenie było motywowane nienawiścią⁴. Następnie koniecznym jest dokładne zbadanie miejsca zdarzenia przestępczego, zabezpieczenie ewentualnych śladów i dowodów zarówno pod kątem procesowym, jak i technicznym w ramach przeprowadzonych oględzin (zasada czwarta i piąta). Wreszcie – zgodnie z zasadą szóstą – należy nawiązać kontakt z członkami społeczności w celu zidentyfikowania/ustalenia ewentualnych innych pokrzywdzonych i świadków. Zgromadzenie wszelkich dowodów identyfikujących sprawcę, a następnie wykonanie czynności z jego udziałem – jak głosi zasada siódma – powoduje zakończenie postępowania przygotowawczego w danej sprawie. Informacje te choć dość ogólnikowe, wskazują jak niezwykle ważne jest traktowanie w sposób wyjątkowy przestępstw z nienawiści. Pokrzywdzonym jest bowiem nie tylko osoba bezpośrednio dotknięta przestępstwem, lecz także cała grupa społeczna, której pokrzywdzony jest reprezentantem. Zachowanie funkcjonariuszy Policji – wiedza i sposób działania policjanta, który jako pierwszy realizować będzie czynności w sprawie, może więc wpłynąć nie tylko na proces wykrywczy, ale i dużą część społeczeństwa.

W ulotce zawarto także procedury postępowania z pokrzywdzonymi. „Ofiara jest kluczowym świadkiem dlatego też wykonywane z nią czynności procesowe, w tym szczególnie pierwsze przesłuchanie powinny być prowadzone profesjonalnie. Zachowanie policjanta powinno wyrażać szacunek i zrozumienie dla doświadczeń i sytuacji ofiary

³ *Przestępstwa z nienawiści. Ogólne informacje dla funkcjonariuszy Policji* – ulotka informacyjna opracowana przez przedstawicieli Komendy Głównej Policji i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.

⁴ Udowodnienie motywu działania sprawcy stanowi nie lada wyzwanie dla organów ścigania. Za wskaźniki przestępstw opartych na uprzedzeniach uznać należy: okoliczności związane z osobą pokrzywdzoną (np. przynależność osoby do grupy mniejszościowej lub wspieranie takiej grupy, pełnienie określonej funkcji), okoliczności związane z określonym miejscem, obiektem (np. cmentarz, miejsce zgromadzeń określonej grupy osób), okoliczności związane ze sprawcą (np. sprawca był już karany za przestępstwa podobne, lub przechodził w materiałach policyjnych, bądź też wreszcie jest członkiem grupy, która za cel swojego funkcjonowania obrała dokonywanie tego typu zdarzeń), okoliczności związane z czasem i miejscem przestępstwa (np. zdarzenie zbiega się w czasie z datą istotną dla danej grupy społecznej), sposób działania sprawcy, postrzeganie zdarzenia jako motywowanego uprzedzeniem przez pokrzywdzonego, świadków, a także brak motywów.

oraz mieć na nią uspokajający wpływ. (...) Właściwe traktowanie ofiary to też istotny element przeciwdziałania wtórnej jej wiktyimizacji” – czytamy w ulotce informacyjnej.

Ze wskazanych w ulotce reguł postępowania przywołać należy te, które nakazują wyjaśnić pokrzywdzonemu procedury policyjne i prawne oraz wyczerpująco i zrozumiale informować pokrzywdzonego o jego prawach i możliwościach uzyskania konkretnej pomocy.

Co ciekawe, w omawianej ulotce informacyjnej przedstawiono także 30 wybranych symboli mowy nienawiści, opracowanych przez Stowarzyszenie „Nigdy Więcej” (np. falangę, kołomir, czarne słońce).

W tym miejscu należałoby podjąć próbę wstępnej rekapitulacji i dokonać zestawienia przywołanych dotychczas danych. Informacje, jakie bowiem do nas docierają z mediów, prasy, Internetu, ale i własne doświadczenia powodują, że statystyka dot. prowadzonych postępowań w sprawach o czyny związane z ekstremizmem wydaje się być ułamkiem rzeczywistości. Jak jednak wynika z powyższej analizy przyczyną takiego stanu rzeczy nie jest bynajmniej brak przygotowania merytorycznego i wiedzy przedstawicieli organów ścigania, choć – bijąc się w piersi – zapewne i tutaj można byłoby wskazać obszary wymagające zmian, lub chociaż poprawy, czy ulepszenia. Odnotowywane są bowiem przypadki braku reakcji lub niewłaściwej reakcji funkcjonariuszy Policji i bagatelizowanie tego typu zdarzeń. Miejmy jednak nadzieję, iż są to sytuacje jednostkowe. Dlatego też wśród głównych czynników niskiej liczby skazań sprawców czynów o charakterze ekstremistycznym wskazać trzeba: brak polityki jednoznacznie piętnującej tego typu zachowania (niejednoznaczna postawa policjantów i ich przełożonych, prokuratorów, sędziów, sprzeczne orzecznictwo, brak spójnej polityki karnej, przyzwolenie społeczne itp.), nie angażowanie się organizacji pozarządowych i społeczności lokalnej do współpracy z Policją oraz trudności w prowadzeniu postępowania przygotowawczego i w zbieraniu dowodów. Z uwagi na określone ramy opracowania zasadnym jest skupienie się wyłącznie nad jednym z przywołanych zagadnień. Kwestie procesowe, dowodowe wydają się najbardziej istotne z racji podejmowanej materii.

Wybrane czynności dowodowe w sprawach o czyny związane z ekstremizmem

Na skuteczny proces wykrywczy składa się wiele elementów, a mianowicie: profesjonalna reakcja organów ścigania na informację o zaistniałym zdarzeniu przestępczym, umiejętność interpretacji i zastosowania właściwych przepisów prawnych, umiejętność identyfikacji kluczowych elementów przestępstwa, właściwe postępowanie w trakcie wykonywania czynności z udziałem pokrzywdzonych i świadków, a także prawidłowe i skuteczne przeprowadzanie czynności procesowych. Wreszcie niebagatelne znaczenie ma odpowiedni dobór podejmowanych czynności dowodowych. Charakter i specyfika czynów związanych ze zjawiskiem ekstremizmu powodują, że zakres podejmowanych czynności dowodowych w tego typu sprawach jest bardzo szeroki, począwszy od „standardowych”, by nie rzec szablonowych działań, jak chociażby przesłuchania świadków, przeszukania, zatrzymania rzeczy, a skończywszy na czynnościach skomplikowanych, angażujących znaczne siły i środki, np. kontrola i utrwalanie rozmów, czy instytucja świadka koronnego. Nie ma więc wątpliwości, iż zagadnienie dowodzenia w sprawach o czyny związane z ekstremizmem to przysłowiowy „temat rzeka”. Wydaje się jednak zasadnym dokonanie próby systematyki tej kwestii,

jednocześnie wskazując możliwości, ale i ograniczenia w podejmowaniu poszczególnych czynności procesowych.

Zważywszy na fakt, iż praktycznie codziennie media donoszą o chuligańskich ekscesach, publicznych aktach przemocy i groźby bezprawnej w pierwszej kolejności wspomnieć należy o możliwości wykorzystania w celach dowodowych zapisów z systemu monitoringu wizyjnego (system CCTV). Naturalnie istotne znaczenie ma legalność takiego nagrania. W obecnym stanie prawnym w Polsce, prócz lakonicznych regulacji zawartych w niektórych przepisach sektorowych, brak jest kompleksowej regulacji prowadzenia monitoringu wizyjnego. Powoduje to konieczność stosowania ogólnych przepisów o ochronie wizerunku, prywatności i danych osobowych do systemów monitoringu wizyjnego, co w praktyce może napotykać istotne trudności.

Podstawę prawną utrwalania obrazu i dźwięku zdarzeń publicznych znajdziemy w takich aktach prawnych, jak m.in.:

- Ustawa o Policji – art. 15 ust. 1 pkt 5a⁵,
- Rozporządzenie RM w sprawie sposobu postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów – art. 19-20⁶,
- Ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych – art. 11⁷,
- Rozporządzenie MSWiA w sprawie sposobu utrwalania przebiegu imprezy masowej⁸,
- Rozporządzenie RM w sprawie sposobu obserwowania i rejestrowania przy użyciu środków technicznych obrazu zdarzeń w miejscach publicznych przez straż gminną (miejską)⁹.

Nie mogąc pozwolić sobie na analizę poszczególnych unormowań, warto choć przytoczyć treść art. 15 ust. 1 pkt 5a ustawy o Policji zgodnie z którym policjanci mają prawo obserwowania i rejestrowania przy użyciu środków technicznych obrazu zdarzeń w miejscach publicznych, a w przypadku czynności operacyjno-rozpoznawczych i administracyjno-porządkowych podejmowanych na podstawie ustawy - także i dźwięku towarzyszącego tym zdarzeniom¹⁰. Z kolei wedle art. 11 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych uprawnionym, do utrwalania przebiegu imprezy masowej, a w szczególności zachowania osób w niej uczestniczących, za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk, jest organizator przedsięwzięcia. Co ważne - materiały zgromadzone podczas wspomnianego utrwalania, mogące stanowić dowód pozwalający na wszczęcie postępowania karnego albo postępowania w sprawach o wykroczenia lub dowód mogący mieć znaczenie dla toczących się takich postępowań, organizator niezwłocznie przekazuje

⁵ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. 2011, Nr 287, poz. 1687, tekst jednolity ze zm.).

⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 lipca 2005 r. w sprawie sposobu postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów (Dz. U. 2005, Nr 141, poz. 1186).

⁷ Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz. U. 2013, Nr 0, poz. 611, tekst jednolity).

⁸ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 10 stycznia 2011 r. w sprawie sposobu utrwalania przebiegu imprezy masowej (Dz. U. 2011, Nr 16, poz. 73).

⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 grudnia 2009 r. w sprawie sposobu obserwowania i rejestrowania przy użyciu środków technicznych obrazu zdarzeń w miejscach publicznych przez straż gminną (miejską) (Dz. U. 2009, Nr 220, poz. 1720).

¹⁰ W literaturze przedmiotu przyjmuje się podział na tzw. monitorowanie jawne, określone właśnie w art. 15 ust. 1 pkt 5a Ustawy o Policji oraz na tzw. monitorowanie tajne przewidziane w art. 19, 19a i 19b Ustawy o Policji. Więcej zob.: A. Lach, *Inwigilacja przy użyciu kamer użytkowych*, [w:] K. Skowroński, V. Kwiatkowska-Darul, P. Chrzczonowicz (red.), *Spółczesność inwigilowana w państwie prawa(?)*. *Granice ingerencji w sferę praw jednostki. Materiały z konferencji*, Toruń 2003, s. 146.

prokuratorowi rejonowemu właściwemu ze względu na miejsce przeprowadzonej imprezy masowej lub właściwemu terytorialnie komendantowi powiatowemu (miejskiemu, rejonowemu) Policji. Do wspomnianych materiałów, w razie potrzeby, dołącza wnioski o wszczęcie postępowania karnego lub wnioski o ukaranie, chyba że sam zawiadomi o przestępstwie albo wystąpi z wnioskiem o ukaranie w sprawach o wykroczenia.

Zapis z monitoringu może mieć więc niebagatelne znaczenie dowodowe:

- jako dowód rzeczowy – poprzez poddanie nośnika oględzinom na podstawie art. 207 k.p.k.,
- jako dowód z dokumentu (gdy zawiera treści intelektualne!) – poprzez sporządzenie protokołu z odtworzenia utrwalonych zapisów (art. 143 § 1 pkt 7 k.p.k.),
- jako materiał dowodowy wykorzystywany w ramach przesłuchania świadka w celu identyfikacji osób w nim widniejących (tzw. *quasi* okazanie),
- jako źródło do opracowania wizerunku/zdjęcia, wykorzystywanego następnie w ramach okazania pośredniego (art. 173 § 1 k.p.k.)¹¹.

Rozwój systemów monitoringu wizyjnego skłania do refleksji, że w niedalekiej przyszłości informacje zawarte w obrazach i nagraniach pochodzących z systemów CCTV, będą mogły być samoczynnie łączone z informacjami z innych źródeł. Wydaje się, że rozwój techniki wizyjnej spowoduje, iż dzięki systemom CCTV można będzie uzyskiwać coraz więcej informacji o osobach obserwowanych/zarejestrowanych. Jakkolwiek zapowiedzi technicznych możliwości w przyszłości rozbudzają nadzieje, teraźniejszym problemem bywa ustalenie danych personalnych sprawcy, uwiecznionego na zapisie z monitoringu. W praktyce odnotowano przypadki publikacji w Internecie i prasie wizerunku nieznanego sprawcy, właśnie w celu jego identyfikacji, jednakże brak jednoznacznych podstaw prawnych do takiego działania spowodowało, że zagadnienie to zyskało swego czasu na ogólnym zainteresowaniu¹². Trzeba bowiem zdawać sobie sprawę, że Konstytucja w art. 30 i 47 statuuje podstawowe prawa obywateli, w tym prawo do ochrony wizerunku. Jednocześnie w art. 31 ust. 3 określa zasadę dopuszczalności ograniczenia korzystania z konstytucyjnych praw wyłącznie w przypadkach określonych w ustawie. Na gruncie polskiego systemu prawnego można wskazać sytuacje, kiedy wprawdzie dochodzi do naruszenia dóbr osobistych, ale naruszenia te są usprawiedliwione. Można ująć je w trzy podstawowe typy: działanie oparte na przepisach prawa, zgoda uprawnionego oraz działania podjęte w obronie uzasadnionego interesu społecznego. Niewątpliwie publikacja wizerunku sprawcy w celu ustalenia jego danych personalnych, nie będzie miała miejsca za jego zgodą. Z analizy różnych aktów prawnych wynika zaś, że rozpowszechnianie wizerunku bez zgody uprawnionej osoby dopuszczalne jest jedynie na podstawie kilku regulacji szczególnych, a mianowicie art. 81 ust. 1 i ust. 2

¹¹ Obróbka zapisów łącznie z przedstawieniem najważniejszych ujęć w postaci zdjęć oraz możliwością zatrzymywania poszczególnych sekwencji zapisu pozwala na sporządzenie wizerunku, będącego podstawą do sporządzenia tablicy poglądowej, wykorzystywanej następnie właśnie do przeprowadzenia okazania. Więcej zob.: A. Lach, *op. cit.*, s. 146.

¹² We wrześniu 2009 r. w Internecie, czasopiśmie, radio i telewizji rozgorzała dyskusja publiczna nad wystąpieniem Jana Kochanowskiego – Rzecznika Praw Obywatelskich do Prokuratury Rejonowej w Chorzowie z pytaniem o podstawę prawną decyzji dotyczącej upublicznienia na stronie internetowej śląskiej Policji wizerunków pseudokibiców, którzy wywołali zamieszki w dniu 28 lutego 2009 r. na stadionie po meczu piłkarskim pomiędzy Górnikiem Zabrze oraz Ruchem Chorzów. Rzecznik wykazywał bezpodstawność takiego postępowania prokuratury podnosząc, iż próżno szukać przepisu w polskiej procedurze karnej zezwalającego organom ścigania na tego rodzaju aktywność. Jako ciekawostkę warto dodać, iż dzięki anonimowym informacjom internautów udało się zidentyfikować i zatrzymać 13 z 24 poszukiwanych pseudokibiców.

ustawy o prawie autorskim¹³, art. 13 ust. 3 Prawa prasowego¹⁴, art. 279-280 k.p.k. oraz art. 357 k.p.k. Niestety żaden ze wskazanych przepisów nie daje podstaw do opublikowania znanej twarzy sprawcy, gdy personalia jego nie są znane. Sytuacja taka bowiem uniemożliwia wydanie postanowienia o przedstawieniu zarzutów, a w konsekwencji tym samym podejmowanie jakichkolwiek czynności dopuszczalnych wyłącznie na etapie *ad personam*. W literaturze przedmiotu spotkać można różne propozycje rozwiązania tej kwestii¹⁵. Warte przywołania wydają się art. 2 §1 pkt 1 i art. 297 § 1 pkt 2 k.p.k. (sprawca przestępstwa winien być wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, ilekroć więc przy stosowaniu przepisów kodeksu postępowania karnego pojawiają się wątpliwości należy je rozstrzygnąć z uwzględnieniem tych celów), art. 156 § 5 k.p.k. (udostępnienie akt w wyjątkowych wypadkach innym osobom), art. 74 § 3 k.p.k. w zw. z art. 173 k.p.k. (szczególne okazanie osoby podejrzanej), art. 278 k.p.k. (poszukiwanie osoby podejrzanej).

Jakkolwiek wartościowe wydają się wskazane regulacje, nie zmienia to faktu, że nie stanowią wprost czytelnej i jednoznacznej podstawy prawnej dla publicznego rozpowszechniania wizerunku sprawcy w celu ustalenia danych personalnych. To jednak nie koniec wyzwań dla działań wykrywczych organów procesowych. Coraz częściej problemem jest nie tyle wskazanie podstawy prawnej dla publikacji wizerunku, co całkowita jej bezprzedmiotowość. Sprawcy w celu uniemożliwienia ich identyfikacji używają bowiem maskującego ubioru, nakrycia twarzy, lub zmieniają ich wygląd. Zagadnienie to stało się nawet obiektem publicznej debaty, po raz wtóry też Prezydent wystąpił z projektem zakładającym zakaz uczestnictwa w zgromadzeniach publicznych osób, których rozpoznanie jest niemożliwe, właśnie w związku z ubraniem i zasłanianiem twarzy (ewentualna możliwość udziału w zgromadzeniach osób zamaskowanych miałyby się wiązać z celem danego zgromadzenia). Wydaje się, że los owego projektu jest przesądzony, już bowiem w listopadzie 2004 r. Trybunał Konstytucyjny¹⁶ orzekł, że nie każdy przypadek zakrycia twarzy, uniemożliwiający identyfikację danej osoby, stanowi czyn potencjalnie niebezpieczny lub zapowiada, że zgromadzenie zmieni swój pokojowy charakter. Wygląd zewnętrzny nie może więc stanowić podstawy do odmowy prawa uczestniczenia jednostki w zgromadzeniu.

Z zagadnieniami omawianymi powyżej ściśle wiążą się też tzw. dowody prywatne, rozumiane szeroko, zarówno jako prywatny monitoring/prywatne nagrania¹⁷, oświadczenia, publikacje, listy, notatki, jak i materiały i informacje uzyskane w ramach tzw. śledztwa dziennikarskiego. „Prywatne gromadzenie dowodów” niejednokrotnie było już przedmiotem polemiki doktryny¹⁸. Na szczególne zainteresowanie zasługuje

¹³ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. 2006, Nr 90, poz. 631, tekst jednolity ze zm.).

¹⁴ Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (Dz. U. 1984, Nr 5, poz. 24 ze zm.).

¹⁵ Zob. A. Choromańska, *Wizerunek pseudokibica w świetle przepisów prawodawstwa polskiego – wybrane zagadnienia*, [w:] W. Pływaczewski, J. Kudrelek (red.), *Przestępczość stadionowa. Etiologia, fenomenologia, przeciwdziałanie zjawisku*, Szczytno 2010, s. 151-166; J. Kudrelek, *Przestępczość stadionowa - wykorzystywanie zapisów z systemu monitoringu TV w postępowaniu karnym*, [w:] W. Pływaczewski, J. Kudrelek (red.), *op. cit.*, s. 167-186.

¹⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 10 listopada 2001 r. (sygn. akt Kp 1/04).

¹⁷ Brak jest w polskim prawodawstwie podstaw prawnych do monitoringu przestrzeni prywatnej. Wydaje się, że mocowania takich zapisów doszukiwać należałoby się w prawie własności lub innych uprawnieniach posiadacza obiektu.

¹⁸ A. Bojańczyk, *Z problematyki konstytucyjnej dopuszczalności niektórych dowodów prywatnych w postępowaniu karnym*, „Palestra” 2004, nr 9-10, s. 44-58; A. Bojańczyk, *W kwestii dowodu z dokumentów prywatnych w procesie karnym*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 8, s. 104-110; A. Bojańczyk, *Jeszcze w sprawie*

stanowisko R. Kmiecika¹⁹, którego zdaniem gromadzenie dowodów jest wyłączną kompetencją organów procesowych. Co prawda - na mocy art. 393 § 3 k.p.k. ustawa procesowa dopuszcza, w ograniczonym zakresie, „dokumenty prywatne” jako dowody w sprawach karnych, to jednak osobom prywatnym nie przysługuje uprawnienie do przeprowadzania i gromadzenia dowodów w postaci „dokumentów prywatnych” powstałych poza procesem karnym i dla realizacji celów postępowania karnego. Kodeks postępowania karnego nie przewiduje wykonywania czynności dowodowych w sensie „prywatnym” ani ich utrwalania w formie dokumentów prywatnych²⁰. Dlatego chociażby dokonanie nagrania, czy też sporządzanie przez dziennikarza, „prywatnego” oświadczenia wiedzy, sprawozdania z „prywatnego” przesłuchania, czy rozpytania jest zawsze czynnością pozaprosesową. Art. 393 § 3 k.p.k. ma więc szczególne znaczenie, bowiem zapobiega „prywatnemu postępowaniu karnemu” prowadzonemu przez pokrzywdzonych, świadków czy też dziennikarzy według ich swobodnego uznania i zapewnia, by postępowanie przygotowawcze toczyło się zgodnie z ustawowymi gwarancjami prawnodowodowymi²¹, tym bardziej, że nie pozwala na wprowadzanie do procesu „dokumentów prywatnych” substytuujących dowody ścisłe. Na dokumenty te składają się wyłącznie oświadczenia wiedzy pozbawione gwarancji wiarygodności. Co należy jednak podkreślić – wszelkie działania podejmowane przez osoby prywatne powinny mieścić się w granicach legalności, nie naruszania praw osób trzecich oraz nie wkraczania w ustawowe kompetencje organów ścigania²², przy czym należy je traktować jako dostarczanie informacji o dowodach, nie zaś gotowych środkach dowodowych²³. W przypadku zaś dowodu uzyskanego przez osobę prywatną w drodze przestępstwa lub z rażącym naruszeniem prawa (sposób lub cel uzyskania dowodu jest nieproporcjonalny do wagi dochodzonego przestępstwa) wydaje się słusznym zastosowanie art. 170 § 1 pkt 1 k.p.k.

Kilka uwag należy także poświęcić możliwości wykorzystania dowodowego wiedzy posiadanej przez dziennikarzy. Co prawda art. 180 § 2 k.p.k. daje możliwość przesłuchania osób zobowiązanych do zachowania tajemnicy dziennikarskiej, co do faktów objętych tą tajemnicą, ale tylko wtedy, gdy jest to niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a okoliczność ta nie może być ustalona na podstawie innego dowodu, przy czym § 3 cyt. przepisu określa zakres przedmiotowy, jaki nie może być objęty zwolnieniem. Zakaz zwolnienia dziennikarza z obowiązku zachowania tajemnicy dziennikarskiej obejmuje dane umożliwiające identyfikację:

- autora materiału prasowego, listu do redakcji lub innego materiału o tym charakterze,

konstytucyjnej dopuszczalności dowodów prywatnych w postępowaniu karnym, „Palestra” 2005, nr 3-4, s. 117-130; R. Kmiecik, *Dokumenty prywatne i „ich prywatne gromadzenie” w sprawach karnych*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 5, s. 3-15; A. Taracha, *O dowodach prywatnych w świetle Konstytucji – uwagi polemiczne*, „Palestra” 2005, nr 1-2, s. 95-102; A. Taracha, *Jeszcze raz w sprawie tzw. „prywatnego gromadzenia” dowodów*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 1, s. 90-98. Zob. też Wyrok Sądu Najwyższego z 10 maja 2002 r. (sygn. akt WA 22/02), OSNKW 2002, nr 9-10, poz. 77, s. 54-59.

¹⁹ R. Kmiecik, *op. cit.*, s. 3.

²⁰ Z nielicznymi wyjątkami jak np. art. 304 § 2 k.p.k.

²¹ R. Kmiecik, *op. cit.*, s. 3-4 i 8-9.

²² C. Kulesza, *Efektywność udziału obrońcy w procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej*, Kraków 2005, s. 428, A. Taracha, *O dowodach prywatnych...*, s. 99.

²³ Art. 12 ust. 1 pkt 1 Prawa prasowego zobowiązuje dziennikarzy do zachowania szczególnej staranności i rzetelności przy zbieraniu oraz wykorzystywaniu materiałów prasowych, a zwłaszcza do sprawdzania zgodności z prawdą uzyskanych wiadomości oraz podawania ich źródła.

- osób udzielających informacji opublikowanych lub przekazanych do opublikowania.

Wyjątek od wskazanej procedury stanowią dwie sytuacje, a mianowicie gdy osoby, o których mowa w analizowanym przepisie nie zastrzegły nieujawnienia swoich danych oraz jeżeli informacja dotyczyła przestępstwa, o którym mowa w art. 240 § 1 k.k. (przepis ten wskazuje zamknięty katalog przestępstw z: art. 118, 118a, 120-124, 127, 128, 130, 134, 140, 148, 163, 166, 189, 252 k.k. oraz przestępstwa o charakterze terrorystycznym).

Przywołane przepisy wyraźne wskazują na dużą ochronę tajemnicy zawodowej dziennikarza, tym samym możliwości sięgania po ten dowód są dosyć ograniczone, jest on bowiem dopuszczalny właściwie w momencie, gdy wszelkie inne możliwości dowodowe zostały wyczerpane, a danej okoliczności w żaden inny sposób dowieść nie można. Mało tego, nawet w momencie uzyskania zwolnienia z tajemnicy nie wszystkie informacje mogą zostać ujawnione (dane autora/osób). Poza tym jak stanowi art. 180 § 2 k.p.k. – w postępowaniu przygotowawczym w przedmiocie przesłuchania lub zezwolenia na przesłuchanie decyduje wyłącznie sąd, na posiedzeniu bez udziału stron, w terminie nie dłuższym niż 7 dni od daty doręczenia wniosku prokuratora.

Istotną sferą działalności ekstremistycznej jest także cyberprzestrzeń, która może być wykorzystywana zarówno do bezpośrednich ataków, dezinformacji, pozyskiwania danych, jak i upowszechniania radykalnej ideologii, pozyskiwania zwolenników oraz prowadzenia instruktażu (np. wspomniane wcześniej tzw. *RedWatch*). Naturalnym jest więc, iż w postępowaniu dowodowym w sprawach o czyny związane z ekstremizmem bardzo duże znaczenie mają także tzw. dowody elektroniczne²⁴, a tym samym czynności podejmowane na podstawie:

- art. 236a k.p.k. – zatrzymanie/przeszukanie urządzeń zawierających dane informatyczne lub systemu informatycznego (względem dysponenta/użytkownika),
- § 66 i 69 ust. 1 i 9-12 Wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji w sprawie wykonywania czynności dochodzeniowo-śledczych²⁵,
- art. 218 k.p.k. – zatrzymanie korespondencji, przesyłek, oraz danych określonych w art. 180c i 180d Prawa Telekomunikacyjnego,
- art. 218 a k.p.k. – tymczasowe zabezpieczenie danych.

Uzyskiwane w ten sposób dowody zawierają nierzadko ogromną ilość danych, co jest niewątpliwie w dużej mierze ich zaletą. Niestety w wielu przypadkach mają wyłącznie poszlakowy charakter, ponieważ użycie hasła identyfikuje co do zasady wyłącznie wiedzę sprawcy, a nie jego tożsamość. Podobnie rzecz wygląda z podpisem pod dokumentem elektronicznym lub danymi nadawcy w nagłówku. Także dane identyfikujące zakończenie sieci nie wskazują osoby użytkującej urządzenie w danym czasie. Waler dowodowy wydruków stron internetowych (www) również bywa

²⁴ W prawie karnym brak jest definicji legalnej dowodu elektronicznego. Według *International Organization on Computer Evidence (IOCE)* dowodami elektronicznymi są informacje przechowywane lub przesyłane w formie elektronicznej o znaczeniu dowodowym. W literaturze przedmiotu dokonuje się podziału dowodów elektronicznych w zależności od: 1) rodzaju nośnika – na: przechowywane (np. dokumenty elektroniczne) lub przesyłane (np. czat, rozmowa telefoniczna), 2) treści – na: zawierające tekst, obraz, dźwięk i inne, 3) rodzaju zapisu – na: analogowe i cyfrowe oraz 4) źródła dowodu – na: dowody rzeczowe *sensu stricto* i dokumenty.

²⁵ Wytyczne nr 3 Komendanta Głównego Policji w sprawie wykonywania czynności dochodzeniowo-śledczych (Dz. Urz. 2012, poz. 7).

podważany²⁶. Wreszcie zakładanie stron internetowych na zagranicznych serwerach skutecznie utrudnia podejmowanie jakichkolwiek działań, szczególnie gdy dany kraj odmawia współpracy z polskimi organami ścigania. Nie mniej jednak dowód elektroniczny ma olbrzymi atut, a mianowicie choć stosunkowo łatwo go zmodyfikować, usunąć, bądź przenieść, to jednak trudno go definitywnie zniszczyć. Z kwestią tą wiąże się ściśle problematyka prawidłowego i skutecznego zabezpieczenia dowodów elektronicznych. Na autentyczność zabezpieczonego dowodu elektronicznego składa się bowiem kilka elementów: zachowanie funkcjonariuszy Policji na miejscu, integralność danych, protokołowanie, wsparcie eksperckie i przeszkolenie. Niestety w odniesieniu do kwestii procedur zabezpieczania dowodów elektronicznych, należy podkreślić, iż w tym zakresie obowiązują jedynie ogólne wytyczne dot. zatrzymania rzeczy lub nośników zawierających dane informatyczne oraz przeszukania osoby, miejsca, systemu informatycznego, zawarte w § Rozdziału 10 Wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji. Wspomniane zapisy są dosyć ogólnikowe, stąd funkcjonariusze Policji nierzadko podejmują działania w oparciu o wiedzę ogólną, oraz doświadczenie życiowe i praktyczne (zwyczaże oraz procedury przyjęte przez organy ścigania w drodze zwyczajowej).

Omawiając problematykę dowodów elektronicznych, choć w sposób bardzo schematyczny i szkieletowy, nie sposób nie wspomnieć o dowodach uzyskanych w ramach pracy operacyjnej. Naturalnie problematyka ta znacznie wybiega poza zakres niniejszej publikacji (zasadnym byłoby bowiem przeanalizowanie możliwości bezpośredniego wykorzystania w procesie karnym uzyskanych informacji operacyjnych poprzez pryzmat odpowiedniego stosowania art. 393 § 1 zdanie pierwsze k.p.k., a także przymusu/potrzeby?! i metod przekształcania materiałów operacyjnych na rzecz procesu karnego), wydaje się jednak koniecznym choć wskazanie możliwości dowodowych w tym zakresie. Otóż bowiem Ustawa o Policji zawiera następujące regulacje:

- art. 19 – kontrola operacyjna (kontrola treści korespondencji, zawartości przesyłek, tzw. środki techniczne)²⁷,
- art. 19a – zakup kontrolowany,
- art. 19b – przesyłka niejawnie nadzorowana,
- art. 20c – udostępnianie danych bilingowych.

Należy jednoznacznie stwierdzić, iż o walorze dowodów elektronicznych uzyskanych w ramach pracy operacyjnej stanowi w głównej mierze przeprowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych zgodnie ze szczegółowymi regulacjami przewidzianymi w ustawach policyjnych i aktach wykonawczych²⁸.

²⁶ Wydruki internetowe muszą być prawidłowo zabezpieczone procesowo i technicznie, ze wskazaniem wyraźnej daty i strony.

²⁷ W literaturze przedmiotu istnieje spór dotyczący dopuszczenia stosowania podsłuchu operacyjnego w trakcie postępowania karnego. Zob. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2005, s. 590 i 594; M. Kleinowska, *Podsłuch operacyjny i prowokacja policyjna*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 3, s. 96; T. Hanusek, *Wybrane zagadnienia prawa policyjnego*, [w:] S. Sagan, T. Hanusek (red.), *Prawo policyjne. Komentarz*, Katowice 1992, s. 11; S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997, s. 50-51; R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 2002, s. 371.

²⁸ Więcej zob.: J. Kudła, *Wybrana problematyka czynności operacyjnych na tle uwag de lege ferenda projektu ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych*, [w:] L. Paprzycki, Z. Rau (red.), *Praktyczne elementy zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu. Nowoczesne technologie i praca operacyjna*, Warszawa 2009; A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze aspekty kryminalistyczne i prawno dowodowe*, Lublin 2006, s. 219-257. Zob. też: Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 22 grudnia 2005 r. (sygn. akt II AKa 396/05), OSA 2006, Nr 6, poz. 37, s. 33. (Notatka służbowa (urzędowa) sporządzona przez funkcjonariusza Policji w trybie wykonywania czynności operacyjnych z art. 19 i 19a ustawy o Policji jest dokumentem urzędowym złożonym w postępowaniu przygotowawczym dokumentującym czynności, z których

W dobie postępu technicznego i tworzenia coraz to bardziej wyszukanych technologii, jakkolwiek skuteczne mogą okazać się przywołane powyżej czynności dowodowe, w dalszym ciągu podstawowym źródłem informacji (nierazko jedynym!) jest pokrzywdzony lub świadek zdarzenia przestępczego²⁹, właśnie w szczególności w sprawach o czyny związane z ekstremizmem. Dlatego też tak istotne jest, aby zniwelować niechęć i strach potencjalnych świadków/pokrzywdzonych do współpracy z organami ścigania. Niebagatelne znaczenie mają więc umiejętności interpersonalne funkcjonariuszy oraz możliwość zastosowania środków ochrony prawnej. W sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa świadka/pokrzywdzonego Kodeks postępowania karnego przewiduje następujące instrumenty prawne, mające na celu uwzględnienie prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego/świadka:

- możliwość utajnienia danych dotyczących miejsca zamieszkania – art. art. 191 § 3 k.p.k. (tzw. mały świadek anonimowy, mały świadek incognito),
- możliwość zachowania w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka w przewidzianych prawem sytuacjach – art. 184 k.p.k. (tzw. duży świadek anonimowy, incognito),
- wyłączenie jawności rozprawy, jeżeli treść zeznań świadka mogłaby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na hańbę (możliwość ujawnienia okoliczności drastycznych, dotyczących spraw osobistych świadka lub jego życia intymnego) – art. art. 183 § 2 k.p.k.,
- przesłuchanie wyłącznie przez sąd małoletniego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania ma nieukończone 15 lat – art. 185a k.p.k.³⁰,
- możliwość przesłuchania małoletniego świadka w trybie art. 185a § 1-3 k.p.k. – art. 185b k.p.k.,
- możliwość przesłuchania świadka w warunkach wideokonferencji – art. 177 § 1a k.p.k.,
- uchylanie pytań, na które udzielenie odpowiedzi może narazić świadka na poczucie wstydu – art. 370 § 4 k.p.k.,
- przesłuchanie świadka pod nieobecność oskarżonego – art. 390 § 2 k.p.k.,
- przesłuchanie świadka poza salą sądową – w trybie art. 396 § 2 k.p.k.,
- odczytanie zeznań świadka przesłuchanego w postępowaniu przygotowawczym – w trybie art. 391 § 1 k.p.k.³¹,

przeprowadzenia nie jest wymagane sporządzenie protokołu, a co więcej nie zastępuje ona zeznania świadka (w rozumieniu art. 174 k.p.k.).

²⁹ Pokrzywdzeni i świadkowie stanowią podstawowe, nierazko jedyne źródło informacji w prowadzonych postępowaniach karnych. Dostarczają oni prawie 90% danych będących podstawą faktyczną wydawanych decyzji procesowych. Por. T. Hanusek, *Kryminalistyka. Poradnik detektywa*, Katowice 1993, s. 51.

³⁰ Z dniem 27 stycznia 2014 r. w Kodeksie postępowania karnego istotne zmiany dotknęły regulacji związanych z przesłuchaniem małoletniego. W art. 185a k.p.k. określono, iż w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXIII, XXV i XXVI Kodeksu karnego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. Katalog spraw, w których należy wdrożyć taką procedurę został znacznie rozszerzony, przy jednoczesnej rezygnacji z obligatoryjności tej formy przesłuchania. Ponadto w art. 185c zawarto dyspozycję, aby w sprawach o przestępstwa określone w art. 197-199 k.k. zawiadomienie o przestępstwie, jeżeli składa je pokrzywdzony, ograniczać do wskazania najważniejszych faktów i dowodów.

³¹ Sąd Najwyższy wskazał, że za nie dającą się usunąć przeszkodę uzasadniającą niestawiennictwo świadka na rozprawie i odczytanie jego zeznań w trybie art. 337 § 1 d.k.p.k. (obecnie art. 391 § 1 k.p.k.) uznał zły stan

- wyłączenie jawności całości albo części rozprawy, jeżeli choćby jeden z oskarżonych jest nieletni lub na czas przesłuchania świadka, który nie ukończył 15 lat (art. 360 § 3 k.p.k.).

Wskazany katalog instrumentów ochrony nie jest imponujący, ogranicza się właściwie do kilku regulacji, które w dużej mierze powodują iluzoryczne poczucie bezpieczeństwa i komfortu funkcjonowania w roli świadka/pokrzywdzonego. Dlatego z entuzjazmem wspomnieć należy o podjęciu prac nad stworzeniem Ustawy o ochronie pokrzywdzonego i świadka w postępowaniu karnym³². Projektowana ustawa określa w sposób szczegółowy zasady, warunki, zakres i sposób udzielania, cofania ochrony lub pomocy pokrzywdzonemu, świadkowi i ich osobom najbliższym (w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.) w ramach prowadzonego procesu karnego. W projektowanym § 2 ustawy zawarto katalog środków ochrony lub pomocy, a mianowicie: jednorazową pomoc psychologa, ochronę osobistą, pomoc w zakresie zmiany miejsca pobytu lub zatrudnienia, wydanie dokumentów umożliwiających używanie innych niż własne danych osobowych, w tym uprawniających do przekroczenia granicy państwowej, pomoc finansową na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych, przeprowadzenie zabiegu chirurgicznego usuwającego charakterystyczne elementy wyglądu lub operacji plastycznej, a także pomoc finansową na pokrycie kosztów uzyskania świadczeń opieki zdrowotnej.

Warty podkreślenia jest także fakt, iż projekt przewiduje zmiany w art. 148 k.p.k. poprzez dodanie § 2a wprowadzającego zasadę poufności danych o miejscu zamieszkania i zatrudnieniu świadka. W myśl tego zapisu, w protokole nie zamieszczałoby się danych dotyczących miejsca zamieszkania i miejsca pracy osób biorących udział w czynności, dane te zapisywane byłyby w załączniku do wyłącznej wiadomości organu prowadzącego postępowanie. Przepis zastrzega jednocześnie możliwość ujawnienia tych danych przez sąd lub prokuraturę, jeżeli miałyby one znaczenie dla rozstrzygnięcia w sprawie. Zmiany dotyczyłyby także treści art. 191 k.p.k., bowiem § 1 wskazywałby, iż przesłuchanie rozpoczyna się od zapytania świadka o imię, nazwisko, wiek, zajęcie, karalność za fałszywe zeznania lub oskarżenie oraz stosunek do stron. Porównując treść projektowanego przepisu do brzmienia obecnie obowiązującego art. 191 k.p.k., nie sposób nie zauważyć, iż wyeliminowana została informacja na temat miejsca zamieszkania, co niewątpliwie stanowi konsekwencję regulacji art. 148 § 2a k.p.k. Ponadto w projekcie zawarto propozycję art. 191 § 1a k.p.k., stanowiącego iż sąd ustala miejsce zamieszkania świadka na podstawie dokumentu tożsamości lub pisemnego oświadczenia świadka.

Na zakończenie

Otwarcie granic, członkostwo Polski w Unii Europejskiej i w strefie Schengen sprzyja ewolucji społeczeństwa polskiego w bardziej zróżnicowane i niejednorodne. Z roku na rok przybywa obcokrajowców, a także jednostek, a nawet grup społecznych wyróżniających się na tle ogółu rasą, narodowością, wyznaniem religijnym, niepełnosprawnością, orientacją seksualną czy też innymi cechami widocznymi w wyglądzie i zachowaniu. Systematycznie rośnie też liczba zdarzeń o charakterze przestępczym, motywowanych m.in. postawami rasistowskimi, ksenofobicznymi lub

zdrowia fizycznego lub psychicznego świadka, zwłaszcza spowodowany przestępstwem, przy realnej możliwości pogorszenia się tego stanu, właśnie na skutek przeżyć związanych ze stawianiem przed sądem.

³² Projekt ustawy o ochronie pokrzywdzonego i świadka w postępowaniu karnym znajduje się na etapie konsultacji międzyresortowych, trwają prace analityczne. Zob. <http://bip.kprm.gov.pl/kpr/form/r1145.Zalozenia-do-projektu-ustawy-o-ochronie-pokrzywdzonego-i-swiadka-w-postepowaniu-.html> (dostęp 17.01.2014 r.).

innymi uprzedzeniami. Ich skala, formy i intensywność nierzadko zaskakują. Jednakże mając na uwadze powyższe rozważania, kategorycznie należy stwierdzić, że Policja jest przygotowana do podejmowania efektywnych działań w związku z tego typu czynami. Skuteczny proces wykrywania i ścigania przestępstw o charakterze ekstremistycznym rozpoczyna się już w momencie ujawnienia lub zgłoszenia zdarzenia. W dużym stopniu zależy więc od wiedzy i sposobu postępowania policjanta, który podejmuje interwencję, czy wykonuje pierwsze czynności na miejscu zdarzenia. Zważywszy na fakt, iż programy szkoleń policyjnych obejmują także i tę materię, każdy funkcjonariusz posiada co najmniej podstawową wiedzę dotyczącą specyfiki przestępstw o charakterze ekstremistycznym. Naturalnie o wiele większe kompetencje w tym zakresie posiadają policjanci dochodzeniowo-śledczy, wykonujący czynności procesowe w postępowaniu przygotowawczym. Wspomnieć wreszcie trzeba o niebagatelnym znaczeniu właściwego i rzetelnego nadzoru przełożonych policjantów realizujących zadania w tym zakresie. Wszystkie wskazane elementy składają się na skuteczność i efektywność podejmowanych działań, na właściwy dobór oraz prawidłowość przeprowadzanych czynności dowodowych w tych sprawach. Z drugiej jednak strony nie stanowią gwaranta sukcesu. Bez wsparcia ze strony prokuratury, sądu, organizacji pozarządowych i społeczności lokalnych działania Policji będą niczym walka z wiatrakami. Problemem jest także wspomniany już wcześniej brak spójnej polityki karnej oraz sprzeczne orzecznictwo w tych sprawach. Poza tym analiza wybranych czynności dowodowych i procesu wykrywczego wskazuje, jak wiele kwestii wymaga jeszcze doprecyzowania prawnego oraz wypracowania pewnych praktyk i reguł postępowania.

W ostatnich słowach podkreślić należy, iż poruszane zagadnienia nie stanowią pełnego przeglądu tego zjawiska, a raczej – w zamiarze autora – mają być przyczynkiem do dalszej dyskusji, bardziej wnikliwej i wieloaspektowej, zarówno wśród teoretyków jak i praktyków, przedstawicieli organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości, ludzi świata nauki i reprezentantów organizacji pozarządowych i społeczeństwa.

Tytuł

Procesowe aspekty dowodzenia w sprawach o czyny związane ze zjawiskiem ekstremizmu z perspektywy Policji

Streszczenie

Rokrocznie odnotowywane jest nasilenie incydentów o charakterze przestępczym związanych ze zjawiskiem ekstremizmu. Z tego powodu Policja zmuszona jest dostosowywać swoje działania do dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Niniejsza publikacja stanowi próbę syntetycznego przedstawienia zjawiska ekstremizmu w optyce Policji. W pierwszej części pracy zaprezentowane zostały dane statystyczne dotyczące postępowań w sprawach o czyny przestępcze o charakterze ekstremistycznym oraz kwestie przygotowania, przeszkolenia policjantów do prawidłowej obsługi tego typu zdarzeń. W dalszej części dokonano przeglądu wybranych czynności procesowych, z punktu widzenia autora, najbardziej skutecznych i efektywnych w procesie dowodzenia w przedmiotowych sprawach.

Słowa kluczowe

czynności dowodowe, Policja, sprawy kryminalne, ekstremizm

Title

Procedural evidence aspects in cases involving acts related to the phenomenon of extremism from the perspective of the Police

Summary

The severity of criminal incidents related to the phenomenon of extremism have been increasing year after year. For this reason, the Police have been forced to adjust their actions to the rapidly changing reality. The following publication is an attempt of a synthetic presentation of the extremism phenomenon from the perspective of the Police. The first part of the article presents the statistics on investigations in cases involving extremist crimes and issues of preparation and the appropriate Police training to deal with such incidents. The following part of the publication is dedicated to the elaboration of the list of selected legal proceedings, the most effective and efficient in evidence proceedings in these cases from the author's point of view.

Keywords

evidence proceedings, Police, criminal cases, extremism

Dr hab. Wiesław Pływaczewski, prof. UWM
Kierownik
Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ X

Gangi motocyklowe – konglomerat motocyklowych pasji, skrajnej ideologii i przestępczości

Geneza gangów motocyklowych

Historia gangów motocyklowych jest ściśle związana z początkami motocyklizmu. Sięga ona XIX w., wówczas to Gottlieb Daimler skonstruował pierwszy wehikuł napędzany silnikiem¹. W krótkim czasie wynalazek ten zyskał społeczną akceptację i stał się niezwykle popularny. Druga wojna światowa dodatkowo potwierdziła przydatność tego pojazdu, ułatwiając walczącym armiom transport oraz szybką komunikację. W czasach pokojowych liczba entuzjastów jednośladów zaczęła gwałtownie rosnąć. Na początku XX w. w Anglii organizowane były już pierwsze wyścigi motocyklowe. Wytyczano również specjalne drogi przeznaczone do organizacji tego rodzaju zawodów. Nowa moda szybko przeniosła się na kontynent amerykański, gdzie wspomniany wynalazek techniki zyskał kolejnych miłośników. Ich spotkania w ramach zlotów motocyklistów (*runs*) stały się okazją do nawiązywania trwałych więzi, opartych na takich wartościach jak przyjaźń, lojalność, wzajemna pomoc, chęć wspólnego przeżywania przygód oraz oczywiście fascynacja motocyklem. W późniejszym okresie niektóre z tych porozumień ewoluować zaczęły w kierunku klasycznych struktur przestępczych, początkowo o dość ograniczonym zakresie działania. Niewątpliwie przełomowym wydarzeniem dla ruchu motocyklowego była druga wojna światowa. Po raz kolejny potwierdziła ona przydatność motocykla jako skutecznego i przede wszystkim szybkiego pojazdu bojowego, co przyczyniło się do jego popularyzacji. W wojnie wycofywane z armii motocykle zaczęły nabywać także cywile. Najczęściej byli to młodzi weterani wojenni, dla których pojazd ten stanowił kontynuację wcześniejszych zainteresowań nowościami technicznymi, a jednocześnie symbol niezależności. Ponieważ niedawni żołnierze z trudem odnajdowali się w powojennej rzeczywistości, nowa pasja dawała im szansę na rozładowanie narastającej frustracji, a jednocześnie umożliwiała podtrzymywanie dotychczasowych frontowych przyjaźni. W ten sposób zaczęły powstawać organizacje skupiające miłośników motocykla, stanowiąc jednocześnie swoistą formę obrony weteranów przed grożącą im alienacją społeczną². Do pierwszych klubów motocyklowych należy zaliczyć powstały w Los Angeles w 1946 r. *The Boozefighters MC*³. Niewątpliwie historia tej motocyklowej formacji nierozzerwalnie łączy się z początkami przekształcania się typowych klubów motocyklowych w struktury kontestacyjne, niejednokrotnie głoszące skrajną ideologię. Początkiem tego procesu był 1947 r.

¹ Był to tzw. *Reitwagen mit Petroleumotor* – pierwszy motor napędzany silnikiem spalinowym.

² T. Barker, *Biker Gangs and Organized Crime*, Matthew Bender and Company Inc., Cincinnati 2007, s. 28.

³ B. Hayes, J. Quattlebaum, *The Original Wild Ones: Tales of the Boozefighters Motorcycle Club*, MBI Publishing Company and Motorbooks, Minneapolis 2005, s. 20 i n.

Wypadki z Hollister

Przywołana wyżej data ma związek z incydentami do jakich doszło w trakcie zlotu zorganizowanego przez Stowarzyszenie Amerykańskiego Motocyklisty (*American Motorcyclist Association* – AMA) w miejscowości Hollister (Kalifornia). Wobec ogromnej liczby uczestników tego spotkania jego organizatorzy postanowili nie dopuścić do udziału w tradycyjnych wyścigach tych uczestników zlotu, którzy nie byli członkami AMA. Motocykliści, którzy zostali wydaleny z zawodów, rozgorączczeni decyzją kierownictwa zlotu, postanowili zorganizować konkurencyjne wyścigi, wyznaczając do tego celu ulice miasteczka. Skutki tej decyzji były brzemienne dla całego ruchu miłośników motocyklizmu. Doszło bowiem do swoistego paraliżu organizacyjnego zlotu. Pijani motocykliści wjeżdżali do barów, rozbijali sklepowe witryny oraz prowokowali bijatyki, co skutkowało interwencją policji. Zainicjowane przez członków *The Boozefighters MC* oraz *Pissed Off Bastards of Bloomington* (POBOB) akty przemocy i wandalizmu miejscowy szeryf określił jako *outlaw*, czyli pozostające poza prawem. Przybyli do Hollister dziennikarze nagłośnili te incydenty w prasie krajowej. Stowarzyszenie Amerykańskiego Motocyklisty, obawiając się społecznego potępienia, postanowiło oficjalnie odciąć się od gorszących zajęć, wydając w tej sprawie specjalne oświadczenie. Rzecznik prasowy zlotu odpowiedzialnością za wypadki w Hollister obciążył motocyklistów niezrzeszonych. Jego wypowiedź: „99% motocyklistów to porządni obywatele, a jedynie 1% nimi nie jest” miała decydujący wpływ na rozłam w amerykańskim ruchu motocyklowym, a przy tym na powstanie nowej kontrkultury „odrzuconych motocyklistów”⁴. Wypadki z Hollister zapoczątkowały tym samym trwałą podział na kluby *in law*, które szanują prawo oraz *1% outlaws*, czyli tych którzy stoją w opozycji do prawa i zasad klubowych. W 1963 r. odrzuceni powołali własne stowarzyszenie *1% Brotherhood of Clubs*. Wprawdzie wypadki w Hollister kojarzą się przede wszystkim z rozłamek w ruchu motocyklowym, jednak należy podkreślić, że idea organizowania corocznych zjazdów motocyklistów nie została zaprzeczona. Przeciwnie, organizowane są do dziś, a ich imponujące rozmiary świadczą o popularności motocyklowych fascynacji, które stanowią ważny element amerykańskiej wizji wolności. Wystarczy wspomnieć, że współcześnie w typowym zlocie bierze udział ponad 100 tys. klubowiczów. Niestety spotkania te wykorzystywane są również przez członków niektórych klubów do inicjowania przestępczych porozumień, czy też do działań typowo konfrontacyjnych⁵.

Geografia współczesnych gangów motocyklowych

Nie ulega wątpliwości, że głównym obszarem aktywności gangów motocyklowych są Stany Zjednoczone. Ma to przede wszystkim związek z burzliwą historią ruchu motocyklowego, zwłaszcza z sygnalizowanymi wcześniej wypadkami z Hollister. Nie bez znaczenia jest również fakt, że hasła klubowego braterstwa trafiły na szczególnie podatny grunt, bowiem idea umiłowania nieskrępowanej wolności, którą symbolizuje motocykl, jest szczególnie bliska Amerykanom. Należy przy tym zauważyć, że gangi motocyklowe stanowią niewielki, aczkolwiek znaczący procent na tle amerykańskiego ruchu miłośników motocyklizmu. Poza tym większość z tych struktur

⁴ T. Barker, *op. cit.*, s. 28.

⁵ B. Hayes, *One Percenter Encyclopedia*, MBI Publishing Company, Minneapolis 2011, s. 256.

zdecydowanie dystansuje się od prób kojarzenia ich z działalnością sprzeczną z prawem. Według danych policyjnych około tysiąca pięćset struktur klubowych w skali międzynarodowej odpowiada definicji gangu motocyklowego⁶. Z tego około dziewięćset działa na terytorium Stanów Zjednoczonych. Pośród nich najsilniejszą pozycję odgrywają kluby z tzw. wielkiej trójki (*Big Three*). Zalicza się do niej *Hells Angels MC*, *Bandidos MC* oraz *Outlaws MC*. Ponadto w różnych krajach funkcjonują inne gangi, które przejęły wzorce działania oraz symbolikę *Hells Angels MC* (dalej jako – H.A.). Należą do nich: *Mongols MC*, *Vagos MC*, *Rebels MC* oraz *Pagans MC*⁷.

Szczególna pozycja wśród gangów motocyklowych przypada *Hells Angels Motorcycle Club*⁸. Wynika ona zarówno z organizacyjnego potencjału gangu, jak również z jego kuszącej oferty programowej. Obejmuje ona możliwość wspólnego przeżywania ekscytujących przygód, co w praktyce polega też na popełnianiu przestępstw. Atrakcyjność tej propozycji powoduje, że kluby identyfikujące się z ideologią i symboliką H.A. zakładane są także w Kanadzie, Australii, Nowej Zelandii oraz w Azji i w Europie.

Struktura gangu motocyklowego

Działalność gangu motocyklowego opiera się na ściśle określonych regułach, wyznaczających m.in. ramy organizacyjne motocyklowych związków. Wzorcową strukturą dla wielu gangów stanowi wewnętrzna organizacja *Hells Angels Motorcycle Club*. Zgodnie z nią najwyższą pozycję oraz autorytet w klubie posiada prezydent (*President*). Jego działania są wspierane przez zastępcę, czyli wiceprezydenta (*Vice-President*). Odpowiada on za koordynację organizacji rajdów, zlotów oraz innych przedsięwzięć, niejednokrotnie też reprezentuje prezydenta na różnych spotkaniach. Kolejnym znaczącym szczeblem organizacyjnym gangu jest stanowisko skarbnika (*Treasurer*). Skarbnik koordynuje działalność finansową organizacji, w tym dba o terminowe płacenie składek przez członków gangu. Natomiast sprawy logistyczne znajdują się w kompetencji sekretarza (*Secretary*). Często zdarza się, że funkcja sekretarza i skarbnika jest łączona (*Secretary-Treasurer*). Egzekwowanie wydawanych przez prezydenta poleceń należy natomiast do ochroniarza (*Enforcer*). W przypadku *Hells Angels* najważniejszą strukturą gangu jest oddział macierzysty (*Mother Club*), któremu podporządkowane są oddziały regionalne (*Charter*), te zaś mogą dzielić się na oddziały lokalne (*Chapter*). Jeśli chodzi o strukturę lokalnych gangów, to jest ona prostym odwzorowaniem swoich regionalnych oddziałów. Dodatkowo w jej ramach przewiduje się istnienie stanowiska „kapitana drogi” (*Road Captain*). Do jego zadań należy planowanie zlotów oraz ich organizacja, w tym zapewnienie wyżywienia członkom gangu. Ważną rolę pełni również w tego rodzaju strukturze „sierżant broni” (*Sergeant-at-arms*). Stanowi on lokalną komórkę ochroniarza i odpowiada za broń oraz sposoby jej użycia.

Niewątpliwie największy wpływ na obecny kształt organizacyjny klubów/gangów motocyklowych w Stanach Zjednoczonych miał Sonny Barger, współcześnie uznawany za ikonę ruchu motocyklowego. W 1957 r. stanął on na czele klubu *Hells Angels* z Oakland. Rok później zjednoczył pozostałe kluby na wzór struktury

⁶ F. Haut, *Organized Crime on Two Wheels: Motorcycle Gangs*, “International Criminal Police Review” 1999, nr 474-475.

⁷ B. Hayes, *One Percenter Encyclopedia*..., s. 256 i n.

⁸ R. „Sonny” Barger, Keith and Kent Zimmerman, *Hell’s Angels. The Live and Times of Sonny Barger and the Hell’s Angels Motorcycle Club*, Harper Collins Publishers Inc., New York 2000, s. 3 i n.

macierzystej⁹. Powstałe w ten sposób oddziały regionalne zapoczątkowały rozwój ruchu *Hells Angels* na całym świecie.

Oddział regionalny (*Chapters*) zrzesza około 25 członków gangu. Niewielka liczba członków tej struktury zapewnia hermetyczność i właściwą integrację członków, a także ich kontrolę ze strony osób funkcyjnych. W przypadku większej liczby członków część z nich tworzy nowy oddział. Poza strukturami podstawowymi pozostają członkowie tzw. gangów marionetkowych (*Puppet Clubs*), określane jako *support*. Szeffowie klasycznych gangów zatrudniają ich do realizacji specjalnych zadań, w szczególności tych, które wiążą się z dużym ryzykiem wykrycia przez policję. Niejednokrotnie działalność ta traktowana bywa jako rodzaj stażu dla kandydatów, którzy zabiegają o przynależność do właściwych struktur przestępczych. Kandydaci określane są jako *stikers* lub *prospects*. Zanim zostaną pełnoprawnymi członkami gangu przechodzą okres próby, który trwa od roku do trzech lat. W tym czasie kandydat ma swojego opiekuna i poddawany jest różnego rodzaju testom, które mają sprawdzić jego przydatność, a także wyeliminować ryzyko przedostania się do gangu ewentualnych agentów policyjnych, czy też szpiegów reprezentujących konkurencyjne struktury. Zgodnie z przyjętymi przez gang regułami kandydat musi spełnić szereg wymagań, z których najważniejsze to:

- jest osobą pełnoletnią (18 lub 21 lat),
- posiada motocykl i aktywnie z niego korzysta,
- jest prowadzony i sponsorowany przez pełnoprawnego członka gangu,
- posiada zaufanie członków gangu oraz pożyteczne umiejętności,
- pomyślnie przeszedł okres próby,
- wykonał specjalnie zlecone zadanie na rzecz gangu¹⁰.

Kandydat, który odbędzie staż poddany może być dodatkowym sprawdzianom, ich pomyślne zaliczenie umożliwia przeprowadzenie głosowania wśród członków gangu. Pozytywny wynik głosowania daje kandydatowi pełnię praw członkowskich, co praktyce oznacza, że może on nosić barwy klubowe i brać udział we wszystkich akcjach gangu. Obok *prospects* występują także *hangarounds* czyli „kumple gangu”. Są to członkowie innych klubów lub motocykliści niezrzeszeni. Dzięki temu, że są oni akceptowani przez przywódców gangu mogą uczestniczyć w zlotach, rajdach oraz innych wydarzeniach klubowych. Podobnie jak *prospects* angażowani są do popełniania przestępstw, co w przyszłości może im ułatwić przynależność do gangu.

Niezwykle ważnym elementem działalności gangu, wpisującym się w jego tradycję, jest siedziba. W niej koncentruje się bieżąca działalność członków i sympatyków klubu, a także podejmowane bywają strategiczne decyzje i wyznaczane są zadania na przyszłość. W siedzibie przechowywane są również różnego rodzaju gadzety nawiązujące do historii i symboliki organizacji. Tego rodzaju miejsca są najczęściej dobrze chronione. W przypadku siedzib gangów, które znajdują się w stanie wojny z konkurencyjnymi klubami pomieszczenia te są specjalnie zabezpieczone. Ochrona ta polega na instalowaniu kuloodpornych okien oraz specjalnych ekranów wewnątrz budynku. Dodatkowo montowane są systemy alarmowe, podsłuchowe oraz kamery z detektorami ruchu. Należy zauważyć, że podejmowane środki bezpieczeństwa wynikają też z faktu, że

⁹ *Ibidem*, s. 4.

¹⁰ Od kandydata wymaga się tzw. rzucenia kośćmi czyli wykonania odgórnego zlecenia związanego z popełnieniem przestępstwa. Zob. D. Southwell, *Historia przestępczości zorganizowane. Prawdziwe dzieje i tajemnice gangów całego świata*, Brema 2009, s. 108.

w przypadku dużych gangów w ich siedzibach znajdują się również zakonspirowane skrytki na broń oraz narkotyki¹¹.

Ideologia oraz symbolika gangów motocyklowych

Gangi motocyklowe stworzyły własną opartą na przemocy subkulturę. Jej istotę w pewnym zakresie wyraża teoria zróżnicowania kulturowego W.B. Millera. Kryminolog ten nawiązuje przede wszystkim do problematyki pochodzenie społecznego sprawców przestępstw. Według tego autora pochodzenie z niższych klas społecznych generuje specyficzne wartości, stany emocjonalne oraz poglądy. Uważa on, że przestępczość warstw niższych wynika ze zróżnicowania kulturowego. Grupa ta wytworzyła spontanicznie swoistą sieć norm określanych jako punkty skupienia, które kolidują z powszechnie akceptowanym przez warstwy średnie systemem wartości. Przenosząc te spostrzeżenia na grunt przestępstw identyfikowanych z działalnością gangów motocyklowych można stwierdzić, iż dla sprawcy z niższych warstw społecznych naruszenie prawa jest zachowaniem naturalnym, zgodnym z akceptowanym przez niego systemem wartości. Jest to zachowanie, które nie różni się niczym od jakiegokolwiek tzw. poprawnej czynności. Należy jednakże zwrócić uwagę na fakt, że koncepcja ta spotkała się z ostrą krytyką. Jej przeciwnicy argumentowali, że pochodzenie społeczne nie ma wpływu na przestępczość *sensu stricto*, a jedynie na wykrywalność przestępstw, która jest równa w rozmaitych kręgach społecznych. Ponadto jak wskazuje teoria naznaczenia społecznego, statystyki kryminalne obrazujące rozkład i nasilenie przestępczości dowodzą wyłącznie tego, że organy ścigania nastawione są na wykrywanie przestępczości przede wszystkim w tych warstwach. Nie można też wykluczyć, że przestępczość w warstwach wyższych jest lepiej ukrywana¹². Należy również pamiętać, że członkowie gangów motocyklowych rekrutują się także z warstw wyższych co powoduje, że przydatność przywołanej teorii w wyjaśnieniu etiologii fenomenu współczesnej przestępczości kojarzonej z gangami motocyklowymi może być co najmniej wątpliwa¹³.

Gangi motocyklowe z założenia kwestionują powszechnie obowiązujące normy społeczne co oznacza, że pozostają w permanentnej konfrontacji ze społeczeństwem i reprezentującymi go agendami społecznej kontroli. Dlatego skazane są one na negowanie takich instytucji jak państwo i jego instytucje. W szczególności owa niechęć, przeradzająca się w agresję, przenosi się na organy ścigania¹⁴. Wymownym potwierdzeniem tej postawy jest m.in. zakaz przyjmowania do gangów przedstawicieli tych instytucji. Podejrzenie o współpracę z policją jest również najcięższym zarzutem jaki może zostać postawiony członkowi gangu. W praktyce tego rodzaju podejrzenie w zasadzie eliminuje go z gangsterskiej społeczności. Niejednokrotnie jest również nieformalnym wyrokiem śmierci. Należy dodać, że wszystkie wielkie przestępcze struktury motocyklowe posiadają sieć zakonspirowanych współpracowników (tzw. szpiegów), których zadaniem jest dyskrecjonalne kontrolowanie członków gangu, w szczególności sprawdzanie czy nie mają kontaktów z policją lub z konkurencyjnymi

¹¹ Zob. N. Hendley, *American Gangsters. Then and Now. An Encyclopedia*, Greenwood Publishing Group, Santa Barbara 2010, s. 5.

¹² *Ibidem*, s. 5 i n.

¹³ Por. I.A. Spergel, *The Youth Gang Problem: A community Approach*, Oxford University Press, New York 1995, s. 3-16.

¹⁴ Zob. J. Hagedorn, *Gangs in the Global City: Alternatives to Traditional Criminology*, Board of Trustees of the University of Illinois, Illinois 2007, s. 11 i n.

gangami. Jednakże należy podkreślić, że wewnętrzne relacje członków gangu oparte są na wzajemnej lojalności, szacunku a nierzadko przyjaźni. Ich wspólną dewizą życiową jest dobra zabawa, którą wyraża maksyma: „Żyć szybko, jeździć szybko, umierać młodo i nie potępiać nikogo poza sobą i braćmi”¹⁵. Do statutowych obowiązków należy również udzielanie pomocy tym osobom związanym z gangiem, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej, a zwłaszcza odsiadują wyroki. Wspomniana opieka roztaczana jest również nad rodziną osadzonego członka gangu. Gang wspiera ją moralnie i finansowo. Szczególną opieką otaczani są najbliżsi tych członków, którzy zginęli „za sprawę”, czyli zostali zabici przez przeciwników w trakcie gangsterskich porachunków.

Wzorcowym przykładem gangu motocyklowego, zarówno w aspekcie organizacyjnym jak również powielanej w innych klubach symboliki jest *Hells Angels Motorcycle Club*. Na wspomnianą symbolikę gangu składają się: H.A. – pierwsze litery dwóch słów tworzących nazwę klubu, *Red & White* określenie wskazujące na barwy klubowe oraz liczba „81”, która zestawiona z literami w układzie alfabetycznym daje wspomniany wcześniej symbol – H.A. Sztandarowe motto gangu zawiera się w haśle: *When we do right, nobody remembers. When we do wrong, nobody forgets* („Kiedy postępujemy dobrze nikt nie pamięta. Kiedy grzeszymy nikt nie zapomina”)¹⁶. Pośród wizualnych wyznaczników eksponowanych przez członków H.A. może pojawiać się również symbol AFFA, który stanowi akronim wyrażenia: *Angels Forever, Forever Angels*. Hasło to traktowane jest wręcz jako deklaracja programowa, wyraża przywiązanie do idei oraz tradycji gangu, wzmacniając tym samym wzajemne relacje pomiędzy jego członkami.

Nieodłącznym atrybutem gangów są motocykle. Przede wszystkim są to maszyny marki Harley-Davidson, Indian, Hondy oraz BMW. Równie popularne są tzw. *choppers* czyli oryginalne motocykle poddane zabiegom modyfikacyjnym w celu poprawienia ich szybkości. Natomiast nieakceptowane są motocykle wyścigowe oraz turystyczne. Fascynacja motocyklem wpisuje się w ideologię gangu, co w praktyce oznacza, że każdy jego członek musi dbać o swoją maszynę. Jej uszkodzenie, czy też kradzież uznaje się za zniewagę, która wymaga natychmiastowej i zdecydowanej reakcji. Wystarczy przypomnieć, że pretekstem tragicznego incydentu z Altamont (1969 r.) w trakcie koncertu *Rolling Stones* było prawdopodobnie uszkodzenie stojących pod sceną motocykli członków gangu H.A. przez napierający tłum fanów zespołu. W trakcie tych zajęć zginął, na skutek pchnięcia nożem, 18-letni uczestnik koncertu. W pierwszej fazie śledztwa zabójstwo to zostało przypisane ochraniarzowi imprezy – członkowi *Hells Angels*¹⁷. Zarzut ten zapoczątkował (mimo ostatecznego uniewinnienia podejrzanego) całą serię zmasowanych działań policyjnych, mających na celu zneutralizowanie amerykańskich gangów. W efekcie policyjnych operacji zabezpieczono arsenały broni, materiałów wybuchowych, a także duże ilości narkotyków. Działania te obnażyły przestępcze oblicze gangów, które na co dzień próbował kreować wśród społeczeństwa amerykańskiego obraz daleki od rzeczywistości, między innymi poprzez nagłaśnianie podejmowanych przez siebie akcji charytatywnych. Zatrzymanie liderów motocyklowego podziemia w następstwie incydentu w Altamont i postawienie im zarzutów na długie lata nadwyrężyło budowany przez gangi etos o szlachetnych motocyklistach. Należy zauważyć, że pozytywny obraz ruchu motocyklowego, kojarzonego w szczególności

¹⁵ F. Haut, *Organized Crime on Two Wheels: Motorcycle Gangs*, „International Criminal Police Review” 1999, nr 474-475.

¹⁶ J.R. Cohn, *Hells Angels, Book on Demand* 2012, s. 78.

¹⁷ T. Barker, *op. cit.*, s. 40.

z głównymi klubami, m.in. takimi jak *Hells Angels*, był utrwalany nie tylko przez samych zainteresowanych, ale przede wszystkim przez prasę oraz film.

Niewątpliwie do najważniejszych elementów wyróżniających gangi motocyklowe na tle innych struktur kontestacyjnych lub typowych grup przestępczych należy zaliczyć ich symbolikę. Tworzą ją barwy oraz insygnia gangów (*colors*). Potwierdzają one przynależność członków do określonej struktury i ich ideologię. Według H. Abadinsky'ego barwy gangów to:

- symbol czyli motyw graficzny, specyficzny dla każdego gangu,
- nazwa w postaci naszywki, wyeksponowana specjalna czcionką na kurtkach,
- lokalizacja gangu lub terytorium w postaci naszywki, utrwalona tą samą czcionką co nazwa¹⁸,
- inne naszywki, tatuaże klubowe¹⁹.

Każdy członek gangu ma prawo tylko do jednej kurtki z insygniami. Jej utrata, niezależnie od przyczyn, może spowodować wydalenie z gangu lub nałożenie kary pieniężnej. Ważną rolę pełni również tatuaż. Wprawdzie posiadanie tatuażu nie jest obowiązkiem, jednakże większość członków gangu ten rodzaj wizualnej ekspresji uznaje za dodatkową formę wyrażenia swojego stosunku do otaczającej rzeczywistości. Jednakże w przypadku wydalenia z gangu lub jego dobrowolnego opuszczenia klubowe tatuaże muszą być usunięte. W przypadku nie zastosowania się do przyjętych reguł tatuaże są usuwane siłą, co w praktyce przybiera dość drastyczne formy. Ważnym elementem identyfikacyjnym członka gangu motocyklowego jest posiadanie charakterystycznego symbolu – *1%er*. Podkreśla on ideową jedność *Outlaw Motorcycle Gangs* zapoczątkowaną w Hollister. Umieszczany on jest nie tylko na kurtkach, ale również na motorach, klubowych gadżetach, stronach internetowych, a nierzadko także tatuowany jest na ciałach motocyklistów. Obok wspomnianego symbolu mogą pojawiać się także inne. Na przykład często są to naszywki (lub tatuaże) z napisem FTW, czyli *Fuck the World* oraz swastyki i biblijna liczba 666²⁰.

W większości gangów eksponowany jest kult siły (lepiej z nami nie zadzierać), co wyraża się poprzez prowokowanie różnego rodzaju bójek, czy też wszczynanie prawdziwych bitew z konkurencyjnymi strukturami, także z policją. W trakcie tego rodzaju starć wykorzystywana jest coraz częściej broń palna. Należy także zauważyć, że większość członków gangów, chociażby poprzez swoją symbolikę, gloryfikuje faszyzm i jest zafascynowana ideologią nazistowską. Symbolika faszystowska znajduje się na stronach internetowych wielu klubów motocyklowych. Emblematy gloryfikujące faszyzm oraz III Rzeszę umieszczane są również na motocyklach oraz na kurtkach klubowych. Niektóre z gangów utożsamiają się także z ideologią rasistowską co oznacza, że prawo przynależności do gangu przysługuje tylko białym. Z tego też powodu dochodzi często do regularnych bitew pomiędzy *Hells Angels* a *Bandidos*, bowiem ci ostatni zrzeczają głównie Latynosów.

Istotnym elementem ideologii gangu, obok rasizmu i seksizmu, jest również homofobia. Oznacza to, że homoseksualiści nie mogą być przyjmowani do gangu. Niejednokrotnie kluby należące do seksualnych wspólnot mniejszościowych są atakowane

¹⁸ Jej brak oznacza, że kandydujący do gangu będzie posiadał naszywkę z napisem *Nomads* (wędrowiec, pustelnik).

¹⁹ H. Abadinsky, *Organized Crime*, Cengage Learning, Belmont 2010, s. 260.

²⁰ Zob. A. Walsh, C. Hemmens, *Introduction to Criminology*, London 2011, s. 519. Zgodnie z ostatnią księgą biblijną liczba 666 to imię bestii z siedmioma głowami i dziesięcioma rogami, która wychodzi z morza (Obj. 13:1, 17, 18).

przez członków gangów motocyklowych, co kończy się często pobiciami lub niszczeniem miejsc spotkań osób o innej orientacji seksualnej. Z racji swojej historii, której korzenie sięgają I i II wojny światowej, niektóre kluby, w szczególności H.A., w przeszłości czynnie sprzeciwiali się także przejawom pacyfizmu. Między innymi brali udział w rozbijaniu demonstracji grupujących przeciwników wojny wietnamskiej. Stąd pośród różnego rodzaju oznaczeń klubowych nie brakuje symboli militarnych, część z nich jednoznacznie nawiązuje do historycznych korzeni motocyklizmu w Stanach Zjednoczonych, w tym także do udziału członków gangu w współczesnych wojnach (Wietnam, Irak, Afganistan). Wystarczy przypomnieć, że oficjalnym symbolem H.A. jest *Deathshhead*, czyli charakterystyczna czaszka w uskrzydłym hełmie lotnika. Wprawdzie w tej sprawie nie ma pełnej zgodności, jednakże sami liderzy H.A. wskazują, że symbol ten znajdował się na kadłubach samolotów *552nd Medium Bomber Squadron* oraz *85th Fighter Squadron*²¹.

Kolejnym wyróżnikiem analizowanych struktur jest antyfeminizm. Potwierdzeniem, co najmniej zachowawczego stosunku gangsterskiego podziemia do kobiet może być fakt, że generalnie nie mogą one zostać członkiniami gangu. Reguła ta nie ma jednakże bezwzględnego charakteru, bowiem niektóre z nich korzystają z ograniczonych uprawnień członkowskich. Jednakże nawet wówczas, jak zauważa D. Harris, ich rola w gangu jest drugorzędna i sprowadza się do „seksualnej zabawki”²². Stałe partnerki oraz żony gangsterów określane są jako „stare damy” (*old ladies*), traktowane są jako własność (*property*) swoich mężczyzn. Na klubowych kurtkach nie mogą umieszczać indywidualnych oznaczeń, a jedynie naszywki określające przynależność do partnera – członka gangu. Pozostałe kobiety, spoza stałych związków partnerskich, określane „owieczkami” (*sheeps*) lub „mamuškami” (*mamas*) są wspólną „własnością” członków gangu. Bywa, że zajmują się one prostytutką, zasilając w ten sposób dochody gangu²³.

Gangi motocyklowe jako struktura przestępcza

Po wydarzeniach w Hollister w 1947 r. część klubów motocyklowych oraz motocyklistów niezrzeszonych zaczęła systematycznie ewoluować w kierunku struktur quasi-przestępczych. Proces przekształcania się „ruchu odrzuconych” w klasyczne gangi przebiegał wolno, jednakże systematycznie utrwalał postawy konfrontacyjne oparte na agresji i przemocy²⁴. Okres powojenny kojarzony jest z incydentami, które mają przede wszystkim podłoże zabawowe. Są to głównie drobne bójki w barach, czy też zamieszki wywoływane w trakcie młodzieżowych spotkań, nierzadko kończących się aktami wandalizmu. Z czasem utarczki zwaśnionych klubów zaczynają być coraz bardziej niebezpieczne. Dochodzi do pierwszych bójek z użyciem broni. Niejednokrotnie kończą się one poważnymi uszczerbkami na zdrowiu oraz śmiercią członków poszczególnych klubów. Ofiary tych bójek traktowane są przez pozostałych członków jako wzór do naśladowania, co wzmacnia duchową jedność klubu i tworzy jego etos. Wzajemne walki klubowe, w szczególności mające na celu podkreślenie swojej pozycji i zahartowanie

²¹ J.R. Cohn, *op. cit.*, s. 80 i n.

²² D. Harris, *Gangland. The Growing Gang Epidemic in America's Cities*, Holy Fire Publishing, Oak Ridge 2004, s. 41.

²³ *Ibidem*, s. 41 i n.

²⁴ R.M. Holmes, R. Tewksbury, G. Hinggis, *Introduction to Gangs*, CRC Press – Taylor & Francis Group, Boca Raton 2012, s. 51.

członków w walkach o strefy wpływów nabierają coraz bardziej brutalnego charakteru. Sytuacja taka zmusza liderów motocyklowych subkultur do zaopatrywania się w broń oraz inne środki wykorzystywane w trakcie nasilających się konfliktów. Bieżące składki członkowskie oraz dotacje sympatyków przestają zaspakajać rosnące wydatki. W tej sytuacji struktury te kierują swoje zainteresowanie w stronę rynku narkotykowego. Poszczególne oddziały gangów zaczynają specjalizować się w produkcji i dystrybucji narkotyków, a ich wręcz firmowym produktem staje się metamfetamina. Zainteresowanie tym syntetykiem uzasadniała łatwość jego wytworzenia i niewielki koszt urządzeń wykorzystywanych do produkcji. Do wytworzenia 1,5 tony tej substancji zużywa się 3 tony kwasu fenyloacetonowego. Po obróbce chemicznej środek ten o wartości 43 tys. USD w postaci finalnej wart jest już na czarnym rynku 237 tys. USD. Rozpowszechnienie tego narkotyku wśród motocyklistów związanych z działalnością przestępczą osłabia ich zdolność do krytycznej oceny swojego postępowania, jednocześnie zachęca do angażowania się w ryzykowne akcje. Ponadto pozyskana za pośrednictwem narkotykowych pieniędzy broń jest coraz częściej wykorzystywana w gangsterskich porachunkach. W efekcie systematycznie rośnie liczba popełnianych przestępstw z użyciem przemocy, m.in. takich jak zabójstwa, bójki i pobicia, wymuszanie rozbójnicze itd. Działalności tej towarzyszą także inne zjawiska kryminalne, takie jak: kradzieże samochodów, wymuszania haraczy, podpalenia, kradzieże broni, nielegalny hazard, handel kobietami oraz różnego rodzaju formy eksploatacji prostytutki²⁵. Z czasem działalność zacznie przybierać klasyczne formy zorganizowane, co zmusi organy państwa do podjęcia zdecydowanych działań wobec motocyklowego podziemia. Na przykład w 2000 r. amerykańskie Biuro ds. Alkoholu, Tytoniu, Broni oraz Materiałów Wybuchowych (*Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives – AFT*) zakończyło wspólnie z FBI 2-letnią operację prowadzoną pod kryptonimem *Even*, która polegała na rozpracowaniu gangu *The Mongols* z San Fernando. W wyniku działań policyjnych zatrzymano i przedstawiono zarzuty 54 osobom. Dotyczyły one popełnienia różnych przestępstw, od handlu narkotykami po zabójstwa²⁶. Natomiast w 2008 r. ATF w ramach operacji „Czarny Deszcz” (*Black Rain*) aresztowało ponad 60 członków tego gangu²⁷. Jednocześnie podjęto próbę, niestety nieudaną, wprowadzenia urzędowego zakazu używania logo i nazwy gangu. W wyniku innej operacji, tym razem polegającej na rozpracowaniu narkotykowego podziemia kontrolowanego tym razem przez *Hells Angels*, udało się zlikwidować szereg zakonspirowanych laboratoriów, które były wykorzystywane do produkcji narkotyków²⁸.

Europejskie gangi motocyklowe

Należy zauważyć, że amerykańskie gangi znalazły w Europie podatny grunt do rozwijania swojej przestępczej działalności. Potwierdzeniem tego spostrzeżenia może być fakt, że europejskie struktury przestępcze to współcześnie jedna trzecia światowych gangów motocyklowych. Według ocen policyjnych głównym obszarem ich aktywności jest rynek narkotykowy. Motocyklowe gangi dotychczas kojarzone z zachodnią częścią

²⁵ T. Barker, *op. cit.*, s. 78.

²⁶ W. Queen, *The True Story of the Undercover Agent Who Infiltrated America's Most Violent Outlaw Motorcycle Gangs*, Random House Publishing Group 2007, s. 277.

²⁷ ABA – Section of Intellectual Property Law, *Annual Review of Intellectual Property Law Developments*, 2009, s. 183.

²⁸ Y. Lavigne, *Bylem Aniołem Piekla*, Warszawa 2006, s. 53.

Europy w ostatnich latach mocno zakorzeniły także w nowych państwach Unii Europejskiej. W raporcie Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – INTERPOL wymienia się m.in. Czechy i Estonię jako kraje szczególnie zagrożone działalnością motocyklowej przestępczości. Jej obraz dopełnia także Rosja, w której wspomniane struktury zaczynają dominować w wielu obszarach przestępczości zorganizowanej, m.in. takich jak handel narkotykami oraz bronią. Należy także zauważyć, że niektóre motocyklowe kluby, m.in. „Nocne Wilki”, wspierały działania separatystyczne na Krymie w 2014 r.²⁹ Nie ulega jednak wątpliwości, że głównym obszarem aktywności europejskich gangów motocyklowych są przede wszystkim Niemcy oraz kraje skandynawskie. W obszarze zainteresowania tzw. gangów nordyckich, kojarzonych przede wszystkim z Danią oraz Norwegią, pozostaje handel kokainą, matamfetaminą oraz heroiną. Walka o strefy wpływów związanych z produkcją i dystrybucją narkotyków powoduje, że co pewien czas dochodzi do ostrych walk pomiędzy rywalizującymi gangami. Niezwykle krwawy przebieg miały zwłaszcza starcia dwóch czołowych gangów: *Bandidos* oraz *Hells Angels*. Ich kulminacyjnym wydarzeniem było zastrzelenie w Oslo w 1996 r. na tamtejszym lotnisku prezydenta duńskiego oddziału *Bandidos* – Uffe Larsena. W wyniku tego zamachu zginęło także 12 innych osób, a ponad 80 odniosło rany. Wydarzenie to zapoczątkowało całą serię akcji odwetowych na siedziby *Hells Angels*. Przy czym obie strony nie przebierały w środkach. Używano nie tylko klasycznej broni, ale również granatów, pocisków raketowych oraz przeciwpancernych. Te ostatnie pochodziły z jednej z baz armii szwedzkiej, do której w 1994 r. przedostali się *Bandidos*, podważając przy okazji niezawodność systemu zabezpieczenia tej jednostki. W 1997 r. doszło do ugody między walczącymi gangami. (tzw. pojednanie hannoverskie)³⁰. Po kilku latach wyczerpujących walk obie strony zorientowały się, że konflikt ten mocno nadwyrężył kondycję finansową gangów oraz ich wizerunek. Opinia publiczna coraz częściej wysuwała postulat zdecydowanego rozprawienia się z motocyklowym podziemiem, a także z oficjalnymi klubami, które niejednokrotnie stanowiły tzw. przykrywkę dla nielegalnej działalności. Swoistym apogeuem tych nastrojów społecznych stanowiła podjęta próba zdelegalizowania przez rząd duński niektórych klubów motocyklowych kojarzonych z *Bandidos* oraz *Hells Angels*³¹.

Podobnie dramatyczny przebieg miały wojny gangów we Francji oraz Niemczech. Z czasem zaczęły one przybierać coraz ostrzejsze formy. W 2009 r. zastrzelony został w Niemczech jeden z liderów lokalnego oddziału *Bandidos*. Zamach ten stał się pretekstem do zintensyfikowania walk. Do ulicznych bijatyk doszło m.in. w Gelsenkirchen, Duisburgu oraz Essen. Ich rozmiary zaskoczyły nawet policję, która niejednokrotnie (tak było m.in. w Duisburgu) wolała zająć wyczekującą postawę, aniżeli rozdzielać walczących gangsterów.³²

Wprawdzie policja polska nie sygnalizuje jeszcze wydarzeń o takim zasięgu i ciężarze gatunkowym jak w Danii czy też w Niemczech, jednakże należy odnotować działalność pierwszych rodzimych klubów motocyklowych odwołujących się do ideologii *Hells Angels* oraz *Outlaws* oraz przejmujących ich symbolikę (Poznań, Tychy). Jak zauważają znawcy problematyki gangów motocyklowych, tego rodzaju identyfikacja

²⁹ <http://www.polskatimes.pl/artykul/3374877,nocne-wilki-u-boku-putina-szef-motocyklowego-gangu-krym-to-poczatek-dojdziemy-do-kijowa-video,id,t.html> (dostęp 23.03.2014 r.).

³⁰ Zdaniem policji pojednanie to było kolejnym zabiegiem propagandowym, służącym podreperowaniu nadzarpniętego wizerunku obu gangów w społeczeństwie.

³¹ H. Abadinsky, *op. cit.*, s. 237.

³² *Ibidem*, s. 239.

stanowi pierwszy etap powolnego przekształcania się klubu motocyklowego w strukturę opartą na zasadach akceptowanych w klasycznych gangach³³. Ocenę tę podzielają także policjanci z Centralnego Biura Śledczego. Podejrzewają oni, że niektóre relacje polskich klubów z ich zachodnimi strukturami mogą mieć podłoże przestępcze, oparte przede wszystkim na działalności związanej z produkcją i dystrybucją narkotyków³⁴.

Podsumowanie

W świetle przytoczonych faktów, odnoszących się do przeszłości a także teraźniejszości gangów motocyklowych, można stwierdzić, że ich działalność niewątpliwie wpisuje się w definicję współczesnego ekstremizmu. Należy również zauważyć, że istnieje realne niebezpieczeństwo rozpowszechniania się skrajnych ideologii za pośrednictwem wspomnianych struktur. Oczywiście nie można utożsamiać działalności wszystkich legalnych klubów motocyklowych z ideologią gangów. Znaczna ich część dystansuje się bowiem od skrajnych poglądów, eksponując motocyklową fascynację jako naczelną wartość wyznawaną przez członków klubu. Jednakże nie można zapominać, że istnieje realne niebezpieczeństwo przejmowania działających już w Polsce klubów przez ich zagraniczne centrale o wyraźnie przestępczym zabarwieniu. Wydaje się, że proces „kryminalizacji” niektórych struktur klubowych w Polsce już następuje. Potwierdzeniem tej tezy mogą być działania Centralnego Biura Śledczego (CBS) podjęte wobec jednego z polskich klubów motocyklowych. W wyniku tej operacji zatrzymano 10 motocyklistów, którzy tworzyli zorganizowaną grupę przestępczą. Sprawcy dopuścili się m.in. pobic, rozbojów oraz zniszczenia mienia. Zatrzymani byli członkami klubu/gangu motocyklowego *Road Runners* działającego na terenie Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Stworzyli oni wewnątrz klubu własną nieformalną grupę, która dokonywała przestępstw, używając niebezpiecznych narzędzi, takich m.in. jak kije bejsbolowe, pałki i maczety. W 2002 r. członkowie grupy zaatakowali na Opolszczyźnie osoby zrzeszone w innym klubie motocyklowym. Wtargnęli oni na posesję, na której odbywała się impreza członków konkurującego klubu. Napastnicy dotkliwie pobili uczestników spotkania oraz kijami bejsbolowymi rozbili kilka samochodów, a także zdemolowali dom, w którym przebywali zaatakowani³⁵. Wątek motocyklowy pojawił się także przy okazji innej operacji przeprowadzonej przez policjantów z CBS. Tym razem dotyczyła ona przemytu amfetaminy. Głównym oskarżonym w tej sprawie był obywatel Polski, członek niemieckiego oddziału gangu *Hells Angels*³⁶.

Należy też zauważyć, że społeczeństwo polskie, jak na razie, nie dostrzega niebezpieczeństw związanych z działalnością podziemia motocyklowego. Trudno się dziwić takiemu stanowi rzeczy, tym bardziej jeśli pamięta się, że jeszcze do niedawna problematyka gangów motocyklowych pozostawała poza obszarem zainteresowania polskich organów ścigania. Także w literaturze przedmiotu tematyka ta do niedawna była jedynie sygnalizowana³⁷. Dodatkowo na społecznym odbiorze gangów motocyklowych ciąży ich pozytywny obraz wykreowany przez film oraz media. Takie produkcje filmowe

³³ R.M. Holmes, R. Tewksbury, G. Hinggis, *op. cit.*, s. 95.

³⁴ <http://www.dziennikbaltycki.pl/artykul/599625.pomorze-cbs-zatrzymalo-czlonka-niemieckiego-gangu-motocyklowego-film,id,t.html> (dostęp 23.03.2014 r.).

³⁵ <http://polska.newsweek.pl/aniolowie-piekel-po-polsku> (dostęp 20.03.2014 r.).

³⁶ <http://www.tvp.info/informacje/polska-mafia-zaopatrjuje-gangi-motocyklowe-calej-europy> (dostęp 23.03.2014 r.).

³⁷ Zob. B. Hołyst, *Bibliografia publikacji za lata 1955-2006*, Warszawa-Lódź 2007, s. 71 i 77.

jak *The Wild One*, *Angels on Wheel*, *Angels Die Hard*, *Wild Angels*, czy wreszcie serial telewizyjny *Sons of Anarchy* idealizowały brutalny świat motocyklowych gangów, przysparzając im wielu sympatyków³⁸. Stąd zakorzeniony obraz nieokrzęsanych, ale niezwykle odważnych i przyjaznych motocyklistów utrudnia współcześnie dokonanie krytycznej oceny tego nurtu w obszarze polskiego motocyklizmu, który z wolna zaczyna być identyfikowany ze strukturami przestępczymi. W świetle poczynionych uwag można przyjąć, że w najbliższych latach groźba rozprzestrzeniania się skrajnych ideologii w Polsce za pośrednictwem klubów motocyklowych zorientowanych na szerzenie mowy nienawiści stanie się na tyle realna, że policja, a także Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW), będzie musiała dokonać zdecydowanej reorientacji w zakresie swoich kluczowych zadań. Nie ulega też wątpliwości, że w obszarze tzw. przestępczości motocyklowej pojawia się wiele charakterystycznych elementów kojarzonych z przestępczością stadionową. Przede wszystkim dotyczą one etiologii zjawiska, a także jego zewnętrznych przejawów, w szczególności metod i form działania nieformalnych struktur motocyklowych. Oba fenomeny społeczne, zarówno przestępczość stadionowa jak również zjawisko gangów motocyklowych wpisują się w ramy definicji podkultury przestępczej. Jej fundamentem jest pogarda dla oficjalnego stylu życia i porządku prawnego (życie poza prawem), a tym samym konfrontacyjna postawa wobec organów państwa, w szczególności policji. Jest ona kształtowana oraz utrwalana za pośrednictwem głoszonych haseł, które wpisują się w wewnętrzny system wartości członków gangów oraz struktur zrzeszających pseudokibiców. Pośród wyznawanych zasad najczęściej eksponowane są treści o znaczeniu rasistowskim, hasła faszystowskie oraz homofobiczne³⁹. Jak zauważa P. Chlebowicz do rangi klubowych wyznaczników należy również zaliczyć kult siły i bezwzględności wobec wrogów. Taka postawa charakterystyczna jest dla zjawiska kojarzonego z subkulturą przemocy⁴⁰. Wspomniane werbalne przejawy działalności klubowej wzmacniane są wizualnymi akcentami, takimi jak kolorystyka oraz symbolika subkultury. Także wewnętrzna organizacja obu analizowanych struktur oparta na czytelnej hierarchii, z silnym wyeksponowaniem roli przywódcy, wyraźnie nawiązuje do militarnych wzorców. Podkreśla ona przy tym potrzebę utrzymywania dyscypliny jako istotnego czynnika wzmacniającego spójność klubu, a tym samym lojalność jego członków. Należy także zauważyć, że obie subkultury zabiegają o swój pozytywny odbiór w społeczeństwie, przesadnie akcentując sportowe zainteresowania jako zasadniczą formę aktywności. Jak wcześniej podkreślono tworzenie atmosfery przychylności dla funkcjonowania klubów motocyklowych oraz piłkarskich zajmujących się działalnością przestępczą stanowi istotny element realizowanej strategii. Jej celem jest zakamuflowanie podziemnego biznesu, który coraz częściej wpisuje się w ramy przestępczości zorganizowanej⁴¹.

Należałoby zatem, mając na uwadze realne zagrożenia związane z rozwojem tzw. przestępczości motocyklowej, podjąć szybkie działania wyprzedzające. Przede wszystkim powinny one polegać na organizacji szkoleń oraz warsztatów adresowanych do

³⁸ J. Packer, *Mobility Without Mayhem: Safety, Cars, and Citizenship*, Duke University Press 2008, s. 121.

³⁹ Szerzej na ten temat: M. Duda, J. Jurczak, *Przestępstwa z nienawiści jako element przestępczości stadionowej. Mowa, symbole i gesty nienawiści w świetle badań*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Ofiary przestępstw z nienawiści*, Warszawa 2013, s. 162 i n.

⁴⁰ Por. P. Chlebowicz, *Chuligaństwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Warszawa 2009, s. 20.

⁴¹ Por. W. Pływaczewski, B. Wiśniewski (red.), *Przestępczość stadionowa. Diagnoza i przeciwdziałanie zjawisku*, Szczytno 2012, s. 38 i n.

policjantów, prokuratorów oraz funkcjonariuszy ABW. W tym zakresie podjęto wprawdzie pierwsze inicjatywy, jednakże mają one charakter incydentalny. Dlatego też, dostrzegając liczne analogie pomiędzy subkulturą gangów motocyklowych oraz pseudokibiców, należałoby oba zjawiska analizować łącznie, akcentując oczywiście specyfikę każdego z nich. W tym zakresie rolę wiodącą powinni pełnić funkcjonujący już w wskazanych podmiotach koordynatorzy zajmujący się przestępczością związaną z ksenofobią i rasizmem. W przypadku policji dotychczasowy dorobek pionu prewencji oraz wydziałów kryminalnych ogniskujących działania wymierzone w przestępcze struktury w pełni gwarantuje, że problematyka gangów motocyklowych nie będzie marginalizowana. Jeśli chodzi o przestępczość zorganizowaną kojarzoną z mafijnymi strukturami, tak jak dotychczas, wiodącą służbą koordynującą operacje wymierzone w podziemie motocyklowe powinno pozostać Centralne Biuro Śledcze. Wydaje się jednak, że dotychczasowe zaangażowanie tej służby w działania operacyjne służące rozpracowaniu motocyklowego podziemia w Polsce nie są na tyle rozwinięte, aby można mówić o pełnym rozpoznaniu środowisk skupionych wokół gangów. Stąd należy wskazać na potrzebę stałej współpracy Centralnego Biura Śledczego z Agencją Bezpieczeństwa Wewnętrznego w zakresie przekazywania bieżących informacji uzyskanych w trakcie operacyjnego rozpoznania przez ABW skrajnych środowisk kojarzonych z gangami motocyklowymi. Jednocześnie, w świetle przedstawionych propozycji, nie wolno zapominać o działaniach zapobiegawczych adresowanych do ogółu społeczeństwa. Przede wszystkim należałoby zintensyfikować działania ukierunkowane na współpracę z legalnymi klubami motocyklowymi oraz ich reprezentacjami, m.in. z Polskim Związkiem Motocyklowym oraz Kongresem Polskich Klubów Motocyklowych. Dotychczasowa współpraca policji z przedstawicielami tych podmiotów budzi szereg zastrzeżeń. Sytuacja ta może wynikać stąd, iż w policji oraz w innych służbach publicznych jest jeszcze niewielu ekspertów specjalizujących się w problematyce związanej z działalnością gangów motocyklowych. Ich wiedza praktyczna nie zawsze przekłada się na umiejętności edukacyjne. Jest to niewątpliwie kolejne poważne wyzwanie dla organów państwa, bowiem do pilnych zadań, których realizacja wymaga ścisłej współpracy wszystkich podmiotów należy niewątpliwie zainicjowanie ogólnopolskiej kampanii ukazującej niebezpieczeństwo szerzenia się skrajnych ideologii wśród członków klubów motocyklowych. Podobne inicjatywy ukierunkowane powinny być także na młodzież szkolną, która stanowi potencjalne zaplecze kadrowe dla przestępczych struktur, w szczególności gangów motocyklowych. W tym zakresie ważnym partnerem policji w realizacji programów zapobiegawczych powinny być władze szkolne, dla których tzw. patologie ulicy w najbliższych latach będą największym zagrożeniem. Potwierdzeniem tej diagnozy mogą być dotychczasowe wypowiedzi respondentów na temat zagrożeń związanych z działalnością klubów motocyklowych. Okazuje się, że aż 70% ankietowanych nie odbiera tej formy aktywności jako formy zagrażającej porządkowi publicznemu. Paradoksalnie w przypadku ocen odnoszących się do gangu oceny te są już krańcowo inne. Okazuje się zatem, że pejoratywne oceny dotyczą samej nazwy badanej struktury, a nie jej działalności, co potwierdza raz jeszcze pilną potrzebę inicjowania wskazanych wcześniej programów profilaktycznych⁴².

⁴² Badania te zostały podjęte w Katedrze Kryminologii i Polityki Kryminalnej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w ramach przygotowanej pracy dyplomowej. Zob. B. Rzewucki, *Gangi motocyklowe – studium kryminologiczno-socjologiczne*, Olsztyn 2012, s. 63 i n. (niepublikowana praca magisterska).

Tytuł

Gangi motocyklowe – konglomerat motocyklowych pasji, skrajnej ideologii i przestępczości

Streszczenie

Artykuł dotyczy problematyki gangów motocyklowych. Autor przedstawia ich genezę strukturę, formy działalności, geografię oraz charakteryzuje ideologię tych struktur. Zawarte w pracy uwagi i wnioski nawiązują przede wszystkim do działalności kryminalnej gangów. W tym zakresie autor podkreśla potrzebę zintensyfikowania policyjnych działań rozpoznawczo-operacyjnych oraz wdrożenia specjalistycznych programów profilaktycznych.

Słowa kluczowe

gangi, gangi motocyklowe, subkultury, ideologia, przestępczość, przestępczość zorganizowana, zapobieganie

Title

Motorcycle gangs – conglomeration of motorcycle passion, radical ideology and crime

Summary

The article is devoted to issues of motorcycle gangs. The author presents their origins, structure, forms of activity, geography and an ideology of these structures. The remarks and conclusions included in the paper refer primarily to criminal activity of gangs. In this respect, the author highlights a need of conducting intensive reconnoitering and operational activities of the Police as well as implementing specialist preventive programs.

Keywords

gangs, motorcycle gangs, subcultures, ideology, crime, organized crime, prevention

ROZDZIAŁ XI

Nieletni wobec ugrupowań ekstremistycznych o charakterze prawniczym – wybrane problemy

Wprowadzenie

W opracowaniach o charakterze kryminologicznoprawnym odnoszących się do problematyki osób niepełnoletnich używa się najczęściej terminu „nieletni”. Nie jest to pojęcie jednorodne, należy więc poświęcić mu nieco uwagi. W literaturze przedmiotu wskazuje się na występujące różnice terminologiczne w zależności od tego, czy określenia nieletni używa się w ujęciu proceduralno-wychowawczym czy też karnym. Ustawodawca definiuje granice nieletniości przede wszystkim w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich¹ oraz w Kodeksie karnym².

Zgodnie z art. 1 u.p.n. pojęcie „nieletni” obejmuje nie tylko sprawców czynów karalnych³, ale również osoby, które wykazują przejawy demoralizacji. Ponadto ustawa różnicuje nieletnich ze względu na wiek osób, wobec których prowadzone mogą być poszczególne postępowania. I tak przepisy ustawy stosuje się z zakresie:

- 1) zapobiegania i zwalczania demoralizacji – w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18,
- 2) postępowania w sprawach o czyny karalne – w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17,
- 3) wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych – w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

Jeśli chodzi o ujęcie prawnokarne, to zgodnie z art. 10 § 1 k.k. nieletnimi są osoby poniżej lat 17, a wśród nich:

- 1) nieletni niezdolni do ponoszenia winy, a więc popełnienia przestępstwa (art. 1 § 3 k.k.), lecz jedynie czynu zabronionego pod groźbą kary;
- 2) nieletni, którzy mogą odpowiadać za enumeratywnie określone kodeksem przestępstwa (art. 10 § 2 k.k.).

¹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. 2002, Nr 11, poz. 109, tekst jednolity ze zm.), dalej przytaczana jako u.p.n.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.), dalej przytaczana jako k.k. Szerzej na ten temat: J. Karaźniewicz, M. Kotowska, *Warunki karnej odpowiedzialności nieletnich. Zagadnienia normatywne i politycznokryminalne*, „Przegląd Policyjny” 2010, nr 4, s. 94-111; M. Kotowska, *Pojęcie przestępczości nieletnich. Aspekty prawne i kryminologiczne*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Wybrane zagadnienia kryminologii*, Olsztyn 2007, s. 7-18.

³ Czynem karnym zgodnie z art. 1 § 2 pkt 2 u.p.n. jest czyn zabroniony przez ustawę jako przestępstwo, przestępstwo skarbowe albo wykroczenie określone w art. 51, 62, 69, 74, 76, 85, 87, 119, 122, 124, 133 lub 143 Kodeksu wykroczeń.

Z powyższego wynika, że za zachowania nieletnich wymagające reakcji sądowej uznane zostały: objawy demoralizacji nieletniego, czyny karalne a także popełniane przez nich przestępstwa w rozumieniu art. 10 § 2 k.k.

Używanie terminu nieletni wobec osób określonej kategorii wiekowej w kontekście ich zachowań o charakterze lub potencjale kryminologicznym i wiktymologicznym jest więc w piśmiennictwie prawniczym właściwe i celowe. W literaturze socjologicznej natomiast najczęściej pojawia się termin „młodzież”, jako że w tej dyscyplinie wiedzy kładzie się nacisk przede wszystkim na zagadnienia socjokulturowe traktując problemy związane z granicą wiekową jako mniej istotne. Socjologdy wskazują zazwyczaj na kilka determinantów warunkujących przynależność do grupy określanej jako młodzież⁴. Pierwszym z nich jest kryterium biologiczne, a więc wiek, którego granice są tu jednak znacznie szersze niż w opracowaniach prawniczych. Wskazywane w literaturze socjologicznej „granice młodości” oscylują pomiędzy 12 a 29 rokiem życia, z dominującą obecnie tendencją do obniżania dolnych granic młodości i zawyżania górnej granicy. Wskazuje się, że współcześnie nawet pokolenie trzydziestolatków zalicza się do młodzieży, ze względu na subkulturowe upodobania oraz styl życia⁵.

Analizując kryterium pojęciowe „młodzież” na przestrzeni lat można zauważyć, że jest ono bardzo nietrwałe i szerokie więc socjologdy przyjmują raczej kryterium dojrzałości psychicznej i społecznej⁶. Okres młodości rozpoczyna się w wieku dojrzwania, gdy dominacja członków rodziny i innych osób dorosłych nad dzieckiem ulega zmniejszeniu i jednocześnie zwiększa się wpływ grupy rówieśniczej. Nastolatek bez pomocy rodziców zaczyna dostosowywać się do realnych dla niego potrzeb życiowych. Charakterystycznym wyróżnikiem dla tego fenomenu społecznego jest pierwiastek buntu przeciw wartościom obowiązującym w świecie ludzi dorosłych⁷.

W socjologii problematyka młodzieży może być rozpatrywana na co najmniej trzech płaszczyznach⁸:

- młodzież jako nośnik psychologicznych zmian społecznych,
- jako element procesu zmiany pokolenia,
- jako pewny fenomen kulturowy.

W niniejszym opracowaniu skupiono się na ostatniej płaszczyźnie, traktując osoby nieletnie jako określoną kategorię społeczną, fenomen z właściwymi dla tej kategorii wiekowej komponentami psychofizycznymi i społecznymi. Zwykle działania charakterystyczne dla wieku nastoletniego mają na celu określenie tożsamości, zintensyfikowanie wartości, znalezienie swojej drogi życiowej i grupy odniesienia, z którą jednostka będzie mogła się identyfikować. Sama „młodość” jako pewnego rodzaju stan psychiczny objawia się zazwyczaj gotowością do działań niekonwencjonalnych, twórczych, tendencją do eksperymentowania a nawet działań ryzykownych. Może to, z jednej strony inicjować zachowania patologiczne jednostki, których skrajną formą może być popełnienie przestępstwa, z drugiej zaś zwiększać potencjał wiktymogeny młodego

⁴ E. Moczuk, *Zagrożenia współczesnej młodzieży*, [w:] F. Kozaczuk (red.), *Młodzież wobec współczesnych zagrożeń*, Rzeszów 2003, s. 12 i n. oraz literatura tam cytowana.

⁵ M. Jędrzejewski, *Młodzież a subkultury*, Warszawa 1999, s. 18.

⁶ S. Marczuk, *Wartości i ideały młodego pokolenia. Z badań nad studentami i młodymi robotnikami Rzeszowa*, Rzeszów 1983, s. 29.

⁷ K. Pospiszyl, *Kilka uwag o genezie patologicznych form zachowania się współczesnej młodzieży*, [w:] B. Urban (red.), *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*, Kraków 2001, s. 15-16.

⁸ E. Moczuk, *op. cit.*, s. 11 i literatura tam cytowana.

człowieka, a więc prawdopodobieństwo stania się ofiarą przestępstwa lub doznania innej formy pokrzywdzenia.

Młodość to również czas zintensyfikowanej aktywności życiowej. Młode osoby często chętnie uczestniczą w manifestacjach, protestach, marszach i różnego rodzaju wystąpieniach publicznych. Nie wszystkie z nich mają legalny charakter, co na tym etapie życia ma zazwyczaj dla młodego człowieka drugorzędne znaczenie. Może więc dojść do sytuacji, kiedy nieletni w sposób mniej lub bardziej świadomy stanie się członkiem organizacji o charakterze ekstremistycznym.

W tym miejscu należałoby wyjaśnić znaczenie terminu „ekstremizm polityczny”. Wskazuje się, że pojęcie to odnosi się zwykle do idei, koncepcji, poglądów, żądań i postulatów oraz związanych z nimi działań i zachowań, które cechują się skrajnością i radykalizmem w stosunku do istniejącego układu sił politycznych⁹. Ekstremizm polityczny jest więc wyrazem negatywnego stosunku i dezaprobaty wobec funkcjonującego porządku społecznego, politycznego, ekonomicznego oraz dominującego systemu wartości.

W literaturze przedmiotu organizacje ekstremistyczne dzieli się zwykle na:

- lewicowe (anarchizm, trockizm, maoizm, Nowa Lewica) oraz
- prawicowe (nacjonalizm, faszyzm, rasizm).

Odrębną grupę stanowi tu ekstremizm religijny, rozwijany na gruncie islamu.

W opracowaniu skupiono się na udziale nieletnich w skrajnych organizacjach o charakterze prawicowym, ponieważ w Polsce podobnie jak w większości krajów europejskich, nacjonalizujące ruchy radykalnej prawicy stanowią dziś poważny problem. Niemniej na rodzimej scenie politycznej w ostatnich dekadach pojawiła się prawidłowość polegająca na tym, że wszelkie protesty społeczne są najczęściej wyrażane w dyskursie radykalnego nacjonalizmu. Protest społeczny jest w demokracjach, zwłaszcza w czasach kryzysu, czymś naturalnym, jednak o tym jaką formę przybiera, decydują czynniki ideowe i kulturowe. Na scenie krajowej protest rzadko wyrażany jest w progresywnych bądź lewicowych formach¹⁰.

W artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytania: dlaczego nieletni angażują się w działalność w organizacjach ekstremistycznych, zwłaszcza o prawicowym charakterze oraz jakie zagrożenia z punktu widzenia kryminologii i wiktyologii mogą się z tym wiązać. Uwzględniając powyższe podjęto również próbę analizy możliwości przeciwdziałania omawianemu zjawisku.

Etiologia i rozwój ruchów skrajnie prawicowych w Polsce

Orientacja skrajnie prawicowa definiowana jest zwykle przez dwa podstawowe elementy: ideologiczne wyjaśnienie nierówności i nierównego traktowania ludzi oraz szeroką akceptacją przemocy jako środka politycznego oddziaływania¹¹.

Ideologia głosząca nierówność ludzi, stanowiąca trzon skrajnie prawicowej koncepcji politycznej uwidacznia się przede wszystkim poprzez:

- nacjonalistyczne, przesadne wywyższanie się,

⁹ L. Słupek, *Ekstremizm polityczny*, [w:] R. Borkowski (red.), *Konflikty współczesnego świata*, Kraków 2001, s. 98.

¹⁰ G. Grochocka, *Produkty kultury nienawiści* (wywiad z Rafałem Pankowskim), http://www.nigdywiecej.org/images/czytelnia/produkty_kultury_nienawi%C5%9Bci.pdf (dostęp 11.03.2014 r.).

¹¹ M. Meyer, *Radykalnoprawicowa orientacja młodzieży w Niemczech – wyzwania dla pedagogiki*, [w:] B. Urban (red.), *Problemy współczesnej patologii społecznej*, Kraków 1998, s. 206 i n.

- rasizm, wrogość wobec obcokrajowców,
- rozróżnienie „wartościowego” i „niewartościowego” życia,
- twierdzenie o istnieniu naturalnej hierarchii ludzkości,
- podkreślenie prawa silniejszego,
- totalitarne rozumienie norm.

Akceptacja przemocy, stanowiąca istotę skrajnie prawicowych działań politycznych objawia się w postaci odrzucenia racjonalnych dyskusji, stosowania irracjonalizmu, bazowania na negatywnych emocjach, podkreślania codziennej walki o byt, odrzucania demokratycznych form regulacji konfliktów politycznych i społecznych, podkreślania autorytarnego i militarne go stylu i sposobu bycia, traktowania przemocy jako normalnej formy regulacji konfliktów¹².

Na krajowej scenie politycznej szczególnie niebezpieczne wydaje się zjawisko nacjonalizmu¹³. Za nacjonalizm uważa się za postawę społeczno-polityczną albo ideologię, zgodnie z którą naród jest najwyższym dobrem a państwo najwłaściwszą formą organizacji społeczności, złączoną wspólnotą pochodzenia, języka, historii i kultury. W psychosocjologicznym aspekcie postawa nacjonalistyczna, w swej pierwotnej postaci, wyraża się w przecenianiu zalet i zasług oraz minimalizowaniu lub niedostrzeganiu wad grupy etnicznej, do której się należy przy jednoczesnym niedostrzeganiu lub pomniejszaniu zalet i zasług oraz nazbyt krytycznym ocenianiu wad innych, analogicznych grup¹⁴. Zwykle przyjmuje się, że postawa nacjonalistyczna nie jest autonomiczną i kompletną ideologią, lecz zbiorem kilku zasad, które mogą być uznawane przez różne odmiany prawicy lub lewicy.

W Polsce nacjonalistyczne ruchy skupiają się wokół radykalnej prawicy co jest przyczyną propagowania przez te ruchy wizji homogenicznego społeczeństwa i odrzucenia demokratycznych wartości. Ofiarami działalności radykalnej prawicy nie są tu jednak zazwyczaj mniejszości narodowe, lecz polityczni oponenti, homoseksualiści, członkowie mniejszości religijnych itp.¹⁵.

Podstaw polskiego nacjonalizmu należy doszukiwać się w ideologii ruchu nazi-skinhead¹⁶, który powstał w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku w Anglii¹⁷, a od połowy lat 80. XX w. działał już niemal na terenie całej Europy Zachodniej. Subkulturę skinów szybko zaczęto wiązać z najbardziej prawicowymi i nacjonalistycznymi europejskimi ruchami politycznymi.

Niezależnie od szerokości geograficznej ta subkultura kojarzona jest z głoszeniem przez jej członków ksenofobicznych haseł, szerzeniem nienawiści rasowej i stosowaniem przemocy. Źródła takich zachowań wiążą się już z początkiem istnienia ruchu. Skinheadzi zazwyczaj wywodzili się z bezrobotnych rodzin, zamieszkujących ubogie tereny dużych miast. Były to więc osoby umiejscowione na niższych szczeblach

¹² *Ibidem*, s. 206 i literatura cytowana przez Autorkę.

¹³ Do takiego wniosku może doprowadzić lektura „Brunatnej księgi” stanowiącej dokumentację monitoringu przestępstw popełnionych przez neofaszystów i skrajną prawicę oraz incydentów na tle rasistowskim, ksenofobicznym i aktów dyskryminacji na terenie Polski. Jest ona prowadzona od 1996 r. przez Stowarzyszenie „Nigdy Więcej”. Szerzej: M. Kornak, *Brunatna Księga 1987-2009*, Warszawa 2009; M. Kornak, *Brunatna Księga 2009-2010*, Warszawa 2011; M. Kornak, *Brunatna Księga 2011-2012*, Warszawa 2012.

¹⁴ W. Paterek, *Nacjonalizm*, [w:] R. Borkowski (red.), *Konflikty współczesnego świata*, Kraków 2001, s. 88.

¹⁵ R. Pankowski, M. Kornak, *Radical Nationalism In Poland: From Theory to Practice*, [w:] E. Melzer (red.), *Right-wing extremism in Europe: country analyses, counter-strategies and labor-market oriented exit strategies*, Berlin 2013, s. 157.

¹⁶ „Skinhead” – to angielskie słowo, które w dosłownym tłumaczeniu na język polski oznacza „skóro-głowy”

¹⁷ Szerzej na ten temat: M. Jędrzejewski, *op. cit.*, s. 178 i n.

drabiny społecznej, sfrustrowane swoją sytuacją życiową, biedą i brakiem perspektyw na poprawę sytuacji ekonomicznej. Z kryminologicznego punktu widzenia jest to o tyle istotne, że sytuacja społeczna rodziny wyznacza punkt startu jednostki, od którego zaczyna się proces jej socjalizacji i niezależnie od jego finału wywiera zawsze wpływ na jego przebieg. Przynależność do niskich warstw społecznych łączy się z niewystarczającym zaspokojeniem potrzeb biologicznych dziecka, nasileniem takich zjawisk jak: nadużywanie alkoholu przez rodziców i nieumiejętność radzenia sobie z tym problemem oraz skoncentrowaniu uwagi sformalizowanych agend kontroli społecznej na członkach rodziny, co zwiększa szansę stygmatyzacji¹⁸.

Jednak członkowie subkultury skinów w swojej ideologii nie buntowali się nigdy przeciwko własnej rodzinie, religii, hierarchii społecznej czy też państwu jako instytucji, a wręcz kultywowali te wartości jako najistotniejsze dla świadomości narodu.

Początkowo ruch skinheadów miał charakter apolityczny, jednak z czasem w grupie wyodrębnił się odłam o charakterze neofaszystowskim, który okazał się dominujący i doprowadził do tego, że słowo „skinhead” zaczęto utożsamiać z agresją i przemocą oraz ideologią opierającą się na najbardziej skrajnych poglądach politycznych i społecznych. Z czasem subkultura wzbogacała się o nowe elementy ideologiczne. Jej członkowie zaczęli określać swój ruch jako „narodowy”, „patriotyczny” lub „nacjonalistyczny”, by unikać negatywnych w odbiorze określeń „faszystowski” czy „neonazistowski”.

W Polsce nurt narodowy nawiązywał do tradycji polskich ruchów skrajnie prawicowych, z okresu dwudziestolecia międzywojennego, takich jak np. Obozu Narodowo-Radykalnego „Falanga” Romana Dmowskiego lub Młodzieży Wszechpolskiej. W ideologii ruchu na dobre zagościł nacjonalizm oraz fundamentalizm religijny, wyrażający się silnymi tendencjami antysemitycznymi oraz nienawiścią do wybranych narodowości. Rasizm nie funkcjonował jeszcze jako odrębny składnik ideologiczny, stanowiąc jedynie element składowy propagowanego nacjonalizmu. Jednak coraz częściej obok haseł typowych dla polskiego nacjonalizmu („Polska dla Polaków”, „Bóg Honor i Ojczyzna”, „White Pride”), pojawiały się propozycje zjednoczenia skinheadów w walce o dominację białej rasy¹⁹.

W 1989 r. doszło w Polsce do pierwszego aktu terroru politycznego. Grupa nazi-skinów dokonała napaści na siedzibę Polskiej Partii Socjalistycznej w Warszawie, w wyniku czego kilka osób odniosło obrażenia, a jedna wymagała hospitalizacji. W tym samym roku, w jednym z klubów studenckich w Warszawie dokonano zabójstwa na tle ideologicznym, którego sprawcami byli nazi-skini z PWN – PSN – Legionu Polskiego²⁰.

Funkcjonujące dość powszechnie na początku lat 90. XX w. przekonanie, że antysemityzm oraz faszyzm mają w Polsce podłoże historyczne, przez co dotyczą starszego i najstarszego pokolenia więc w sposób naturalny będą zanikać w miarę postępu procesu demokratyzacji, okazało się błędne. Socjologowie kultury wskazywali na proces określany transmisją międzypokoleniową, polegający na przekazaniu uprzedzeń o charakterze antysemitycznym czy ksenofobicznym młodemu pokoleniu nie tylko w obrębie środowiska rodzinnego ale poprzez jak najbardziej współczesne kanały transmisji treści,

¹⁸ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 328.

¹⁹ Szerzej: B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2009, s. 792 i n.

²⁰ *Ibidem*, s. 794.

takie jak subkultura stadionów, muzyka rockowa z treściami antyfaszystowskimi oraz subkultura skinheadów²¹.

W pierwszej połowie lat 90. XX w. na scenie krajowej aktywizowały się stare i pojawiły nowe organizacje nacjonalistyczne i neofaszystowskie. Szacuje się, że spośród 5-10 tys. działających wówczas skinheadów, aktywnych politycznie, w zależności od miejsca zamieszkania, było ok. 5-10% uczestników ruchu. Angażowali się oni w działalność przynajmniej kilkudziesięciu prężnie funkcjonujących partii politycznych i organizacji ultra nacjonalistycznych, takich jak: Stronnictwo Narodowe „Szczerbiec”, Stronnictwo Narodowe „Ojczyzna”, Polski Front Narodowy (PFN), Narodowe Odrodzenie Polski (NOP), Polską Wspólnotę Narodową – Polskie Stronnictwo Narodowe (PWN-PSN), Aryjski Front Przetrwania (AFP), Narodową Partię Robotniczą (NPR), Narodowy Front Polski (NFP), Ofensywę Narodowo-Radykalną (ONR), Wspólnotę Szarych Wilków oraz Ruch Zadruga. Największy wpływ na rozwój i kształtowanie się ideologii ruchu nazi-skinhead w Polsce miały partie PWN-PSN, NOP oraz PFN, które widziały możliwość zapewnienia subkulturze skinów ideologii stanowiącej podstawę polskiego nacjonalizmu oraz wykorzystania ich w szerzeniu nienawiści rasowej i terroru politycznego²².

Mimo że pojawiające się wówczas ugrupowania skrajnie pravicowe były mocno podzielone i rozbite a ich wartość polityczna marginalna, to jednak stanowiły one zaplecze kulturowe, które w późniejszym okresie przesądziło o potencjale dla działań politycznych opartym na podobnej ideologii. W tym okresie rozpoczął się również proces stopniowego budowania infrastruktury, którą można nazwać infrastrukturą nienawiści i która dopiero w późniejszym czasie przełożyła się na działania o charakterze *stricte* politycznym²³ oraz wytworzyła „produkt” jakim jest tzw. mowa nienawiści²⁴.

Od początku drugiej połowy lat 90. XX w. młodzież należąca do subkultury skinów zaczęła odchodzić od skrajnie pravicowych partii. Przyczyny takiego stanu rzeczy były zróżnicowane. Wskazuje się przede wszystkim na: utratę zaufania do liderów największych ruchów ultra nacjonalistycznych, zmianę realiów życia społecznego, gospodarczego i politycznego w Polsce oraz schyłek ery działań wynikających z dążeń wielu środowisk do obalenia systemu komunizmu i odzyskania niezależności, ponieważ wolność wypowiedzi i zrzeszania się stały się normą²⁵.

Reasumując można stwierdzić, że młodzieżowa subkultura skinhead stworzyła podwalinę dla fenomenu organizacji ultraprawicowych w Polsce. Obecnie, mimo schyłku zarówno samej subkultury skinheadów jak i angażowania się jej członków w działalność *stricte* polityczną organizacje skrajnie pravicowe wciąż prosperują na mapie politycznej Polski. Znaczna część ich członków przeszła swoją socjalizację polityczną poprzez faszyzująca subkulturę skinheadów – i wartości czy inspiracje dla działalności politycznej czerpała bezpośrednio z tego doświadczenia²⁶.

²¹ Szerzej: R. Pankowski, *Oblicza nietolerancji – nacjonalizm, ksenofobia, antysemityzm. Próba diagnozy i sposoby zapobiegania (wystąpienie w debacie)*, „Res Humana” 2013, nr 4, s. 125.

²² Szerzej: R. Pankowski, *Nazi Music In Poland*, [w:] N. Lowles, S. Silver (red.), *White Noise. Inside the International Skinheads Scene*, London Searlight 1998, s. 67 i n.; B. Hołyst, *Kryminologia...*, s. 794.

²³ R. Pankowski, *Oblicza nietolerancji...*, s. 125.

²⁴ Szerzej na ten temat: M. Duda, J. Jurczak, *Przestępstwa z nienawiści jako element przestępczości stadionowej. Mowa, symbole i gesty nienawiści w świetle badań*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Ofiary przestępstw z nienawiści*, Warszawa 2013, s. 162 i n.

²⁵ B. Hołyst, *Kryminologia...*, s. 795.

²⁶ R. Pankowski, *Oblicza nietolerancji...*, s. 125.

Efektowności skrajnej prawicy jest rejestrowany w ostatnich latach wzrost incydentów o charakterze rasistowskim, ksenofobicznym i antysemickim. Przyczyna takiego stanu rzeczy może leżeć w akceptacji i poparciu ze strony partii prawicowych głównego nurtu tego typu działań. Eksperci wskazują, że jeszcze do niedawna nie zdarzało się, by politycy prawicowi z partii parlamentarnych brali udział w manifestacjach organizowanych przez ugrupowania typu ONR. Obecnie jest to zjawisko nie tylko powszechne, ale i akceptowalne czego przykładem może być publiczne uzasadnianie przez niektórych polityków tak nagannych zachowań działaczy skrajnej prawicy jak np. zakłócanie przez faszystów porządku w trakcie trwania wykładu prof. M. Srody na Uniwersytecie Warszawskim²⁷. Niewątpliwie uczestnikami tego typu zajęć są przede wszystkim młodzi i bardzo młodzi ludzie, dlatego celowym wydaje się znalezienie odpowiedzi na pytanie, co powoduje że takie ugrupowania jak np. Młodzież Wszechpolska lub tzw. narodowcy²⁸ działający w organizacjach skrajnie prawicowych, głoszących poglądy rasistowskie, ksenofobiczne i nacjonalistyczne mogą leżeć w orbicie zainteresowania współczesnej młodzieży.

Przyczyny przynależności nieletnich do radykalnych ugrupowań prawicowych o charakterze ekstremistycznym

Młodzi ludzie mogą trafiać do organizacji ultrapravicowych, zarówno z własnej inicjatywy jak i stać się podmiotem werbunku przez inne osoby, które są zaangażowane w tego typu działalność. Nieletni nawiązują kontakt z przedstawicielami takich organizacji poprzez Internet (strony internetowe i portale społecznościowe) lub sieć własnych kontaktów, towarzyskich bądź rodzinnych. Ugrupowania ultrapravicowe organizując manifestacje i marsze bez problemów mobilizują do tego celu dużą liczbę członków środowiska pseudokibiców, co musi wskazywać na szeroką sieć kontaktów społecznych w tej grupie.

Przyczyny udziału nieletnich w ultrapravicowych organizacjach można rozpatrywać z wielu perspektyw. Z punktu widzenia kryminologii można przyjąć, że decydujące znaczenie mają czynniki ryzyka o etiologii społecznej, zarówno te o charakterze mikrosocjalnym jaki i w skali makro oraz psychofizyczne, indywidualne, uwarunkowania człowieka.

Jeśli chodzi o czynniki makrosocjalne należy podkreślić, że opisany powyżej prototyp organizacji skrajnie prawicowych w formie ruchu skinhead pojawił się w Polsce czasie, gdy komunizm chylił się ku upadkowi. Przynależność do subkultury była więc z jednej strony przejawem buntu i prowokacji przeciwko jeszcze funkcjonującemu systemowi a z drugiej zaś szybko rozpowszechniającą się swoistą modą, która trafiła do Polski z krajów Europy Zachodniej. W omawianym okresie czasowym w Polsce zmniejszenie kontroli sprawowanej przez aparat państwowy sprzyjało manifestowaniu przez młodzież swojej niezależności, kontestacji rzeczywistości oraz hołubieniu dekadentkim nastrojom²⁹.

²⁷ J. Sidorowicz, *Prawica wciąga radykałów na salony*, „Gazeta Wyborcza” z 25.02.2013 r., http://www.nigdywiecej.org/index.php?option=com_content&task=view&id=695&Itemid=92 (dostęp 6.02.2014 r.).

²⁸ Narodowcy – „młodzi ludzie określający się tym mianem to osoby działające w partiach skrajnie prawicowych, naśladujące lub utożsamiające się z ruchem skinheadów. Ponadto określenia tego używają nazi-skinheadzi dla określenia własnych poglądów politycznych” – cyt. za B. Hołyst, *Kryminologia...*, s. 797.

²⁹ *Ibidem*, s. 793.

Z transformacją która nadeszła wraz z upadkiem „żelaznej kurtyny”, znaczna część społeczeństwa, szczególnie wchodzącego dorosłe życie, wiązała ogromne nadzieje. Jednak funkcjonowanie w warunkach gospodarki wolnorynkowej wiele z tych nadziei zniwelowało oraz przyniosło nowe rozczarowania, frustracje i problemy społeczne jak choćby bezrobocie i bieda. W literaturze kryminologicznej traktuje się je jako czynniki zwiększające ryzyko zachowań przestępczych i patologicznych oraz zakłócające funkcjonowanie jednostki w sferze psychicznej co może w konsekwencji powodować frustrację, depresję, bezsilność oraz podatność na wszelkiego rodzaju manipulacje, w tym również ze strony skrajnych ugrupowań. Brak perspektyw na polepszenie sytuacji materialnej znacznej części pokolenia ludzi wychowanych już w realiach gospodarki wolnorynkowej powoduje ich umiejscowienie w kulturze warstw niższych co sprawia że odczuwają oni frustrację i chętniej angażują się w ruchy o podłożu ekstremistycznym, a zwłaszcza nacjonalistycznym. Z jednej strony przywódcy takich ruchów cedują odpowiedzialność za społeczne problemy na „system” a nie indywidualną jednostkę, z drugiej zaś proponują proste rozwiązania skomplikowanych kwestii, np. „jeśli obcokrajowy opuszczą Polskę będzie praca dla Polaków”. Nacjonalizm polityczny promowany przez radykalną prawicę odwołuje się i bazuje na emocjach, które z trudem można uznać za racjonalne³⁰. Nietelni, jako nie w pełni ukształtowane jednostki, często kierujące się bardziej emocjami niż racjonalnym działaniem, szybko poddają się populizmowi i angażują w propagandową działalność polityczno-społeczną, często niezależnie od własnych poglądów i ponoszonych przez taką aktywność kosztów.

Jeśli chodzi o czynniki mikrospołeczne wskazać można na czynniki w obrębie pierwotnych grup takich jak środowisko rodzinne, szkolne i rówieśnicze oraz kontrola grup pierwotnych w zakresie spędzania przez nieletniego czasu wolnego. W sytuacji kiedy rodzina i szkoła nie realizują właściwie funkcji wychowawczej powstaje niebezpieczeństwo przystępowania młodych ludzi do nieformalnych a czasem i sformalizowanych środowisk, lokujących się na marginesie życia społecznego i stojących zazwyczaj w opozycji do obowiązujących w społeczeństwie „dorosłych” systemów norm i wartości³¹.

Szczególne znaczenie w kontekście małych grup społecznych ma rodzina, ze wszystkimi funkcjami, jakie powinna pełnić. Młody człowiek, którego rodzina nie zaspokaja podstawowych potrzeb emocjonalnych, zwłaszcza poczucia przynależności do określonej grupy społecznej, będzie szukał poczucia bezpieczeństwa i akceptacji poza nią, co łatwo może doprowadzić go do subkultur młodzieżowych, sekt czy też właśnie ugrupowań ekstremistycznych. Współcześni rodzice często wykazują tendencje do marginalizowania problemów dorastających dzieci, co może być pokłosiem niemożności rozumienia problemów młodszego pokolenia, kryzysem wartości rodzinnych i koncentrowaniu się dorosłych członków rodziny na zabezpieczeniu podstawowych potrzeb materialnych. Często te potrzeby finansowe rodzice są w stanie zaspokoić tylko w podstawowym wymiarze, co w konsekwencji prowadzi do tego, że młodzież ma utrudniony dostęp do urozmaiconych form spędzania czasu wolnego takich jak sport, nauka języków obcych, koła zainteresowań, kino itp. ponieważ udział w nich jest uwarunkowany koniecznością posiadania źródeł finansowania. Podobnie, dostęp do atrakcyjnych i legalnych organizacji młodzieżowych również jest utrudniony, gdyż udział w każdej z nich wiąże się również z partycypacją w kosztach jej funkcjonowania, co

³⁰ Szerzej: W. Paterek, *Nacjonalizm...*, s. 91.

³¹ S.P. Zakrzewski, *Zjawiska patologii społecznej. Przyczyny – przebieg – skutki*, Poznań 2012, s. 302.

powoduje że często młody człowiek ma w perspektywie formy spędzania czasu wolnego które są nielegalne (organizacje ekstremistyczne, pseudokibice itp.) lub niewskazane dla jego kategorii wiekowej i rozwojowej ze względu na ułatwiony dostęp do używek, alkoholu lub środków odurzających. Decydujące znaczenie ma w takiej sytuacji fakt, że udział w tego typu przedsięwzięciach nie wiąże się z koniecznością opłacenia składek, posiadaniem kieszonkowego na wyjazdy itp. Nieletni, którzy wykazują się deprivacją potrzeb społecznych lub psychologicznych będą więc szukać dostępnej dla siebie grupy odniesienia, która będzie w stanie zaspokoić deficyty środowiska rodzinnego.

Istotne znaczenia odgrywa również osobowość członków rodziny, klimat w jakim wychowuje się nieletni oraz style wychowania preferowane przez opiekunów prawnych. Kryminolodzy wskazują, że grupy pierwotne mają podstawowe znaczenie dla przekazywania i internalizacji poglądów i przekonań związanych z uznaniem wartości i przestrzeganiem norm zachowania³².

Istotnym czynnikiem ryzyka może być brak pozytywnych wzorców osobowych w życiu młodego człowieka lub występowanie anty-autorytetów oraz propagowanie w środkach masowego przekazu negatywnych, czasami wręcz destrukcyjnych form zachowań. Często bardzo radykalne poglądy głoszą politycy lub osoby piastujące eksponowane stanowiska, co sprawia że są one przyjmowane przez niedojrzałą jednostkę jako aksjomaty. Niebagatelne znaczenie ma również ignorancja historyczna i braki w ogólnym wykształceniu nie tylko wśród sympatyków tego typu ruchów ale również wśród uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i średnich. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatruje się w reformach szkolnictwa ostatnich lat.

W literaturze wskazuje się, że istotną rolę odgrywają również czynniki tkwiące w samym człowieku. Część z nich wynika z typowych zachowań okresu dojrzewania i jest charakterystyczna dla tego wieku. Wskazać można tu na takie symptomy jak³³: próby wyzwolenia z podporządkowania osobom dorosłym, różne postacie konfliktu pokoleń, możliwość znalezienia w ugrupowaniu własnego miejsca i budowania swojej pozycji społecznej, zagubienie, niepewność.

Aktywny udział w manifeście czy jakiegokolwiek akcji tego rodzaju może zmniejszyć napięcie psychiczne i frustrację młodego człowieka, zapewnić mu możliwość sprawdzenia siebie i wykazania się określonymi umiejętnościami oraz cechami np. odwagą czy męstwem itp. Decydująca może być chęć przeżycia przygody, zabawy, dążenie do uzewnętrznienia swojej odrębności, szukanie aplauzu dla pomysłowości.

Faktem jest, że nieletni mają tendencję do popełniania czynów karalnych czy też epatowaniem zachowań wskazujących na demoralizację w grupach. Cechą charakterystyczną przestępstw popełnianych przez nieletnich w ramach grupy, co można rozpatrywać również w kontekście zbiorowości członków organizacji ekstremistycznych, jest ich nieekonomiczny charakter. Są swego rodzaju zabawą, „sportem” uprawianym na pokaz, dla rozrywki. Młody człowiek bezrefleksyjnie ulega wpływom „wychowawczym” grupy do której należy. W miarę upływu czasu internalizuje normy i wartości akceptowane przez jej członków. Organizacja pozbawiona kontroli zewnętrznej tworzy i ustala pewien styl życia, samodzielnie wybiera autorytety a z czasem młody człowiek uzyskuje w niej możliwość pełnienia określonych ról społecznych. W miarę upływu czasu wzrasta atrakcyjność grupy dla jej członków i atrakcyjność więzi wewnątrzgrupowych.

³² Szerzej: J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *op. cit.*, s. 64 i n.

³³ T. Sołtysiak, Cz. Cekiera, *Niektóre zagrożenia współczesnej młodzieży*, [w:] T. Sołtysiak (red.), *Zjawiska patologii społecznej. Uwarunkowania, rozmiary, profilaktyka, prognozy*, Bydgoszcz 1995, s. 58-59.

Członkowie spędzają ze sobą czas wolny, którego elementem mogą być działania niezgodne z prawem: wandalizm, niszczenie mienia, wszczynanie awantur, zakłócanie porządku publicznego itd.³⁴.

Warto podkreślić, że młodzi ludzie, w przeciwieństwie do osób dorosłych, częściej uczestniczą w życiu publicznym nie w pełni świadomie. Motywacją jest dla nich udział osób starszych, będących dla nietelnych autorytetem życiowym lub choćby imponujących. Co istotne, nietelni jako nie w pełni ukształtowane jednostka, z nikłą wiedzą historyczną i polityczną, z nie skryształizowanym światopoglądem, nie zawsze będzie w stanie przewidzieć konsekwencji, jakie mogą wiązać się z aktywnym udziałem w organizacjach ekstremistycznych.

Skutki udziału nietelnych w ultraprawicowych organizacjach oraz możliwości zapobiegania zjawisku

Niewątpliwie nie można generalizować skutków jakie nieść może za sobą udział w skrajnych ugrupowaniach ekstremistycznych młodzieży. Tak jak każdy młody człowiek stanowi indywidualność, tak udział w organizacji może przynieść inne efekty uboczne dla każdego z nich. Znaczenie ma tu stopień identyfikacji człowieka z grupą, internalizacji preferowanych przez nią norm oraz stopień zaangażowania w jej działalność. Będzie on najwyższy u przywódców, ideologów i aktywistów grupy, nieco niższy u szeregowych jej członków i prognostycznie najniższy w kontekście jedynie sympatyków ugrupowania. Działalność czy choćby sympatyzowanie z ruchami o charakterze ekstremistycznym może w skrajnej sytuacji doprowadzić nietelnego do pierwszych wspólnie popełnianych w ramach grupy przestępstw, dokonywanych pod wpływem rówieśników albo poprzez wykorzystanie nietelnych przez osoby dorosłe do realizacji znamion zaplanowanych przez nich czynów. Dopuszczenie się zachowań aspołecznych, czy to w formie demoralizacji czy też czynu karalnego w konsekwencji może wywołać konieczność wszczęcia postępowania w sprawie nietelnego i orzeczenia przez sąd określonych ustawowo środków wychowawczych. W przypadku niektórych, starszych nietelnych, właściwym może być już sąd karny. Postępowanie sądowe, orzeczenie i wykonanie wyroku sądowego może wiązać się ze stygmatyzacją jednostki i konsekwencjami z tym związanymi w postaci dalszej, powrotnej przestępczości.

Odpowiedzialność za ochronę nietelnych spoczywa na państwie jako instytucji oraz rodzinie jako podstawowej komórce społecznej i szkole jako instytucji wychowawczej. Niektórzy badacze zajmujący się problematyką udziału młodzieży w tego typu organizacjach są zdania³⁵, iż nie można oczekiwać od rodziców czy też szkoły rozwiązania problemów, które odnoszą się do obszaru polityki, socjologii i psychologii społecznej - i trudno odmówić takim argumentom racjonalności, zwłaszcza w erze Internetu. Nie zwalnia to jednak rodziny ani szkoły od wpajania dzieciom takich wartości jak poszanowanie ludzkiej godności, wolności i eliminowanie uprzedzeń o charakterze rasowym, etnicznym itp.

Słusznie zauważa się w literaturze³⁶, że w wysuwanych niekiedy postulatach postawienia jasnej granicy pomiędzy wychowaniem a polityką nie dostrzega się istniejącego między nimi związku zależności: obszar wychowania już dawno przestał być

³⁴ B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2009, s. 418 i literatura tam cytowana.

³⁵ Szerzej: M. Meyer, *Radykalnopravicowa orientacja...*, s. 207 i autorzy tam cytowani.

³⁶ *Ibidem*, s. 208.

„pedagogiczną prowincją”, a polityka, współokreślająca wychowanie i kształcenie, uzależniona jest od ich wyników. W wielu przypadkach nie jest możliwe uniknięcie nieskuteczności wychowania wobec istniejących układów społecznych i politycznych. Można jednak wiele zdziałać za pomocą zmiany świadomości, która wywrze wpływ na dany obszar polityczny. Prawdą jest natomiast, że do wielu zadeklarowanych ekstremistów nie dotrze się za pomocą programów pedagogicznych, można i trzeba natomiast chronić przed nimi młodzież.

W obszarze funkcjonowania ruchów ekstremistycznych istnieje konieczność nadzorowania ich aktywności nie tylko przez powołane do takich celów organy ścigania ale również poprzez organizacje pozarządowe. W szczególności należy wskazać tu profilaktyczną i kontrolną funkcję realizowaną przez Stowarzyszenie „Nigdy Więcej”, którego celem jest monitorowanie i eliminowanie wszelkich przejawów aktywności społecznej grup neofaszystowskich i neonazistowskich. Stowarzyszenia prowadzi w tym celu działalność wydawniczą, edukacyjną i oświatową, dzięki czemu istnieje szansa na poprawę społecznej, historycznej i prawnej świadomości nieletnich oraz członków ich rodzin co wydaje się niezbędne w zakresie omawianego problemu.

Cenną inicjatywą jest powstanie w strukturach unijnych Komisji Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (*European Commission against Racism and Intolerance – ECRI*). Jej celem jest zwalczanie na poziomie Unii Europejskiej rasizmu, ksenofobii, antysemityzmu i nietolerancji przy uwzględnieniu zasad ochrony praw człowieka. Jednym z zadań Komisji jest przegląd sytuacji w poszczególnych krajach europejskich. ECRI analizuje sytuację w zakresie problematyki rasizmu i nietolerancji oraz przedstawia sugestie i wnioski mające pomóc w rozwiązaniu problemów, które wskazała³⁷.

Na koniec warto wskazać na ważną rolę kryminologii i badań kryminologicznych w zakresie podniesionej problematyki. Środowiska ugrupowań ekstremistycznych są hermetyczne więc społeczeństwo niewiele wie o członkach takich ruchów: motywacji ich działań, drodze życiowej itd. W Polsce istnieje pilna potrzeba zbadania zjawisko ekstremizmu pod kątem kryminologicznym – niewiele o tym fenomenie wiemy, gdyż badaczy odstręcają agresja i nienawiść tych środowisk oraz brak środków finansowych na badania. Praktyka jednak wskazuje, że dopiero kiedy pozna się przyczyny i mechanizmy funkcjonowania jakiegoś zjawiska można proponować rozwiązania mające na celu jego profilaktykę i skuteczne zwalczanie.

³⁷ B. Hołyst, *Kryminologia...*, s. 798.

Tytuł

Nieletni wobec ugrupowań ekstremistycznych o charakterze prawicowym.
Wybrane problemy

Streszczenie

Wzrost popularności populistycznej skrajnej prawicy jest jednym z najbardziej znaczących cech współczesnych demokracji ostatniego ćwierćwiecza. Część członków tego typu organizacji to osoby małoletnie. Przewodnym zagadnieniem podniesionym w artykule jest udział nieletnich w skrajnie prawicowych organizacjach działających na terenie Polski. Skupiono się na przyczynach dla których uczestniczą oni w tego typu ugrupowaniach, skutkach z tym związanych oraz możliwościach przeciwdziałania zjawisku.

Słowa kluczowe

nieletni, grupy ekstremistyczne, skrajna prawica, etiologia

Title

Juveniles in the light of right-wing extremist groups. Selected issues

Summary

The uprising of populist radical movements is one of a major significant feature battling modern democracies in the last quarter of a century. Some of the members of such radical organizations are mostly minors. The main objective of this article is to shed light on the participation of juveniles in the radical movement/organizations in Poland. This article pays particular attention to various reasons why juveniles participate in such radical groups, the effects of such participation and possibilities of counteracting such behavior.

Keywords

juveniles, extremist groups, extremist right-wing groups, etiology

Dr Kamil Frąckowiak
Adiunkt
Katedra Prawa Karnego Materialnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ XII

Współczesne piractwo somalijskie jako przejaw ekstremizmu islamskiego – etiologia, fenomenologia i przeciwdziałanie

Geneza piractwa somalijskiego

Etiologii piractwa somalijskiego należy dopatrywać się na wielu płaszczyznach: geograficznej, politycznej, społecznej, ekonomicznej, a nawet religijnej.

Przez wody Zatoki Adeńskiej łączącej Morze Czerwone z Oceanem Indyjskim przebiega jeden z najbardziej uczęszczanych morskich szlaków tranzytowych na świecie. Wiedzie tędy najkrótsza droga z Europy i Ameryki Północnej do Azji.

W dalszej kolejności warto zwrócić uwagę na słabość struktur państwowych państwa somalijskiego, określanego mianem „państwa upadłego”, tj. państwa, które nie jest realizować podstawowych potrzeb w stosunku do swoich obywateli¹.

Historia najnowsza państwa somalijskiego datuje się począwszy od 1960 r., kiedy to z połączenia Somalii Brytyjskiej i Somalii Włoskiej powstała niepodległa Republika Somalijska. Ustrój przetrwał jedynie dekadę, do czasu, aż do władzy doszedł generał Mohammed Siad Barre, reprezentujący Somalijską Rewolucyjną Partią Socjalistyczną, dokonując przewrotu politycznego i społecznego.

W wyniku przeprowadzenia nieudanych reform, Somalię dotknął kryzys gospodarczy. To między innymi z tej przyczyny w 1991 r. doszło do wybuchu wojny domowej, w wyniku której generał Barre został pozbawiony władzy. Efektem kolejnego zamachu stanu był jednak rozpad struktur państwowych i wszechogarniająca anarchia, co spowodowało, iż wielu mieszkańców wyemigrowało². Od tego momentu, Somalia jako jednolite, w pełni suwerenne i samodzielne państwo przestało istnieć³.

Pomimo prób Organizacji Narodów Zjednoczonych, która w 1992 r. rozpoczęła akcję „Przywrócić nadzieję” nie udało się przywrócić pokoju i zażegnać konfliktów pomiędzy walczącymi o władzę klanami. Somalijskie społeczeństwo jest bowiem zorganizowane w klany i zespoły rodowe, które stanowią podstawę podziału całej wspólnoty, dzielącej się następnie na rody, a te następnie na lineażę⁴. W świetle aktualnej sytuacji politycznej jest to o tyle istotne, że powstały w 2000 r. Tymczasowy Rząd Federalny (*Transitional Federal Government* – TFG), uznany przez społeczność międzynarodową oraz ustanowiony przy udziale Stanów Zjednoczonych, Etiopii i Organizacji Narodów Zjednoczonych, został utworzony z przedstawicieli jedynie czterech najważniejszych grup klanowych. Stało się to podstawą formułowania przez

¹ K. Wardin, *Współczesne piractwo morskie. Wyzwanie somalijskie oraz odpowiedź społeczności międzynarodowej*, Warszawa 2012, s. 171.

² D. Pyć, *Otwarta puszcza Pandory – prawo międzynarodowe wobec piractwa somalijskiego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2010, t. XXIV, s. 480.

³ J. Zajadło, *Prawo międzynarodowe wobec problemu 'państwa upadłego'*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 2, s. 6-9.

⁴ K. Wardin, *op. cit.*, s. 122-125.

media zarzutów, że przyjęty podział polityczny jest niesprawiedliwy, co również osłabiło zaufanie Somalijczyków do władz centralnych⁵.

Problemy z państwowością Somalii oraz brak perspektyw na ustabilizowanie sytuacji politycznej nie są jednak wyłącznymi przyczynami podejmowania się procederu piractwa przez jej mieszkańców. Kolejnym czynnikiem jest upadek rybołówstwa somalijskiego mający swoje podłoże w katastrofie naturalnej. W 2004 r. Afrykę nawiedziło tsunami. Ogromna fala o szacunkowej wysokości 10 metrów siała na wschodnim wybrzeżu niebywałe spustoszenie. Wielu z mieszkańców Somalii utraciło wtedy dorobek całego życia. Zniszczeniu uległo przeszło 2000 rozbitych, bądź zatopionych łodzi rybackich. Negatywne skutki ekonomiczne spotęgował dodatkowo fakt, iż główną gałęzią gospodarki było właśnie rybołówstwo, wobec czego wielu Somalijczyków straciło możliwość jedynej, legalnej pracy.

Utrata odpowiednich narzędzi do pracy, a tym samym brak jakiegokolwiek konkurencji ze strony krajowego rybołówstwa oraz duża swoboda w żegludze po wodach Somalii spowodował, że Zatoka Adeńska oraz rejon wyspy Sokotry stał się celem dla zagranicznych przedsiębiorstw trudniących się połowem ryb i owoców morza.

Z pojawieniem się wodnego żywności u wybrzeży Afryki wiąże się jeszcze jedno zdarzenie. Opinia publiczna dowiedziała się wtedy o skrywanym dotąd procederze składowania w wodach przybrzeżnych Somalii ogromnych ilości toksyn i radioaktywnych odpadów przez statki, będące na usługach zagranicznych przedsiębiorstw⁶. W wyniku fal tsunami na brzeg zostały bowiem wyrzucone wzmiankowane odpady, co ukierunkowało gniew i frustrację Somalijczyków ku zachodnim koncernom.

Trudną sytuację Somalijczyków pogarszają również powtarzające się okresy suszy i fale głodu. Problemy z opadami w tej części Afryki zdarzają się coraz częściej. Katastrofalna susza nawiedziła Somalię w 2011 r. Liczba osób dotkniętych klęską przekracza obecnie 10 milionów, a problemy z brakiem wody występują na obszarze niemal całego kraju⁷.

Z czasem miało się okazać, iż porwanie zagranicznego statku w celu wyłudzenia okupu jest intratnym zajęciem⁸. Należy w tym miejscu wskazać, iż zgodnie z obowiązującym w Somalii prawem zwyczajowym i przy pełnej akceptacji starszyny somalijskiej, pirackie ataki na zachodnie statki oraz żądania okupy uznawane są za formę *diya* – rekompensaty należnej za poniesione straty. Można nawet wysnuć wniosek, że system klanowy wspiera takie zachowania, nie widząc w pirackich atakach niczego nagannego, oceniając je w kategorii zadośćuczynienia za utratę wpływów z połowów⁹. Piractwo nie jest jednak dla kontynentu afrykańskiego problemem nowym. Wybrzeże somalijskie nie jest regionem unikatowym, w przeszłości piraci stanowili problem głównie Zatoki Gwinejskiej, w późniejszym czasie prym zaczęli wieść piraci z Somalii.

Powstanie gangów pirackich pośrednio było zatem przestępczą odpowiedzią na napływ obcych statków rybackich zamierzających trudnić się nielegalnym połowem, czy zrzutem radioaktywnych odpadów¹⁰. Tragiczna sytuacja materialna była zapewne głównym czynnikiem motywującym rybaków do tworzenia bądź wstępowania do gangów

⁵ J. Gundel, *Clans in Somalia*, UNHCR, Austrian Federal Ministry of the Interior, Wiedeń 2009, s. 10.

⁶ D. Pyć, *op. cit.*, s. 482.

⁷ <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/katastrofalne-skutki-suszy-w-somalii/0ehs8> (dostęp 10.01.2014 r.).

⁸ *Ibidem*.

⁹ K. Wardin, *op. cit.*, s. 125.

¹⁰ L.M. Diaz, B.H. Dubner, *Foreign Fishing vs. Somalia Piracy: Does Wrong Equal Wrong?*, "Barry Law Review" 2010, no 14, s. 73-96.

pirackich, choć nie zawsze robili to dobrowolnie. Pośrednią przyczynę stanowiło również nielegalne kłusownictwo i zanieczyszczanie toksyczne wybrzeży somalijskich przez statki zagraniczne, które piraci chcieli wyeliminować poprzez zatrzymywanie statków i nakładanie na nie grzywien i podatków.

Piraci somalijscy i organizacja islamska *Al-Shabaab*

Przechodząc na grunt właściwych rozważań na temat fenomenu piractwa somalijskiego i jego związku z ekstremistami islamskimi wskazać należy na zacieśnione relacje pomiędzy tymi grupami. Jest to kolejny istotny czynnik, który znacząco wpłynął na wzmożoną aktywność piratów działających u wybrzeży, tzw. Rogu Afryki. W Somalii stworzono bowiem siatkę wzajemnych powiązań pomiędzy rozbójnikami morskimi a islamskimi radykałami reprezentującymi organizację *Al-Shabaab*.

Piraci są przeświadczeni o swej bezkarności, czemu niewątpliwie sprzyja niestabilna sytuacja polityczno-gospodarcza Somalii, omówiona w pkt 1 niniejszego opracowania, którą można określić mianem chaosu¹¹. W chwili obecnej większość gangów operuje z wybrzeży środkowej Somalii, obszaru zamętu i bezprawia. Do najważniejszych miejsc określanych jako przystanie pirackie można zaliczyć: Eyl, Garad, Hoby, Harardheere i Mogadishu.

O ile na północy, na terenach byłej Somalii Brytyjskiej funkcjonuje niepodległy i w miarę stabilny Somaliland, o tyle w środkowej i południowej części państwa istnieje wiele ośrodków władzy. Część z nich jest opanowana przez ekstremistyczne ugrupowania islamskie. Początkowo, gdy w latach 2005-2006 radykalny ruch islamski w formie Unii Trybunałów Islamskich (dalej UTI) przejmował władzę był on w miarę jednolity i ściśle egzekwował zakaz piractwa jako fenomenu szkodzącemu somalijskiej państwowości¹².

Obecnie jednak w somalijskim ruchu islamskim ścierają się przynajmniej dwie zantagonizowane frakcje. Frakcja umiarkowana, tzw. aklimowie (*Hisbi Islam* – Partia Islamska), dążyła do ugody z Tymczasowym Rządem Federalnym. Z kolei silniejsza frakcja radykalna (organizacja *Al-Shabaab* – Partia Młodych) od początków swego istnienia chciała rządów bez kompromisów i odbudowy struktury UTI, obalonych w 2007 r. przez Etiopczyków. Priorytetowymi celami młodzieżowej organizacji było stworzenie islamskiego wyznaniowego państwa somalijskiego, wygnanie z kraju cudzoziemców oraz pozabawienie wpływów państw zachodnich w rządzie centralnym w Mogadishu. Co znamienne, taka rozchwiana i niestabilna sytuacja sprzyjała dalszemu rozwojowi piractwa morskiego. Radykałowie islamscy przestali bowiem podejmować przeciwdziałania przeciwko bandytyzmowi morskemu, a wręcz przeciwnie: często nawiązując z nimi współpracę¹³.

Na terenach kontrolowanych przez *Al-Shabaab* ściśle przestrzegane są reguły *szari'atu*. Główne miejsce w tym prawie zwyczajowym zajmują reguły zachowania się i religijno-moralne kryteria. Najbardziej rozwiniętą gałąź tego prawa zajmują prawa statusu osobowego. W skład prawa osobowego i rodzinnego, zawierającego normy rytualnego oraz religijnego zachowania się, wchodzi: małżeństwo, rozwód,

¹¹ H. Klimek, *Bezpieczeństwo żeglugi morskiej w obliczu zagrożeń piractwem i terroryzmem*, [w:] S. Miecznikowski (red.), *Bezpieczeństwo Unii Europejskiej – wybrane aspekty*, Gdańsk 2011, s. 57.

¹² D. Pyć, *op. cit.*, s. 482.

¹³ K. Kubiak, *Ewolucja piractwa somalijskiego*, „Przegląd Morski” 2009, nr 7, s. 11.

pokrewieństwo, materialne zabezpieczenie rodziny, obowiązek wychowania dzieci, testament, sposób dziedziczenia i opieka¹⁴.

W konsekwencji rebelianci z *Al-Shabaab* zakazują podległym im Somalijczykom różnorodnych rozrywek, takich jak oglądanie filmów, słuchanie muzyki, sprzedaży *khatu* (narkotyzującej rośliny), palenia tytoniu, golenia bród oraz innych „prozachodnich” zachowań. Stosują również kary kamienowania oraz amputacji za cudzołóstwo i kradzież¹⁵.

W 2012 r. Ajman az-Zawahiri, aktualny przywódca Al-Kaidy, publicznie przyznał, że somalijska frakcja *Al-Shabaab* weszła w ścisły sojusz z tym światowym ugrupowaniem terroryzmu politycznego¹⁶. Po tym oświadczeniu *Al-Shabaab* należy uznać bezspornie za siatkę *Al-Kaidy* w Somalii¹⁷. W chwili obecnej to ekstremistyczne ugrupowanie prowadzi panislamski dżihad, który zagraża aktami terroryzmu światowi zachodniemu i je skutecznie przeprowadza. Przykładem ścisłej współpracy z *Al-Kaidą* jest przeprowadzony we wrześniu 2013 r. w Nairobi, stolicy Kenii, zamach na centrum handlowe Westgate Mall¹⁸ oraz w dniu 21 lutego 2014 r. nieudany zamach na Pałac Prezydencki w Mogadishu – nieformalnej siedziby premiera i prezydenta Somalii¹⁹. Przedmiotowe ataki świadczą o realnej sile tej formacji ekstremistycznej, potrafiącej przeprowadzić skuteczny atak na obszarze, jak i poza terytorium państwa somalijskiego. Szczególnie atak na centrum Westgate wykazał duże możliwości *Al-Shabaab* w tym rejonie świata i podsyłał zaniepokojenie społeczności międzynarodowej.

Obecnym liderem *Al-Shabaab* jest Ahmed Abdi Godane, znany również jako Mukhtar Abu Zubair. Godane był jednym z założycieli frakcji radykalnej i co znamienne z jego wypowiedzi bije niechęć do systemu klanowego Somalii i postrzeganie terenu państwa jako jeszcze jednego z wielu frontów walki *Al-Kaidy* ze światem zachodnim²⁰.

Zdaniem K. Kubiaka z punktu widzenia piratów, kontakty z radykałami islamskimi są koniecznością z uwagi na fakt, że to oni są siłą dominującą w środkowej i południowej Somalii. Piraci z kolei posiadają swoje bazy i przystanie na zajmowanych przez ekstremistów terytoriach. Dodatkowo rozbójnicy morscy są zainteresowani zwiększeniem swoich umiejętności militarnych oraz zaopatrywaniem się u milicji islamskich w potrzebne uzbrojenie. Organizacja islamska jest dla nich atrakcyjna również ze względu na doświadczonych wojskowych instruktorów. Z kolei dla islamistów, którzy nie posiadają formacji morskiej, zaś drogą morską otrzymują między innymi broń od *Al-Kaidy*, istotne znaczenie mają umiejętności morskich rozbójników. Niepokojąca jest zatem wizja długotrwałego sojuszu piratów z islamistami. Obecnie kompetencje obu grup się przenikają. Islamiści prezentują znacznie wyższy poziom umiejętności bojowych, zaś piraci prowadzenia działań na morzu²¹. W efekcie podjętej współpracy między piratami

¹⁴ E. Puchnarewicz: *Pozycja społeczna współczesnej kobiety arabskiej. Przykład Egiptu*, [w:] Z. Gorczyńska (red.), *Płeć – Kobieta – Feminizm*, Gdańsk 1997, s. 170.

¹⁵ Szerzej: Council on Foreign Relations, adres internetowy: <http://www.cfr.org/somalia/al-shabab/p18650#p5>, (dostęp 12.2.2014 r.).

¹⁶ Szerzej: na temat ekstremistycznego radykalizmu islamskiego: B. Hołyst, *Terroryzm*, t. I, Warszawa 2009, s. 378.

¹⁷ <http://www.criticalthreats.org/somalia/zimmerman-al-shabaab-in-decline-may-8-2012> (dostęp 17.02.2014 r.).

¹⁸ http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,14647212,To_oni_dokonali_zamachu_na_centrum_handlowe_w_Kenii_.html (dostęp 10.02.2014 r.).

¹⁹ <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/21/somali-presidential-palace-attacked-mogadishu-bomb> (dostęp 22.02.2014 r.).

²⁰ <http://www.criticalthreats.org/somalia/al-shabaab-leadership/ahmed-abdi-godane-mukhtar-abu-zubair-november-14-2011> (dostęp 13.02.2014 r.).

²¹ K. Kubiak, *Ewolucja piractwa somalijskiego*, „Przegląd Morski” 2009, nr 7, s. 15.

i radykałami islamskimi można w każdym momencie spodziewać się aktów terroryzmu morskiego na wodach wokół Rogu Afryki wymierzonych w statki płynące pod banderą Izraela, Stanów Zjednoczonych oraz innych zachodnich państw²².

Somalijski piracki gang przypomina specjalistyczną organizację, zorganizowaną według klucza klanowego²³. Typowy gang składa się z kilku wyspecjalizowanych sekcji. Wewnętrzna organizacja gangu pirackiego obejmuje bowiem grupę:

- abordażową, która wchodzi na pokład atakowanej jednostki pływającej (liczy zwykle dwa zespoły – po 12 ludzi),
- morską, która obsługuje statki i łodzie (jej członkowie często formalnie nie należą do gangu, ale są np. rybakami wynajmowanymi na jedną akcję przestępczą),
- planowania, która odpowiada za pozyskiwanie informacji o ruchu statków oraz organizowanie napadów,
- negocjacyjną, która odpowiada za kontakty z mediami i pertraktacje z armatorami napadniętych statków²⁴.

Szefowie gangów pirackich zmierzają do poszerzania zakresu pozyskiwania informacji o ruchu statków. Starają się nawet organizować pirackie „ekspozytury” w portach regionu jako zakamuflowane małe przedsiębiorstwa handlowe czy spedycyjne. Gangi pirackie wymieniają między sobą informacje, niekiedy dzielą się bronią i innym sprzętem technicznym. Ich kontakty przypominają funkcjonalne struktury sieciowe, o dużej autonomii²⁵. Dodatkowo obserwuje się rozszerzenie działalności piratów na inne obszary przestępczości. Zajmują się oni również przemytem broni dla islamskich radykałów oraz transportem członków *Al-Kaidy* do Somalii. Szacuje się, że w rogu Afryki działa nawet 1000 piratów obeznanych z morzem i dysponujących sporym doświadczeniem żeglarskim, zaś przynajmniej 2500 rekrutów znajduje się w trakcie szkolenia²⁶.

Należy zatem uznać, że dalsze istnienie somalijskich gangów pirackich jest ściśle powiązane z islamskimi ekstremistami, zaś rozwikłanie problemu piractwa w sposób ostateczny musi wiązać się równocześnie z pozbawieniem wpływów samej organizacji *Al-Shabaab*, która operuje głównie na lądzie.

Reakcja społeczności międzynarodowej na piractwo somalijskie

Skala przestępczości pirackiej u wybrzeży Somalii sprawiła, iż kwestia ścigania karnego sprawców stała się problemem międzynarodowym dogłębnie analizowanym w pierwszej fazie na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych prowadzącej dotąd pomoc humanitarną dla ludności somalijskiej.

Rozpoczęto zatem poszukiwania instrumentów międzynarodowych, które umożliwiłyby skuteczne przeciwdziałanie niebezpiecznemu zjawisku.

Zwrócono uwagę na istniejącą Konwencję w sprawie przeciwdziałania bezprawnym czynom przeciwko bezpieczeństwu żeglugi morskiej z roku 1988, jako

²² N. Cawthorne, *Pirates of the 21st Century. How modern-day buccaneers are terrorizing the world's oceans*, London 2010, s. 48.

²³ P. Pacek, *Europejski wkład w zwalczanie piractwa u wybrzeży Somalii*, „Przegląd Morski” 2010, nr 10, s. 6.

²⁴ K. Kubiak, *op. cit.*, s. 13.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ P. Lennox, *Contemporary piracy of the Horn of Africa*, Canadian Defence & Foreign Affairs Institute 2008, s. 11.

prawną płaszczyznę przeciwdziałania aktom przemocy na morzu (tzw. konwencja SUA)²⁷. Konwencja nie została uchwalona pod wpływem działań piratów somalijskich, jednakże może mieć do nich zastosowanie. Zgodnie bowiem z założeniami wskazanej Konwencji, osoby, które dopuściły się bezprawnego aktu na statku, nie mogą otrzymać schronienia w żadnym państwie i mają być sądzone lub wydalone do państwa, w którym staną przed sądem.

Niezależnie od istniejących międzynarodowych ram prawnych ONZ postanowiła wydać szereg rezolucji, które miały usprawnić pomoc humanitarną, a jednocześnie zapewnić większe bezpieczeństwo dla żeglugi międzynarodowej w rejonie Zatoki Adeńskiej.

W roku 2008 Rada Bezpieczeństwa ONZ wydała przede wszystkim rezolucje nr 1814 (2008) oraz 1816 (2008)²⁸. Pierwszy z dokumentów był odezwą do państw oraz organizacji regionalnych o podjęcie działań w celu ochrony statków niosących pomoc humanitarną dla Somalii. Drugi z kolei dokument zezwolił państwom współpracującym z Tymczasowym Rządem Federalnym Somalii na wejście na jej wody terytorialne i zastosowanie wszelkich środków mających na celu powstrzymanie aktów piractwa, przy czym należało zachować się w sposób zgodny z właściwymi przepisami prawa międzynarodowego²⁹.

Kolejnym krokiem ku zwalczaniu piractwa somalijskiego była rezolucja RB ONZ 1838 (2008), zgodnie z którą umożliwiono wpłynięcie okrętu wojennego na wody terytorialne Somalii w celu ścigania piractwa³⁰. Nie bez znaczenia jest również rezolucja 1851 (2008), której głównym punktem jest możliwość ataków na bazy somalijskich piratów zarówno z lądu, jak i też z powietrza³¹.

Równocześnie sytuacja w rejonie tzw. Rogu Afryki zaniepokoiła przedstawicieli władz Unii Europejskiej, co stało się przełomem w walce z piratami somalijskimi. Z inicjatywy UE opracowano dokument z dnia 10 listopada 2008, tj. wspólne działanie Rady 2008/851/WPZiB (Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej) w sprawie operacji wojskowej Unii Europejskiej mającej na celu udział w powstrzymywaniu, zapobieganiu i zwalczaniu aktów piractwa i rozboju u wybrzeży Somalii³². Tym samym powołano do życia unijną operację – „Atalanta”.

W skład misji weszły okręty oraz samoloty patrolowe z ośmiu krajów Unii Europejskiej, a mianowicie z Francji, Niemiec, Wielkiej Brytanii, Grecji, Włoch, Belgii, Holandii i Hiszpanii.

Wspólne działanie Rady 2008/851/WPZiB jest szczególne też z tego względu, iż definiowało sposób wykonywania jurysdykcji wobec piratów, która rozciągało się w pierwszej kolejności na Państwa uczestniczące w akcji. Unia zostawiła jednak furtkę na

²⁷ Konwencja w sprawie przeciwdziałania bezprawnym czynom przeciwko bezpieczeństwu żeglugi morskiej, sporządzona w Rzymie dnia 10 marca 1988 r. (Dz. U. 1994, Nr 129, poz. 635).

²⁸ Resolution 1814 (2008) adopted by the Security Council at its 5893rd meeting, on 15 May 2008 oraz Resolution 1816 (2008) adopted by the Security Council at its 5902nd meeting on 2 June 2008. Rezolucje dostępne na stronie: <http://www.un.org>.

²⁹ K. Wardin, *op. cit.*, s. 101.

³⁰ Resolution 1838 (2008) adopted by the Security Council at its 5987th meeting, on 7 October 2008.

³¹ Resolution 1851 (2008) adopted by the Security Council at its 6046th meeting, on 16 December 2008.

³² Wspólne działanie Rady 2008/851/WPZiB (Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej) w sprawie operacji wojskowej Unii Europejskiej mającej na celu udział w powstrzymywaniu, zapobieganiu i zwalczaniu aktów piractwa i rozboju u wybrzeży Somalii (Dz.U. UE L.2008.301/33 ze. zm.).

wypadek niechęci Państwa biorącego udział w akcji na sądenie sprawców³³. W takim bowiem przypadku, legitymację do sądenia otrzymuje inne państwo członkowskie lub państwo trzecie, które chce wykonywać jurysdykcję w odniesieniu do sprawców lub przedmiotów służących do popełnienia zbrodni piractwa.

Konsekwencje reakcji międzynarodowej dla piractwa somalijskiego

Efektywna współpraca międzynarodowa zaowocowała, mimo obaw ekspertów, ewidentnym sukcesem w walce z piractwem w rejonie Zatoki Adeńskiej. Obecność licznych okrętów i samolotów wojennych w ramach akcji Unii Europejskiej przyniosła pozytywne efekty ograniczając znacznie liczbę aktów przemocy na morzu i wybrzeży Somalii, jak i udanych przejęć statków. Cel ten nie był jednak osiągnięty łatwo, albowiem piraci somalijscy okazali się trudnym przeciwnikiem, który szybko dostosowuje się do warunków i jest wysoce zdeterminowany.

Odnosząc się do szczegółowych danych statystycznych w okresie od 1 stycznia 2013 r. do 31 grudnia 2013 r.³⁴ do *International Maritime Bureau – Piracy Reporting Centre* (IMB PRC) wpłynęły informacje o 264 aktach piractwa (w formie uśiłowania i dokonania morskiego aktu przemocy) na całym świecie, przy czym jedynie do 6 doszło w Zatoce Adeńskiej i 7 u wschodnich wybrzeży Somalii. W porównaniu do roku 2009 było to odpowiednio 410 aktów przemocy morskiej, przy czym 117 ataków pirackich miało miejsce w Zatoce Adeńskiej i 80 u wschodnich wybrzeży Somalii. Należy zatem uznać, że przez niespełna 5 letni okres międzynarodowej reakcji na fenomen piractwa morskiego udało się je ograniczyć do niespełna 10 procent.

Należy jednak zadać pytanie jak długo taki stan względnego bezpieczeństwa żeglugi morskiej się utrzyma. Wysiłki podjęte przez społeczność międzynarodową na wodach wokół wybrzeży Somalii oraz Oceanu Indyjskiego, polegające głównie na patrolowaniu wód, eskorcie statków i zajmowaniu wykrytych jednostek pirackich przyczyniły się wydatnie do zmniejszenia zagrożenia związanego z aktami przemocy na morzu. Z oczywistych względów trudno parać się piractwem w rejonie regularnie patrolowanym przez okręty.

Długotrwały efekt w postaci zlikwidowania zagrożenia ze strony piratów somalijskich jest jednakże możliwy dopiero w drodze eliminacji lądowych źródeł piractwa, szczególnie jego niepokojącego związku z organizacją *Al-Shabaab*. Somalia może pozostać ośrodkiem rekrutacji i „wylęgarnią” piratów, tak długo jak będzie tam trwać zamęt i wojna domowa.

Jednakże Tymczasowy Rząd Federalny nie posiada środków na zajęcie się tym problemem. Dlatego też należy uznać, że z chwilą, gdy ostatnie misje wojskowe opuszczą teren Zatoki Adeńskiej piraci wrócą do dotychczasowego procederu na większą skalę.

³³ Władze Republiki Federalnej Niemiec uznały, iż dopiero bezpośrednie zagrożenie interesów niemieckich lub ich obywateli może uzasadniać aresztowanie piratów i postawienie im zarzutów przed niemieckim sądem. Por. K. Wardin, *op. cit.*, s. 105.

³⁴ ICC *International Maritime Bureau Piracy and Armed Robbery Against Ship Annual Report* www.harbourmaster.org%2Fdownloadfile.php%3Fdf%3Dimages%2Fupload%2Ffiles%2Fnews-maritime_news_file_419.pdf%26dfn%3DMjAxMyBBbm51YWwgSU1CjFBpcmFjeSBBSZXBvcnQgQUJSSURHRUQuGGRm%26decode%3Dy&ei=w2YDU5mUPMijhgfq3oGQCA&usg=AFQjCNEhCJEh0QQFNruzoh6-yAwWoRxsJw&sig2=zmhV0vxXGyO848Ym6z1C-g&bvmbv=6.1535280,d.ZG4 (dostęp 10.02.2014 r.).

Tytuł

Współczesne piractwo somalijskie jako przejaw ekstremizmu islamskiego – etiologia, fenomenologia i przeciwdziałanie

Streszczenie

Autor artykułu dokonuje analizy powstania piractwa somalijskiego na płaszczyźnie: geograficznej, politycznej, społecznej, ekonomicznej oraz religijnej. Wskazuje na silne więzi piratów z ekstremistyczną islamską organizacją *Al-Shabaab*. Przedstawia reakcję państw oraz organizacji międzynarodowych na opisywany proceder i jej wymierne efekty.

Słowa kluczowe

piractwo morskie, terroryzm morski, Somalia, organizacja *Al-Shabaab*

Title

Contemporary Somali piracy as a manifestation of Islamic extremism – etiology, phenomenology and prevention

Summary

The author analyzes the emergence of Somali piracy in the geographical, political, social, economic and religious aspects. The strong ties of pirates with extremist Islamic *Al-Shabaab* organization are indicated. Moreover, article shows the response of states and international organizations to featured pirate dealings and its tangible effects.

Keywords

maritime piracy, maritime terrorism, Somalia, *Al-Shabaab* organization

ROZDZIAŁ XIII

Wandalizm dzieł sztuki jako wizualny przejaw mowy nienawiści na przykładzie województwa podlaskiego

Do pewnego momentu Podlasie było znane jako region najbardziej wielokulturowy w Polsce. Obok siebie żyją tutaj muzułmanie, katolicy, prawosławni, a także Białorusini, Litwini, Rosjanie oraz Ukraińcy. Wraz z początkiem XXI w. stwierdzenie to stało się mitem. Coraz częściej zauważalne są incydenty na tle etnicznym, rasistowskim, ksenofobicznym, językowym. W raporcie Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka o przestępstwach na tle rasowym, narodowym i etnicznym znalazło się stwierdzenie: „Na podstawie doniesień medialnych można wnioskować, że miejscem, w którym zgromadziły się <demony rasizmu> jest Białystok”¹.

Analizując doniesienia stowarzyszenia „Nigdy Więcej” zajmującego się incydentami na tle rasistowskim stwierdziłyśmy, że największy ich wzrost nastąpił w latach 2001-2013. W tym czasie miało miejsce ponad 125 incydentów związanych z nietolerancją². Na początku zaczęły pojawiać się rasistowskie napisy na murach, a także ważnych budynkach. W stronę obcokrajowców kierowano obelgi. Coraz częściej dochodzi także do brutalnych pobić cudzoziemców, pożarów i dewastacji ich domów. Neofaszyści bezkarnie wyrażają swoje poglądy na ulicy, a w szczególności na meczach piłki nożnej miejscowego klubu Jagiellonia. Policja domniemywa, że za wszystkimi przestępstwami stoi zorganizowana grupa. Niepokojący jest również nieustający wzrost tych zjawisk. Liczne ataki na obcokrajowców, szerokie akty wandalizmu, napisy na budynkach takie jak: „Polska cała, tylko biała”, „White Power”, „Białystok dla białych”, „wynocha z Żydami”, „Jude raus” stają się elementami codzienności. Należy stwierdzić jednoznacznie, że na Podlasiu istnieje problem z nacjonalizmem i rasizmem. Początkowo były to sporadyczne przypadki, jednak obecnie zdarzają się dosyć regularnie. Neofaszyści czują się bezkarni. Zdarzenia są poważne, gdyż zaczynają godzić w ludzkie życie.

Neonaziści rozpowszechniają hasła „mowy nienawiści” przede wszystkim za pomocą Internetu. Według „Raportu Mniejszości” w sieci jest około 150 tys. tekstów zawierających hasła o treściach rasistowskich oraz ksenofobicznych³. Bardzo popularną witryną jest *RedWatch* działająca pod hasłem: „Pamiętaj miejsca, twarze zdrajców rasy, oni wszyscy zapłacą za swoje zbrodnie”⁴. Głównym celem witryny jest zbieranie danych o tzw. „zdrajcach rasy”, którzy zajmują się walką z faszyzmem. Na stronie zamieszczane są informacje o wielu białostoczanach m. in. ich adresy zamieszkania, miejsca pracy, telefony, a nawet tablice rejestracyjne samochodów. Stroną wielokrotnie interesowała się policja, prokuratura, a także media w związku z naruszeniem przepisów ustawy o ochronie danych osobowych oraz podżeganiem do przestępstwa. Osoby mające związek z witryną

¹ http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/HFPC_Rasizm_w_Polsce.pdf (dostęp 1.12.2013 r.).

² <http://ksiega.nigdywiecej.org/brunatnaksiega.pdf> (dostęp 1.12.2013 r.).

³ http://wyborcza.pl/1,75478,9459039,Obieg_mowy_nienawisci_w_internecie.html (dostęp 1.12.2013 r.).

⁴ <http://www.redwatch.info/sites/redwatch.htm> (dostęp 1.12.2013 r.).

są jednak bezkarne, gdyż witryna rejestrowana jest na serwerach powstałych w USA. Obowiązują tam odmienne regulacje dotyczące wolności słowa. Neonaziści kwalifikują do grupy „zdrajców rasy” nierzadko nieznaną im osoby. Robią to na podstawie zewnętrznych, nieuzasadnionych przyczyn. Tak było w przypadku dziewczyny z białostockiego osiedla Antoniuk. Na podstawie jej stylu ubierania uznano, że jest homoseksualistką i opublikowano jej zdjęcie. Dziewczyna została napadnięta wraz z koleżanką na ulicy⁵.

Typy i przyczyny wandalizmu

Ze względu na motywy i cel można wyróżnić wandalizm zaborczy, taktyczny, ideologiczny, mściwy, zabawowy, złośliwy⁶. Dominującym typem wandalizmu na białostocczyźnie jest wandalizm ideologiczny łączący się z rasizmem i ksenofobią. Duży wpływ na wandalizm ma młody wiek, pochodzenie społeczne, a także warunki życia tj. dzielnica zamieszkania czy kontakty ze światem przestępczym⁷. Dominującą rolę odgrywają kryzysy i osobiste urazy pomiędzy Polakami a innymi mniejszościami narodowymi i etnicznymi zamieszkującymi województwo podlaskie. Istotne znaczenie ma nastawienie policji do problemu, która w Białymstoku szczególnie zbagatelizowała problem⁸. W 2013 r. wyszła na jaw sprawa policjantów, którzy co najmniej przez dwa lata otrzymywali środki na dodatkowe patrole w rejonach zagrożonych rasistowskimi atakami, ale nie podjęli w tym celu żadnych działań. Większość spraw dotyczących wandalizmu zostaje umorzona ze względu na trudności związane z ustaleniem sprawców. Ponadto problem jest lekceważony, jak zostało wcześniej wspomniane. Przykładem może być umorzenie śledztwa dotyczącego swastyki namalowanej na transformatorze. Prokuratura Rejonowa Białystok-Północ odmówiła wszczęcia dochodzenia uzasadniając, iż swastyka to powszechny w Azji symbol szczęścia⁹.

Przykłady aktów wandalizmu w województwie podlaskim

W 2007 r. doszło do profanacji cmentarza żydowskiego w Białymstoku. Na nagrobkach narysowano czerwoną farbą symbole SS, swastyki, krzyże celtyckie. Należy wspomnieć, że podobne znaki pojawiły się na Muzułmańskim Domu Modlitwy¹⁰.

We wrześniu 2009 r. siedemnastolatek oblał farbą pomnik Ludwika Zamenhofa, podczas trwającego w Białymstoku Światowego Kongresu Esperanto. Po zakończeniu kongresu nieznaną sprawcą rozbił tablicę ze szlaku esperanckiego naprzeciw Muzeum Historycznego. Wcześniej podobny incydent miał miejsce w 2007 r. gdy chuligani zbezczeszili dom twórcy języka esperanto. Namalowali na elewacji czarnym kolorem wielką swastykę¹¹.

W sierpniu 2007 r. włamano się, a następnie podpalamo Centrum Kultury Muzułmańskiej. Centrum powstało w 1994 r. i jest jednocześnie najstarszym, które

⁵ <http://www.wspolczesna.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20111020/REG00/247796946> (dostęp 4.03.2012 r.).

⁶ R.V.G. Clarke, *Wandalizm – przyczyny i zapobieganie*, New York 1997, s. 39-56.

⁷ *Ibidem*, s. 39-56.

⁸ <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/918192,Incydenty-w-Bialymstoku-Fikcyjne-patrole-wsrod-skinow> (dostęp 30.11.2013 r.).

⁹ <http://www.poranny.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20130624/BIALYSTOK/130629734> (dostęp 30.11.2013 r.).

¹⁰ <http://www.poranny.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20070813/BIALYSTOK/70813025> (dostęp 1.12.2013 r.)

¹¹ *Kolejne swastyki na ulicy Zamenhofa*, „Gazeta Współczesna” z 28.08.2007 r., s. 1.

powstało po 1989 r. Celem Centrum Kultury Muzułmańskiej jest wyłącznie pokojowe popularyzowanie kultury i historii muzułmańskiej, a także utrzymywanie pozytywnych relacji z władzami. To specjalna sfera, gdzie wyznawcy Islamu mogą się wspólnie modlić. Nie był to pierwszy akt wandalizmu w związku z tym miejscem. Wcześniej zdewastowano budynek pisząc na nim hasła takie jak: „Polska dla Polaków”, „White Power”. Wówczas sprawców zatrzymano¹².

W sierpniu 2011 r. zdewastowano pomnik w Jedwabnem upamiętniający tragedię tamtejszej ludności żydowskiej oraz ogrodzenie wykonane z kamiennych bloczków. Ogrodzenie stoi na obrysie dawnej stodoły, w której 10 lipca 1941 r. spalono Żydów. Na obelisku wielkimi literami zostały namalowane farbą faszystowskie hasła: „Byli łatwo palni”, „Nie przepraszamy za Jedwabne”. Hasła są w pewnym sensie nawiązaniem do słów prezydenta A. Kwaśniewskiego, który w 2001 r. podczas uroczystości upamiętniających 60. rocznice tragicznych wydarzeń przeprosił ludność żydowska za tę zbrodnię. Zamalowano napis w języku polskim, hebrajskim i jidysz, który głosi: „Pamięci Żydów z Jedwabnego i okolic, mężczyzn, kobiet, dzieci, współgospodarzy tej ziemi, zamordowanych, żywcem spalonych w tym miejscu 10 lipca 1941 roku. Jedwabne 10 lipca 2001 roku”.

Również w 2011 r. zdewastowano pomnik w Puńsku a także tabliczki z litewskimi nazwami miejscowości, które zamalowano białą-czerwoną farbą. Obelisk postawiono, aby uczcić rocznicę pierwszego przedstawienia, które zaprezentowano w języku litewskim. W tym miejscu pojawił się znak nacjonalistycznej organizacji Falanga oraz symbolizujące ją ramię z mieczem. Puńsk jest gminą, w której tylko 20% procent mieszkańców to Polacy, zaś resztę stanowią Litwini¹³.

Podobny incydent skierowany przeciwko mniejszości litewskiej miał miejsce w tym samym roku we wsi Bubele, znajdującej się niedaleko Sejn. Wandale oblali czerwoną farbą obelisk upamiętniający litewskiego poetę – Albinasa Žukaskasa. W tej sprawie prokuratura wszczęła dochodzenie informując, iż przedmiotem postępowania będzie wątek narodowy¹⁴.

We wrześniu 2011 r. nieznanymi sprawcami zniszczyli w Białymstoku utworzoną z bukszpanu gwiazdę Dawida. Z wyrwanych krzewów w jej środku ułożyli swastykę. Skwer stoi w miejscu po XIX-wiecznym cmentarzu żydowskim¹⁵. Ponad dwa lata przed wspomnianym incydentem zasadzono tam bukszpany w kształcie gwiazdy Dawida, teren uporządkowano, utworzono też alejki i zasiano trawę. W 2007 r. w rytuale żydowskim pochowano tam szczątki, odnalezione w czasie prac budowlanych w 2001 r. Skwer jest miejscem zadumy, pełni funkcje symbolu oraz pomnika pamięci.

Kolejnym przykładem jest zdewastowanie synagogi w Orli (okolice Bielska Podlaskiego) w 2011 r. Zabytkowa synagoga stoi w centrum Orli. Kiedyś nad wejściem był hebrajski napis: „Jakimże lękiem napawa to miejsce! Nic tu innego, tylko Dom Boży”.

W wyniku chuligańskich działań na budynku pojawiły się hasła takie jak „Żydzi do gazu”, „Cała Polska dla Polaków”, „White Power”, a także namalowane zostały swastyki. Mieszkańcy byli zbulwersowani i sami pozbyli się nazistowskich napisów. Byli

¹² http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35241,10148736,Atak_na_Centrum_Muzulmanskie__Ogien_w_domu_modlitwy.html (dostęp 1.12.2013r.).

¹³ http://wyborcza.pl/1,75478,10156328,Zamalowane_litewskie_nazwy.html (dostęp 2.12.2013 r.).

¹⁴ <http://www.polskatimes.pl/artykul/442170,nacjonalisci-uderzaja-w-mniejszosc-litewska-na-podlasiu-zniszczono-pomnik-poety,1,id,t,sa.html> (dostęp 28.08.2013 r.).

¹⁵ W. Więcko, *Znowu swastyka na cmentarzu żydowskim*, „Gazeta Wyborcza Białystok” 2011, nr 213, s. 3.

przekonani, że sprawcami nie byli miejscowi mieszkańcy. Mówią, że tego typu incydentów nie było od czasów II wojny światowej. Obawiają się, że mogą być postrzegani jako nienawidzący Żydów¹⁶.

W marcu 2012 r. wandalizacja zniszczyła tablicę na ogrodzeniu cmentarza w Wysokiem Mazowieckiem, pisząc pomarańczową farbą: „Tu jest Polska, nie Izrael”. Swastyki i gwiazdy Dawida na szubienicy namalowano również na innych tablicach na murze, a także m.in. na pomniku na cmentarzu, który upamiętnia dawnych żydowskich mieszkańców Wysokiego Mazowieckiego¹⁷. Jego właścicielem jest gmina żydowska w Warszawie. O przestępstwie została zawiadomiona nie tylko policja, ale i stołeczna gmina żydowska, w gestii której jest usunięcie napisów. Według historyków cmentarz żydowski w Wysokiem Mazowieckiem powstał w drugiej poł. XIX w. W wyniku zniszczeń z lat II wojny światowej i okresu po wyzwoleniu, do dziś na jego terenie pozostało ok. 60 nagrobków. Cmentarz został odnowiony w 2006 r. dzięki Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego.

Należy również wspomnieć, że w Białymstoku miało miejsce wiele ataków na obcokrajowców. W 2011 r. doszło do dwóch podpałów: centrum muzułmańskiego oraz drzwi mieszkania polsko-pakistańskiego małżeństwa. Wszystkie zdarzenia najprawdopodobniej miały podłoże rasistowskie. Śledztwa umorzono z powodu niewykrycia sprawców¹⁸. W kwietniu 2013 r. podpalono mieszkanie, w którym znajdowała się rodzina czeczeńska – pięcioro dorosłych oraz dwoje małych dzieci. Są to tylko przykłady aktów nietolerancji skierowanych przeciwko obcokrajowcom zamieszkującym Białystok. Podobnych incydentów jest niestety wiele więcej, ofiarami są nie tylko dorośli, ale także i dzieci.

Zapobieganie wandalizmowi

Przypuszczać należy, że największą przyczyną nietolerancji w Białymstoku jest brak świadomości istnienia problemu. Haniebne napisy takie jak: „Jude raus” lub „Żydzi do gazu” stają się normalnością blokowisk. Rzadko zdarza się, aby ktoś zajął się ich usuwaniem. W dodatku władze uważają, że na Podlasiu nie istnieje problem rasizmu. Uważają, że to tylko kilka nieszkodliwych incydentów. Początkowo lekceważono przejawy nietolerancji. Wszystko kilka zaczęło się od pojedynczych znaków. Powoli nienawiść w formie słownej przerodziła się w incydenty poniżające przyrodzoną godność człowieka, narażające życie bliźniego¹⁹. Dopiero gdy sytuacja stała się trudna do opanowania zaczęto interesować się problemem.

W 2009 r. reprezentacja studentów wystosowała do władz miasta i ministra szkolnictwa wyższego specjalny list. Zaznaczyła w nim, że sytuacja która ma miejsce w Białymstoku zdecydowanie odbiega od normalności. Władze miasta potępiły tego typu zachowanie, ale nadal nie zastosowały czytelnych strategii dążących do zmniejszenia zjawiska.

¹⁶ A. Domanowska, *Nienawiść na synagodze: antysemickie hasła w Orli*, „Gazeta Wyborcza Białystok” 2011, nr 186, s. 1.

¹⁷ <http://www.wysokomazowiecki24.pl/wysokie-mazowieckie/1627-wysokie-mazowieckie-skandal-na-terenie-cmentarza.html> (dostęp 1.12.2013 r.).

¹⁸ <http://wiadomosci.onet.pl/bialystok/podpalono-domy-czeczenskich-uchodzcow-won-do-swojego-kraju/tv4y1> (dostęp 17.04.2013 r.).

¹⁹ P. Sawicka, *Patrzmy jak zło rośnie*, „Gazeta Wyborcza Białystok” 2011, nr 225, s. 17.

W 2011 r. powołano szereg grup operacyjno-dochodzeniowych i zespołów zadaniowych, których celem jest wykrycie sprawców aktów wandalizmu oraz incydentów o charakterze nazistowskim i rasistowskim²⁰. Obecnie ma miejsce wiele działań propagujących tolerancję i walkę z nienawiścią do innych narodowości. W październiku 2013 r. kilkadziesiąt osób z różnych krajów, które przyjechały do Białegostoku w ramach programu Erasmus, wzięło udział w happeningu „Open Your Mind”. Akcja miała na celu promowanie dialogu międzynarodowego, walkę z rasizmem i ksenofobią. Do udziału w happeningu organizatorzy zapraszali białostoczczan, tłumacząc, że Polacy także wyjeżdżają za granicę, choćby do pracy, i chcą tam być szanowani²¹. Warto dodać, że ataki na cudzoziemców spotykają się z coraz bardziej stanowczą dezaprobatą. Ponadto każdego roku, w dniu 21 marca obchodzony jest Międzynarodowy Dzień Walki z Rasizmem.

Według W. Kostrzewy-Zorbas z biura pełnomocnika rządu do spraw równego traktowania w zwalczaniu rasizmu należy stawiać na edukację, którą trzeba zacząć od najmłodszych, a dokładniej już w przedszkolach. Dlatego też wprowadzono specjalny program edukacyjny. Jego głównym celem jest pokazanie pozytywnych cech odmienności kulturowej²². Dodatkowo w lutym 2012 r. urząd marszałkowski i kuratorium oświaty zorganizowały konkurs na najlepsze zobrazowanie wielokulturowości regionu²³. Wzrost poziomu świadomości o problemie rasizmu, ksenofobii i innych przejawów nienawiści jest niezmiernie ważny. Jest to o tyle istotne, gdyż często najmłodszy stają się najłatwiejszymi ofiarami.

Należy sobie zadać pytanie: jak walczyć z rasizmem? Zdaniem M. Bilewicza kwestia ta powinna bardziej zainteresować władze państwowe. Ważne jest wspieranie finansowe organizacji, które zajmują się przeciwdziałaniu faszystowskiemu wybuchom. W miejscowościach, w których dokonywano aktów nienawiści antysemityzm jest bardzo wysoki wśród młodzieży. Pośród nich zaczyna rozpowszechniać się opinia, że pomniki, budynki kultu mają drugorzędne znaczenie i można je swobodnie niszczyć²⁴.

Podsumowanie

Województwo podlaskie stanowi region, na którym styka się wiele mniejszości narodowych i etnicznych, a w związku z tym należy dbać o poszanowanie ich praw. Poprzez opisane w niniejszej pracy akty wandalizmu i „mowy nienawiści” województwo podlaskie traci na wartości. Jest postrzegane jako miejsce mało tolerancyjne pomimo różnorodności kulturowej. Obok siebie żyją tu katolicy, prawosławni, protestanci, muzułmanie, Żydzi oraz świadkowie Jehowy. Według „Rankingu Polskich Miast” z 2011 r. Białystok jest jednym z najbardziej rozwijających się polskich miast. Niestety incydenty na tle rasistowskim sprawiają, że to miejsce kojarzy się głównie z brutalnością, brakiem tolerancji oraz aktami wandalizmu.

²⁰ <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=3FEE5335> (dostęp 1.12.2013 r.).

²¹ <http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35241,14798280.html> (dostęp 17.10.2013 r.).

²² http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,85994,6944273,Polska_nie_radzi_sobie_z_rasizmem.html (dostęp 1.12.2013 r.).

²³ http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35241,11105010,Lekarstwo_na_ksenofobie_Podlaska_mozaika_kulturowa.html (dostęp 4.03.2012 r.).

²⁴ http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35235,10219955,Podlasie_szczegolne_zagrozone_neonazizmem_ekspert.html (dostęp 1.12.2013 r.).

Tytuł

Wandalizm dzieł sztuki jako wizualny przejaw mowy nienawiści na przykładzie województwa podlaskiego

Streszczenie

Tematem pracy jest problem narastającej nienawiści oraz aktów przemocy w stosunku do obcokrajowców w województwie podlaskim. Największy wzrost nietolerancji nastąpił w latach 2001-2013. W szczególności 2011 r. zasłynął z działalności obywateli mających poglądy rasistowskie i faszystowskie. Dominującym typem wandalizmu na białostockożyźnie jest wandalizm ideologiczny, który łączy się z rasizmem i ksenofobia. Przejawia się w niszczeniu dóbr kultury takich jak synagogi, pomniki, miejsca kultu, a także cmentarze. Neonaziści głównie rozpowszechniają hasła „mowy nienawiści” za pomocą Internetu. Duża rola w nawoływaniu do przemocy odgrywa witryna *RedWatch*, na której zamieszczane są wizerunki osób walczących z rasizmem i nietolerancją. Największą przyczyną nietolerancji w Białymstoku jest brak świadomości istnienia problemu. Do tej pory policja nie traktowała problemu poważnie, dlatego też osiągnął taki wymiar. Od niedawna władze podjęły działania mające na celu wyeliminowania agresywnych zachowań w stosunku do obcokrajowców. Nietolerancja wpływa negatywnie na opinie regionu, który od wielu wieków kojarzony był z wielokulturowością.

Słowa kluczowe

wandalizm, rasizm, dobra kultury, Białystok, nietolerancja

Title

Vandalism of works of art as a visual manifestation of hate speech on the example of the region of Podlasie

Summary

The topic of this Project is the problem of quickly growing hatred and acts of violence against foreigners in Podlaskie province. The biggest increase was in 2001-2013. Particularly in 2011, the highest rate of violence was observed. The main type of vandalism in Białystok is ideological vandalism. It is connected with xenophobia and racism. It manifests in the destruction of cultural property i.e. synagogue, monuments, religious places and cemeteries. The Internet serves as a means of spreading neo-fascists ideas. “Red watch” is a very popular website which contains the data of people fighting against fascist. The main cause of racism in Białystok is lack of awareness of the problem. The police hasn’t treated the problem seriously. Therefore, it has increased rapidly. The authorities have recently become interested in the problem and started fighting against racism. Intolerance adversely affects the opinion about the region which has been associated with multiculturalism for many centuries.

Keywords

vandalism, racism, cultural property, Białystok, intolerance

Mgr Szymon Michał Buczyński
Doktorant
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ XIV

Finansowanie organizacji ekstremistycznych na przykładzie funkcjonowania rynku towarów podrabianych

Wprowadzenie

Największą siłą a zarazem największą słabością sytemu demokratycznego jest możliwość aberracyjnego wykorzystania jego instytucji do rozpowszechniania i propagowania treści nacechowanych antydemokratycznie czy nawołujących do przestępstw. Podstawę tego sytemu tworzą mechanizmy, które mogą być wykorzystane przeciwko jego strukturze¹. Jedną z przyczyn sukcesu ruchów skrajnych, zwłaszcza w wymiarze historycznym było dostosowanie działań do procedur ustrojów wolnościowych². Demokracja obronna (ang. *militant democracy*, niem. *Streitbare Demokratie*) to koncepcja teoretyczna jak i zbiór zaimplementowanych regulacji systemowych (limitacja uprawnień zgodna z konstytucyjnym porządkiem prawnym) umożliwiających obronę ustroju i obywateli przed zagrożeniem ze strony wewnętrznych jak i zewnętrznych ruchów ekstremistycznych i terrorystycznych³. Wśród najczęściej stosowanych narzędzi należy wskazać czasowe lub stałe ograniczenia praw i wolności czy zakazy funkcjonowania ruchów, stowarzyszeń i partii politycznych⁴. Poziom instytucjonalnej obronności demokracji może podlegać stopniowaniu⁵. W preambule Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁶ stanowiącej, zgodnie z rozstrzygnięciem Trybunału Konstytucyjnego, autentyczną wypowiedź istotną, co do kierunków interpretacji przepisów normatywnych⁷, wprowadzono zobowiązanie do ochrony i upowszechniania i przekazania przyszłym pokoleniom wszystkiego, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku. Oznacza to konieczność identyfikacji, rejestracji, dokumentacji, opieki i ochrony nad wszystkimi elementami uznanymi za kluczowe. W art. 13 Konstytucji ustrojodawca zakazał istnienia partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszystwu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę

¹ K. Loewenstein, *Legislative control of political extremism in European democracies I*, „Columbia Law Review” 1938, nr 4, s. 591.

² G. Capoccia, *Defending democracy: reactions to political extremism in inter-war Europe*, „European Journal of Political Research” 2001, nr 4, s. 431.

³ K. Loewenstein, *Militant Democracy and Fundamental Rights I*, „American Political Science Review” 1937, nr 3, s. 417.

⁴ A.R. Miller, *Balancing Security and Liberty in Germany*, „Journal of National Security Law&Policy” 2010, nr 4, s. 369.

⁵ R. Eatwell, C. Mudde (red.), *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, London 2004, s. 109.

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 maja 2005 r. (sygn. Akt K 18/04), OTK-A 2005, nr 5, poz. 49.

państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa. Z powyższej normy wynika również zakaz propagowania programów organizacji stosujących metody i praktyki o charakterze totalitarnym. Na władzy publicznej ciąży, więc nie tylko obowiązek zakazu działania organizacji powiązanych ideologicznie z systemem faszystowskim nazistowskim i komunistycznym, lecz również przeciwdziałania zakładaniu takich organizacji oraz identyfikacji i monitoringu środowisk stanowiących ich naturalne zaplecze. Postulat demokracji walczącej wskazuje na konieczność wykorzystania także metod antydemokratycznych czy ograniczenia praw i wolności obywatelskich w walce z zagrożeniem, u którego podłożem jest ideologia antydemokratyczna. W swoich najbardziej radykalnych odmianach demokracja walcząca przybiera formę państwa prewencyjnego (*preventive state*) albo *counter-terror state*. Przedstawiając znaczenie standardów bezpieczeństwa demokracji konstytucyjnych w kontekście historycznym szereg autorów odwołuje się do przykładu niemieckiego autorytaryzmu, totalitaryzmu, ekstremizmu, terroryzmu zewnętrznego i wewnętrznego⁸. Doświadczenie walki z zagrożeniem ze strony skrajnych partii i stowarzyszeń o takim charakterze stało się szczególnie wartościowe w okresie globalnego zagrożenia terrorystycznego. W 1956 r. Bundesverfassungsgericht zdelegalizował zarówno odradzające się środowisko nacjonalistyczne jak i komunistyczne w postaci *Socialist Reich Party* (SRP) i *German Communist Party* (KPD). W tym samym okresie do amerykańskiego systemu prawnego na poziomie stanowym i federalnym włączono przepisy skierowane przeciwko *Communist Party of the United States* oraz jej ideowym następcom (Communist Control Act z 1954). Popperowski paradoks tolerancji zakłada, że nieograniczona wolność sprzyja powstawaniu mechanizmów zniewolenia jednostek i grup⁹. Na konieczność limitacji wskazuje bogate orzecznictwo europejskich organów sądownictwa międzynarodowego¹⁰. Paradygmat demokracji obronnej w europejskiej przestrzeni prawnej ewoluuje od systemu budowanego w kontrze do postaw antyustrojowych o charakterze totalitarnych (np.: Smith Act z 1940) w stronę mechanizmów prewencji kryminalistycznej i kryminologicznej identyfikujących zagrożenie ze strony ruchów skrajnych¹¹. Oczywiście nadmierne ograniczanie wolności i praw człowieka i obywatela może być uznawane za samoistne zagrożenie o charakterze antydemokratycznym¹². Funkcjonowanie wszelkiego rodzaju zrzeseń w państwach demokratycznych gwarantują regulacje krajowe, regionalne i międzynarodowe. Wykorzystując za kryterium podziału stosunek do ruchów skrajnych w doktrynie wyróżnia się także idealny typ immunizowanego ustroju demokratycznego. Wskazane kryterium jest również postawą wyodrębnienia dualistycznego podziału na ustroje demokratyczne w typie tolerancyjnym i nietolerancyjnym¹³ lub o aktywnym i pasywnym modelem zarządzania kryzysem. Ustroje oparte na wolności wypowiedzi i zakazie nadużyć muszą wprowadzać mechanizmy zabezpieczające przed jednostkami i organizacjami wprowadzającymi do przestrzeni publicznej niepożądane idee i metody działania. Ingerencję w wolność zrzeszania się stanowi przymusowe rozwiązanie

⁸ R.A. Miller, *Comparative Law and Germany's Militant Democracy*, [w:] R.A. Miller (red.), *U.S. National security, intelligence and democracy*, New York 2008, s. 229.

⁹ K. Popper, *The Open Society and its Enemies*, New Jersey 1966, s. 265.

¹⁰ P. Harvey, *Militant Democracy and the European Convention on Human Rights*, „European Law Review” 2004, nr 29, s. 407.

¹¹ Por. M. Thiel, *The Militant Democracy Principle in Modern Democracies*, Ashgate 2009.

¹² G. Sartori, *Concept Misformation in Comparative Politics*, „The American Political Science Review” 1970, nr 64, s. 1033.

¹³ G. Fox, G. Nolte, *Intolerant Democracies*, [w:] G. Fox, B. Roth (red.), *Democratic Governance and International Law*, Cambridge University Press 2000, s. 389.

istniejącej organizacji, odmowa jej zarejestrowania jak i nałożenie na nią lub jej członków sankcji za przynależność do organizacji lub rozpowszechnianie jej programu będącego nośnikiem też niemieszczących się w ramach dyskursu gwarantowanego przez system demokratyczny. Uznanie za organizację ekstremistyczną, niezależnie od reprezentowanej i propagowanej przez nią ideologii, wiąże się, więc bezpośrednio z naruszeniem podstawowych zasad danego systemu prawnego. Odpowiedzią na zarzut subiektywności takiego uznania są testy dopuszczalności ingerencji w wolność zrzeszania się lub wolność wypowiedzi. Regulacje tego typu współtworzą katalog zasad kardynalnych Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Treść art. 10 i 11 tego aktu prawnego wraz z ich interpretacją dokonaną przez orzecznictwo Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) wskazuje, że przyjęte ograniczenie musi wynikać ze środków przewidzianych przez prawo, mieć na celu ochronę jednej ze wskazanych wartości generalnych lub wynikających z nich wartości szczegółowych¹⁴ oraz spełniać kryterium konieczności w demokratycznym społeczeństwie. Wskazaną w teście dopuszczalności ingerencji normą praw krajowego jest dostępny, przewidywalny przepis chroniący adresata przed arbitralnym działaniem władzy publicznej. Powody wprowadzenia ograniczenia muszą mieć charakter istotny i wystarczający a zastosowane środki być proporcjonalne do osiągnięcia wskazanego celu. Wolność wyrażania opinii łączy się bezpośrednio z odpowiedzialnością i podlega wymogom formalnym, warunkom, ograniczeniom i sankcjom, jakie są przewidziane przez ustawę i niezbędne w społeczeństwie demokratycznym w interesie bezpieczeństwa państwowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego ze względu na konieczność zapobieżenia zakłóceniu porządku lub przestępstwu, z uwagi na ochronę zdrowia i moralności, ochronę dobrego imienia i praw innych osób oraz ze względu na zapobieżenie ujawnieniu informacji poufnych lub na zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowej. Zawarty w art. 14 zakaz dyskryminacji przywołuje otwarty katalog powodów nierównego traktowania odwołując się do kategorii płci, rasy, koloru skóry, języka, religii, przekonań politycznych, pochodzenia narodowego lub społecznego, przynależności narodowej, majątku, urodzenia. Żadnego z postanowień artykułów 10, 11 i 14 nie można uznać za wyłączające prawo Wysokiej Układającej się Strony do ograniczenia działalności politycznej cudzoziemców. Przepis art. 17, oparty na technice wykluczania i absorpcji¹⁵, wskazuje, że żadne z postanowień konwencji nie może być interpretowane, jako przyznanie jakimkolwiek państwu, grupie lub osobie prawa do podjęcia działań lub dokonania aktu zmierzającego do zniweczenia praw i wolności wymienionych w niniejszej konwencji albo ich ograniczenia w większym stopniu, niż to przewiduje konwencja. Ostrze prawne klauzul imitacyjnych najczęściej skierowane jest przeciwko propagowaniu ideologii totalitarnych¹⁶, grupom szerzącym mowę nienawiści/przemocy czy podważającym integralność terytorialną¹⁷ lub zasadę

¹⁴ Zalicza się do nich ochronę bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwu, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób; w wypadku wolności wypowiedzi dodatkowo także ochronę integralności terytorialnej państwa, ochronę dobrego imienia innych osób, zapobieżenie ujawnieniu informacji poufnych oraz zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowej.

¹⁵ L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. 1. Komentarz do artykułów 1-18*, Warszawa 2010, s. 814.

¹⁶ Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z dnia 21 maja 1976 r. w sprawie X przeciwko Włochom (skarga nr 6741/74).

¹⁷ Postulowanie ustanowienia autonomii czy wręcz secesji terytorium nie stanowi bezwzględnej przyczyny delegalizacji partii politycznej czy stowarzyszenia w sytuacji, gdy podejmowana działania mieszczą się w granicach prawa a zmiana ma nastąpić przy wykorzystaniu metod pokojowych. Por. Wyrok ETPC z dnia 30 czerwca 2009 r., w sprawie Herri Batasuna i Batasuna przeciwko Hiszpanii (skargi nr 25803/04 i 25817/04).

nienaruszalności granic¹⁸. Linia orzecznicza ETPC wyraźnie wskazuje, że jedynie system demokratyczny w pełni spełnia wymóg pluralizmu postulowany przez Konwencję. Dyskurs w obrębie poglądów nienaruszających istoty ustroju demokratycznego stanowi jego immamentną cechę. Wszelkie zmiany w obrębie ustroju muszą ponadto być dokonywane przy użyciu środków przewidzianych przez prawo¹⁹. Partia polityczna czy stowarzyszenie o celach politycznych naruszająca jedną lub większą liczbą zasad demokracji lub ukierunkowane na zniszczenie demokracji i lekceważenie praw i wolności uznanych w demokracji nie może powoływać się na ochronę Konwencji przeciwko karom nałożonym na tej podstawie. Możliwości zakwalifikowania ugrupowania politycznego, jako organizacji o cechach ekstremistycznych nie należy łączyć z jego realną wpływem na kierunek zmian ustrojowych, społecznych i kulturowych. W linii orzeczniczej Trybunału ukształtował się jednak pogląd o pilnej potrzebie delegalizacji tych partii, stowarzyszeń czy ruchów społecznych, w przypadku, których prawdopodobieństwo realizacji działań niezgodnych z zasadami demokracji (poszanowanie praw i wolności jednostki, rządu praw, poszanowanie przyrodzonej godności człowieka, tolerancja)²⁰ jest w wystarczającym stopniu udowodnione i nieuchronne. Niebezpieczeństwo takie należy, więc interpretować podobnie jak odwołania do użycia przemocy²¹ jako jeden z istotnych elementów oceny zasadności delegalizacji partii czy rozwiązania stowarzyszenia. Kryterium marginalności wpływu partii czy stowarzyszenia nie może stanowić wytłumaczenia dla bierność zinstytucjonalizowanych form ochrony zarówno bezpieczeństwa systemu demokratycznego jak i obywateli (kryterium pomocnicze). Za najistotniejszą płaszczyznę testu dopuszczalności ingerencji w wolność zrzeszania się lub wolność wypowiedzi należy, więc uznać ustalenie zgodności lub niezgodności z prawem stosowanych metod oraz ocenę postulowanych zmian w systemie społecznym, kulturowym i prawnym z perspektywy podstawowych zasad demokracji w tym poszanowaniu praw i wolności innych osób. Koncepcji demokracji obronnej można przeciwstawić założenia teorii organizacji uczącej się i tzw. racjonalnego ekstremizmu.

Grupa zogniskowana wokół nienawiści

Społeczeństwo postrasowe czy postklasowe zarówno w wydaniu amerykańskim jak i europejskim pozostaje nieosiągalną konstrukcją idealną. Federalne Biuro Śledcze definiuje grupę zogniskowaną wokół nienawiści, jako organizację, której podstawowym celem jest promowanie niechęci, wrogości i złości wobec osób różniących się od jej członków ze względu na przynależność rasową lub narodową, pochodzenie etniczne, wyznawaną religię, niepełnosprawność, orientację seksualną. *Southern Poverty Law Center* (SPLC)²² szacuje, że w Stanach Zjednoczonych funkcjonuje obecnie 926 tzw. *hate*

¹⁸ Wyrok ETPCz z dnia 25 maja 1998 r., w sprawie Partia Socjalistyczna i inni przeciwko Turcji (skarga nr 21237/93).

¹⁹ Wyrok ETPCz z dnia 9 kwietnia 2002 r., w sprawie Yazar i inni przeciwko Turcji (skargi nr 22723/93, 22724/93 i 22725/93).

²⁰ Wyrok ETPCz z dnia 7 grudnia 2006 r., w sprawie Linkov przeciwko Republice Czeskiej (skarga nr 10504). Wyrok ETPCz z dnia 31 lipca 2001 r. w sprawie Partia Refah i inni przeciwko Turcji (skargi nr 41340/98, 41342/98, 41344/98).

²¹ Decyzja ETPCz z dnia 22 grudnia 2006 r. w sprawie Kalifatstaat przeciwko Niemcom (skarga nr 13826/04).

²² Wśród innych, równie cenionych amerykańskich organizacji typu *watchdog* można wskazać Simon Wiesenthal Center i SurfControl.

groups o zróżnicowanym podłożu ideologicznym²³. SPLC wskazuje, że cechą wspólną wszystkich *hate groups* są przekonania i praktyki skierowane przeciwko określonej grupie wyróżnionej najczęściej na podstawie niezmiennych cech. Ta sama źródło szacując w 2002 r. zagrożenie ze strony wewnętrznych grup o charakterze ekstremistycznym wskazało 708 zidentyfikowanych organizacjach. W 2003 r. wykorzystywały one do popularyzacji poglądów metod działania 497 stron internetowych (tzw. *hate site*). W roku 2009 liczbę stron szerzących nietolerancję, rekrutujących nowych członków i udzielających wskazówek na temat popełniania aktów przemocy oszacowano na 11500²⁴. Pierwsze amerykańskie witryny tego typu²⁵ powstały w 1995 r. (np.: Stormfront.org)²⁶. Odpowiednio wykorzystane techniki analizy behawioralnej wykorzystywane do monitorowania działalności ekstremistycznej w cyberprzestrzeni pozwalają na dokonanie klasyfikacji zjawisk, wykrywanie danych skojarzonych, zachowań sekwencyjnych oraz prognozowanie. Wskazanie właściwego horyzontu czasowego umożliwia wykorzystanie zgromadzonego wolumenu do wychwycenia anomalii w przesyłaniu danych świadczących m.in. o zmianie formy lub intensyfikacji działalności. Wynikający z analiz 50% wzrost aktywności środowisk ekstremistycznych w perspektywie czternastoletniej można łączyć również ze zmianą podejścia zinstytucjonalizowanych i niezinstytucjonalizowanych form zapobiegania przestępczości w obszarze zagrożeń związanych z ekstremizmem wewnętrznym będącą wynikiem redefinicji polityki bezpieczeństwa po zamachach z 11 września 2001 r. Statystyki SPLC wskazują, że pomiędzy rokiem 1997 a 2007 nastąpił wzrost o 33% zidentyfikowanych białych grup rasistowskich (z 350 do 488)²⁷. Zagodnie z *Hate Crime Statistics Act of 1990* (28 U.S.C. § 534) wprowadzonym do amerykańskiego systemu prawnego w 1990 r., znowelizowanym dziewięć lat później przez *Hate Crime Prevention Act*, przestępstwo z nienawiści to czyn w przypadku którego dowody wskazują na uprzedzenie związane z rasą, płcią (kategoria tzw. widocznej mniejszości), tożsamością płciową (jeden z pierwszych aktów o randze federalnej odwołujący się w sposób bezpośredni do kategorii ochrony praw mniejszości seksualnych), religią, niepełnosprawnością, orientacją seksualną lub pochodzeniem etnicznym (grupy chronione). Ustawodawca wprowadził również otwarty katalog przestępstw odwołując się do kategorii zabójstwa, nieumyślnego spowodowania śmierci, zgwałcenia, rozboju, podpalenia, gróźb karalnych oraz zniszczenia, uszkodzenia i wandalizmu mienia. Na mocy aktu za zbiór danych, ich

²³ Organizacja wyróżniła 13 podstawowych ideologii prezentowanych w poglądach i metodach działania amerykańskich grup zogniskowanych wokół nienawiści: *anti-gay* (np.: Family Research Council), *anti-immigrant* (np.: American Border Patrol), *anti-muslim* (np.: Stop the Islamization of America), *black separatist* (np.: National Black Footsoldier Network), *christian identity* (np.: Weisman Publications), *holocaust denial* (np.: Institute for Historical Review), *Ku Klux Klan* (np.: Knights of the Ku Klux Klan), *neo-confederate* (np.: League of the South), *neo-nazi* (np.: Aryan Nations), *racist music* (np.: Liferune Industries), *racist skinhead* (np.: Blood and Honour America Divisions), *radical traditional catholicism* (np.: Tradition in Action), *white nationalist* (np.: Council of Conservative Citizens).

²⁴ Por. A. Cooper, *Facebook, Youtube +: How social media outlets impact digital terrorism and hate*, Simon Wiesenthal Center, Los Angeles 2010.

²⁵ V. Burris, E. Smith, A. Strahm, *White Supremacist Networks on the Internet*, „Sociological Focus” 2000, nr 2, s. 215.

²⁶ Strona ta ma 296000 zarejestrowanych kont. Liczby tej nie należy w prosty sposób utożsamiać z rzeczywistą liczbą użytkowników. Zaliczona jest ona do najczęściej odwiedzanych witryn powiązanych tematycznie (C. Brown, *WWW. HATE. COM: White supremacist discourse on the Internet and the construction of whiteness ideology*, „The Howard Journal of Communications” 2009, nr 2, s. 189).

²⁷ Do tej kategorii SPLC zalicza *Ku Klux Klan*, *neo-nazis*, *racist skinheads* oraz *Christian Identity Churches*.

coroczna publikację²⁸ oraz wyznaczenie jasnych kryteriów wyróżnienia uprzedzenia, jako istotnego czynnika motywacyjnego dla potrzeb statystyki odpowiedzialny został Prokurator Generalny²⁹. Należy zauważyć, że w przypadku szeregu takich czynów możemy mówić o motywacji złożonej również w wymiarze nienawiści związanej z uprzedzeniami. Ustawa jest istotnym składnikiem amerykańskiego systemu polityki ochrony przed eskalacją działalności grup zogniskowanych wokół nienawiści. Współtworzą go także *Civil Rights Act* z 1968 r., *Violent Crime Control and Law Enforcement Act* z 1994 r., *Violence Against Women Act* z 1994 r., *Matthew Shepard and James Byrd Jr. Hate Crimes Prevention Act* z 2009 r. Zgodnie z rocznymi statystykami publikowanymi w ramach *Uniform Crime Reporting* od roku 1991 w Stanach Zjednoczonych popełniono ponad 113 000 przestępstw z nienawiści motywowanych: rasowo (55%), religijnie (17%), odmienną orientacją seksualną (14%), narodowościowo/etnicznie (14%). Grupy zogniskowane wokół nienawiści mogą bezpośrednio inicjować zachowania niezgodne z prawem zgodne z przyjętą ideologią (*criminal or violent group*) oraz stanowić wsparcie dla niepowiązanych osób o podobnych poglądach (*support group*). Za czynniki sprzyjające powstaniu grup zogniskowanych wokół nienawiści uznaje się wysokość płac, wiek, brak lub niedostateczne działania prewencyjne³⁰, stopę bezrobocia, parytet dochodów pomiędzy grupami zróżnicowanymi rasowo i narodowościowo lub etnicznie³¹. *Hate groups*, niejednokrotnie odtwarzające utrwalone podziały pomiędzy grupami przestępczymi działającymi na danym terenie, mogą być postrzegane, jako forma odpowiedzi na uniwersalną potrzebę przynależności i identyfikacji³². Te czynniki o naturze psychologicznej i socjologicznej zbliżają grupy zogniskowane wokół nienawiści do kryminologicznej konstrukcji gangu. Identyfikacja grupowa przede wszystkim zaspokaja potrzeby jednostki (przynależność, status, uznanie, władza) i dopiero wtórnie, w przypadku braku alternatywnych rozwiązań prospołecznych, może być źródłem zachowań dewiacyjnych³³. Część badaczy za najistotniejszy czynnik etiologiczny w przypadku powstania gangów młodzieżowych uznaje uprzedni kontakt z przemocą połączony z brakiem odpowiedniej ochrony przed nią ze strony struktur zinstytucjonalizowanych i niezinstytucjonalizowanych. Funkcjonowanie gangów może być, więc interpretowane, jako rozwiązanie obniżające poziom przemocy w danej

²⁸ Obecnie bezpośredni obowiązek publikacyjny spoczywa na Amerykańskim Departamencie Sprawiedliwości i Federalnym Biurze Śledczym (*Criminal Justice Information Services Division*).

²⁹ Na gruncie ustawodawstwa polskiego w wytycznych Prokuratora Generalnego z 26 lutego 2014 r. w zakresie prowadzenia postępowania o przestępstwa z nienawiści podkreślono, że na każdym etapie postępowania przygotowawczego należy dążyć do dokonania precyzyjnych i miarodajnych ustaleń odnoszących się do zamiaru sprawcy, czynionych w oparciu o przeprowadzone dowody. Dla ustalenia zamiaru znaczenia przesadzającego nie mogą mieć wyłącznie wyjaśnienia podejrzanego, należy, bowiem uwzględnić stronę przedmiotową czynu, a zwłaszcza sposób działania sprawcy. Każde postępowanie przygotowawcze o przestępstwo z nienawiści uznaje się za sprawę dużej wagi. W rozumieniu § 81 rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 marca 2010 r. Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury, której prowadzenie obliuguje do poinformowania prokuratora nadrzędnego o wszczęciu postępowania przygotowawczego oraz istotnych dla jego przebiegu czynnościach i zdarzeniach w jego toku.

³⁰ M. Medo, *Allocation of Time and Hateful Behavior: A Theoretical Analysis of Hate and Hate Crimes*, „American Journal of Economics and Sociology” 1999, nr 58, s. 959.

³¹ G. Lewis, R. Will, C. Heath, R.W. Ressler, *An Economic Analysis of Hate Crime*, „Eastern Economic Journal” 2002, nr 28, s. 203.

³² B. Levin, *A Dream Deferred: the Social and Legal Implications of Hate Crimes in the 1990s*, „The Journal of Intergroup Relations” 1993, nr 3, s. 3.

³³ Por. M.W. Klein, *The American street gang: Its nature, prevalence and control*, Oxford University Press, New York 1995.

społeczności³⁴. Szereg amerykańskich analiz wskazuje, że większość przestępstw z nienawiści popełnianych jest przez sprawców niezwiązanych bezpośrednio w działalność *hate groups*. Wśród osób popełniających przestępstwa z nienawiści można wyróżnić typ sprawcy poszukującego stymulacji/wrażenia, sprawcy reaktywnego/broniący terytorium, sprawcy szukającego odwetu/mściciela oraz sprawcy pełniącego misję³⁵.

Na gruncie ustawodawstwa wspólnotowego za dostarczanie obiektywnych, wiarygodnych i porównywalnych danych na temat skali i postaci zjawisk rasizmu, antysemityzmu i ksenofobii³⁶ występujących w państwach Unii Europejskiej odpowiedzialna jest Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (APP) utworzona na mocy Rozporządzenia Rady UE 168/2007 z 15 lutego 2007 r. Przejęła ona kompetencję Europejskiego Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii działającego od 1999 r. Głównym zadaniem tej wyspecjalizowanej agencji jest dostarczanie pomocy i wiedzy fachowej w zakresie praw podstawowych odpowiednim instytucjom, organom, biurom i agencjom Wspólnoty oraz jej państw członkowskich przy wdrażaniu przez nie prawa wspólnotowego (gromadzenie, rejestracja, analizowanie i rozpowszechnianie istotnych, obiektywnych, rzetelnych i porównywalnych informacji oraz danych, co obejmuje także wyniki monitorowania i badań przeprowadzonych przez różne podmioty). W roku 2012 opublikowano raporty: "Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims" i "EU-MIDIS Data in Focus 6: Minorities as victims of crime". Zgodnie z przyjętą metodologią APP posługuje się kategorią rasizmu, ksenofobii, antysemityzmu, orientacji seksualnej, ekstremizmu, nietolerancji religijnej, islamofobii, nienawiści wobec Romów, niepełnosprawności oraz tożsamości płciowej. Zgodnie z wytycznymi utworzonego na podstawie Karty Paryskiej w 1990 r. Biura Wolnych Wyborów przekształconego dwa lata później w Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (*Office for Democratic Institutions and Human Rights* – ODIHR) przestępstwem z nienawiści jest każde przestępstwo natury kryminalnej, włączając w to przestępstwa wymierzone w ludzi i ich mienie, w wyniku, którego ofiara, lokal, lub inny cel przestępstwa, są dobierane ze względu na ich faktyczne bądź domniemane powiązanie, związek, przynależność, członkostwo lub udzielanie wsparcia określonej grupie. Grupa ta może być wyróżniana na podstawie cech charakterystycznych wspólnych dla jej członków, takich jak faktyczna lub domniemana rasa, narodowość lub pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religia, płeć, wiek, niepełnosprawność fizyczna lub psychiczna, orientacja seksualna lub innych podobnych cech.

Postulat efektywności

Efektywność to jedna z podstawowych, powszechnie stosowanych kategorii oceny działań. Znajduje ona zastosowanie nie tylko w ekonomii, ale również w wielu innych obszarach aktywności człowieka. To kategoria podlegająca nieustannej ewolucji (nie tylko w obrębie nauk ekonomicznych), w celu jej analizy konstruowane są nieustannie

³⁴ R.S. Sobel, B.J. Osoba, *Youth Gangs as PseudoGovernments: Implications for Violent Crime*, „Southern Economic Journal” 2009, nr 4, s. 996.

³⁵ J. McDevitt, J. Levin, S. Bennett, *Hate Crimes Offenders: An Expanded Typology*, „Journal of Social Issues Volume” 2002, nr 2, s. 303.

³⁶ Publikowanie rocznych sprawozdań na temat stanu przestrzegania praw podstawowych w UE oraz sprawozdań z własnej działalności. Publikowanie sprawozdań tematycznych, których podstawę stanowią badania i analizy prowadzone przez samą APP.

nowe, coraz doskonalsze metody³⁷ i modele (matematyczne, ekonometryczne)³⁸. Badania dotyczące efektywności w teorii ekonomii związane przede wszystkim z optymalizacją alokacji zasobów można stosować do oceny i prognozowania funkcjonowania aktorów działających w szarej i czarnej strefie. Teorie efektywności postulują konieczność podejmowania działań pozwalających na maksymalizację wyniku przy jednoczesnym obniżaniu kosztów. W przypadku dzielności przestępczej swoistym kosztem będzie m.in. utrata zysku związana z działalnością organów państwowych. Efektywność rozumiana w ten sposób wyrażana jest w postaci różnicy relacji wyników do nakładów poniesionych na ich uzyskanie. Możemy wyróżnić również kategorię efektywności organizacyjnej³⁹ wskazującą na mierniki oceny wyników współdziałania w obrębie badanego systemu (*organizational effectiveness*)⁴⁰. Ten rodzaj efektywności ilustrowany jest najczęściej poprzez wyodrębnienie kryteriów organizacyjnych (atributów określających zmienność efektywności w czasie i jej wartość)⁴¹. Wskazują on na zdolność podmiotu do przystosowania się do zachodzących zmian, szybkiej reinterpretacji celów i sposobu realizacji strategii⁴². Porównanie rentowności w przypadku producenta czy osoby działającym na czarnym rynku środków odurzających lub broni z rynkiem towarów podrabianych wskazuje na nawet kilkukrotnie wyższy poziom zwrotu nakładów w przypadku tego ostatniego przy jednocześnie zazwyczaj znacznie niższym ciężarze gatunkowym czynu (wyjątek stanowi np.: sektor farmaceutyczny). Powiązania takie stwierdzono w przypadku ETA (*Batasuna*), IRA (*Sinn Féin*), separatystów czeczeńskich, ugrupowań albańskich, *Al-Qaeda* czy *Hezbollahu*⁴³. Ugrupowania działające w Europie mogą być bezpośrednio zaangażowane w produkcję, dystrybucję lub sprzedaż wyrobów podrabianych, pobierać opłaty od innych podmiotów działających na tym rynku (irlandzkie grupy paramilitarne) lub otrzymywać środki od organizacji powiązanych czy osób sympatyzujących uczestniczących w takim procederze (*Hezbollah*).

Efektywność organizacyjna w wymiarze operacyjnym łączy się z uzyskaniem przewagi konkurencyjnej nad podmiotami działającymi w tożsamej branży i realizującymi zbliżoną strategię biznesową. Efektywność strategiczna zakłada realizację działań w sposób nowatorski. Efektywność typu X (*X-efficiency*) odnosi się do stopnia wykorzystania nakładów z perspektywy osiągnięcia efektów ekonomicznych (koszty czynników produkcji)⁴⁴. Podmiot powinien dążyć do osiągnięcia efektów poprzez

³⁷ Można dokonać dychotomicznego podziału metod oceny efektywności ma częściowe (jakościowe, wskaźnikowe) oraz całościowe (indeksowe, graniczne).

³⁸ Przykładem może być przedstawiona w 1978 przez A. Charnesa, W. Coopera i A. Rhodesa nieparametryczna metoda analizy obwiedni danych DEA (*Data Envelopment Analysis*), oparta na koncepcji efektywności granicznej (*best practice frontier*). B. Guzik, *Podstawowe modele DEA w badaniu efektywności gospodarczej i społecznej*, Poznań 2009, s. 23.

³⁹ Badania dotyczące efektywności organizacyjnej prowadzone były dotychczas głównie w obszarze zachowań organizacyjnych i socjologii organizacji.

⁴⁰ Por. J.P. Campbell, *On the nature of Organizational Effectiveness*, [w:] P.S. Goldman, J.M. Pennings (red.), *New Perspectives on Organizational Effectiveness*, Jossey-Bass, San Francisco 1979.

⁴¹ W badaniu efektywności można wyszczególnić następujące fazy: określenia warunków wstępnych oceny, określania celów, doboru kryteriów oceny, projektowania oceny, przeprowadzenia oceny, analizy danych (ocena organizacji). Przeprowadzenie oceny sprowadza się do ustalenia wartości parametrów na podstawie zgromadzonych informacji i danych. A.H. Van de Ven, D.L. Ferry, *Measuring and Assessing Organizations*, New York 1980, s. 31.

⁴² E. Skrzypek, *Efektywność działań w TQM – koszty jakości*, „Problemy Jakości” 1999, nr 7, s. 11.

⁴³ Council of Europe, *Money Laundering and counterfeiting. MONEYVAL Typologies Report 2007-2008*, Strasbourg 2008, s. 20.

⁴⁴ P. Modzelewski, *System zarządzania jakością a skuteczność i efektywność administracji samorządowej*, Warszawa 2011, s. 46.

wykorzystania dostępnych zasobów w możliwie najtańszy sposób. Można wskazać szereg badań, które wskazują, że organizacje ekstremistyczne wykazują naturalną potrzebę zwiększania efektywności działań w wymiarze informacyjnym, organizacyjnym i finansowym⁴⁵. Przykład może stanowić *Greater Ministries International* założona w 1993 r. (Tampa, Floryda) uznawana za antyrządową organizację ekstremistyczną, której działalność finansowano za pomocą piramidy finansowej (straty szacowano na 500 mln dolarów). W typologii ruchów skrajnych wyróżnić można tzw. *tax protest groups*⁴⁶, przygotowujących, wykorzystujących i handlujących strategiami unikania opodatkowania (*dirty dozen*)⁴⁷. Organizacje tego typu działają m.in. w formie towarzystw powierniczych. Carel A. Prater powiązany z *New Found Freedom* w 2010 r. został skazany na karę łączną 20 lat pozbawienia wolności za przestępstwa podatkowe i za składanie fałszywych zeznań przed wielką ławą przysięgłych. W ten sposób funkcjonowała także *American Rights Litigators* (Dora, Floryda). Jej założyciel Eddie Ray Kahn został skazany w 2006 r. i 2008 r. za udział w oszustwach podatkowych na łączny okres 30 lat pozbawienia wolności⁴⁸. Do akumulacji środków wykorzystywane są również organizacje typu *no profit* oraz firmy fasadowe⁴⁹. Płaszczyzna finansowa wyznacza również jedną z przestrzeni współpracy pomiędzy grupami ekstremistycznymi a przestępczością zorganizowaną. Organizacje stanowiące asymetryczne zagrożenie mogą być również postrzegane jak swoista subkategoria grupy nacisku czy wyraz neofunkcjonalistycznej niemożności pogodzenia częstokroć przeciwstawnych interesów i potrzeb artykułowanych przez jednostki i grupy społeczne. Organizacje tego typu nie zgadzają się nawet na poziomie procedur utrzymania porządku w państwie oraz metod rozstrzygania konfliktów⁵⁰.

Ekonomiczny potencjał rynku dóbr podrabianych i pirackich

Do niedawna funkcjonowanie organizacji ekstremistycznych i zjawisko przestępczości gospodarczej w analizach kryminologicznych postrzegane było, jako dwa odmienne fenomeny społeczne⁵¹. Z przedstawionych rozważ o naturze definicyjnej wynika, że grupa zogniskowana wokół nienawiści musi posiadać pewien stopień organizacji wewnętrznej powiązany z aktywną promocją ideologii. Zgodnie z raportem z 2002 r. przygotowanym przez Federalny Wydział Badań Naukowych Biblioteki Kongresu na podstawie porozumienia zawartego z Departamentem Obrony Stanów Zjednoczonych dla w przypadku szeregu grup terrorystycznych i ekstremistycznych pochodzących z Argentyny, Brazylii i Paragwaju, Peru Kolumbii, Libanu, Albanii, Macedonii, Filipin, Kirgistanu, Tadżykistanu i Uzbekistanu (*geopolitical black holes*,

⁴⁵ P.B. Gerstenfeld, D.R. Grant, C. Chiang, *Hate Online: A Content Analysis of Extremist Internet Sites*, „Analysis of Social Issues and Public Policy” 2003, nr 1, s. 29.

⁴⁶ R. Belli, J. D. Freilich, *Situational Crime Prevention and Non-Violent Terrorism: A "Soft" Approach against Ideologically Motivated Tax Refusal*, „Crime Prevention Studies” 2009, nr 25, s. 173.

⁴⁷ M. Barkun, *Religion, militias and Oklahoma City: The mind of conspiratorialists*, „Terrorism and Political Violence” 1996, nr 1, s. 50.

⁴⁸ Przedstawiony obraz finansowania amerykańskiego ekstremizmu wewnętrznego potwierdzają analizy The National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START).

⁴⁹ S.M. Chermak, J.D. Freilich, J. Simone, *Surveying American state police agencies about lone wolves, far-right criminality, and far-right and Islamic jihadist criminal collaboration*, „Studies in Conflict and Terrorism” 2010, nr 33, s. 1019.

⁵⁰ Por. S. Konopacki, *Neofunkcjonalistyczna teoria integracji politycznej Ernsta Haasa i Leona Lindberga*, „Studia Europejskie” 1998, nr 3, s. 106.

⁵¹ F. Bovenkerk, B.A. Chakra, *Terrorism and organised crime*, [w:] L. Holmes (red.), *Terrorism, organised crime and corruption: networks and linkages*, MA: Edward Elgar Publishing, Northampton 2007, s. 29.

*twilight zones, pseudo-states*⁵²) głównym przejawem aktywności jest działalność przestępcza niezwiązana z kategorią przestępstw z nienawiści⁵³. Część badaczy wskazuje na ewolucję organizacji ekstremistycznej od przestępstw związanych z przemocą w stronę przestępczości gospodarczej⁵⁴. W procesie tym można wyróżnić etap naśladownictwa metod działania bez wzajemnej interakcji, krótkoterminowych transakcji, symbiotycznych relacji i transformacji. Zgodnie z teorią *crime terror continuum* możemy mówić o fazie sojuszu, motywacji operacyjnej, konwergencji i syndromu czarnej dziury⁵⁵. W przypadku ścisłych powiązań wspólnota poglądów, przekonań stanowiąca pierwotny budulec grupy przybiera formę fasadowości ideologicznej. Kontakt może wymuszać opanowanie przez przestępczość zorganizowaną określonego sektora nielegalnego rynku. Relacja taka ma, więc charakter pasożytniczy nie symbiotyczny⁵⁶. Może również dojść do faktycznego przekształcenia grupy powiązanej ideologicznie w taką opartą na modelu przestępczości zorganizowanej w wariacie hybrydowym lub czystym (M-19, swoista dwoista natura organizacji ekstremistycznych)⁵⁷. W roku 2003 Centralna Agencja Wywiadowcza wskazała, że dla funkcjonowania globalnego nielegalnego rynku wymiany istotne znaczenie ma 50 stref pozbawionych realnej kontroli prawnej⁵⁸. Większość funkcjonujących tam grup zaliczono do organizacji finansowanych poprzez produkcje i handel substancjami psychoaktywnymi. Między innymi na przykładzie funkcjonowania Rewolucyjnych Sił Zbrojnych Kolumbii (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – FARC*) zobrazowano międzynarodowe powiązania organizacji skrajnych z przestępczością zorganizowaną w modelu mafijnym. 60% organizacji terrorystycznych jest powiązana w pewien sposób z rynkiem narkotykowym (*Euzkadi Ta Askatasuna, Partiya Karkaren Kurdistan, Sendero Luminoso*). Funkcjonowanie każdej organizacji w czasie w mniejszym lub większym stopniu determinuje płaszczyzna finansowa (*Kosovo Liberation Army*). Dochody uzyskiwane z działalności niezgodnej z prawem mogą stanowić główne lub dodatkowe źródło finansowania organizacji ekstremistycznych. W przypadku skrajnych partii politycznych dochody pochodzące z takiego źródła mogą stanowić uzupełnienie subwencji ze środków publicznych (*Batasuna*). Źródłem wsparcia finansowego mogą być również powiązane politycznie, ideologicznie, narodowościowo, religijnie państwa⁵⁹, koncerny, donatorzy prywatni⁶⁰, organizacje filantropijne⁶¹. Część

⁵² M. Naím, *Illicit: How Smugglers, Traffickers, and Copycats Are Hijacking the Global Economy*, New York 2006, s. 261; T. Luke, G.Ó Tuathail, *The Fraying Modern Map: Failed States and Contraband Capitalism*, „Geopolitics” 1998, nr 3, s. 14; V. Kolossov, J. O’Loughlin, *Pseudo-States as Harbingers of a Post-Modern Geopolitics: The Example of the Trans-Dniester Moldovan Republic (TMR)*, „Geopolitics” 1999, nr 1, s. 151.

⁵³ J.T. Picarelli, L.I. Shelley, *Organized crime and terrorism*, [w:] J.K. Giraldo, H.A. Trinkunas (red.), *Terrorism financing and state responses: A comparative perspective*, Stanford 2007, s. 39.

⁵⁴ J. Horgan, M. Taylor, *Playing the ‘green card’—financing the provisional IRA: Part 2*, „Terrorism & Political Violence” 2003, nr 2, s. 1.

⁵⁵ T. Makarenko, *The Crime-Terror Continuum: Tracing the Interplay between Transnational Organised Crime and Terrorism*, „Global Crime” 2004, nr 1, s. 129.

⁵⁶ S. Hutchinson, P. O’malley, *A crime-terror nexus? Thinking on some of the links between terrorism and criminality*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2007, nr 12, s. 1095.

⁵⁷ C. Dishman, *The leaderless nexus: When crime and terror converge*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2005, nr 3, s. 237.

⁵⁸ P. Stewart, *Weak Links: Fragile States, Global Threats, and International Security*, New York 2011, s. 4.

⁵⁹ J.S. Zdanowicz, *Trade-Based Money Laundering and Terrorist Financing*, „Review of Law and Economics” 2009, nr 2, s. 855.

⁶⁰ M. Ware, *Responding to Terrorism and Achieving Stability in the Global Financial System: Rational Policy or Crisis Reaction*, „Journal of Financial Crime” 2004, nr 4, s. 380.

⁶¹ A. Croissant, D. Barlow, *Following the Money Trail: Terrorist Financing, and Government Responses in Southeast Asia*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2007, nr 30, s. 131.

organizacji ekstremistycznych inicjuje lub współuczestniczy w legalnych przedsięwzięciach gospodarczych. Problemem rynku towarów podrabianych w aspekcie przestępczości kryminalnej oraz funkcjonowania organizacji terrorystycznych i ekstremistycznych podjął m.in. *Homeland Security and Governmental Affairs Committee* pod przewodnictwem senator Susan M. Collins. Znaczenie tzw. nieformalnej ekonomii dla funkcjonowania przestępczości zorganizowanej podkreślił raport „Crime and instability case studies of transnational threats” przygotowany przez *United Nations Office on Drugs and Crime* w 2010 r.

Zorganizowaną grupę prześladowczą można postrzegać w kategorii złożonego systemu adaptacyjnego⁶². Dynamika sytemu polega na zrozumieniu i przewidywaniu wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi elementami zbioru wpływających na zachowanie całego układu. Zasada wzmocnienia wskazuje, że należy poszukiwać takiej zmiany w obrębie działania organizacji, która spowoduje znaczący i możliwie trwały skutek. Może nim być m.in. obniżenie ryzyka związanego z jej funkcjonowaniem. W organizacjach tego typu obserwujemy naturalne przesunięcie zainteresowań w kierunku obszarów o niższych kosztach działalności. Organizacje ekstremistyczne działają, więc zgodnie z podstawową zasadą ekonomii wskazującą, że rozwój gwarantują przedsięwzięcia zapewniające jak najwyższy zysk w warunkach ograniczonego/monitorowanego ryzyka (inwestycje typu *high profit/low risk*). Za czynnik wymuszający poszukiwanie alternatywnych mechanizmów finansowania należy również uznać działania prewencyjne.

Zgodnie z rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 608/2013 z dnia 12 czerwca 2013 r. w sprawie egzekwowania praw własności intelektualnej przez organy celne oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1383/2003 towar piracki jest przedmiotem działania naruszającego prawo autorskie lub prawo pokrewne lub wzór w państwie członkowskim, w którym zostały ujawnione, i które są kopią lub zawierają kopię wykonaną bez zgody posiadacza prawa autorskiego lub prawa pokrewnego lub wzoru, lub bez zgody osoby upoważnionej przez tego posiadacza w kraju produkcji. W świetle rozwiązań wprowadzonych przez rozporządzenie Rady (WE) nr 1383/2003 towarem podrabianym był produkt, łącznie z opakowaniem, oznaczony bez zezwolenia znakiem towarowym, który jest identyczny ze znakiem towarowym ważnie zarejestrowanym, odnoszącym się do towarów tego samego rodzaju, lub których istotnych aspektów nie można odróżnić od takiego znaku towarowego. Produkt taki narusza prawo posiadacza danego znaku towarowego chronione w świetle rozporządzeniu Rady (WE) nr 207/2009 z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie wspólnotowego znaku towarowego lub krajowych rozwiązań prawnych. Znak towarowy może składać się z jakiegokolwiek oznaczenia, które można przedstawić w formie graficznej, w szczególności z wyrazów, łącznie z nazwiskami, rysunków, liter, cyfr, kształtu towarów lub ich opakowań, pod warunkiem, że oznaczenia takie umożliwiają odróżnianie towarów lub usług jednego przedsiębiorstwa od towarów lub usług innych przedsiębiorstw⁶³. Rynek produktów podrabianych stanowi ważny segment światowego handlu. Jego wartość, zgodnie

⁶² Por. J.H. Holland, *Emergence: From Chaos to Order*, Cambridge 1998.

⁶³ Początek ochrony od dnia zgłoszenia, dziesięcioletni czas ochrony z możliwością jej przedłużania na kolejne dziesięcioletnie okresy, wyłączne prawo używania znaku przez uprawnionego oraz zakazywania osobom trzecim używania go bez jego zgody, jednolity charakter prawa ochronnego, jednolita dla całej Unii Europejskiej procedura rejestracyjna (jedno zgłoszenie, jeden język, jeden urząd, jeden pełnomocnik), ochrona prawna skuteczna na terytorium całej Unii Europejskiej.

z dostępnymi analizami, przekracza kilkaset bilionów dolarów⁶⁴ co stanowi od 3 do 7% rocznego woluminu wymiany (*The World Customs Organization – WCO*). Metanaliza dostępnych, szacunkowych danych o wielkości rynku towarów podrabianych na przestrzeni ostatnich 30 lat wskazuje na 36-krotny wzrost⁶⁵. Zgodnie z raportem OECD szacowana wartość międzynarodowego nielegalnego rynku handlu towarami podrabianymi i pirackimi wynosi 200 bilionów dolarów rocznie. Kwotę tę należałoby podwoić by uwzględnić obrót takimi towarami dokonywany za pomocą Internetu⁶⁶. Amerykańską Administracją Żywności i Leków podkreśla, że mimo podjętych działań prewencyjnych i kontrolnych około 10% leków znajdujących się w legalnej dystrybucji stanowią leki podrabiane. Badania *International AntiCounterfeiting Coalition* wskazują, że 2% części używanych w lotnictwie (blisko 520000 jednostek) nie pochodzi od legalnych wytwórców. Analizy przygotowane przez *Business Action to Stop Counterfeiting and Piracy* wskazują, że całkowita wartość tego nielegalnego rynku w 2015 r. przekroczy 1,7 biliona dolarów. Uwzględniając zarówno czynnik finansowy jak i towarzyszące działalności ryzyko produkcja i handel towarami podrabianymi jest bardziej opłacalna niż szereg innych kategorii zachowań przestępnych tradycyjnie utożsamianych z funkcjonowaniem krajowych i ponadnarodowych zorganizowanych grup przestępczych. Skala zjawiska musi modyfikować międzynarodowy podział pracy⁶⁷. Szacuje się, że w przypadku Stanów Zjednoczonych przemysł i handel produktów podrabianych zmniejsza zapotrzebowanie gospodarki o 750 tys. stanowisk. Zwłaszcza w okresach kryzysów gospodarczych, powiększających liczbę osób pozostających bez pracy, przeciwdziałanie przemysłowi i obrotowi produktami podrabianymi postrzegane jest w wymiarze ochrony interesu narodowego. Szereg przedsiębiorstw posiadających swoje zakłady produkcyjne w Azji Południowo-Wschodniej zwiększa swoje zyski łamiąc prawa pracownicze i prawa człowieka. Krajem na obszarze, którego najczęściej dochodzi do naruszeń prawa własności intelektualnej jest Chińska Republika Ludowa. Socjalistyczna gospodarka rynkowa, ukształtowana dzięki zmianom wprowadzonym po śmierci Mao Zedonga (nowa polityka ekonomiczna, polityka wielkiego skoku, otwartych drzwi), funkcjonuje dzięki eksperymentowi, jakim było przekazanie autonomii przedsiębiorstwom przy zachowaniu powiązania sfery politycznej i gospodarki w warunkach dopuszczenia zagranicznych inwestycji bezpośrednich⁶⁸. Na podstawie badań przeprowadzonych w latach 2001-2004 *General Administration of Quality Supervision, Inspection and Quarantine of China* ustaliła wartość produktów podrabianych obecnych na rynku na 11.1 biliona RMB. Według szacunków organizacji zajmujących się ochroną prawa własności intelektualnej obrót towarami naruszającymi prawa własności intelektualnej może wynosić 137 biliona RMB⁶⁹.

Kraje i regiony, które są źródłem produktów podrabianych muszą charakteryzować się odpowiednim poziomem industrializacji współistniejącym z brakiem implementacji do systemu prawnego międzynarodowych standardów ochrony własności

⁶⁴ I. Vida, *Determinants of consumer willingness to purchase non-deceptive counterfeit products*, „Managing Global Transitions” 2007, nr 5, s. 253.

⁶⁵ S.N. Pamela, A. Cuno, *Analysis of the Demand for Counterfeit Goods*, „Journal of Fashion Marketing and Management”, 2011, nr 1, s. 27.

⁶⁶ OECD, *The Economic Impact of Counterfeiting and Piracy*, 2008.

⁶⁷ Europol, *OCTA 2011: EU Organised Crime Threat Assessment*, 2011, s. 48.

⁶⁸ Por. T. Plafker, *Doing Business in China: How to Profit in the World's Fastest Growing Market*, New York 2007.

⁶⁹ S.S. Mohammad, J.J. Wang, *Influential Decision Factors of Counterfeit Consumers in Shijiazhuang City of China: A legit Analysis*, „International Journal of Management and Entrepreneurship” 2005, nr 2, s. 160.

intelektualnej lub nieskuteczną egzekucją przyjętych rozwiązań prawnych. Ważnym czynnikiem umożliwiającym ułatwianiem istnienie rynku produktów podrabianych jest zjawisko korumpowania osób na eksponowanych stanowiskach politycznych (*politically exposed person* – PEP). Korupcja pozwalająca na uzyskanie kontroli nad stanowieniem prawa (*the corruption of state*)⁷⁰ prowadzi do zawłaszczenia państwa (*state capture*). Szczególnym rodzajem takiej formy zachowań korupcyjnych jest *influence* w przypadku, którego wpływ na kształt stanowionego przez instytucje i organy państwa prawa dokonywany jest bez płatności na rzecz osób publicznych. Czynnikiem kształtującym elementy polityki władzy, zmierzającym do przejęcia kontroli nad zasobami publicznymi stają się wówczas grupy interesów czy bezpośrednio zainteresowane podmioty. W państwach demokratycznych proces stanowienia prawa jest zawsze płaszczyzną sporu. Ustawą z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu wprowadzania do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł wprowadzono do polskiego systemu prawnego instytucję Generalnego Inspektora Informacji Finansowej (GIIF), zapewniającego współpracę pomiędzy organami ścigania i instytucjami finansowymi. Jawnym rezultatem często niezwykle złożonych mechanizmów korupcyjnych jest nowy akt lub norma bądź zablokowanie uchwalenie niekorzystnych regulacji. Przepisy znowelizowane mogą być sformułowane wadliwe, w sposób umożliwiający ich obchodzenie, korzystną interpretację czy uchylene przez organ kontrolny. Delegacje ustawowe umożliwiają rządowi lub odpowiedzialnym za dany obszar ministrom kształtowanie stosunków społecznych zgodnie z interesem partykularnym, partyjnym. Patologiczna redystrybucja zasobów państwowych wzmacnia beneficjentów zmian w prawie, skorumpowane osoby na eksponowanych stanowiskach politycznych oraz zaangażowane w proceder partie. Staje się również ważnym czynnikiem tworzącym sieć nieformalnych powiązań pomiędzy tymi podmiotami ułatwiającą awans społeczny i materialny. Ochronę prawną osób przyczyniających się do zwalczania korupcji zapewnia art. 9 Konwencji Rady Europy o przeciwdziałaniu korupcji w prawie cywilnym z dnia 4 listopada 1999 r. oraz art. 22 Prawnokarnej konwencji Rady Europy o zwalczaniu korupcji z dnia 27 stycznia 1999 r., ratyfikowanych przez Polskę 11 września i 11 grudnia 2002 r.

Wraz z zjawiskiem eksportu miejsc pracy, związanym z redukcją kosztów, częściej na rynek trafiają produkty wykonane poza woluminem zamówienia. Produkowane są one w oparciu o tą samą technologią i materiały, posiadają również szereg cech wyróżniających towar autentyczny. Marki ekskluzywne przeciwdziałają tej formie patologii wprowadzając rygorystyczne systemy kontroli czy tworzenie baz danych wprowadzonych do obrotu produktów umożliwiających konsumentowi dokonanie weryfikacji towaru przez dokonaniem transakcji sprzedaży.

Podsumowanie

Funkcjonowanie rynku towarów podrabianych i pirackich należy zaliczyć do patologii o największym potencjale destruktywnym w stosunku do światowej gospodarki. Zyski z tej działalności zasilają nie tylko struktury przestępczości zorganizowanej, ale również wspierają operacje terrorystyczne i środowiska ekstremistyczne. Jednym z istotnych celów funkcjonowania każdej organizacji jest maksymalizacja oczekiwanych zysków, rozumianych, jako propagowanie poglądów i metod działania, pozyskiwanie

⁷⁰ J.P. Dobel, *The Corruption of a State*, „The American Political Science Review” 1978, nr 3, s. 958.

nowych członków, realny udział we władzy samorządowej i państwowej na wszystkich jej poziomach, ale również akumulacji zasobów w wymiarze finansowym. Organizacja ekstremistyczna nie może funkcjonować bez podłoża ideologicznego. Spajające grupę zasady wykorzystywane są także instrumentalnie. Na ten sam program ideologiczny może powoływać się wiele niezależnych organizacji, dlatego dla funkcjonowania grupy ekstremistycznej równie istotne, co przewyciężenie zagrożeń związanych z kontestowanym systemem społeczno-politycznym jest destabilizacja, zdyskredytowanie lub przejęcie konkurencyjnych środowisk. Również w tym przypadku źródłem przewagi może być zdolność organizacji do akumulacji zasobów. Stałe, stabilne źródło finansowania jest zarazem środkiem do uzyskania przewagi konkurencyjnej w walce ideologicznej na poziomie horyzontalnym jak i wertykalnym. Narzędziem pozwalającym na osiągnięcie celów ideologicznych może być również destabilizacja w wymiarze ekonomicznym. Analiza przepływu środków finansowych może dostarczyć wartościowej wiedzy i wskazać wcześniej nieznane asocjacje, ich odcięcie ułatwia zapobieganie eskalacji niepożądanych zjawisk.

Tytuł

Finansowanie organizacji ekstremistycznych na przykładzie funkcjonowania rynku towarów podrabianych

Streszczenie

Sprzedaż, dystrybucja i wytwarzania produktów podrabianych uderza w legalną ekonomią poprzez obniżenie wpływów podatkowych i celnych, zmniejszenie inwestycji i poziomu zatrudnienia. Skala tej patologia rynkowej znacząco rośnie. Szacuje się, że całkowita, globalna wartość rynku towarów podrabianych i pirackich w 2015 r. wyniesie 1,7 bilionów dolarów. Jedną z istotnych płaszczyzn badań kryminologicznych jest analiza związków pomiędzy ekstremizmem a przestępczością gospodarczą i finansową. Tradycyjny podział tych form zachowań przestępnych opiera się na założeniu wskazującym, że typowi sprawcy przestępstw finansowych motywowani są zyskiem a ekstremiści działają z pobudek ideologicznych. Niektóre z grup ekstremistycznych i terrorystycznych zmieniają obszar działania przechodząc od przestępstw związanych z przemocą w stronę przestępczości finansowej. Niektóre z grup ekstremistycznych funkcjonują zgodnie z modelem charakterystycznym dla przestępczości zorganizowanej. Celem artykułu jest wskazanie związków pomiędzy szybko rozwijającym się rynkiem towarów podrabianych a finansowaniem organizacji ekstremistycznych.

Słowa kluczowe

podrabianie produktów, nielegalne rynki, grupy ekstremistyczne, przepływy finansowe, demokracja obronna, grupa zogniskowana wokół nienawiści, efektywność organizacyjna, dirty dozen

Title

The market for counterfeit goods and financing of the extremist organizations

Summary

Sale, distribution and production of the counterfeit goods deprive the legitimate economies of the significant revenues generated from taxes and duties leading at the same time to lower investments, job losses and economic decline. Counterfeiting is rapidly growing in scale. The total global economic value of counterfeit and pirated products is expected to reach US \$1.7 trillion by 2015. Criminologists are interested in exploring the possible areas of convergence of profit oriented crimes and extremism. The traditional separation based on the preconceived notion that typical financial offenders (white collar criminals) commit crimes for personal profit whereas extremists aim to a higher cause (ideological commitment). Some extremist and terrorist groups progress from violent and property crimes to more sophisticated financial crimes. Certain extremist groups have made a clear transition into organized crime. The article examines the counterfeiting in the context of raising profits through these illegal markets by members of the extremist organizations.

Keywords

counterfeiting, illegal markets, extremist groups, financial flows of extremist organizations, militant democracy, hate groups, organizational effectiveness, dirty dozen

Wybrana literatura opracowanych zagadnień

1. ABA – Section of Intellectual Property Law, *Annual Review of Intellectual Property Law Developments*, 2009.
2. Abadinsky H., *Organized Crime*, Cengage Learning, Belmont 2010.
3. Adamowicz M., *Droga od państwa narodowego do Unii Europejskiej na przykładach Irlandii i Polski*, Warszawa 2003.
4. Adamski A., *Prawo karne komputerowe*, Warszawa 2000.
5. Aleksandrowicz, *Cezura 11 września*, [w:] K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz (red.), *Bezpieczeństwo w XXI wieku – asymetryczny świat*, Warszawa 2011.
6. Ayres T., *Batasuna banned: the dissolution of political parties under the European Convention of Human Rights*, „Boston College International and Comparative Law Review” 2004, nr 1.
7. Bachrynowski S., *Między angielskim lwem a irlandzką harfą: myśl polityczna irlandzkiego ruchu republikańskiego*, Kalisz 2009.
8. Bachrynowski S., *Od konfrontacji do koncyliacji – historia irlandzkiej partii Sinn Fein*, Kalisz 2010.
9. Bafia J., Mioduski K., Siewierski S., *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1987.
10. Barger „Sonny” R., Zimmerman Keith and Kent, *Hell’s Angels. The Live and Times of Sonny Barger and the Hell’s Angels Motorcycle Club*, Harper Collins Publishers Inc., New York 2000.
11. Barker T., *Biker Gangs and Organized Crime*, Matthew Bender and Company Inc., Cincinnati 2007.
12. Barkun M., *Religion, militias and Oklahoma City: The mind of conspiratorialists*, „Terrorism and Political Violence” 1996, nr 1.
13. Belli R., Freilich J.D., *Situational Crime Prevention and Non-Violent Terrorism: A "Soft" Approach against Ideologically Motivated Tax Refusal*, „Crime Prevention Studies” 2009, nr 25.
14. Bieńkowska E., *Przestępstwa z nienawiści w polskim prawie karnym (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Ofiary przestępstw z nienawiści*, Warszawa 2013.
15. Biuro Postępowania Przygotowawczego Prokuratury Krajowej, *Rola wymiaru sprawiedliwości w przeciwdziałaniu dyskryminacji rasowej, ksenofobii i związanej z nimi nietolerancji*, Warszawa 2007.
16. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2001.
17. Bodnar A., Gliszczyńska-Grabias A., Wieruszewski R., Wyrzykowski M. (red.), *Mowa nienawiści a wolność słowa. Aspekty prawne i społeczne*, Warszawa 2010.
18. Bodnar A., *Organizacje skrajne w orzecznictwie sądów polskich oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Warszawa 2013.
19. Bojańczyk A., *Jeszcze w sprawie konstytucyjnej dopuszczalności dowodów prywatnych w postępowaniu karnym*, „Palestra” 2005, nr 3-4.
20. Bojańczyk A., *W kwestii dowodu z dokumentów prywatnych w procesie karnym*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 8.
21. Bojańczyk A., *Z problematyki konstytucyjnej dopuszczalności niektórych dowodów prywatnych w postępowaniu karnym*, „Palestra” 2004, nr 9-10.

22. Bojarski T. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012.
23. Borchólski K., *Zjawisko faszyzmu i rasizmu wśród kibiców piłkarskich na tle art. 256 i 257 kk*, [w:] W. Pływaczewski, J. Kudrelek (red.), *Przestępczość stadionowa. Etiologia. Fenomenologia. Przeciwdziałanie zjawisku*, Szczytno 2010.
24. Brems E., *Belgium: the Vlaams Blok party convicted indirectly of racism*, „International Journal of Constitutional Law” 2006, nr 4.
25. Brown C., *WWW.HATE.COM: White supremacist discourse on the Internet and the construction of whiteness ideology*, „The Howard Journal of Communications” 2009, nr 2.
26. Budyn-Kulik M., *Komentarz do art. 118 kodeksu karnego*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Lex 2013.
27. Burris V., Smith E., Strahm A., *White Supremacist Networks on the Internet*, „Sociological Focus” 2000, nr 2.
28. Bychawska-Siniarska D., Głowacka D., *Mowa nienawiści w Internecie: jak z nią walczyć?* Warszawa 2013.
29. Capoccia G., *Defending democracy: reactions to political extremism in inter-war Europe*, „European Journal of Political Research” 2001, nr 4.
30. Capoccia G., Ziblatt D., *The historical turn in democratization studies: a new research agenda for Europe and beyond*, „Comparative Political Studies” 2010, nr 8/9.
31. Cawthorne N., *Pirates of the 21st Century. How modern-day buccaneers are terrorizing the world's oceans*, London 2010.
32. Chermak S.M., Freilich J.D., Simone J., *Surveying American state police agencies about lone wolves, far-right criminality, and far-right and Islamic jihadist criminal collaboration*, „Studies in Conflict and Terrorism” 2010, nr 33.
33. Chlebowicz P., *Chuligaństwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Warszawa 2009.
34. Chlebowicz P., *Przestępczość stadionowa jako nowy obszar badań kryminologicznych*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2009, z. 6.
35. Chlebowicz P., *Przestępczość stadionowa w świetle badań empirycznych. Uwagi systematyzujące*, [w:] W. Pływaczewski, J. Kudrelek (red.), *Przestępczość stadionowa. Etiologia. Fenomenologia. Przeciwdziałanie zjawisku*, Szczytno 2010.
36. Chlebowicz P., *Wielokulturowość europejska z perspektywy kryminologicznej*, [w:] B. Sitek, G. Dammacco, M. Sitek, J.J. Szczerbowski (red.), *Prawo do życia a jakość życia w wielokulturowej Europie*, Olsztyn-Bari 2007.
37. Choromańska A., *Wizerunek pseudokibica w świetle przepisów prawodawstwa polskiego – wybrane zagadnienia*, [w:] W. Pływaczewski, J. Kudrelek (red.), *Przestępczość stadionowa. Etiologia, fenomenologia, przeciwdziałanie zjawisku*, Szczytno 2010.
38. Cieślak W., *Wymuszenie rozbójnicze*, Kraków 2000.
39. Clarke R.V.G., *Wandalizm – przyczyny i zapobieganie*, New York 1997.
40. Cohn J.R., *Hells Angels, Book on Demand* 2012.
41. Council of Europe, *Money Laundering and counterfeiting. MONEYVAL Typologies Report 2007-2008*, Strasbourg 2008.

42. Croissant A., Barlow D., *Following the Money Trail: Terrorist Financing, and Government Responses in Southeast Asia*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2007, nr 30.
43. Czukiewski T., *Polscy naziści bez podsłuchu*, „Przekrój” nr 14 z 31.03.2005 r.
44. Ćwiakalski Z., [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II. Komentarz do art. 117-277 k.k.*, Kraków 2006.
45. Daszkiewicz-Paluszynska K., *Groźba w polskim prawie karnym*, Warszawa 1958.
46. Diaz L.M., Dubner B.H., *Foreign Fishing vs. Somalia Piracy: Does Wrong Equal Wrong?*, “Barry Law Review” 2010, no 14.
47. Dishman C., *The leaderless nexus: When crime and terror converge*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2005, nr 3.
48. Dobel J.P., *The Corruption of a State*, „The American Political Science Review”, 1978, nr 3.
49. Domanowska A., *Nienawiść na synagodze: antysemickie hasła w Orli*, „Gazeta Wyborcza Białystok” 2011, nr 186.
50. Dubisz S. (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 2003.
51. Duda M., Jurczak J., *Przestępstwa z nienawiści jako element przestępczości stadionowej. Mowa, symbole i gesty nienawiści w świetle badań*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Ofiary przestępstw z nienawiści*, Warszawa 2013.
52. Duda M., *Prawnokarna ochrona mniejszości narodowych i etnicznych przed przestępstwami z nienawiści*, [w:] A. Chodubski, L. Ozdarska (red.), *Europejskie doświadczenia mniejszości narodowych i etnicznych*, Warszawa 2013.
53. Duda M., *Sytuacja prawna mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w świetle ustawodawstwa i polityki państwa*, [w:] B. Sitek, T. Jasudowicz, M. Seroka (red.), *Fides et bellum. Księga poświęcona pamięci Księdza Biskupa, Profesora, Generała Śp. Tadeusza Płoskiego*, t. 2, Olsztyn 2012.
54. Duraczyński E. (red.), *Kronika XX wieku*, Warszawa 1991.
55. Dybalski K., *Kreml w objęciach kiboli*, „Gazeta Wyborcza” z 13.12.2010 r.
56. Eatwell R., Mudde C. (red.), *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, London 2004.
57. European Agency for Fundamental Rights, *Racism, ethnic discrimination and exclusion of migrant and minorities in sport: A comparative overview of the situation in the European Union*, Wien 2010.
58. Europol, *OCTA 2011: EU Organised Crime Threat Assessment*, 2011.
59. Flemming M., Kutzmann W., *Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu. Rozdział XXXII Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 1999.
60. Fox G., Roth B. (red.), *Democratic Governance and International Law*, Cambridge University Press 2000.
61. Frostdick S., Marsh P., *Football Hooliganism*, Willan Publishing 2005.
62. Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2011.
63. Garlicki L. (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. 1. Komentarz do artykułów 1-18*, Warszawa 2010.
64. Garner B.A. (red.), *Black's Law Dictionary*, wyd. 8, West Group 2004.
65. Gerstenfeld P.B., Grant D.R., Chiang C., *Hate Online: A Content Analysis of Extremist Internet Sites*, „Analysis of Social Issues and Public Policy” 2003, nr 1.
66. Gerstenfeld P.B., *Hate Crimes. Causes, Controls and Controversies*, Thousand Oaks 2004.

67. Giraldo J.K., Trinkunas H.A. (red.), *Terrorism financing and state responses: A comparative perspective*, Stanford 2007.
68. Gołębski F., *Tożsamość europejska*, Warszawa 2005.
69. Grattet R., Jenness V., *The Birth and Maturation of Hate Crimes Policy in the United States*, [w:] P.B. Gerstenfeld, D.R. Grant (red.), *Crimes of Hate. Selected Readings*, SAGE Publications 2004.
70. Gruszka W., „*Szmaragdy*” *nie lubią koloru khaki*, Warszawa 1986.
71. Gruszka W., *Ulster burzy się*, Warszawa 1972.
72. Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2005.
73. Grzybowski S., *Historia Irlandii*, Wrocław 2003.
74. Gundel J., *Clans in Somalia*, UNHCR, Austrian Federal Ministry of the Interior, Wiedeń 2009.
75. Guzik B., *Podstawowe modele DEA w badaniu efektywności gospodarczej i społecznej*, Poznań 2009.
76. Hagedorn J., *Gangs in the Global City: Alternatives to Traditional Criminology*, Board of Trustees of the University of Illinois, Illinois 2007.
77. Hanausek T., *Kryminalistyka. Poradnik detektywa*, Katowice 1993.
78. Hanausek T., *Przemoc jako forma działania przestępczego*, Kraków 1966.
79. Hanausek T., *Wybrane zagadnienia prawa policyjnego*, [w:] S. Sagan, T. Hanausek, (red.), *Prawo policyjne. Komentarz*, Katowice 1992.
80. Harris D., *Gangland. The Growing Gang Epidemic in America's Cities*, Holy Fire Publishing, Oak Ridge 2004.
81. Harvey P., *Militant Democracy and the European Convention on Human Rights*, „European Law Review” 2004, nr 29.
82. Haut F., *Organized Crime on Two Wheels: Motorcycle Gangs*, “International Criminal Police Review” 1999, nr 474-475.
83. Hayes B., *One Percenter Encyclopedia*, MBI Publishing Company, Minneapolis 2011.
84. Hayes B., Quattlebaum J., *The Original Wild Ones: Tales of the Boozefighters Motorcycle Club*, MBI Publishing Company and Motorbooks, Minneapolis 2005.
85. Hendley N., *American Gangsters. Then and Now. An Encyclopedia*, Greenwood Publishing Group, Santa Barbara 2010.
86. Hoc S., *Glosa do wyroku SA w Lublinie z dnia 27 listopada 2003 r., II AKA 338/01*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2006, nr 3.
87. Hoc S., *O przestępstwach z art. 256 k.k.*, „Przegląd Prawa Karnego” 2003, nr 22.
88. Holmes L. (red.), *Terrorism, organized crime and corruption: networks and linkages*, MA: Edward Elgar Publishing, Northampton 2007.
89. Holmes R.M., Tewksbury R., Hinggis G., *Introduction to Gangs*, CRC Press – Taylor & Francis Group, Boca Raton 2012.
90. Hołyst B., *Bibliografia publikacji za lata 1955-2006*, Warszawa-Łódź 2007.
91. Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2009.
92. Hołyst B., *Nietolerancja jako źródło zachowań przestępczych*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 11.
93. Hołyst B., *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2009.
94. Hołyst B., *Socjologia kryminalistyczna*, t. 1, Warszawa 2007.
95. Hołyst B., *Socjologia kryminalistyczna*, t. 2, Warszawa 2007.
96. Hołyst B., *Terroryzm*, t. 1, Warszawa 2009.
97. Hołyst B., *Terroryzm*, t. 2, Warszawa 2009.

98. Horgan J., Taylor M., *Playing the 'green card'-financing the provisional IRA: Part 2*, „Terrorism & Political Violence” 2003, nr 2.
99. Hutchinson S., O'malley P., *A crime-terror nexus? Thinking on some of the links between terrorism and criminality*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2007, nr 12.
100. Izak K., *Zagrożenie terroryzmem i ekstremizmem w Europie na podstawie wybranych przykładów. Teraźniejszość, prognoza ewolucji i kierunki rozwoju*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, nr 5.
101. Jackson T.A., *Walka Irlandii o wolność*, Warszawa 1955.
102. Jałoszyński K. (red.), *Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi. Aspekty organizacyjne i prawne*, Warszawa 2010.
103. Jamróz L., *Glosa do postanowienia Trybunału Konstytucyjnego z 6 kwietnia 2011 r. (Pp 1/10)*, „Przegląd Sejmowy” 2012, nr 4.
104. Jankowska K., Wiszniewicz J. (red.), *Prawa człowieka w Irlandii Północnej*, Warszawa 1991.
105. Jędrzejewski M., *Młodzież a subkultury*, Warszawa 1999.
106. Jędrzejewski M., *Subkultury a przemoc*, Warszawa 2001.
107. Jurczak J., *Chuligaństwo stadionowe. Symbole i gesty na polskich stadionach*, Szczytno 2011.
108. Jurczak J., Duda M., *Stadion jako miejsce ideologicznych manifestacji*, „Policja” 2010, nr 4.
109. Jurczyszyn Ł., *Czy jest siła w ruchu narodowym*, „Gazeta Wyborcza” z 9-11.11.2013 r.
110. Kalinowsky H., *Kryminologie. Rechtsextremismus und Strafrechtspflege. Eine Analyse von Strafverfahren wegen mutmasslicher rechtsextremistischer Aktivitaeten und Erscheinungen*, Bundesministerium der Justiz, Bonn 1986.
111. Karaźniewicz J., Kotowska M., *Warunki karnej odpowiedzialności nieletnich. Zagadnienia normatywne i politycznokryminalne*, „Przegląd Policyjny” 2010, nr 4.
112. Karsnicki K., *Przestępstwa popełniane z pobudek rasistowskich lub ksenofobicznych*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 2.
113. Karwowska A., *Bo Polak w sieci potrzebuje chamstwa*, „Metro – kraj” nr 2297 z 2.04.2012 r.
114. Kleinowska M., *Podstęp operacyjny i prowokacja policyjna*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 3.
115. Klimek H., *Bezpieczeństwo żeglugi morskiej w obliczu zagrożeń piractwem i terroryzmem*, [w:] S. Miecznikowski (red.), *Bezpieczeństwo Unii Europejskiej – wybrane aspekty*, Gdańsk 2011.
116. Klimowicz J., Medek J., Więcko W., Szymanik G., *Białystok dla białych*, „Gazeta Wyborcza” 2011, nr 260.
117. Kmiecik R., *Dokumenty prywatne i „ich prywatne gromadzenie” w sprawach karnych*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 5.
118. Kmiecik R., Skrętowicz E., *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 2002.
119. Kogacioglu D., *Dissolution of political parties by the Constitutional Court in Turkey: judicial delimitation of the political domain*, „International Sociology” 2003, nr 1.

120. Kolossov V., O'Loughlin J., *Pseudo-States as Harbingers of a Post-Modern Geopolitics: The Example of the Trans-Dniester Moldovan Republic (TMR)*, „Geopolitics” 1999, nr 1.
121. Konarski W., *Pragmatycy i idealisci. Rodowód, typologia i ewolucja ugrupowań politycznych nacjonalizmu irlandzkiego w XX wieku*, Pułtusk-Warszawa 2001.
122. Konarski W., *System konstytucyjny Irlandii*, Warszawa 2005.
123. Kornak M., *Brunatna Księga 1987-2009*, Warszawa 2009.
124. Kornak M., *Brunatna Księga 2009-2010*, Warszawa 2011.
125. Kornak M., *Brunatna Księga 2011-2012*, Warszawa 2012.
126. Kotowska M., *Pojęcie przestępczości nieletnich. Aspekty prawne i kryminologiczne*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Wybrane zagadnienia kryminologii*, Olsztyn 2007.
127. Krajewski K., *O pojęciu przemocy w kryminologii*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1988, t. 19.
128. Krysieniel K., *System wyborczy w Bośni i Hercegowinie – spojrzenie krytyczne*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 1.
129. Kubiak K., *Ewolucja piractwa somalijskiego*, „Przegląd Morski” 2009, nr 7.
130. Kudła J., *Wybrana problematyka czynności operacyjnych na tle uwag de lege ferenda projektu ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych*, [w:] L. Paprzycki, Z. Rau (red.), *Praktyczne elementy zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu. Nowoczesne technologie i praca operacyjna*, Warszawa 2009.
131. Kudrelek J., *Przestępczość stadionowa – wykorzystywanie zapisów z systemu monitoringu TV w postępowaniu karnym*, [w:] W. Pływaczewski, J. Kudrelek (red.), *Przestępczość stadionowa. Etiologia, fenomenologia, przeciwdziałanie zjawisku*, Szczytno 2010.
132. Kulesza C., *Efektywność udziału obrońcy w procesie karnym w perspektywie prawoporównawczej*, Kraków 2005.
133. Kulesza W., *Zniesławienie i zniewaga*, Warszawa 1984.
134. Kwiecień A., *Poradnik obywatela. Co możemy zrobić, gdy zetkniemy się z mową nienawiści?*, Warszawa 2011.
135. Lach A., *Inwigilacja przy użyciu kamer użytkowych*, [w:] K. Skowroński, V. Kwiatkowska-Darul, P. Chrzczonowicz (red.), *Spółczesność inwigilowana w państwie prawa (?). Granice ingerencji w sferę praw jednostki. Materiały z konferencji*, Toruń 2003.
136. Lavigne Y., *Byłem Aniołem Piekła*, Warszawa 2006.
137. Lennox P., *Contemporary piracy of the Horn of Africa*, Canadian Defence & Foreign Affairs Institute 2008.
138. Levin B., *A Dream Deferred: the Social and Legal Implications of Hate Crimes in the 1990s*, „The Journal of Intergroup Relations” 1993, nr 3.
139. Lewis G., Will R., Heath C., Ressler R.W., *An Economic Analysis of Hate Crime*, „Eastern Economic Journal” 2002, nr 28.
140. Liedel K., Piasecka P., Aleksandrowicz T.R. (red.), *Bezpieczeństwo w XXI wieku – asymetryczny świat*, Warszawa, 2011.
141. Loewenstein K., *Legislative control of political extremism in European democracies I*, „Columbia Law Review” 1938, nr 4.
142. Loewenstein K., *Militant Democracy and Fundamental Rights I*, „American Political Science Review” 1937, nr 3.

143. Luke T., Tuathail G.Ó., *The Fraying Modern Map: Failed States and Contraband Capitalism*, „Geopolitics” 1998, nr 3.
144. Łopatka A., *Jednostka – jej prawa człowieka*, Warszawa 2002.
145. Makarenko T., *The Crime-Terror Continuum: Tracing the Interplay between Transnational Organised Crime and Terrorism*, „Global Crime” 2004, nr 1.
146. Marczuk S., *Wartości i ideały młodego pokolenia. Z badań nad studentami i młodymi robotnikami Rzeszowa*, Rzeszów 1983.
147. Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
148. Marek A., *Komentarz do art. 257 Kodeksu karnego*, [w:] A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Lex 2010.
149. Mazowiecka L. (red.), *Ofiary przestępstw z nienawiści*, Warszawa 2013.
150. McDevitt J., Levin J., Bennett S., *Hate Crimes Offenders: An Expanded Typology*, „Journal of Social Issues Volume” 2002, nr 2.
151. Medo M., *Allocation of Time and Hateful Behavior: A Theoretical Analysis of Hate and Hate Crimes*, „American Journal of Economics and Sociology” 1999, nr 58.
152. Meyer M., *Radykalnopravicowa orientacja młodzieży w Niemczech – wyzwania dla pedagogiki*, [w:] B. Urban (red.), *Problemy współczesnej patologii społecznej*, Kraków 1998.
153. Miller A.R., *Balancing Security and Liberty in Germany*, „Journal of National Security Law & Policy” 2010, nr 4.
154. Miller R.A. (red.), *U.S. National security, intelligence and democracy*, New York 2008.
155. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2010 roku*, Warszawa 2011.
156. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2011 roku*, Warszawa 2012.
157. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2012 roku*, Warszawa 2013.
158. Moczuk E., *Zagrożenia współczesnej młodzieży*, [w:] F. Kozaczuk (red.), *Młodzież wobec współczesnych zagrożeń*, Rzeszów 2003.
159. Modzelewski P., *System zarządzania jakością a skuteczność i efektywność administracji samorządowej*, Warszawa, 2011.
160. Mohammad S.S., Wang J.J., *Influential Decision Factors of Counterfeit Consumers in Shijiazhuang City of China: A legit Analysis*, „International Journal of Management and Entrepreneurship” 2005, nr 2.
161. Morawski L., *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*, Warszawa 2000.
162. Mozgawa M., [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2010.
163. Naím M., *Illicit: How Smugglers, Traffickers, and Copycats Are Hijacking the Global Economy*, New York 2006.
164. *Neonaziści grali w Czersku. Policja tylko monitorowała*, „Gazeta Wyborcza” z 22.02.2010 r.
165. Niesen P., *Anti-extremism, negative republicanism, civic society: three paradigms for banning political parties*, „German Law Journal” 2002, nr 3.
166. O Berine Ranelagh J., *Historia Irlandii – narody i cywilizacje*, Warszawa 2003.
167. O hEithir B., *Historia Irlandii*, Warszawa 2001.

168. O'Brien B., *IRA*, Warszawa 2000.
169. Pacek P., *Europejski wkład w zwalczanie piractwa u wybrzeży Somalii*, „Przegląd Morski” 2010, nr 10.
170. Packer J., *Mobility Without Mayhem: Safety, Cars, and Citizenship*, Duke University Press 2008.
171. Pamela S.N., Cuno A., *Analysis of the Demand for Counterfeit Goods*, „Journal of Fashion Marketing and Management” 2011, nr 1.
172. Pankowski R., Kornak M., *Radical Nationalism In Poland: From Theory to Practice*, [w:] E. Melzer (red.), *Right-wing extremism in Europe: country analyses, counter-strategies and labor-market oriented exit strategies*, Berlin 2013.
173. Pankowski R., *Nazi Music In Poland*, [w:] N. Lowles, S. Silver (red.), *White Noise. Inside the International Skinheads Scene*, London Searlight 1998.
174. Pankowski R., *Oblicza nietolerancji – nacjonalizm, ksenofobia, antysemityzm. Próba diagnozy i sposoby zapobiegania (wystąpienie w debacie)*, „Res Humana” 2013, nr 4.
175. Paterek W., *Nacjonalizm*, [w:] R. Borkowski (red.), *Konflikty współczesnego świata*, Kraków 2001.
176. Pikulski S., Dziembowski R.P., *Zniesławienie i znieważenie w polskim prawie karnym na tle porównawczym*, [w:] S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, B. Orłowska-Zielińska (red.), *Tożsamość polskiego prawa karnego*, Olsztyn 2011.
177. Pikulski S., *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997.
178. Piotrowski P., *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Warszawa 2012.
179. Piórko A., *Historia Irlandii*, Toruń 2008.
180. Płachecki J., *System polityczny Irlandii. Ewolucja i współczesne wyzwania*, Warszawa 2010.
181. Pływaczewski E.W., Sakowicz A., [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. T. 2, Komentarz do art. 222-316*, Warszawa 2010.
182. Pływaczewski W., *Mowa nienawiści jako komponent tak zwanej przestępczości stadionowej*, [w:] W. Pływaczewski, B. Wiśniewski (red.), *Przestępczość stadionowa. Diagnoza i przeciwdziałanie zjawisku*, Szczytno 2012.
183. Pływaczewski W., *Zorganizowane formy przestępstwa na tle zjawiska tzw. przestępczości stadionowej*, [w:] W. Pływaczewski, J. Kudrelek (red.), *Przestępczość stadionowa. Etiologia. Fenomenologia. Przeciwdziałanie zjawisku*, Szczytno 2010.
184. Polaczek M., *Neofaszyzm w Polsce – geneza, charakterystyka i zagrożenia*, „Państwo i Społeczeństwo” 2007, nr 7.
185. Popper K., *The Open Society and its Enemies*, New Jersey 1966.
186. Posuszna E., *Ekstremizm ekologiczny. Źródła, przejawy, perspektywy*, Warszawa 2012.
187. Pospiszyl K., *Kilka uwag o genezie patologicznych form zachowania się współczesnej młodzieży*, [w:] B. Urban (red.), *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*, Kraków 2001.
188. Puchnarewicz E., *Pozycja społeczna współczesnej kobiety arabskiej. Przykład Egiptu*, [w:] Z. Górczyńska (red.), *Pleć – Kobieta – Feminizm*, Gdańsk 1997.
189. Pyć D., *Otwarta puszcza Pandory – prawo międzynarodowe wobec piractwa somalijskiego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2010, t. XXIV.

190. Queen W., *The True Story of the Undercover Agent Who Infiltrated America's Most Violent Outlaw Motorcycle Gangs*, Random House Publishing Group 2007.
191. Rada Europy piętnuje ekstremizmy, „Rzeczpospolita” z 5.10.2010 r.
192. Redelbach A., *Natura praw człowieka, strasburskie standardy ich ochrony*, Toruń 2001.
193. Rybińska A., *Francuzi nie z Europy*, „Rzeczpospolita” z 4.04.2010 r.
194. Sagan S., *Konstytucja Irlandii*, Warszawa 2006.
195. Sarnecki P., *System konstytucyjny Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, Warszawa 2009.
196. Sartori G., *Concept Misformation in Comparative Politics*, „The American Political Science Review” 1970, nr 64.
197. Sawicka P., *Patrzmy jak zło rośnie*, „Gazeta Wyborcza Białystok” 2011, nr 225.
198. Schneider H.J., *Przestępstwo z nienawiści – nowa kryminologiczna kategoria deliktów*, [w:] H.J. Hirsch, P. Hofmański, E.W. Pływaczewski, C. Roxin (red.), *Prawo karne i proces karny wobec nowych form i technik przestępczości. Niemiecko-polskie kolokwium prawa karnego, Białystok-Rajgród, 12-17 września 1995 r.*, Białystok 1997.
199. Schneider H.J., *Przyczyny przestępczości. Nowe aspekty międzynarodowej dyskusji o teoriach kryminologicznych*, „Archiwum Kryminologii” 1997-1998, t. XXIII-XXIV.
200. See Saj’o (red.), *Militant Democracy*, Utrecht 2004.
201. Siwicki M., *Karalność mowy nienawiści – aspekty prawno-porównawcze*, „Palestra” 2007, nr 5-6.
202. Siwicki M., *Nielegalna i szkodliwa treść w Internecie. Aspekty prawnokarne*, Warszawa 2011.
203. Siwicki M., *Przeciwdziałanie nawoływaniu do nienawiści w Internecie*, „Jurysta” 2007, nr 2.
204. Skrzypek E., *Efektywność działań w TQM – koszty jakości*, „Problemy Jakości” 1999, nr 7.
205. Słupek L., *Ekstremizm polityczny*, [w:] R. Borkowski (red.), *Konflikty współczesnego świata*, Kraków 2001.
206. Sobel R.S., Osoba B.J., *Youth Gangs as PseudoGovernments: Implications for Violent Crime*, „Southern Economic Journal” 2009, nr 4.
207. Sobol E. (red.), *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 2002.
208. Sochacka J., *Chuligaństwo stadionowe jako samodzielne zjawisko społeczne i przedmiot regulacji prawnych. Zarys problematyki*, „Archiwum Kryminologii” 2010, t. XXXII.
209. Sołtysiak T., Cekiera Cz., *Niektóre zagrożenia współczesnej młodzieży*, [w:] T. Sołtysiak (red.), *Zjawiska patologii społecznej. Uwarunkowania, rozmiary, profilaktyka, prognozy*, Bydgoszcz 1995.
210. Southwell D., *Historia przestępczości zorganizowanej. Prawdziwe dzieje i tajemnice gangów całego świata*, Brema 2009.
211. Spergel I.A., *The Youth Gang Problem: A community Approach*, Oxford University Press, New York 1995.
212. Statistisches Bundesamt, *Bevölkerung nach Migrationshintergrund*, Wiesbaden 2011.
213. Stefański R.A., *Przestępstwo publicznego znieważania ludności lub osoby z powodu dyskryminacyjnego (art. 257 kk.)*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 6.

214. Stewart P., *Weak Links: Fragile States, Global Threats, and International Security*, New York 2011.
215. Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1979.
216. Taracha A., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006.
217. Taracha A., *Jeszcze raz w sprawie tzw. „prywatnego gromadzenia” dowodów*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 1.
218. Taracha A., *O dowodach prywatnych w świetle Konstytucji – uwagi polemiczne*, „Palestra” 2005, nr 1-2.
219. Tokarczyk R., *Rozważania nad pojęciem ekstremizmu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2003/2004, vol. L/LI.
220. UN Department of Economic and Social Affairs, *International Migration Report 2006: A Global Assessment*, New York 2009.
221. Utrat-Milecki J., *Polityczność przestępstwa*, Warszawa 1997.
222. Van de Ven A.H., Ferry D.L., *Measuring and Assessing Organizations*, New York 1980.
223. Vida I., *Determinants of consumer willingness to purchase non-deceptive counterfeit products*, „Managing Global Transitions” 2007, nr 5.
224. Walsh A., Hemmens C., *Introduction to Criminology*, London 2011.
225. Wardin K., *Współczesne piractwo morskie. Wyzwanie somalijskie oraz odpowiedź społeczności międzynarodowej*, Warszawa 2012.
226. Ware M., *Responding to Terrorism and Achieving Stability in the Global Financial System: Rational Policy or Crisis Reaction*, „Journal of Financial Crime” 2004, nr 4.
227. Więcko W., *Atak na Jedwabne*, „Gazeta Wyborcza Białystok” 2011, nr 203.
228. Więcko W., *Znowu swastyka na cmentarzu żydowskim*, „Gazeta Wyborcza Białystok” 2011, nr 213.
229. Wilk E., *Krucjata hysogłowych*, Warszawa 1994.
230. Wilk J., Walczak B., *Elementy aksjologii Unii Europejskiej*, Kraków 2009.
231. Wilson V.T., Mabrey D.J., *Intelligence in Plain View: Symbols, Logos, Markings and Non – Verbal Clues Suggesting Involvement in Domestic Extremism, Illegal Gangs, and Illegal Drugs Activities*, Huntsville, Texas 2005.
232. Winięcki J., *Bóle fantomowe*, „Polityka” nr 34 z 21-27.08.2013 r.
233. Witkowski Z. (red.), *Prawo konstytucyjne*, Toruń 2002.
234. Woiński M., *Projekt nowelizacji art. 256 k.k.*, [w:] R. Wieruszewski (red.), *Mowa nienawiści a wolność słowa: aspekty prawne i społeczne*, Warszawa 2010.
235. Wojtaszczyk K.A., Jakubowski W. (red.), *Spółeczeństwo i polityka – podstawy nauk politycznych*, Warszawa 2003.
236. Zajadło J., *Prawo międzynarodowe wobec problemu 'państwa upadłego'*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 2.
237. Zakrzewski S.P., *Zjawiska patologii społecznej. Przyczyny – przebieg – skutki*, Poznań 2012.
238. Zdanowicz J.S., *Trade-Based Money Laundering and Terrorist Financing*, „Review of Law and Economics” 2009, nr 2.
239. Zgólkowa H. (red.), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, Poznań 1997.